

Επικαιρότητα

Οι Δημοτικές Εκλογές βρίσκονται στο αποκορύφωμά τους.

Παντού έχουν στηθεί εκλογικά περίπτερα, οι τοίχοι, οι κολόνες και τα ειδικά ταμπλά των δήμων έχουν γεμίσει με αφίσες των υποψηφίων. Οι υποσχέσεις για έργα, που έγιναν ή που θα γίνουν, φαντάζουν εξωπραγματικές από το στόμφο και τη μεγαλομανία με τις οποίες παρουσιάζονται. Συνεργασίες όλων των ειδών και όλων των κομμάτων. Τα ονόματα των υποψηφίων δημάρχων συννεύνουν αλληλοεπηρεάζοντες ομάδες ή τις απωθούν στα άκρα. Το περιβάλλον, το πράσινο, η απομάκρυνση βιομηχανιών από κατοικήσιμες περιοχές, τα σκουπίδια, ο θόρυβος, οι συγκοινωνίες, οι παιδότοποι, η συμμετοχή των γυναικών, ο αθλητισμός και η πολιτιστική ζωή γεμίζουν τα προγράμματα των υποψηφίων.

Πράσινοι, κόκκινοι, μπλε και γαλάζιοι συνωθούνται στο πρωτάθλημα των δημοτικών εκλογών, σκοπός η νίκη. Μερικοί υποψήφιοι κατεβαίνουν με τελείως οικολογικά προγράμματα. Σε μια Ελλάδα του μετέωρου, των στενών δρόμων, των χιλιάδων παρμένομων κατοικιών, των σκουπιδότοπων, της τερατώδους ηχορύπανσης, της έλλειψης πράσινου και της πτώσης της ποιότητας ζωής στις πόλεις και τα χωριά από κάθε είδους υπερβάσεις των κανόνων της φύσης, είναι φυσικό να υπόσχεται πολλά για να πετύχεις λίγα.

Έτσι κι αλλιώς η τοπική αυτοδιοίκηση από οικονομική άποψη ήταν δεμένη χειροπόδαρη στο τελευταίο βαγόνι της κεντρικής εξουσίας. Λίγα λεφτά για δρόμους, φωτισμό και σκουπίδια. Σήμερα όμως τα πράγματα αλλάζουν. Δήμοι και κοινότητες δοκιμάζουν καινούργιες ιδέες, προσπαθούν να στήσουν επιχειρήσεις λαϊκής βάσης, να πετύχουν την ανάπτυξη της περιοχής τους, οικονομική αυτοδυναμία και τελικά την πολυπόθητη αυτοδιοίκηση. Η ποιότητα ζωής και η αναβάθμιση των δήμων και κοινοτήτων εξαρτάται από την δραστηριοποίηση της τοπικής εξουσίας.

Η υπόθεση του αρχιτοκογλύφου στα Γιάννενα οπωσδήποτε ήταν αρκετά ενδιαφέροντα και σκανδαλώδη. Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, και ιδιαίτερα οι εφημερίδες, κατάφεραν να πουλήσουν μερικές δεκάδες χιλιάδες φύλλα παραπάνω με τις υπερβολικά σκανδαλιστικές περιγραφές τους και τα μυθεύματα για τα

ποσά που άλλαξαν χέρια στον επιχειρηματικό κόσμο της Βορειοδυτικής Ελλάδας.

Η τοκογλυφία είναι τόσο παλιά όσο και η πορνεία. Είναι αρκετά διαδεδομένη στην Ελλάδα, και όλοι σχεδόν οι επιχειρηματίες έχουν κατά καιρούς δανειστεί χρήματα με υπερβολικό τόκο.

Τι γίνεται όμως με τις ακάλυπτες επιταγές και απλήρωτες συναλλαγματικές (23 δισ. δρχ. το 1985); Τι γίνεται με τη μαύρη αγορά χρυσού και συναλλάγματος; Τι γίνεται με την παραοικονομία που καθημερινά εισπράττει υπέρογκα ποσά για τα οποία δεν πληρώνει φόρο εισοδήματος;

Αλλά η πιο σημαντική οικονομική είδηση των τελευταίων εβδομάδων ήταν τα 210 δισ. δρχ. χρωστώνε 15 συνεταιριστικοί φορείς (Αυγή, 14.9.86) του Μιχάλη Καϊτατζίδη. Φυσικά η όλη ιστορία δεν ήταν κάποιο κρατικό μυστικό. Κάποιος έπρεπε να προσθέσει τα δισεκατομμύρια που χρωστώνε οι διάφορες συνεταιριστικές οργανώσεις (όπως η Ελλαιουργική, ΚΥΔΕΠ, ΣΥΝΕΛ, ΣΕΚΟΒΕ, ΣΕΚΕ, ΣΚΟΠ κ.λπ.) και να τα παρουσιάσει σ' ένα ζωντανό άρθρο του ημερήσιου τύπου. Αργότερα βέβαια οι διάφοροι παράγοντες των συνεταιρισμών και ο υφυπουργός Γεωργίας κ. Δ. Πιτσιώρης διαμαρτυρήθηκαν για τη μη σωστή παράθεση των αριθμών (βραχυπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες οφειλές). Το συνολικό χρέος των 15 μεγαλύτερων γεωργικών συνεταιρισμών είναι 150 δισ. δρχ.

Μετά το ΙΚΑ, τον ΟΓΑ, τις Δημόσιες επιχειρήσεις και τις προβληματικές επιχειρήσεις που χρωστώνε δισεκατομμύρια έρχονται να προστεθούν και οι γεωργικοί συνεταιρισμοί. Στις 16.9.86 έγιναν περίπου 45 συγκεντρώσεις και συλλλητήρια σε διάφορες πόλεις της Ελλάδας από αγρότες ενάντια στην πολιτική της κυβέρνησης που μειώνει το εισόδημά τους μέσω των τιμών και των περικοπών των πιστώσεων.

Αναρωτιέται κανείς εάν με τα 150 δισ. δρχ. με τα οποία χρηματοδοτήθηκαν οι συνεταιριστικές οργανώσεις για να προδούν σε συγκέντρωση γεωργικών προϊόντων ή προμήθεια λιπασμάτων ή αγορά μηχανημάτων, και τα οποία τα χρωστούν με διάφορες μακροπρόθεσμες ή βραχυπρόθεσμες οφειλές, δεν επαρκούν για να βελτιώσουν το γεωργικό εισόδημα τότε ποια θα είναι η επόμενη υπερχρέωση των «προβληματικών» συνεταιρισμών.

Η καταστροφή της Καλαμάτας από το σεισμό και η άμεση κινητοποίηση των υπηρεσιών, παρά τις ελλείψεις και την αδράνεια του Σαββατοκύριακου, για την περίθαλψη των σεισμόπληκτων αποτελεί ένα μέτρο της προόδου που επιτέλεσε η ελληνική κοινωνία στο να αντιμετωπίζει καταστάσεις εκτάκτου ανάγκης.

Αναμφισβήτητο, οι υπηρεσίες, το κράτος, οι κοινωνικοί φορείς, τα κόμματα, οι επιστήμονες, και οι ίδιοι η κάτοικοι διατήρησαν την ψυχραιμία τους. Ακόμη φέρνω στη μνήμη μου κάτι τραγικές εικόνες από σεισμούς, πριν δεκαετίες, στα Ιόνια νησιά, κάτι πλημμύρες στη Δραπετσώνα, ή και τον τελευταίο σεισμό στην Αθήνα το 1981 όπου τα πάντα παρέλυσαν για ορισμένες ώρες.

Μέσα στην εβδομάδα που ακολούθησε υπήρχε μια φανερά «εθνική ομοψυχία» και οι προτεραιότητες εντοπίστηκαν στο να τακτοποιηθούν οι πληγέντες κάτοικοι, αντί να αρχίσουν να τσακώνονται οι πολιτικοί, και οι πολιτικοί μηχανικοί, για το ποιος φταίει. Το ότι υπάρχουν κακοτεχνίες και παραλήψεις στα νεόκτιστα σπίτια, είναι φανερό. Κάποιοι πρέπει να τιμωρηθούν γι' αυτό.

Μελανό σημείο παραμένει όμως και η παραπληροφόρηση ορισμένων εφημερίδων και ιδιαίτερα σ' ότι αφορά την πρόβλεψη των σεισμών, και ειδικά αυτόν της Καλαμάτας. Η πρόβλεψη με ακρίβεια ημερών ή και εβδομάδων ενός καταστροφικού σεισμού είναι δύσκολη. Σε μια χώρα όμως όπως η Ελλάδα, όπου οι ύποπτοι ψίθυροι τριγυρνούν με αστραπιαία ταχύτητα, θα είχε σα συνέπεια οι κάτοικοι πολλών επαρχιακών πόλεων κατά καιρούς να διανυκτερεύουν στο ύπαιθρο. Οι επιστήμονες οφείλουν να αναθεωρήσουν ορισμένα εγωιστικά «προτερήματά» τους και να σκεφθούν το κοινωνικό σύνολο. Πρόληψη σεισμών είναι η σωστή ανοικοδόμηση σπιτιών και η συνολική περίθαλψη του πληθυσμού σε έκτακτες ανάγκες.

Θ.Β.

Ελεύθεροι ραδιοφωνία: Δημοτικό ραδιόφωνο στο Χολαργό

Και αυτό πέρασε απαρατήρητο! Η απάντηση του κ. Παπαϊωάννου στην επερώτηση της Ν.Δ. για τη Μ.Ε., περιλάμβανε μια εξαγγελία, που έχει ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Ο κ. Παπαϊωάννου ανήγγειλε ότι στο νέο νόμο για τη ραδιοτηλεόραση, που θα ψηφιστεί σήμερα, θα δοθεί η δυνατότητα στην Τ.Α. Β' και Γ' βαθμού, καθώς και σε Ενώσεις ΟΤΑ, να ιδρύσουν ραδιοφωνικούς και τηλεοπτικούς σταθμούς.

Το είδαμε, σκεφτήκαμε πως Τ.Α. Β' και Γ' βαθμού, θα υπάρξει μετά 4 χρόνια και το... ξεχάσαμε.

Και όμως. Κάτι μας διέφυγε. Αυτό το «Ένωση Δήμων». Αυτό σημαίνει ότι ο Δήμος Χολαργού λ.χ. μαζί με το Δήμο Αγ. Παρασκευής ή Χαλανδρίου, μπορούν αύριο ή μεθαύριο να δημιουργήσουν ραδιοφωνικό σταθμό. Ιδού η πρόκληση λοιπόν. Στο Χολαργό έχει δημιουργηθεί ήδη ομάδα εργασίας, που σχεδιάζουν τον δημοτικό σταθμό του προαστίου. Η πρόταση, που αναμένεται να ενσωματωθεί και στο πρόγραμμα της Δημοτικής Συμπαρατάξης με υποψήφιο τον Π. Παπαγιάννη, θα προβλέπει τη δημιουργία του πρώτου πανελλαδικά δημοτικού σταθμού στο Χολαργό. Με προδιαγραφές ποιότητας, θεσμικές καινοτομίες και ολοκληρωμένη μελέτη τεχνικής και στελεχικής οργάνωσης. 30 μέρες μετά την ψήφιση του νόμου και την εκλογή του Π. Παπαγιάννη, είναι ρεαλιστικά δυνατό να ξεκινήσει ένα πείραμα, στα Μ.Ε., από τον Χολαργό. Και είναι και πετυχημένο!

Γιατί τονίζω το πετυχημένο, θα πει κανείς; Γιατί δεν είναι καθόλου, μα καθόλου αυτονόητο ότι ένας δημοτικός σταθμός, θα είναι και καλός σταθμός. Κάθε άλλο μάλιστα... Και ιδιού, στοιχεία τρία:

α) Κοινή πεποίθηση δημοσιογράφων και ειδικών, είναι πως ένας τέτοιος σταθμός, πιθανότατα θα είναι χειρότερος από την ΕΡΤ-1 και 2! Αν είναι λ.χ. ανάλογος με τα ενημερωτικά δελτία ΟΛΩΝ των δήμων, αναξάρτητα χρώματος, που είναι επιεικώς, απαράδεκτα, η αποτυχία θα είναι νομοτελειακή. (Βλ. άρθρο Κάτιας Πετροπούλου ΝΕΑ 8.9.86).

β) Το μοναδικό πείραμα ραδιοφώνου με «ευθύνη της κοινωνίας» και των θεσμών της» που δοκιμάστηκε, απέτυχε εμφανώς. Η προσπάθεια του καλιού νο-

μάρχη Κοζάνης Θ. Χαλάτση, για εκπομπές με ευθύνη των φορέων, είχε ως και κωμικοτραγικά αποτελέσματα. Οι εκπομπές λ.χ. των γυναικείων σωματείων, που όταν μπερδευαν το ραδιόφωνο με τη ντουντούκα, έφθαναν στην παραίτηση από το δικαίωμα να υπάρχει ενιαία εκπομπή, οι εκπομπές της Τ.Α., οδηγούσαν το χέρι του κάθε φυσιολογικού ακροατή στο κουμπί για κλείσιμο.

γ) Στην Ιταλία. Όταν επιτράπηκε η ελεύθερη ραδιοφωνία, έγιναν εκατοντάδες δημοτικοί σταθμοί. Σήμερα έχουν κλείσει σχεδόν όλοι! Γιατί; Γιατί δεν είναι καθόλου εύκολοι και γιατί δεν κατάφεραν να γίνουν καλοί.

Μεγάλη η πρόκληση λοιπόν για τον δημοτικό ραδιοσταθμό Χολαργού που μάλλον θα προλάβει αυτόν της Δ. Αττικής, του φίλου Ν. Ταμπακίδη!

Και μια πιο προωθημένη πρόταση! Πλάι στο σταθμό, να δημιουργηθεί ένας

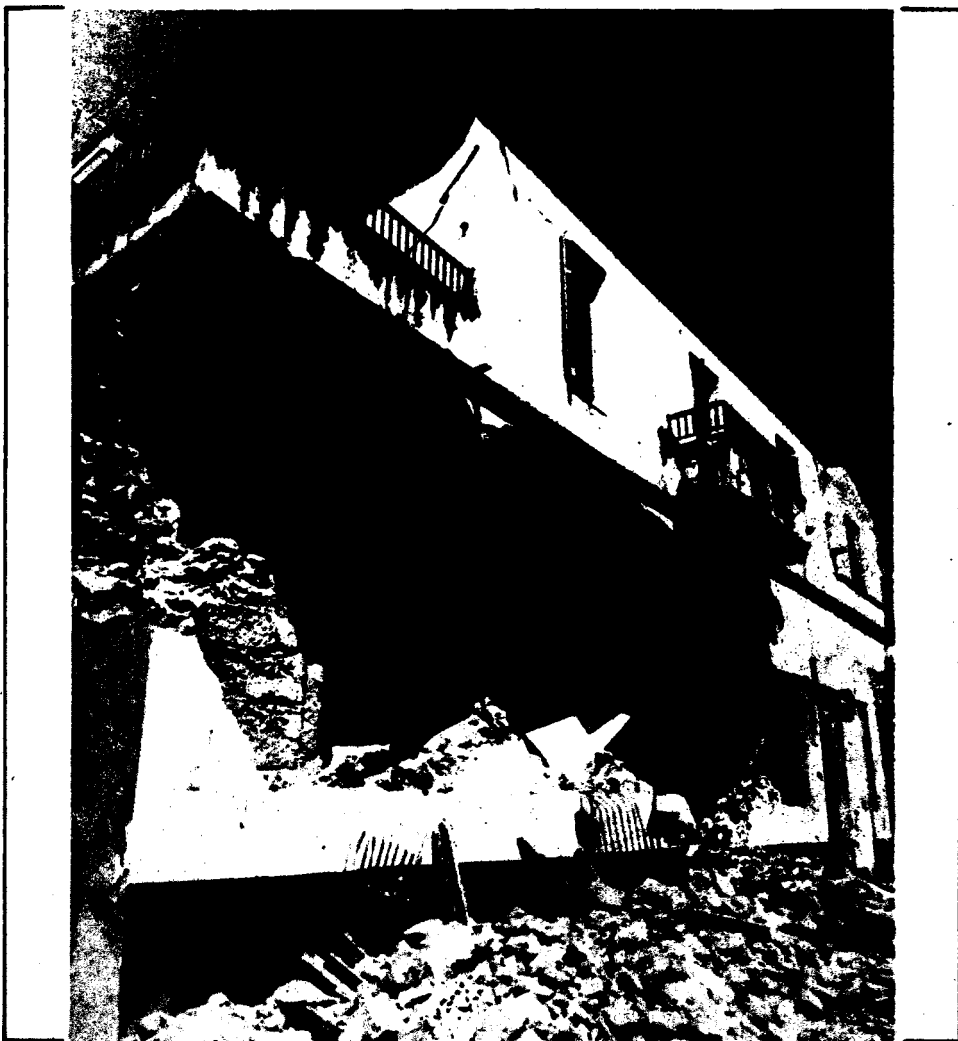
νέος θεσμός «...για πρώτη φορά στην Ελλάδα». Αστικός συνεταιρισμός ή εταιρία μη κερδοσκοπική, με μέλη τους ραδιοερασιτέχνες της περιοχής, τους εραστές του ραδιοφώνου και όποιον άλλο θέλει να εκφραστεί μέσω ερτζιανών!

Η νέα δημοτική αρχή θα μπορούσε να δεσμευτεί ότι θα εκχωρήσει την αρμοδιότητα λειτουργίας του σταθμού, ορισμένες ώρες και πάντα μέσα σε προσυμφωνημένα πλαίσια, στον συνεταιρισμό αυτό. (Άρθρο 28 του νέου κώδικα).

— Πάμε στοίχημα ότι θα ενταχθούν εκατοντάδες, σ' αυτό το σχήμα;

— Πάμε στοίχημα ότι ο δημοτικός σταθμός του Χολαργού, μπορεί να γίνει πρότυπο, με αχτινοβολία πανελλαδικού επιπέδου;

Νικήτας Λιοναράκης
(Αυγή, 12.9.1986)

Τα Πανεπιστήμια άνοιξαν ξανά, τα προβλήματα παραμένουν

Ο νέος Υπουργός Παιδείας Α. Τρίτοης αναγκάστηκε για αρκετές ημέρες να βγαίνει από την πίσω πόρτα του Υπουργείου και με προστασία αστυφυλάκων. Αγανακτισμένοι γονείς τον περίμεναν απειλητικά για να του τα ψάλλουν. Ο Τρίτοης είχε καταργήσει από τον Ιούλιο '86 τις μεταγραφές λόγω σπουδάζοντος αδελφού ή συζύγου φοιτητή/τριας στα τμήματα της Πολυτεχνικής Θεσσαλονίκης, του Ε.Μ.Π. και των τμημάτων Ιατρικής Αθήνας και Θεσσαλονίκης.

Η κατάσταση στα παραπάνω τμήματα είχε γίνει δραματική τα τελευταία χρόνια. Στην Ιατρική το 1985 εγγράφησαν με γενικές εξετάσεις 200 πρωτοετείς. Συγχρόνως γράφτηκαν 231 με μεταγραφές, 23 πτυχιούχοι άλλων σχολών και 193 με διάφορες ευεργετικές διατάξεις. Στο Ε.Μ.Π. οι αντίστοιχοι αριθμοί ήταν 321, 287 και 115. (Αυγή, 11.7.86).

Στο Ε.Μ.Π. για το 1985-86 ο προταθείς αριθμός από τους καθηγητές προς το Υπουργείο ήταν 420, το Υπουργείο όρισε τον αριθμό των εισαγομένων σε 880, τελικά εισαχθέντες λόγω μεταγραφών και ευεργετικών διατάξεων, μέχρι το Φεβρουάριο του 1986, 665. Ο τελικός αριθμός ήταν 1.547 φοιτητές, δηλαδή τριπλάσιοι από αυτούς που ζήτησε το Ε.Μ.Π. (Βήμα, 9.3.1986).

Η κατάργηση όλων των μεταγραφών και εισαγομένων με ευεργετικές διατάξεις πρέπει να είναι ο προσεχής στόχος του Υπουργείου. Γιατί είναι πιο δίκαιο το σύστημα εξετάσεων, και είναι ο μόνος τρόπος να βελτιωθεί η ποιότητα σπουδών. Ο υπερβολικός αριθμός φοιτητών/τριών στα ΑΕΙ της χώρας, και ιδιαίτερα στα τμήματα που έχουν εργαστηριακές ασκήσεις, έχει δημιουργήσει όχι απλώς προβλήματα χώρου και ποιότητας σπουδών, αλλά οδήγησε με μαθηματική ακρίβεια στην διάλυση των θεσμών στην ανώτατη εκπαίδευση.

Οι φοιτητές και το προσωπικό των ΑΕ πρέπει επιτέλους να ξεπεράσουν το λήθαργο της αδιαφορίας των τελευταίων χρόνων και να αναζητήσουν καλύτερες σπουδές, προγράμματα, βιβλία, εξετάσεις, βιβλιοθήκες, ερευνητικές εργασίες και επαρκείς χώρους διδασκαλίας.

Αυστηρότεροι κανονισμοί στην παρακολούθηση των μαθημάτων και εργαστηρίων, υποχρεωτικοί περιορισμοί στα

Του Κ. Μητρόπουλου από τα «Νέα»

χρόνια σπουδών, αυστηρότερες εξετάσεις και περισσότερες ώρες διδασκαλίας και έρευνας, ενώ παράλληλα θα πρέπει να γίνεται μια αντικειμενική εκτίμηση της ποιότητας των διδασκομένων μαθημάτων, είναι απαραίτητα στοιχεία για το σταμάτημα της καταστροφικής πορείας που ακολουθούν τα ΑΕΙ σήμερα.

Οι μεταπτυχιακές σπουδές και η έρευνα βρίσκονται αυτή τη στιγμή σε σημείο μηδέν. Αντίθετα, όπως υπογραμμίζει και ο φίλος Κ. Γαβρόγλου (μετά από πολλά χρόνια προσωπικής εμπειρίας «...σήμερα και με τη συνενοχή της πανεπιστημιακής κοινότητας έχει διαμορφωθεί μια κατάσταση, που η νομοτέλειά της σε λίγα χρόνια θα συντρίψει ό,τι λίγο έχει απομείνει από ακαδημαϊσμό στο Πανεπιστήμιο» (Βήμα, 22.6.1986). Τα έλεγε αυτά με αφορμή τη διαπίστωση ότι ετοιμάζονται χιλιάδες διδακτορικά στα ΑΕΙ της χώρας χωρίς υποδομή, χωρίς έρευνα. «Η όλη υπόθεση με τα διδακτορικά αποτελεί απάτη ολκής με υπεύθυνους πρώτα και κύρια τα μέλη του ΔΕΠ».

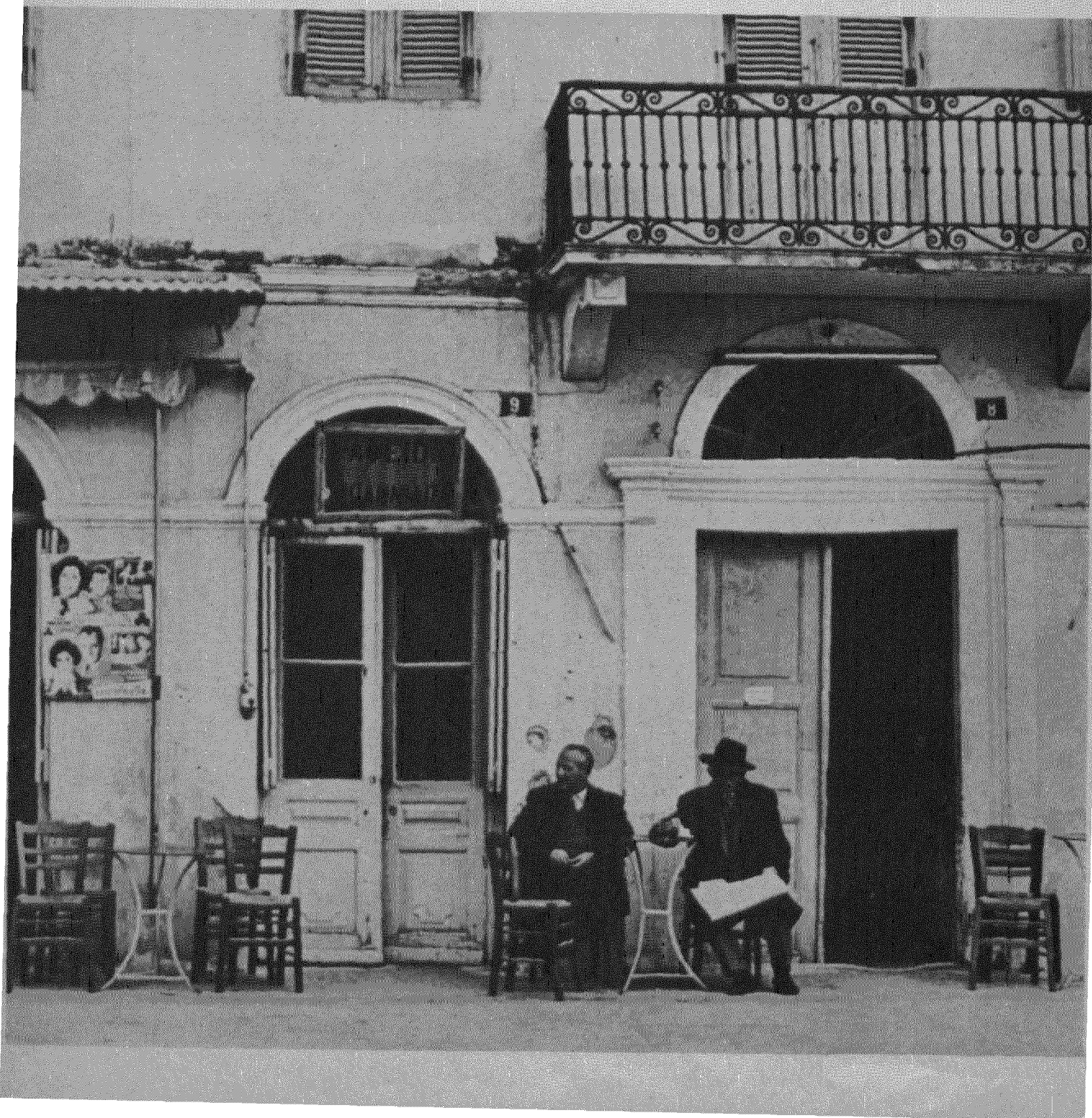
Το πρόβλημα των συγγραμμάτων είναι γνωστό και έχουν γραφτεί αρκετά άρθρα στις εφημερίδες τα τελευταία χρόνια. Πάντως αποτελεί ένα σκανδαλώδη θεσμό που μας άφησε κληρονομιά η χούντα και που ευθύνεται άμεσα για την κατακόρυφη πτώση της ποιότητας των σπουδών, της αδιαφορίας των φοιτητών για παρακολούθηση μαθημάτων και την εξάπλωση της αμάθειας μεταξύ των πτυχιούχων. (Η τοποθέτηση των «62» πανεπιστημιακών, Αυγή 25.11.1984, και μια σειρά από γράμματα, Β. Κρεμμυδά Βήμα, 20.1.1985, Ν. Βαγενά, Τα Νέα 15.1.85, Κ. Μπέη, Το Βήμα 2 και 4.12.1984 κ.ά.).

«Τα Πανεπιστήμια δεν είναι εργοστάσια, ούτε χώρος παραγωγής πλούτου, τουλάχιστον άμεσα. Είναι χώρος στον οποίο όλοι οι συμμετέχοντες οφείλουν να αγωνίζονται συνεχώς για την ουσιαστική και κοπιώδη αναβάθμιση της λειτουργίας».

«Στο σημείο αυτό θεμελιακή είναι και η ευθύνη των καθηγητών, οι οποίοι σπανιότατα τολμούν να έλθουν σε αντίθεση με τα παγιωμένα συμφέροντα των φοιτητών, των συναδέλφων τους ή των κομματικών συναινέσεων». (Κ. Τσουνάλης, Αυγή 19.1.1986).

Η πολιτικοποίηση, τα συντεχνιακά συμφέροντα, και μια σειρά από λαϊκίστικα συνθήματα για το ρόλο του Πανεπιστημίου έχουν φέρει τα ΑΕΙ της χώρας σε μια φθίνουσα πορεία. Το πρόσφατο παράδειγμα του Πανεπιστημίου της Κρήτης είναι αρκετό για να μας δείξει πως καταστρέφονται οι ελπίδες για ένα αναβαθμισμένο πανεπιστήμιο (Ε. Σαβδάκη, Κρίση στο Π.Κ., Αντί, 29.8.86, σ. 42).

Τα ΑΕΙ της χώρας είναι πολυέξοδα, και η ποιότητα της δουλειάς τους υποβαθμίζεται συστηματικά. Παράγουν ημιμαθείς πτυχιούχους, των οποίων η μοίρα σε λίγα χρόνια θα είναι, το 50% να παραμένει άνεργο ή ετεροαποσχολούμενο σε κάθε είδους φροντιστηριακά μαθήματα και τομείς της παραοικονομίας. Ο ρόλος του πανεπιστημίου πρέπει να επανεκτιμηθεί, γιατί από πηγή πρωτοπορίας για την αναβάθμιση της ποιότητας ζωής των κατοίκων αυτής της χώρας τείνει να γίνει ένας αδιάφορος συρράχος.

ΑΦΙΕΡΩΜΑ:

ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ - ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΠΙΚΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΕΣ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΕΣ

Τοπική ανάπτυξη - Αυτοδιοίκηση

ΜΙΑ ΑΚΟΜΑ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΗ. Η ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗ

Ομολογώ πως το κείμενο αυτό έχει ένα έντονα αντι-επιστημονικό ύφος! Ομολογώ επίσης πως γράφεται μέσα σ' ένα ανάμεικτο κλίμα, έντασης, οργής, πικρίας και έμπνευσης!...

Ομολογώ ακόμα πως, θα είχε ένα πολύ διαφορετικό χαρακτήρα (ειδικά όσον αφορά την οργή, την πίκρα και την ένταση...) αν δεν είχα αναλάβει την ευθύνη της ραδιοφωνικής παρουσίασης των προεκλογικών δεκαλέπτων των υποψηφίων δημάρχων!

Θα πρέπει να παραδεχτώ όμως ακόμα, περιφρουρώντας στοιχειωδώς το επιστημονικό κύρος (τουλάχιστον του περιοδικού), ότι η ουσία των σκέψεων που εκτίθενται παρακάτω, είναι ώριμες αναθεωρήσεις, παράλληλες με τις διεργασίες που συντελούνται όλο και με μεγαλύτερη ταχύτητα στον χώρο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Τ.Α.).

Ένας καθόλου αυτονόητος τίτλος

Ο τίτλος του αφιερώματος που κρατάτε στα χέρια σας, δεν είναι καθόλου αυταπόδεικτος. Εμφανίζει δηλ. τον Τ.Α. να αποδέχεται σαν αυτονόητο, τον αναπτυξιακό της ρόλο. Στην πραγματικότητα όμως, υπάρχουν αμφισβητήσεις, ρητές ή έμμεσες, ομολογούμενες ή υποκρυπτόμενες. Σ' όλες αυτές τις περιπτώσεις, συνυπάρχουν με τις γνωστές επιδιώξεις του παλιού περιθωριοποιημένου ρόλου για τον θεσμό και δεν αποτελούν τις εξαιρέσεις ενός κανόνα με λυμένα προβλήματα.

Ο αναπτυξιακός λοιπόν ρόλος της Τ.Α., δεν είναι πάντα αποδεχτός από την ίδια. Φυσικά, βέβαια είναι λάθος να ταυτίζεται από την άλλη, η μη αποδοχή με κάποια τυχόν αδιαφορία για την εξέλιξη και το καλό της πόλης. Αλλού είναι το πρόβλημα.

Απεταξάτω χωρίς συνεταξάμην

Υπάρχουν τουλάχιστον τρεις ορατές πλευρές ορατής αμφισβήτησης.

α) Είναι η αντίληψη που χωρίς προσχήματα, επιφυλάσσει για την Τ.Α. ένα ρόλο συμπληρωματικό της κρατικής μηχανής, αρμόδιο μόνο για ευθύνες περιθωριακού χαρακτήρα. (καθαριότητα, πράσινο κ.λπ.). Η πρόσφατη δήλωση του κ. Μητσοτάκη στην Καλαμάτα, που κατηγορήσε την κυβέρνηση γιατί αφήνει τόσο οδοβαρά έργα όσο η αντιμετώπιση των συνεπειών του σεισμού, στον δήμαρχο και δεν τις αναλαμβάνει η ίδια, είναι πολύ χαρακτηριστικό. Και μάλιστα όταν την ίδια στιγμή στελέχη του ίδιου κόμματος κάνουν ειλικρινείς, κατά τη γνώμη μου, προσπάθειες να δώσουν ένα πιο σύγχρονο χρώμα στην

πολιτική για την Τ.Α. με αυτοκριτικές όπως αυτές του κ. Ανδριανόπουλου «Στο παρελθόν δεν είχαμε δείξει τη σημασία που έπρεπε στην Τ.Α.» (εφημερίδες 1/10/86).

β) Είναι η λογική που υπερτονίζει τον διεκδικητικό χαρακτήρα της Τ.Α. απέναντι στο κράτος. Και αυτή εύκολα οδηγεί στα ίδια αποτελέσματα. Η πραγματικότητα μάλιστα που εμφανίζει σαν «αριστερή και προοδευτική», την προβολή όσο το δυνατόν περισσότερων «διεκδικητικών» άλυτων με άλλους τρόπους, προβλημάτων, συνοδεύεται συνήθως και από μια σαφή υποτίμηση του στοιχείου της αυτο-διοίκησης, σαν αυτόνομο πολιτικού υποκειμένου, συντελεστού και όχι θεατή της ανάπτυξης σε τοπική κλίμακα.

Πρόσφατα μάλιστα η λογική αυτή λειτουργήσε τραγελαφικά! Οι εκλογές της 12/10 έδειξαν ότι η πλειοδοσία σε διεκδικητικά αιτήματα, πέρασε για πρώτη φορά, εμφανώς στο μέρος των συντηρητικών υποψηφίων!

γ) Είναι και η αντίληψη που βλέπει τον δήμο σαν προκεχωρημένο φυλάκιο του αγώνα, για ανατροπές και στηρίξεις, χρήσιμες για το κεντρικό πολιτικό παιχνίδι. Φυσικά η αντίληψη αυτή ούτε νέα είναι, ούτε τυχαία. Σχετίζεται άμεσα και είναι το νομοτελειακό επακόλουθο των πολιτικών εκείνων θεωριών, που δεν θεωρούν τον πολλαπλασιασμό των πολιτικών υποκειμένων σαν προϋπόθεση για τους όποιους κοινωνικούς μετασχηματισμούς επαγγέλλονται. Στην περίπτωση αυτή η Τ.Α. (και όχι μόνο αυτή είναι προνομιακός χώρος για ασκήσεις, με προκεχωρημένα φυλάκια, στρατιώτες προς εγκύμναση κ.λπ.

Αυτές περίπου είναι οι ορατές αμφισβητήσεις.

Συνεταξάμην μαζί με απεταξάτω

Πολύ πιο δύσκολα ορατή είναι η έμμεση ή αποκρυπτόμενη αμφισβήτηση της ανάγκης για σύνδεση Τ.Α. - ανάπτυξη. Όχι μόνο, όμως, γιατί απουσιάζει το στοιχείο της ομολογίας. Η πείρα έχει δείξει πως στις περιπτώσεις αυτές προηγείται πάντα, κραυγαλέα υποστήριξη και φανατική εμμονή στην ιδέα της σύνδεσης. Ενδεικτικά και μόνο τα παρακάτω παραδείγματα:

α) Συνεταξάμεθα... και ετοιμάζουμε μάλιστα μια σειρά δημοτικών επιχειρήσεων. Αλλά μόνο για κοινοφελείς σκοπούς! πολιτιστικές, παροχής υπηρεσιών κ.λπ. Βασικά χαρακτηριστικά αυτών των περιπτώσεων είναι: Η χρησιμοποίηση κεφαλαίων από τον δημόσιο προϋπολογισμό, οι μεγάλες επενδύσεις και η μη ανταποδοτικότητα. Θεωρητικά η επιλογή αυτή, ξεκινάει από κάτι πολύ σωστό. Ότι η ευθύνη για εξυπηρέτηση των αναγκών των δημοτών, ανήκει πρωταρχικά στην Τ.Α. Το πρόβλημα αρχίζει και στην εφαρμοσμένη Τ.Α. οξύνεται στις περιπτώ-

σεις εκείνες που η πλευρά αυτή αποσυνδέεται από την ανάγκη ευθύνης του θεσμού για το σύνολο της ανάπτυξης. Η συνηθισμένη μάλιστα προσπάθεια για θεωρητική θεμελίωση αυτών των επιλογών, οδηγεί σε σαφή υποβάθμιση και απόρριψη της άμεσης και ευεργετικής ευθύνης για την τοπική ανάπτυξη.

β) Συνεταξαμεθα μεν... προσοχή δε λένε κάποιοι άλλοι. Και συμπληρώνουν συνωμοτικά «Ναι αλλά έτσι ενισχύουμε αντικειμενικά την κυβέρνηση!» Ή «θέλει προσοχή. Αν ασχοληθούμε με ανάπτυξη, θα συνεργαστούμε και με το ιδιωτικό κεφάλαιο. Γινόμαστε δηλ. απολογητές του νεοφιλελευθερισμού!» Ή «Είναι επικίνδυνο. Έτσι χτυπάμε την ιδιωτική πρωτοβουλία και στο τέλος θα γίνουν όλα κολχόζ!» Είναι φανερό ότι οι ψευτο-ιδεολογίζουσες αυτές αποστροφές, όταν δεν αποτρέπουν, αποδυναμώνουν αισθητά τον αναπτυξιακό ρόλο της Τ.Α.

γ) Οι φιλοκυβερνητικοί δήμαρχοι, τριβούν συνήθως αντάρκεστα τα χέρια τους. Εμείς, λένε, «συνετάχθημεν» ήδη. Και φυσικά οι περισσότεροι εννοούν τις διακηρύξεις τους για την ανάγκη στροφής της Τ.Α. στα αναπτυξιακά θέματα και μέχρι εδώ... Η ευφορία των λόγων, συνοδεύεται συνήθως από απραξία. Το καινούργιο στοιχείο πάντως που έφερε η εμπειρία από την κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ, είναι ότι σε τέτοια θέματα, είναι διαφορετικό πράγμα η θεωρητική υπεράσπιση μιας πολιτικής και διαφορετικό η εφαρμογή της. Το πρόβλημα αυτό, μάλιστα μεγαλώνει όσο η υπέρδασή του, προϋποθέτει θεωρητικές ρήξεις και νέες αποδοχές, ευρύτερον χαρακτήρα, αλλά και νέες αντιλήψεις για το τι σημαίνει «ασκή πολιτική στην Τ.Α.».

δ) Το «συνεταξαμεθα, αυτό, δεν δείχνει μόνο μια λιγότερο ορατή αμφισβήτηση της σχέσης Τ.Α.-ανάπτυξης. Αναδεικνύει και ένα μεγάλο κίνδυνο, εμφανή πλέον μετά την μεταδικτατορική και ειδικότερα την μετα-ΠΑΣΟΚ περίοδο.

Σήμερα, πια μπορούμε-ν' απομονώσουμε τρία κριτήρια, καθόλου ασυνήθιστα στον τρόπο επιλογής, για το είδος των αναπτυξιακών πρωτοβουλιών.

1) Το λεγόμενο «αδανταδόρικο». Πλειοψηφούν δηλ. οι επιλογές τομέων με γρήγορη και εύκολη αποδοτικότητα (πολιτισμός, υπηρεσίες κ.λπ.). Φυσικά μιλάμε μόνο για την κακή όψη ενός καλού νομίσματος. Κατά τα άλλα είναι μεγάλη κατάκτηση, ή κοινή πια αποδοχή, ότι οι απενδύσεις για τον πολιτισμό, είναι αναπτυξιακές επενδύσεις.

2) Το λεγόμενο «ψηφοθηρικό» κλασσική έκφραση, ή πολιτική του «δίνω πολλά - δεν εισπράτω ούτε το κόστος (γιατί κάνω φιλολαϊκή πολιτική) και προσπαθώ να μεταφέρω παραπάνω την κάλυψη της ζημιάς».

3) Της ανέξοδης και ανεύθυνης μεγαλοστομίας. Έτσι βλέπουμε σχέδια αναπτυξιακών πρωτοβουλιών σε κορεσμένους τομείς, κάμπινγκ δίπλα σε ανάλογα διπλανού χωριού κ.λπ. Και φυσικά σχέδια για επενδύσεις 500 ή 800 εκ. από δήμους 2 ή 3000 κατοίκων!

Οι υπαρκτές αυτές εμπειρίες, πέρα απ' όλα τ' άλλα, περικλείουν και ένα μεγάλο κίνδυνο. Δίνουν ένα χαρακτήρα αφεγγυσότητας στην Τ.Α., ενώ οι αποτυχίες τους πολλαπλασιάζουν την έλλειψη εμπιστοσύνης στο θεσμό. Όταν υλοποιηθούν δε και αποτύχουν μετά, πολλαπλασιάζουν τις προβληματικές επιχειρήσεις.

Όλα αυτά πέρα από τον οικονομικό αντίκτυπο, έχουν και ένα πολιτικό. Υπονομεύουν τον όρο, εκ των ων ουκ άνευ, για την αριστερά εκείνη, που προβάλλει το εναλλαχτικό όραμα της αναπτυγμένης κοινωνίας των πολιτών, σαν την μόνη διέξοδο για την δημοκρατική πορεία προς τους κοινωνικούς μετασχηματισμούς.

ε) Το «συνετάχθημεν» αυτής της κατηγορίας δεν είναι μόνο κραυγαλέο. Είναι και τεχνολογικά αυτονόητο. Είναι φυσικό οι πιο καλοί και οι πιο προοδευτικοί επιστήμονες, να ομνύουν στο όνομα της ανάπτυξης με αυτοδιοίκηση». Και προσφέρονται να συμβάλλουν σ' αυτήν. Συχνά μάλιστα και αμισθή! Τότε όμως κάποιες φορές αρχίζουν τα προβλήματα.

Η μεταφορά λοιπόν κάποιες φορές άψογων επιστημονικά και τέλειων τεχνικά μοντέλων, που αγνοούν όμως τις πραγματικές συνθήκες, τα υποκειμενικά και αντικειμενικά συγκριτικά πλεονεκτήματα, οδηγούν στον βιασμό της πραγματικότητας, ώστε να χωρέσει στο μοντέλο. Και ακολουθούν οι απογοητεύσεις, από τους απλησίαστους στόχους, η εγκατάλειψη των προσπαθειών, οι παραιτήσεις...

Οι εξαιρέσεις ατόμων και σχεδίων, δεν επιδεβαιώνουν, αυτή τη φορά, τον κανόνα, μια και δείχνουν να είναι οι περισσότερες.

Επιδεβαιώνουν όμως την ανάγκη κοινού μετώπου Τ.Α.-επιστημόνων πολιτικών κομμάτων, για την αντιμετώπιση του υπαρκτού αυτού προβλήματος.

Προϋποθέσεις για ανάπτυξη με αυτοδιοίκηση

Είναι γεγονός ότι όλα τα παραπάνω δεν θα έπειθαν κανένα δημοτικό εκπρόσωπο! Και αυτό ακόμα και αν τα παραδεχόταν, ένα προς ένα. Γιατί άλλα θα είναι τα προβλήματά του, αν τελήσει ν' ασχοληθεί με την ανάπτυξη.

«Πέστε μου σοβαρά, θα έλεγε, πιστεύετε με τα σωστά σας ότι μπορώ να συμβάλλω περισσότερο στην ανάπτυξη του τόπου μου και δεν το κάνω; Και αν ναι, πείτε μου ποιες δυνατότητες έχω. Δηλ. θεσμικές και οικονομικές. Δεν βλέπετε όμως πρώτα, θα κατέληγε, τον κώδικα που μετράει σε 20-30 τις αρμοδιότητες της Τ.Α., γενικά; Δεν διαβάσετε και τις εφημερίδες για την οικονομική δυσπραξία του θεσμού;»

Θα τα έλεγε όλα αυτά με έκπληξη, προφανή πικρία και εύλογη απορία. Και θα είχε δίκιο, από μια πλευρά.

Αν μάλιστα συμπλήρωνε ότι «κάνω κάθε χρόνο το τεχνικό μου πρόγραμμα και δίνω όσα έχω για δρόμους, πλατείες κ.λπ. και αν είχα περισσότερα, θα έκανα κι άλλα» σίγουρα η έντασή του θα αφοπλιστεί.

Γιατί πράγματι. Τα μέχρι σήμερα κοινά μεθοδολογικά εργαλεία που προσεγγίζαμε όλοι στο χώρο της Τ.Α. το ζήτημα των δυνατοτήτων άσκησης αναπτυξιακής πολιτικής, δεν πρόδιδαν άλλες απαντήσεις απ' αυτήν του υποθετικού μας συνομιλητή.

Το κρίσιμο όμως στη σημερινή φάση είναι πως τόσο η άγνοια της πιο προωθημένης πρακτικής, όσο και η εξέλιξη στο χώρο της θεωρίας, επιβάλλουν κάποια νέα ερωτήματα, κάποιους νέους προβληματισμούς ώστε ν' ανοίξει ο δρόμος για τους νέους προσανατολισμούς που έχει ανάγκη η αυτοδιοίκηση.

Τεχνικά έργα ή πρόγραμμα

Το πρώτο ερώτημα. Η διαφορά τους είναι σαφής. Αν αποδεχτούμε τα πρώτα, τότε μόνο για πιο πολλούς δρόμους, δέντρα κ.λπ. θα μπορούμε να μιλάμε. Ή μάλλον και περισσότερες εκδηλώσεις ή κοινωνικές παροχές. Φυσικά ούτε λόγος να γίνεται για πρόγραμμα ανάπτυξης ούτε για συμμετοχή στην αναπτυξιακή διαδικασία, μια και οι επιλογές των έργων όσο και αν αφορούν ποσοτικά, μόνο σαν μέρος της έννοιας πρόγραμμα νοούνται.

Αν δεχτούμε το δεύτερο, θα πρέπει ν' αποδειχθεί ότι υπάρχουν συγκεκριμένες δυνατότητες και ρεαλιστικοί τρόποι για να

συνταχθεί και κυρίως να πραγματοποιηθεί ένα πρόγραμμα.

Αν παραπέρα προσθέσουμε και την λέξη «ολοκληρωμένο» πλάι στο πρόγραμμα ανάπτυξης, τότε φυσικά οι απαιτήσεις, πολλαπλασιάζονται. Η θέση του γράφοντος είναι ότι σήμερα πια είναι ρεαλιστική η σύνταξη και η εφαρμογή ενός ολοκληρωμένου προγράμματος από την Τ.Α.

Και αν για το σκέλος της σύνταξης δεν πρέπει να υπάρξουν πολλές αντιρρήσεις (παρ' όλο που προγράμματα ανάπτυξης, έστω και στα χαρτιά, έχουν ελάχιστοι Ο.Τ.Α.), το αντίθετο θα συμβεί για το σκέλος της δυνατότητας εφαρμογής του.

Η θέση του γράφοντος, σ' αυτό το δεύτερο σημείο, είναι ότι το πρόβλημα δεξ είναι μόνο θεσμικό ή οικονομικό. Παραβλέποντας λοιπόν, για τις ανάγκες του κεμένου, τις αναμφισβήτητες θεσμικές και οικονομικές ανεπάρκειες, θα μείνουμε μόνο στο πολιτικό πρόβλημα, που έχει και αυτό μια σημαντική και αυτόνομη συμβολή στην μη ενασχόληση της Τ.Α. στα ζητήματα της ανάπτυξης.

Προκαταλαμβάνοντας όμως κάθε άλλη εξειδίκευση των πολιτικών αιτιών, θα πρέπει να σταθούμε και πάλι στην αδυναμία του θεσμού, να λειτουργήσει σαν υποκείμενο και όχι ετεροκαθοριζόμενο αντικείμενο. Αυτόνομο σε όλα και στις ευθύνες. Απέναντι στα κόμματα και το κράτος. Με πρώτη πολιτική ευθύνη το σχεδιασμό, την παρακολούθηση και την υλοποίηση του μοντέλου ανάπτυξης που συνδιαμορφώνουν Τ.Α. και δημότες.

Πέρα απ' αυτό όμως ή εξ αιτίας αυτού, υπάρχει η ανάγκη τεσσάρων αναθεωρήσεων, σε βασικές αντιλήψεις που επικρατούν μέχρι σήμερα. Οι 4 αυτές αναθεωρήσεις σηματοδοτούν αντίστοιχους τομείς δυναμικής παρέμβασης της αυτοδιοίκησης, ώστε το σύνολό τους, να συνιστά ένα λιγότερο ή περισσότερο πλήρες και ολοκληρωμένο αναπτυξιακό πρόγραμμα.

Στο σημείο αυτό βέβαια μπορεί να προβληθεί μια εύλογη ένταση. Όλες οι αποδοχές και πολύ περισσότερο η πραχτική υλοποίησή τους βρίσκεται υπό την αίρεση συνεργασίας και άλλων θεσμών, πέρα από την Τ.Α. Τι γίνεται αν αυτή δεν εξασφαλιστεί;

Χωρίς την πρόθεση εκτεταμένης επέκτασης στο πραγματικά σοβαρό, αυτό θέμα, μπορούμε να μείνουμε στο εξής: Ακόμα και τότε μια ενδεικτική πρωτοβουλία, ένας «πιλότος» μια πειραματική καινοτομία αρκεί για να σηματοδοτήσει τον συγκεκριμένο τομέα. Ούτως ή άλλως δε η ένταση αυτή δεν πρέπει να λειτουργήσει ανατρεπτικά για το πρόγραμμα.

Τομέας πρώτος – αναθεώρηση πρώτη

Αφορά την αξιοποίηση των σημερινών αναπτυξιακών δυνατοτήτων. Οι δυνατότητες αυτές, σήμερα αλλά και χτες, είναι πολλαπλάσιες απ' αυτές που ασκούνται συνολικά απ' όλους τους δήμους και τις κοινότητες. Χαρακτηριστικό μάλιστα είναι πως δεν υπάρχει κανένα υπουργείο, ούτε η ΚΕΔΚΕ, ούτε κανένας μελετητής, που να γνωρίζει ή να έχουν καταγράψει τις σημερινές αρμοδιότητες της Τ.Α.!!! Η ειλικρινής αυτοκριτική του κ. Γ. Γεννηματά μόλις ανέλαβε το υπ. Εσωτερικών ότι «ρι δυνατότητες επι Ν.Δ. ήταν πολύ περισσότερες απ' αυτές που αξιοποιήσαμε», δεν έχει γίνει ακόμα ούτε συγκεκριμένη, ούτε κοινός τόπος για την Τ.Α.

Αρκетές, αν όχι πολλές δυνατότητες υπάρχουν ακόμα και για την άντληση πόρων, που επίσης δεν έχουν αξιοποιηθεί (νόμος περί κινήτρων, ΜΟΠ, άλλα ταμεία ΕΟΚ, δανειοδοτήσεις, προγραμματικές συμβάσεις κ.λπ.). Εδώ όμως η διευκρίνιση είναι απαραίτητη. Οι ανεκμετάλλευτοι πόροι, αφορούν, μόνο α-

ναπτυξιακές δυνατότητες. Το πρόβλημα παραμένει για τις λειτουργικές ή κοινωνοφελείς. Παραβλέποντας λοιπόν συνειδητά τον υπαρκτό κίνδυνο, να χρησιμοποιηθούν σαν άλλοθι, τα όσα γράφονται στο κείμενο αυτό, θα πρέπει να διευκρινισθεί και κάτι ακόμα. Η οπτική που προτείνονται αυτές οι αναθεωρήσεις, συμπίπτει μόνο εξωτερικά με τα όσα προβάλλει κατά καιρούς η σημερινή κεντρική εξουσία, που για δικούς της λόγους και από εντελώς διαφορετική πλευρά ισχυρίζεται, ισχυριζόταν επί Ν.Δ. και θα ισχυρίζεται και επί κυβερνήσεων ΚΚΕ εσωτ. ή ΚΚΕ, το ίδιο ακριβώς πράγμα. Φυσικά δικαίωμα κριτικής και προτάσεων αναθεώρησης, έχουν μόνο όσοι πιστεύουν και εμπνέονται από την Τ.Α., μια και έχουν απολλοτριώσει για τον εαυτό τους, το δικαίωμα, να αλλάξουν γνώμη για τις δυνατότητες της Τ.Α., ανάλογα με το πιο κοινοβουλευτικό κόμμα βρίσκεται στην εξουσία...

Δε χρειάζεται δε να επιμεινουμε περισσότερο για το πόσες δυνατότητες ανοίγουν για την Τ.Α., με μια τέτοια αναθεώρηση.

Τομέας δεύτερος – αναθεώρηση δεύτερη (μικρή αυτή τη φορά)

Περιλαμβάνει δύο σκέλη:

α) Την αναμόρφωση του δημοσιονομικού συστήματος, με αναδιανομή των πόρων υπέρ της Τ.Α.

β) Παράλληλη μεταφορά αρμοδιοτήτων από την κεντρική διοίκηση, στην Τ.Α.

Όσο όμως αυτόνομη είναι η σημασία των νέων αυτών πόρων και αρμοδιοτήτων, για την επέκταση του πεδίου δράσης της Τ.Α. στην αναπτυξιακή διαδικασία, άλλο τόσο μη-αυτόνομη είναι η σύνδεση των δύο αυτών σκελών.

Η μεταφορά πόρων και αρμοδιοτήτων είναι το ώριμο πια αίτημα όλης της αυτοδιοίκησης. Πρέπει να γίνει το ίδιο και με την ανάγκη προσανατολισμού των νέων δυνατοτήτων, στην τοπική ανάπτυξη.

Τρίτος τομέας – τρίτη αναθεώρηση

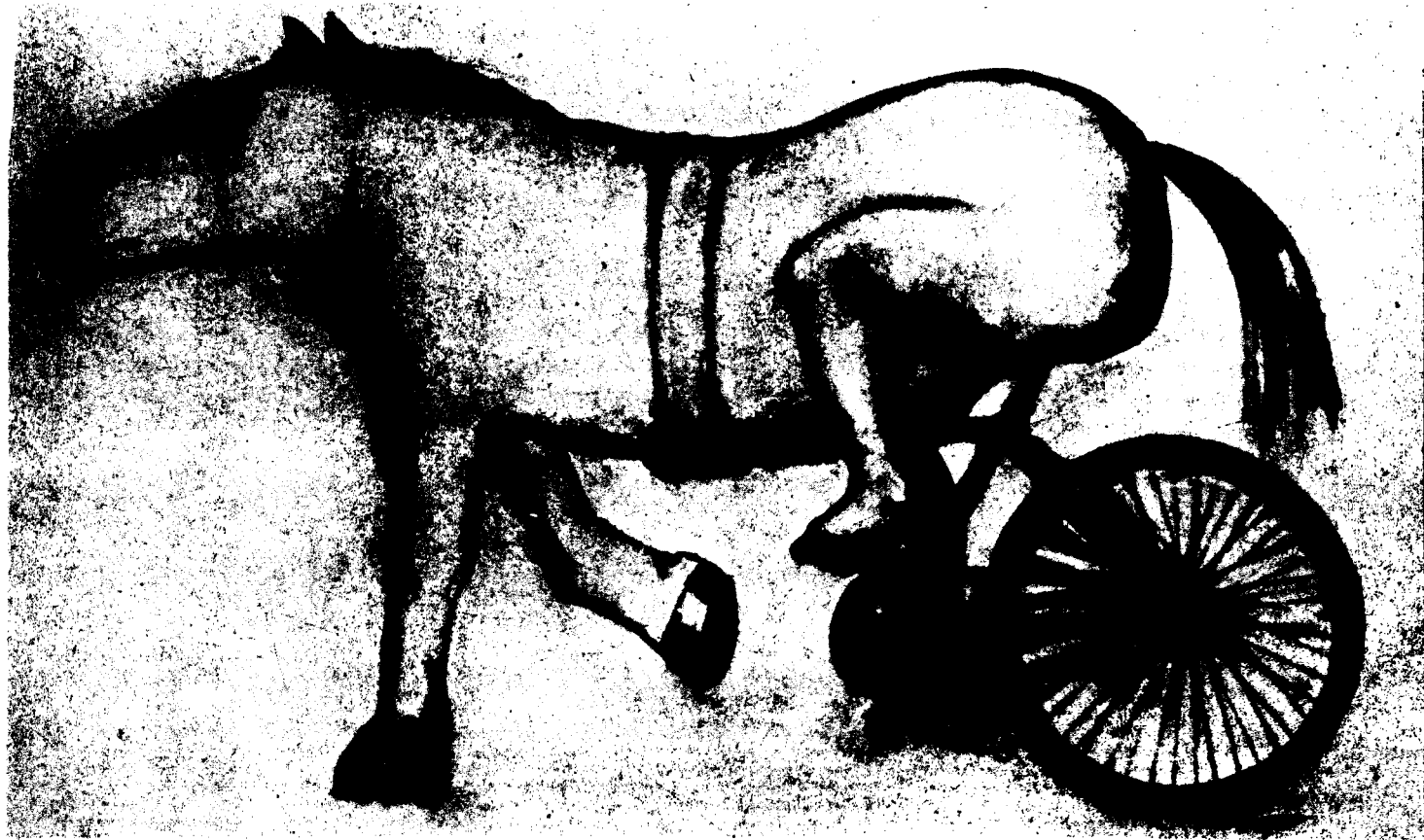
Το πάγιο αίτημα της Τ.Α. σχετίζεται με την αποκέντρωση πόρων και αρμοδιοτήτων. Αυτό όμως δεν θα γίνει αύριο. Και η αυτοδιοίκηση πρέπει να «κυβερνήσει» από σήμερα.

Η ευθύνη λοιπόν της κυβέρνησης των τοπικών υποθέσεων που ανήκουν ακόμα στο κράτος, δεν μπορεί να μεταφερθεί στο απώτερο μέλλον.

Οι δυνατότητες που υπάρχουν σήμερα και αυτές που θα διεκδικηθούν αύριο, θα πρέπει να στοχεύουν στον έλεγχο, την επιρροή και τον προσανατολισμό, των αλλοτρίων αρμοδιοτήτων σαν τοπική κλίμακα με βάση τις ιεραρχήσεις της ίδιας της Τ.Α.

Δεν θα σταθούμε στις κλασσικές μεθόδους διεκδικητικού χαρακτήρα. Ούτε στην εμπειρία από τον Μόλυδο (Λέσβο) όπου ο δήμος ανέλαβε ντε-φάκτο, την ευθύνη για την προστασία του παραδοσιακού οικισμού. Ούτε στη Θήβα που πρώτη ανέλαβε το πολεοδομικό γραφείο (άρα και την δυνατότητα παρεμβάσεων στον οικιστικό τομέα) αμέως μόλις δόθηκε η δυνατότητα, τη στιγμή που ακόμα και σήμερα, 7-8 χρόνια μετά, ελάχιστοι την έχουν ακολουθήσει.

Δε θα μείνουμε ούτε στην Καλαμάτα, όπου ο δήμος κυβερνώντας την πόλη, υποκαθιστά το κράτος σε οκ ολίγες περιπτώσεις. Θα πρέπει να σταθούμε όμως στην απλούστατη (αλλά και ριζοσπαστική) πρωτοβουλία του δήμου Βροντάδος

Χίου. Εάν ένα ενδεικτικό δείγμα γραφής για τον τρόπο διοίκησης, από σήμερα, της μη-αρμοδιότητας.

Ειδικά λοιπόν για τον δήμο αυτό η ΔΕΗ και ο ΟΤΕ έχουν υποχρέωση να συντάσσουν ετήσιο πρόγραμμα, προσανατολισμένο στις επιλογές του δήμου. Με μια προγραμματική σύμβαση του υπέγραψε μαζί τους, τους υποχρέωσε να ανοίγουν τρύπες και να κάνουν έργα, μόνο όταν συντονίζονται με την βούληση της αυτοδιοίκησης. Τεράστιες δυνατότητες ανοίγει μια τέτοια προοπτική!

Τέταρτος τομέας – τέταρτη αναθεώρηση

... και ίσως η πιο δύσκολη.

Υπάρχει λοιπόν, μια αρμοδιότητα, συνδεδεμένη με πόρους, που ταυτόχρονα ριζοσπαστικοποιεί συνειδήσεις, λύνει προβλήματα και πολλαπλασιάζει την λαϊκή συμμετοχή, που η ίδια η Τ.Α. όμως την αρνείται!!

Είναι η κινητοποίηση των τοπικών δυνάμεων, φορέων και δημοτών καθώς και των τοπικών πόρων, για λύσεις τοπικών προβλημάτων. Θεωρείται κυριολεκτικά απαράδεκτη! Χαρακτηρίζεται από άλλους, σαν το αποκορύφωμα του συμβιβασμού. Ονομάζεται κάποτε και «εννουχισμός της επαναστατικότητας» των μαζών. Ταντίζειται από άλλους με εκείνη την παλιά ιστορία της «εθελοντικής (βλέπε υποχρεωτικής) εργασίας».

Η ιδεολογική αυτή «τρομοκρατία» μαζί με την αδιαφορία για την λαϊκή αυτοοργάνωση, έχει απονευρώσει την αυτοδιοίκηση από το πιο ουσιαστικό χαρακτηριστικό της!

Την κοινωνική αυτο-οργάνωση, δηλ. την συλλογική ευθύνη για τα προβλήματα της μικροκλίμακας, τον ενθουσιασμό και την έμπνευση για τις μεγάλες δυνατότητες που έχει ο άνθρωπος να καθορίσει τους όρους ζωής του κ.λπ.

Η πραγματικότητα όμως αυτή δεν είναι μόνο σχιζοφρενική. Είναι και βαθύτατα αντιστορική.

Αν έπρεπε ένα πράγμα να συντηρήσουμε από τις περιφνημες «ρίζες» μας και τον «λαϊκό μας πολιτισμό» αυτή ακριβώς την συλλογική ευθύνη για τον τόπο και τις κοινωνικές σχέσεις έπρεπε να συντηρήσουμε.

Η αναθεώρηση λοιπόν αυτή, θα ξαναδώσει στην Τ.Α. τον ρόλο του «συλλογικού οργανωτή της κοινωνίας των πολιτών, θα αναδιώσει τα χαμένα δίκτυα των ενδιάμεσων θεσμών και θα επιτρέψει στη συνέχεια στην κοινωνία, να γίνει η ίδια υποκείμενο της πολιτικής. Παραπέρα θα δώσει νέες δυνατότητες στην Τ.Α. να παρέμβει αποτελεσματικά στην αναπτυξιακή διαδικασία.

Ας μη μένουμε, πάλι, στην εμπειρία που μεταφέρει στα βιβλία του ο Γ. Μπέικος, όταν περιγράφει το πως και το γιατί ξεπήδησαν, χωρίς παρθενογέννηση, οι περίφημοι θεσμοί αυτοδιοίκησης στην ελεύθερη Ελλάδα των βουνών 41-44, από εφάρμογες προηγούμενης αυτο-διοίκησης που προηγήθηκαν.

Ας προσπεράσουμε γρήγορα και τον ρόλο της συντηρητικής δημοτικής αρχής στον Κολινδρό Πιερίας, που έδωσε δείγματα υποδειγματικών αναπτυξιακών πρωτοβουλιών, με κινητοποίηση των κατοίκων. Ας προσπεράσουμε και τα εξ ίσου σημαντικά δείγματα εθελοντικής προσφοράς και εργασίας, που εγκαι-

νίασε η προσκείμενη στο ΚΚΕ δημοτική αρχή της Θεσ/κης, υπό τον κ. Γιαννούση. Και ας μην αναφερθούμε καν στα ανάλογα, που δημιούργησαν δήμοι προσκείμενοι στο ΠΑΣΟΚ ή το ΚΚΕ εσωτ.

Να μείνουμε όμως σε μια πρόκληση, σε ένα μόνο τομέα. Προέρχεται από την συνοικία που μένω, τον Χολαργό. Εκεί λοιπόν από 7ετίας, έχει εκπονηθεί ένα σχέδιο που μπορεί να λύσει σε κάθε δήμο, άμεσα και με λίγα χρήματα, το ζήτημα των παιδικών σταθμών. Σχέδιο συγκεκριμένο, ρεαλιστικό, απλό. Είναι άραγε μικρή δουλειά και μικρός τομέας ευθύνης, η πραγματοποίηση μόνο της πρόκλησης που ξεκίνησε από τον Χολαργό;

Πέμπτος τομέας— πέμπτη αναθεώρηση

Ίσως έχει φτάσει πια ο καιρός, ν' αναρωτηθούμε όλοι στην Τ.Α. για ένα πράγματι λεπτό θέμα.

Πέρα απ' τις υποθέσεις αρμοδιότητας Τ.Α. ή κράτους, πέρα από την κινητοποίηση των δημοτών, αναμφίβολα υπάρχουν και ένας άλλος τομέας που δεν θίξαμε μέχρι αυτή την στιγμή. Ίσως γιατί αποτελεί ταμπού για την αυτοδιοίκηση.

Υπάρχει ένα ερώτημα. Ποιός θα πρέπει, σε τελευταία ανάλυση, να έχει την ευθύνη για την τοπική ανάπτυξη;

Συγκεκριμένα τώρα. Είναι δυνατόν η Τ.Α. να φιλοδοξεί να κυβερνήσει την πόλη, μόνο μέσα απ' αυτά που διοικεί άμεσα η ίδια; Και γιατί ν' αδιαφορήσει για χιλιάδες άλλες λειτουργίες, που δεν μπορεί και δεν πρέπει ν' ασκήσει η ίδια; Και δεν πρέπει, αν θέλει ν' αποφύγει ένα νέου τύπου γιγαντισμό, με γραφειοκρατία, μια δυσκινησία.

Πως θα ξεχωρίσει, απ' την άλλη, ιδεολογικά πρώτα, πραχτικά στην συνέχεια τον έλεγχο, την επιρροή, τον προσανατολισμό, την εκμετάλλευση, από την άμεση διοίκηση;

Μέχρι σήμερα όλα αυτά απωθούνται σαν νεοφιλελευθερισμός. Και όμως θα μπορούσαν να είναι το πιο ριζοσπαστικό μέσον για να κυβερνήσει, επιτέλους, ο δήμος όλες τις τοπικές υποθέσεις!

Μέχρι σήμερα ο δήμος διοικεί άμεσα και συγκεντρωτικά, τις δικές του αρμοδιότητες. Λίγο γιατί το επιβάλλει ο νόμος, λίγο γιατί έτσι βολεύει τον δήμαρχο... Στην ουσία όμως η Ελληνική Τ.Α., δεν έχει προβληματιστεί για νέους ρόλους και αρμοδιότητες, που δεν θα διοικεί άμεσα.

Με 3 εξαιρέσεις. Τις κοινότητες Πόρου, Ερμιονίδας και τον δήμο Πρέβεζας. Στον τουρισμό οι πρώτες. Στις θαλάσσιες επικοινωνίες ο δεύτερος.

Και οι 3 λοιπόν, οργανώνουν επιχειρήσεις με μεγάλη συμμετοχή ιδιωτών στο μετοχικό κεφάλαιο, και μικρή συμμετοχή του δήμου. Ο δήμος μάλιστα της Πρέβεζας, εφαρμόζοντας υποδειγματικά την αρχή, διεκδικεί την διοίκηση όλων των τοπικών υποθέσεων, συμμετέχει μόνο με ποσοστό 15% στην πορθημιακή γραμμή Πρέβεζας-Ιταλίας.

Κατακτά όμως την προνομιακή απορρόφιση ανέργων, την τόνωση του τουρισμού και της αγοράς, επιταχύνοντας διαδικασίες που αν έμεναν στα χέρια του κράτους ή της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, θα μπορούσαν να καθυστερήσουν 10-15 χρόνια! Ανοίγει ή όχι νέες δυνατότητες σύνδεσης της Τ.Α. με την ανάπτυξη, μια τέτοια προοπτική;

Σαν επίλογος

Η Τ.Α. βρίσκεται μπροστά σ' ένα κρίσιμο σταυροδρόμι. Δοκιμάζεται, άοπλη πολλές φορές, σαν αναπτυξιακός θεσμός. Δοκιμάζεται η φερεγγυότητάς της σαν αποτελεσματικός, αναπτυξιακός θεσμός.

Δοκιμάζεται και για την έμπνευση που μπορεί ν' αποκτήσουν οι εκπρόσωποί της, να ρισκάρουν ανάλογες πρωτοβουλίες. Προβλήματα υπάρχουν ακόμα πολλά. Θεσμικά λιγότερο, οικονομικά περισσότερο, τεχνικής στήριξης, που βρίσκονται στο δρόμο της επίλυσης.

Υπάρχει όμως και το πολιτικό πρόβλημα. Αυτόνομο και υπαρκτικό. Οι πέντε αναθεωρήσεις που προβάλλαμε, σίγουρα δεν είναι οι μόνες.

Ανοίγουν όμως σοβαρές δυνατότητες για μια μεγαλύτερη συμβολή της Τ.Α. στην τοπική ανάπτυξη.

Και ξαναθέτουν κάποια ερωτήματα, εκεί που το αυτονόητο κυριαρχούσε...

ΝΙΚΗΤΑΣ ΛΙΟΝΑΡΑΚΗΣ

4-10-86

Σημειώσεις

1. Ο συντηρητικός υποψήφιος μάλιστα στην Αγ. Παρασκευή, σε μια έξαρση διεκδικητικού οίστρου, έφθασε στο σημείο να ζητήσει την μετατροπή της ΕΡΤ 1, σε δημοτική επιχείρηση του δήμου Αγ. Παρασκευής. Έτσι έφερε πια στην πρωτοπορία την συντηρητική παράταξη, με «διαφορά στήθους» από το παραδοσιακό τμήμα της αριστεράς, αλλά και απ' όλες τις «δημοτικές δυνάμεις» που είχαν πάντα την αδιαφιλονίκητη κυριαρχία στον τομέα αυτό.
2. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ο δήμος Ανωγείων. Όταν, ο δήμαρχος Γ. Κλάδος έκανε το πρώτο 15ετές αναπτυξιακό πρόγραμμα σ' ένα τόσο μικρό και ορεινό τόπο ήταν 1978 και κανένας άλλος ΟΤΑ δεν είχε διανοηθεί μέχρι τότε κάτι παρόμοιο. Ο περιπεχτικός τρόπος που αντιμετωπίστηκε τότε η πρωτοβουλία του Γ. Κλάδου και ο χαρακτηρισμός σαν «αιθεροδόκιμα» ήταν ενδεικτικοί. Και κάτι ακόμα. Ήταν 1978. Και η αυτοδιοίκηση είχε τις μισές δυνατότητες απ' όσες έχει σήμερα. Ανάλογα πρωτοποριακά δείγματα στην Καλαμάτα, τη Θήβα κ.λπ. παραμένουν ακόμα εξαιρέσεις.

ΤΟΠΙΚΕΣ ΕΞΟΥΣΙΕΣ ΣΤΟ ΠΡΟΣΚΗΝΙΟ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΜΙΧΑΗΛΗΣ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΑΚΗΣ

1. Τα ζητήματα που σχετίζονται με τις τοπικές εξουσίες συναντούν ένα αυξανόμενο ενδιαφέρον στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης. Έννοιες διαφορετικές ως προς την ιστορία τους, το αντικείμενό τους ή τις προοπτικές τους, όπως η περιφερειακή αυτονομία, αναδιάρθρωση ή ανάπτυξη, η τοπική αυτοδιοίκηση διαφόρων βαθμών και εξουσιών, οι ποικίλες μορφές τοπικών πρωτοβουλιών οικονομικού ή πολιτικού χαρακτήρα, η αποκέντρωση των λειτουργιών του κεντρικού κράτους έρχονται στο προσκήνιο της εθνικής και της κοινοτικής πολιτικής μέσα από αντιφάσεις ή αντιθέσεις που προκύπτουν από την κρίση της οικονομίας και του κράτους, την αντίσταση του «τοπικού» στο «κεντρικό» και του «συγκεκριμένου» στο «αφηρημένο» τον αναπροσανατολισμό των επιδιώξεων και των προσδοκιών των τοπικών ιεραρχιών και ανερχομένων κοινωνικών στρωμάτων που δεν εξάντλησε ή και διέψευσε η προηγούμενη περίοδος ανάπτυξης.

Σ' αυτό το γενικό πλαίσιο τοποθετούνται εξελίξεις τόσο ετερόκλητες όσο η ριζοσπαστική αναμόρφωση του συστήματος των περιφερειακών εξουσιών στην Ισπανία ή πιο πρόσφατα στη Γαλλία, οι συγκρούσεις κεντρικού κράτους και τοπικής αυτοδιοίκησης του ιταλικού Νότου, η «παλινόρθωση» που επιχειρεί η βρετανική κυβέρνηση σε βάρος ορισμένων μορφών τοπικής εξουσίας σε μείζονες αστικές περιφέρειες, η προώθηση από τον ΟΟΣΑ και την ΕΟΚ του των τοπικών πρωτοβουλιών για την απασχόληση ή ακόμη η κοινωνική μεθόδευση για την εφαρμογή των Ολοκληρωμένων Μεσογειακών Προγραμμάτων με κύριους φορείς (τουλάχιστον στη Γαλλία και την Ιταλία...) τις περιφερειακές εξουσίες και την τοπική αυτοδιοίκηση.

2. Στην Ελλάδα οι ίδιοι περίπου λόγοι προκαλούν το ίδιο και περισσότερο ενδιαφέρον γύρω από τα σχετικά θέματα. Η κύρια διαφορά συνίσταται στο ότι εδώ βασικές δομές και λειτουργίες της τοπικής αυτοδιοίκησης, πάνω στις οποίες οικοδομούνται, αλλού, νέοι δεσμοί και νέες πρακτικές, δεν είναι δεδομένες και αυτονόητες αλλά εν πολλοίς το ζητούμενο. Σχηματικά, διαθέτουμε το κέλυφος αλλά όχι το περιεχόμενο, το όνομα αλλά όχι το πράγμα. Και έτσι εξηγείται το «παράδοξο» ότι στην Ελλάδα επικαλούμαστε, όταν βέβαια επικαλούμαστε, την τοπική αυτοδιοίκηση και τις συνακόλουθες μορφές τοπικής δράσης, για το ό,τι θα μπορούσε και θα έπρεπε να είναι και όχι για το ό,τι πράγματι είναι, δηλαδή ένας κακοποιημένος και περιθωριοποιημένος θεσμός «παράλληλης» λαϊκής εξουσίας.

Όσοι δε τον επιφορτίζουν, ως έχει, με νέα καθήκοντα και μεταρρυθμιστικές προσδοκίες, είτε γιατί δεν έχουν αναλύσει και αφομοιώσει τις ιστορικά διαμορφωμένες διαρθρωτικές του αδυναμίες, είτε γιατί θεωρούν ότι αρκεί η επίκληση των επιθυμητών ιδιοτήτων του και των επιδιωκτέων στόχων για να ακολουθήσει αφεύκτως η «υλοποίησή» τους, γνωρίζουν ήδη όλο

και περισσότερο πικρές διαψεύσεις και απογοητεύσεις. Και σπεύδουν, κάκιστα, τώρα τελευταία να αποδώσουν την «κατάσταση» άλλος σε διαθέσεις και σκοτεινές επιδιώξεις της κυβέρνησης ή και «ξένων καθοδηγητικών κέντρων», όπως το «διευθυντήριο» της ΕΟΚ και άλλα επίφοβα, άλλος στην αντίδραση ή την «ανικανότητα» των δημοτικών αρχόντων ή την εχθρότητα άλλων ντόπιων παραγόντων, άλλος στο εκλογικό σύστημα, πάντοτε δηλαδή σε παράγοντες εξωτερικής από τον ίδιο τον ορισμό των πραγματικών χαρακτηριστικών στοιχείων και των διαστάσεων αυτών που εξακολουθούν να αποκαλούν «τοπική αυτοδιοίκηση».

3. Και εδώ ανακύπτει ένα σημαντικό πρόβλημα. Αυτό που αποκαλούμε «τοπική αυτοδιοίκηση» στην Ελλάδα περιγράφει «πράγματα» και σχέσεις που του δίνουν διαφορετικό περιεχόμενο, διαφορετικό κοινωνικό και πολιτικό βάρος, διαφορετική εμβέλεια από εκείνα που φέρνει στη σκέψη η απλή αναφορά του όρου.

Το μεν στοιχείο του «τόπου» είναι υπαρκτό για τους σημερινούς οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης (ΟΤΑ), δηλαδή τους δήμους και τις κοινότητες, και σχετικά εύκολο να προσδιοριστεί στην προοπτική ευρύτερων ενοτήτων (β' και γ' βαθμού), έστω κι αν τίθενται κάποια ουσιαστικά προβλήματα προς συζήτηση και που θέτει ξανά επί τάπητος ο νέος νόμος για την αυτοδιοίκηση (ιστορικότητα και λειτουργικότητα της περιφέρειας των ΟΤΑ, σημερινών και αυριανών, επιλογή του νομού ως βάση για την αυτοδιοίκηση β' βαθμού ως προς του γ' βαθμού...)

Το στοιχείο όμως της «αυτοδιοίκησης» θέτει ουσιαστικότερα προβλήματα. Ενώ οι γενικοί, γενικότεροι, ορισμοί των κατά καιρούς Συνταγμάτων, επιτρέπουν κάθε φιλοδοξία και κάθε όνειρο, τα ίδια αυτά τα Συντάγματα και η συνάδουσα νομοθεσία περιορίζουν ασφυκτικά τις δυνατότητες για να υπάρξουν οι προϋποθέσεις της «αυτοδιοίκησης». Η σύγκριση δεν γίνεται με κάποια απαρασάλευτη και μεταφυσικά προκαθορισμένη έννοια της «αυτοδιοίκησης», αλλά με βάση ιστορικά προσδιορισμένα βασικά στοιχεία της αυτοδιοίκησης ή της τοπικής εξουσίας όπως τη γνωρίζουμε σήμερα όπου υπάρχει και αναπτύσσεται. Το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα είναι η οικονομική αυτοδυναμία της αυτοδιοίκησης, στοιχείο που αναγνωρίζεται από όλες τις πλευρές ως βάση της αυτοτέλειας και της ελευθερίας της (την οποία επιβάλλει το Σύνταγμα). Πως εξασφαλίζεται αυτή; Από το κεντρικό κράτος! Το οποίο της παραχωρεί τους χρηματικούς πόρους για την επίτευξη του στόχου της, ενώ κάθε άλλη δυνατότητα εξασφάλισης «ιδίων» πόρων από την ίδια την αυτοδιοίκηση αποκλείεται ήδη από το Σύνταγμα και φυσικά από τους σχετικούς νόμους: φόρους επιβάλλει μόνο η Βουλή, στην οποία απαγορεύεται ρητά να παραχωρεί αυτό

το δικαίωμα της σε άλλους, με οποιοδήποτε τρόπο.

Δεν μπορούν δηλαδή οι ΟΤΑ να διαφοροποιούνται ως προς τη φορολογία των δημοτών τους, ακόμη κι όταν κάποια τέτοια φορολογία έχει ψηφιστεί υπέρ τους από τη Βουλή. Η εικόνα δηλαδή που είχαν, σχεδόν χωρίς εξαίρεση, οι συνταγματικές νομοθεσίες, έως σήμερα (γιατί το Σύνταγμα του 1975 ενισχύει μάλιστα τις ανωτέρω ρυθμίσεις), δηλαδή η κυρίαρχη πολιτική και αναπτυξιακή αντίληψη για την οργάνωση του νεοελληνικού κράτους, ήταν και είναι μια αυτοδιοίκηση στα πλαίσια της οποίας οι ΟΤΑ αποφασίζουν για τις «τοπικές υποθέσεις» (πράγμα που μπορεί να σημαίνει πάρα πολλά...). Χωρίς όμως καμιά δυνατότητα να προσδιορίζουν τα απαραίτητα μέσα για την επίτευξη αυτού του στόχου. Αυτά τα φροντίζει το κεντρικό κράτος πριν απ' αυτούς και γι αυτούς. Οι επιπτώσεις αυτής της αρχικής, συντακτικής, ρύθμισης των σχέσεων ανάμεσα στο «κεντρικό» και στο «τοπικό» είναι τεράστιες και δεν θα ήταν υπερβολή να πει κανείς πως αυτή καθαυτή η έννοια της αυτοδιοίκησης ακυρώνεται.

4. Τέτοιες και άλλες ρυθμίσεις (νομοθετικού συνήθως χαρακτήρα) μειώνουν δραματικά το σχετικό βάρος και της ίδιας της υπαρκτής τοπικής αυτοδιοίκησης ως θεσμού. Η θέση της και η σημασία της στα πολιτικά προγράμματα, στην κατάσταση της πολιτικής στρατηγικής, στην πολιτική σταδιοδρομία των πολιτικών ηγεσιών είναι εξαιρετικά δευτερεύουσες. Ενώ από την άλλη μεριά, ακριβώς αυτές οι αδυναμίες οδηγούν πολλούς τοπικούς παράγοντες ή και πολιτικές δυνάμεις εθνικού επιπέδου, να υποδαθμίζουν ή και να εξαφανίζουν το δεσμικό της ρόλο, και τις απορρέουσες απ' αυτόν ιδιομορφίες της, και να τη θεωρούν και μεταχειρίζονται σαν να ήταν ένα απλό εφαλτήριο για επιμέρους τοπικές πρωτοβουλίες ή σαν να ήταν ένα μαζικό κίνημα ανάμεσα σ' άλλα (και μάλλον σημαντικότερα). Έτσι βλέπουμε να μεταβάλλεται, ανεπαισθήτως, ο α' και ο β' ΟΤΑ σε μπρεσάριο καλλιτεχνικών εκδηλώσεων ή οργανωτή εκθέσεων, ενώ σε άλλες περιπτώσεις ο δήμος ή η κοινότητα να ενεργεί ως κέντρο οικονομικών ή άλλων διεκδικήσεων, ακριβώς όπως θα έκανε οποιοδήποτε συνδικάτο ή σύλλογος της περιοχής. Τέτοιες πρακτικές, μαζί μ' εκείνες του κεντρικού κράτους που χρησιμοποιεί συχνά τους ΟΤΑ ως απλούς διεκπεραιωτές των εγκυκλίων του και των τοπικών απαιτήσεων της συνολικής πολιτικής του, επιδεινώνουν την ήδη κακή κατάσταση της αυτοδιοίκησης, την προσανατολίζουν προς επιμέρους τοπικές ή κλαδικές δραστηριότητες, ενώ η κύρια ιδιομορφία της είναι η «εφ' όλης της ύλης» τοπική αρμοδιότητα της και αυτή είναι που απαιτεί κατοχύρωση και αναβάθμιση.

5. Η ουσιαστική, διαρθρωτική διαφοροποίηση της ελληνικής «αυτοδιοίκησης» από την ευρωπαϊκή δεν οφείλεται σε καμιά «καθυστέρηση» της Ελλάδας σε σχέση με τις ευρωπαϊκές χώρες πάνω σε κάποιο μονόδρομο της ανάπτυξης των τοπικών εξουσιών. Απλώς, για λόγους ιστορικούς, η διαλεκτική του «κεντρικού» και του «τοπικού» λειτούργησε διαφορετικά. Αλλά αυτή η ανάλυση δεν είναι του παρόντος κειμένου. Αν απορρίπτεται εδώ η έννοια της «καθυστέρησης» είναι για να απορριφθεί μαζί της η ιδέα ότι με τον χρόνο και την ποσοτική αύξηση των μεγεθών της υπάρχουσας τοπικής αυτοδιοίκησης (π.χ. των πόρων που της παραχωρεί το κράτος, των υπαλλήλων και των αρμοδιοτήτων της...) θα εναρμοστεί κάποτε με τα ισχύοντα στην Ευρώπη. Τέτοια εναρμόνιση, εφόσον είναι επιθυμητή, δεν μπορεί να επιτευχθεί παρά μόνο με δομικές αλλαγές στο όλο σύστημα των σχέσεων του «κεντρικού» και του «τοπικού», αλλαγές που δεν επιβάλλονται από «τα πράγματα» αλ-

λά απο συνειδητές πολιτικές επιλογές στα πλαίσια μιας συνολικής στρατηγικής για την αλλαγή των συντεταγμένων της εξουσίας στο σημερινό ελληνικό κράτος.

6. Είναι όμως επιθυμητή μια τέτοια εναρμόνιση; Αναμφισβήτητα ναι, γιατί, άσχετα από τις οποιεσδήποτε υποθήκες και δουλείες της ιστορίας της, η τοπική αυτοδιοίκηση όλων των βαθμών, με αυτοπροσδιορισμό των στόχων και σ' ένα τουλάχιστον βαθμό έλεγχο των μέσων της, είναι βασικό στοιχείο οικονομικού και πολιτικού εκσυγχρονισμού, παράγοντας διαφοροποιημένης και προσαρμοσμένης στρατηγικής για την τοπική ανάπτυξη, σημαντικό βήμα προς τη διαμόρφωση του πλουραλιστικού χαρακτήρα των θεσμών και της κοινωνίας, πεδίο ανάπτυξης, με κοινωνικά ευρύτερο και πολιτικά δημοκρατικότερο τρόπο, τοπικών στελεχών και νέων ιεραρχιών. Είναι δηλαδή ένα από τα βασικά «ανοίγματα» προς την αναδιάρθρωση και την αναμόρφωση της ελληνικής κοινωνίας και της δομικής ακινήσας της.

Τέτοιες αλλαγές δε δεν προωθούνται μόνο με την τρέχουσα πολιτική αντιπαράθεση, η οποία προϋποθέτει ότι υπάρχουν ήδη οι βάσεις τους! Εξ ου και ο κάπως εξωπραγματικός χαρακτήρας της τωρινής προεκλογικής εκστρατείας, όπου ανακοινώνονται «προγράμματα» των οποίων η πραγματοποίηση ανατίθεται στο... κεντρικό κράτος, εμφανίζονται παρατάξεις που συμπεριφέρονται σαν να μη γνώριζαν την πραγματική κατάσταση της αυτοδιοίκησης ή αντίθετα, σαν να την θεωρούν δεδομένη και αιώνια, και όπου καλούμεθα να διακρίνουμε την προσωπική ποιότητα και αγωνιστικότητα των υποψηφίων όταν το καθεστώς που τις διέπει τις μετατρέπει αλγήριτα σε ιδιότυπους υπαλλήλους (καθότι αιρετούς και όχι μόνιμους) του κεντρικού κράτους.

7. Η ανάγκη λοιπόν για ριζική αναμόρφωση της τοπικής αυτοδιοίκησης δίνει στην τωρινή εκλογική αναμέτρηση ένα ξεχωριστό χαρακτήρα. Πέρα από το τρέχον αντικείμενό της, που είναι η ανάδειξη των τοπικών αρχόντων και σε κάποιο βαθμό ο προσανατολισμός της τοπικής πολιτικής μέσα στις σημερινές περιορισμένες δυνατότητές της, πέρα από τα συναφή και αναπόφευκτα θέματα που είναι η γενική πολιτική αντιπαράθεση ή η ειδική προσπάθεια για να αλλάξει η φιλοσοφία της κοινωνικής συμβίωσης στην πόλη και την περιφέρεια, αναδεικνύεται με όλο και εντονότερη πίεση ο καταστατικός χαρακτήρας των αναγκαιών αλλαγών στην αυτοδιοίκηση, χαρακτήρα, που όσοι στρατεύονται στην ανάπτυξη της πρέπει να προβάλουν με ενάργεια. Και θα προβληθεί. Εάν και εφόσον διαμορφωθούν καθαρά και διαδοθούν με πείσμα οι αντιλήψεις για μια «άλλη» αυτοδιοίκηση, πράγμα που είναι προϋπόθεση για να γίνουν υλική, κοινωνική δύναμη που θα την προωθήσει.

8. Ποια είναι τα κύρια στοιχεία, στη συγκεκριμένη συγκυρία της αντίληψης για μια «άλλη» αυτοδιοίκηση; — Η καθιέρωση της αυτοδιοίκησης β' και γ' βαθμού με διαφορετικές και σαφώς διακεκριμένες αρμοδιότητες, με ξεχωριστούς «ιδίους» πόρους και με ανάδειξη των διοικήσεών τους με γνήσια αντιπροσωπευτικό σύστημα χωρίς συντεχνιακές εκπροσωπήσεις.

— Η αναβάθμιση της αυτοδιοίκησης του α' βαθμού (δήμος και κοινότητες) με την ενίσχυση του αυτεξούσιου χαρακτήρα των αποφάσεων των ΟΤΑ. Αυτό σημαίνει αύξηση με κάθε τρόπο των μη δεσμευμένων πόρων τους. Όταν μας λένε ότι μεταφέρονται ή ότι θα μεταφερθούν αρμοδιότητες στους ΟΤΑ μαζί με τους πόρους για την άσκησή τους, αυτό σημαίνει ότι μεταφέρονται πόροι για να ασκηθούν οι σχετικές αρμοδιότητες και

δεν αυξάνει καθόλου τη δυνατότητα των ΟΤΑ να ασκήσουν αρμοδιότητες και παρεμβάσεις που αυτές θεωρούν (άσχετα από το τι πιστεύει το κεντρικό κράτος) ότι πρέπει να ασκήσουν. Για να αυξηθεί αυτή η δυνατότητα πρέπει λοιπόν σε μια πρώτη φάση να μεταφερθούν πόροι, χωρίς προκαθορισμένη χρήση τους, από τους πόρους που το κεντρικό κράτος διαθέτει και σε μια δεύτερη φάση να δοθεί στους ΟΤΑ η δυνατότητα, έστω και εντός ελάχιστων και μέγιστων ορίων, να δημιουργούν οι ίδιοι τους πόρους τους. Αν αυτό τελικά απαιτεί αναθεώρηση του Συντάγματος (αν δηλαδή είναι αδύνατο να βρεθεί τρόπος να ερμηνευτεί το αντιφατικό, επί του προκειμένου, υπάρχον συνταγματικό καθεστώς), να προπαγανδιστεί και να προετοιμαστεί η προσεχής αναθεώρηση, που αυτή τουλάχιστον την φορά θα έχει κάποιο πραγματικό νόημα «ρήξης» με τις παρελθούσες πρακτικές...

— Η κατάργηση όλων των διατάξεων που εμποδίζουν τη συμμετοχή της οποιασδήποτε κατηγορίας πολιτών στην τοπική πολιτική και τη διαχείριση των κοινών.

— Η κατάργηση όλων των ελέγχων που προληπτικά ή κατασταλτικά θέτουν τις αποφάσεις της αυτοδιοίκησης υπό τον έλεγχο του κεντρικού κράτους. Ο μόνος έλεγχος που έχει επί του προκειμένου νόημα είναι ο πολιτικός έλεγχος των πολιτών.

— Η εξασφάλιση της δυνατότητας των ΟΤΑ να είναι η πραγματική κυβέρνηση του τόπου, η δυνατότητά τους δηλαδή να ασκούν επιλεκτική οικονομική πολιτική, να ασκούν ή να καταργούν οικονομικές δραστηριότητες, να ρυθμίζουν τα των χρήσεων της γης, να ασκούν πολιτική σχέσεων που θεωρούν επιθυμητές με άλλους ΟΤΑ και άλλους βαθμούς αυτοδιοίκησης, μέχρι και πολιτική συνεργασία με τις αυτοδιοικήσεις άλλων

χώρων στην Κοινότητα ή αλλού, σε τομείς όπως τουρισμός, οι συγκοινωνίες, οι πολιτιστικές ανταλλαγές κ.λπ.

9. Τα όσα αναφέρονται στο προηγούμενο σημείο είναι ενδεικτικά και χαρακτηριστικά στοιχεία μιας ριζικής μεταρρύθμισης του συστήματος της ελληνικής τοπικής αυτοδιοίκησης. Δεν εξαντλούν φυσικά την εμβέλεια των αναγκαίων αλλαγών και δεν μπορούν να την εξαντλήσουν μια και δεν υπάρχει κάποιος ιδανικός ορισμός των τέλειων αναλογιών και ισορροπιών που πρέπει να επιτευχθούν στην αντίθεση ανάμεσα στο «κεντρικό» και στο «τοπικό». Πρόκειται αντίθετα για θέμα συγκεκριμένο που προκύπτει από την πορεία της αντίθεσης αυτής και τον κάθε φορά συσχετισμό δύναμης, ανάμεσα στους δυο πόλους εξουσίας. Αλλά για να «ανοίξει» αυτή η ιστορία πρέπει να υπάρξει ουσιαστικά και ο άλλος πόλος, πέρα από τον σήμερα πανίσχυρο «κεντρικό» και να κατακτήσει τις ελάχιστες δυνατές θέσεις που θα του επιτρέπουν να μετέχει στο παιχνίδι του συσχετισμού.

Αν αυτή η κατάκτηση δεν γίνει μια από τις κύριες έγνοιες μας, ο τρέχων, και προεκλογικός εν πολλοίς, προβληματισμός για την αυτοδιοίκηση γρήγορα εξαντλείται και καταλήγει αδιέξοδος και εξωπραγματικός. Ήδη κάτι τέτοιο διαφαίνεται στην αντιπαράθεση των κυρίαρχων, για την ώρα τουλάχιστον, πολιτικών δυνάμεων, γύρω από τις δημοτικές εκλογές. Γι αυτό είναι επείγον να ακουστούν δυνατότερα και σε ευρύτερα ακροατήρια και άλλες, λυσιτελέσταρες, εκδοχές ως προς την πορεία των τοπικών εξουσιών στην Ελλάδα. Τόσο μέσα στην ίδια την προεκλογική διαμάχη, όσο και έξω και πέρα απ' αυτήν, στην προοπτική μιας γενικότερης ανασύνταξης του πολιτικού συστήματος της χώρας.

Η αποκέντρωση, η ενίσχυση της τοπικής αυτοδιοίκησης και της τοπικής ανάπτυξης, ο δημοκρατικός προγραμματισμός και η διεύθυνση του κοινωνικού τομέα της οικονομίας, ως νέοι θεσμοί για την ελληνική κοινωνία, χρειάζονται μια ουσιαστική επιστημονική και τεχνική στήριξη, μια νέα μαθησιακή διαδικασία και μια συστηματική ενημέρωση και πληροφόρηση.

Η προσπάθεια σύνθεσης των παραπάνω κατευθύνσεων οδήγησε στην ίδρυση της «Ελληνικής Εταιρίας Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης».

Η ίδρυση της Εταιρίας αυτής είναι αποτέλεσμα της κοινής πολιτικής βούλησης του κράτους και της τοπικής αυτοδιοίκησης, που συμμετέχουν καθοριστικά στο μετοχικό κεφάλαιο και στη χρηματοδότησή της.

Η νομική μορφή της, ως ανώνυμης εταιρίας, της εξασφαλίζει ευελιξία και αποτελεσματικότητα, ενώ παράλληλα η σύνθεση του μετοχικού κεφαλαίου (με αποκλειστική τη συμμετοχή φορέων του δημόσιου τομέα, της τοπικής αυτοδιοίκησης και κοινωνικών φορέων και οργανώσεων), δίνει τη δυνατότητα ενός άμεσου δημοκρατικού κοινωνικού ελέγχου στη δραστηριότητά της.

Ο χαρακτήρας των στρατηγικών στόχων της Εταιρίας την προσδιορίζει ως επιτελικό φορέα, που δεν θα λειτουργεί ανταγωνιστικά αλλά θα συνεργάζεται με τους εξειδικευμένους φορείς του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα της οικονομίας. Η Εταιρία θα λειτουργήσει ως «σύμβουλος των φορέων της τοπικής αυτοδιοίκησης», αξιοποιώντας μέσα από μια προγραμματισμένη συνεργασία το επιστημονικό δυναμικό (οπουδήποτε είναι αυτό ενταγμένο) και τους αρμόδιους φορείς και επιστημονικές οργανώσεις.

Σκοπός της Εταιρίας είναι:

α) Η τεχνική υποστήριξη των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης, των συνδέσμων δήμων και κοινοτήτων, των δημοτικών και κοινοτικών νομικών προσώπων και ιδρυμάτων, της κεντρικής ένωσης δήμων και κοινοτήτων Ελλάδος και των τοπικών ενώσεων δήμων και κοινοτήτων, των επιχειρήσεων των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης (της παραγρ. 1 του άρθρου 46 του νόμου 1416/1984) και των άλλων νομικών προσώπων που συνιστούν ή συμμετέχουν οι παραπάνω φορείς.

β) Η τεχνική υποστήριξη τοπικών αναπτυξιακών προγραμμάτων που ενδιαφέρουν την τοπική αυτοδιοίκηση, η ενθάρρυνση τοπικών παραγωγικών πρωτοβουλιών και γενικά η υποστήριξη με κάθε πρόσφορο μέσο της τοπικής ανάπτυξης.

γ) Η ανάληψη από φορείς του δημόσιου τομέα ερευνών, μελετών, επιμορφωτικών και άλλων προγραμμάτων, που έχουν σχέση με την τοπική αυτοδιοίκηση και την τοπική ανάπτυξη.

[Από το ενημερωτικό φυλλάδιο με τίτλο: «Ο ρόλος της Ελληνικής Εταιρίας Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης (Ε.Ε.Τ.Α.Α.) στην ανάπτυξη και αυτοδιοίκηση»].

Στον γενικότερο χώρο της Ευρώπης το μέλλον της αποκέντρωσης σε μια ισχυρή Τοπική Αυτοδιοίκηση

Η αποκέντρωση έχει γίνει τώρα τελευταία σύνθημα σ' αρκετές Ευρωπαϊκές χώρες, αλλά οι ανάγκες και οι φιλοδοξίες που εκφράζονται δεν είναι καινούργιες. Αντιθέτως, υπάρχει από καιρό τώρα ένα αίσθημα απογοήτευσης με τον συγκεντρωτισμό της εξουσίας σ' εθνικό επίπεδο, και με τις προσπάθειες για την δημιουργία ακόμη μεγαλύτερων διοικητικών μονάδων στον οικονομικό και κοινωνικό τομέα. Σιγά-σιγά αναγνωρίζεται ότι η μεγάλη μονάδα δεν είναι αναγκαστικά και πιο αποδοτική.

Ο συγκεντρωτισμός της εξουσίας συνήθως αποδεικνύει δυσπιστία προς τον απλό πολίτη, ο οποίος αντιμετωπίζεται ως ανίκανος ν' ασκήσει οποιαδήποτε ευθύνη, ενώ είναι ακριβώς ο συγκεντρωτισμός αυτός στην κορυφή που προκαλεί την αποξένωση και την ανευθυνότητα του κοινού. Είναι σ' αυτό το σημείο που η αποκέντρωση σχετίζεται με κάτι άλλο της μόδας τελευταία — την συμμετοχή. Σ' έναν κόσμο που γίνεται όλο και πιο περίπλοκος, η καλή διακυβέρνηση της χώρας πρέπει να βασισθεί όσο το δυνατό περισσότερο στην συγκατάθεση. Ο καλύτερος τρόπος για να εξασφαλισθεί μια τέτοια συγκατάθεση είναι ν' αυξηθεί το επίπεδο πραγματικής συμμετοχής του πολίτη στις αποφάσεις της πολιτείας και της διοίκησης.

Παρά το ότι για ορισμένους σκοπούς το κράτος της Ευρώπης έχει γίνει πολύ μικρό, για να αισθανθεί ο πολίτης ότι πράγματι παίρνει μέρος στις πολιτικές και διοικητικές αποφάσεις του τόπου του δεν πρέπει να του φαίνεται η κρατική μηχανή σαν τεράστια, ανώνυμη και απομονωμένη.

Η λύση σ' αυτές τις ανάγκες και πιέσεις είναι η μεγαλύτερη αποκέντρωση ώστε οι ευθύνες του κοινού να μπορούν να εξασκηθούν στο πιο αποδοτικό σημείο: αυτό συνήθως σημαίνει στο επίπεδο της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Υπάρχει λοιπόν ανάγκη για μια αληθινά τοπική κυβέρνηση η οποία μπορεί να λάβει υπ' όψη της τα ειδικά πολιτιστικά, κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά και συμφέροντα της περιοχής. Αυτό σημαίνει:

- Την δημιουργία τοπικών διοικήσεων σε επίπεδο ακριβώς από κάτω από την κεντρική κυβέρνηση.

- Κατ' ευθείαν εκλογή εκπροσώπων σε μια τοπική βουλή, στην οποία θα είναι υπεύθυνη η τοπική εκτελεστική επιτροπή, με την υποστήριξη της διοίκησης.

- Να δοθούν στις τοπικές αυτές διοικήσεις ανεξάρτητοι πόροι και μια μερίδα του κρατικού προϋπολογισμού.

Αν δεν γίνουν τουλάχιστον οι πράξεις αυτές, δεν θα δικαιωθούν οι ανάγκες και οι φιλοδοξίες των περιοχών αυτών.

Όλα αυτά, όμως, τι σχέση έχουν με το Ευρωπαϊκό ιδεώδες; Μια ισχυρότερη τοπική διοίκηση σε σχέση με την κεντρική κυβέρνηση δεν έρχεται σε αντίθεση με τους στόχους των πρωταγωνιστών της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης;

Όχι. Όταν αντικρύζει κανείς την Ευρώπη και την πολιτική παράδοσή της, δεν πρέπει να την βλέπει σαν ένα σύνολο ανωνύμων και τεχνοκρατικών μακρινών αποφάσεων. Πρέπει η Ευρώπη, με την οποία θα μπορεί να ταυτιστεί ο λαός, να καλλιεργεί την δημοκρατία από τα κάτω προς τα πάνω.

Κανείς δεν ονειρεύεται σήμερα την δημιουργία ενός Ευρωπαϊκού μονολίθου — αυτό θα ήταν αντίθετο με την φύση της Ευρώπης. Αλλά αυτό που είναι ρεαλιστικό, και ίσως ο μόνος δρόμος μπροστά μας, είναι ότι η Ευρώπη θα πρέπει να παίρνει την δύναμή της από την περιφερειακή ανομοιογένειά της. Κι αυτή ωχίζει από τις κοινότητες, στο τοπικό και επαρχιακό επίπεδο.

[Άρθρο του Φίλιπ Μπλάιρ διευθυντού στο Συμβούλιο Ευρώπης, έτος 1982].

ΤΟΠΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΑΠΑΧΡΗΣΤΟΣ

1. Το άρθρο αυτό δε φιλοδοξεί να σταθεί στο ύψος μιας επιστημονικής πραγματείας, προσπαθεί απλά να μεταφέρει στο γραπτό ορισμένες σκέψεις κατευθύνσεις που προέρχονται από μια μικρή πείρα και εποπτεία που έχουμε τόσο πάνω στην έννοια της τοπικής ανάπτυξης όσο και σ' αυτήν της καινοτομίας.

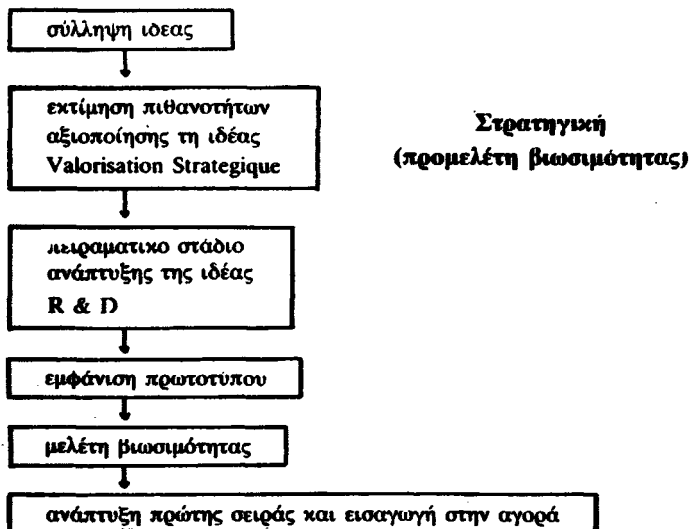
2. Ας αρχίσουμε από τον προσδιορισμό της έννοιας της καινοτομίας. Σα καινοτομία θεωρούμε κάθε νέα τεχνολογία, νέο προϊόν είτε νέα υπηρεσία που εμφανίζεται στην αγορά.

3. Είναι γεγονός ότι η εμφάνιση μιας καινοτομίας στην αγορά δεν είναι τυχαία. Η σύλληψη μιας ιδέας που μπορεί να καταλήξει σε μια καινοτομία, μπορεί να είναι «τυχαία», από και ύστερα όμως περνάει από το φίλτρο μιας διαδικασίας που ξεκινάει από την εκτίμηση της αξιοποίησης της ιδέας και τελειώνει μετά από πολύ καιρό στην εκτίμηση των λεπτομερειών στη φάση της εμπορευματοποίησής της.

4. Εδώ ακριβώς εμφανίζεται το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό μιας καινοτομίας που είναι ο ιδιαίτερα αυξημένος κίνδυνος (ρίσκο) που έχει μια καινοτομία για να επιζήσει και να προχωρήσει. Αν υποθέσουμε ότι εκκινούν 100 ιδέες είναι ζήτημα εάν φτάσουν 10 στο στάδιο του πρωτοτύπου και από αυτές πάλι το ποσοστό επιτυχίας είναι αμφίβολο αν θα φτάσει το 50%

5. Σε γενικές γραμμές λοιπόν, η διαδικασία μετουσίωσης μιας ιδέας σε καινοτομία είναι σχηματικά η εξής:

Σχήμα 1

6. Η παραπάνω διαδικασία ισχύει εξ ίσου είτε αναφερόμαστε στην περίπτωση καινοτομίας μιας μεγάλης πολυεθνικής είτε στη περίπτωση ενός μεμονωμένου εφευρέτη. Βέβαια ούτε τά

κριτήρια ούτε η ιδιότητα των ανθρώπων που τα εξετάζουν είναι τα ίδια στις δύο περιπτώσεις. Όσον αφορά τις πολυεθνικές οι περισσότερες από αυτές έχουν στρατηγικές όπου προετοιμάζονται τα πρωτότυπα που θα εμφανιστούν σε μιά 5ετία, πράγμα που σημαίνει πως προετοιμάζουν τις συνθήκες του κόσμου της επόμενης 10ετίας.

7. Μια που αναφερθήκαμε στο χρονικό ορίζοντα της 5ετίας αξίζει να αναφέρουμε ότι με την εμφάνιση της βιομηχανικής επανάστασης η πρώτη τεχνολογική γενιά κράτησε περί τα 50 χρόνια. Πριν από το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν της τάξης των 20 χρόνων. Σήμερα έχουμε φτάσει σε σημείο ώστε μέσα σε 5 χρόνια να εμφανίζεται καινούργια τεχνολογική γενιά!

8. Θεωρώντας ότι τα άρθρα που έχετε διαβάσει μέχρι τώρα σας έχουν εισάγει στην έννοια της τοπικής ανάπτυξης, θα προχωρήσουμε στην προσέγγιση της τοπικής ανάπτυξης μέσα από την καινοτομία.

9. Πως μπορούμε να τοποθετήσουμε την καινοτομία μέσα στην τοπική ανάπτυξη; Πιστεύουμε με δύο τρόπους. Ο πρώτος τρόπος αναφέρεται στη σημασία που προσλαμβάνει η «κατανάλωση» της καινοτομίας σε τοπικό επίπεδο. Ο δεύτερος τρόπος αναφέρεται στη μορφή της καινοτομίας που έχει καθαρά τοπικό χαρακτήρα. Ίσως η καλλίτερη θεωρητική παρουσίαση αυτής της προσέγγισης θα μπορούσε να γίνει από τον Henry Lefevre σύμφωνα με την άποψή του για την *δεσπόζουσα και επιβαλλόμενη* κατάσταση (βλ. πρώτο τρόπο) καθώς και τα περιθώρια όπου θα μπορούσαν να αρθρωθούν παράλληλες-ταυτόχρονες λειτουργίες (βλ. δεύτερο τρόπο). Επειδή όμως το άρθρο αυτό περιορίζεται όπως είπαμε στο να δώσει κατευθύνσεις απλά και μόνο σε μιά προσέγγιση, αφήνει τη θεωρητική του τοποθέτηση για άλλη φορά.

10. Και αρχίζουμε από τον πρώτο τρόπο. Η σημερινή εποχή, όπως είδαμε, είναι η εποχή που χαρακτηρίζεται από την εξέλιξη της πληροφορικής και τις διάφορες επιπτώσεις της όπως π.χ. ρομποτική, τις εξελίξεις στην εκμετάλλευση εναλλακτικών μορφών ενέργειας π.χ. ηλιακή ενέργεια, γεωθερμία κ.λ.π, την εφαρμογή των εξελίξεων στην αεροδιαστημική κ. α. Πρόκειται

1. Ανάλογα με τις δεσπόζουσες ανάγκες και τεχνολογίες μπορούμε να διακρίνουμε τις εξής τεχνολογικές περιόδους που σφραγίζουν με τη ταυτότητα τους τη κοινωνία: α) κοινωνία της ιδιομετακίνησης: με την ανάπτυξη του σιδηροδρομικού δικτύου και τέλος, της έλευσης της μηχανής εσωτερικής καύσης. β) κοινωνία της ιδιοδιατήρησης με την ανάπτυξη των καταναλωτικών οικιακών συσκευών, του δικτύου του τηλεφώνου, του ηλεκτρικού κ.α. γ) κοινωνία της ιδιοεπιτήρησης με την ανάπτυξη των συστημάτων πληροφορικής. (Βλ. Jacques Attali: η Οικονομική κρίση και η νέα οικονομία, εκδ. Νιάρχος, Αθήνα 1981).

δηλ. για τις καινοτομίες αιχμής που προωθούνται από τις λεγόμενες μεγάλες φίρμες (Grands Firmes) και που στις περισσότερες φορές πρόκειται για προϊόν που προέρχεται καθαρά από τα σπλάχνα της εταιρίας: Δηλ. η σύλληψη της ιδέας, η εκτίμηση της συμβολής της καινοτομίας στη στρατηγική της εταιρίας, η ανάπτυξη του πρωτοτύπου κλπ. έχει ακολουθηθεί διεξοδικά τα διάφορα τμήματα (Departements) της εταιρίας.

Το ερώτημα που τίθεται είναι το εξής:

Το τοπικό επίπεδο [είτε με τον όρο περιφέρεια (Peripherie) είτε με τον όρο αγροτικό (Rural) είτε με οποιαδήποτε άλλη θεωρητική προσέγγιση] είναι δυνατόν να αποτελεί το «κέντρο» της καινοτομίας; Και εάν δεν είναι το κέντρο, είναι δυνατόν τουλάχιστον να αφομοιώνει τις νέες τεχνολογίες για τη τοπική ανάπτυξη (Local Developpement);

11. Δεν θα επιμείνουμε πολύ στο πρώτο μέρος του ερωτήματος. Έχει γίνει συνείδηση από τις προηγούμενες φάσεις της βιομηχανικής εποχής, για να μην πούμε αντικείμενο ιδιαιτέρων θεωρητικών αναλύσεων, ότι η καινοτομία σε γενικές γραμμές περνάει από φίλτρα αποφάσεων που βρίσκονται στο κέντρο και το κλειδί για την επιτυχία μιας καινοτομίας βρίσκεται στην επικράτησή της στις αναπτυσσόμενες περιοχές. Πέρα από αυτή τη θέση, όμως, που ισχύει και στη περίπτωση μας, μπορούμε να παρατηρήσουμε σήμερα ορισμένες ιδιαιτερότητες.

α) Κάτι που είχε αρχίσει να ισχύει και από την προηγούμενη περίοδο, δηλ. μία αποκέντρωση.

Το κέντρο των αποφάσεων, ο τόπος τεχνολογικής και πειραματικής εξέλιξης (R και D) ο τόπος παραγωγής και τα κέντρα διανομής δεν είναι το ίδιο.

β) Εμφανίζεται μία μεγαλύτερη σε σχέση με τις άλλες φορές αυτονομία της χρησιμοποίησης, πράγμα που βοηθάει στη διεθνοποίηση της χρησιμοποίησης της καινοτομίας π.χ. υπάρχει μία σχετική αυτονομία στο να βρει κανένας Software στην Ελλάδα, χωρίς να εξαρτάται άμεσα από τις μεγάλες φίρμες της κατασκευής.

Βέβαια υπάρχουν και ορισμένες ιδιαίτερες συνέπειες, όπως ότι απαιτείται περισσότερη φαιά ουσία όχι μόνο στη φάση R και D, αλλά και στη φάση διανομής και χρησιμοποίησης. Αυτό έχει σαν επίπτωση με τη σειρά του την απαίτηση περισσότερο υψηλής βαθμίδας εκπαίδευσης καθώς και μία εκπαίδευση σφαιρική (Poly-Valante). Οι απαιτήσεις για την επιτυχία μιας καινοτομίας έχουν μετακινηθεί από μία φιλοσοφία της υπέρειδίκησης προς μία φιλοσοφία Generalistes. Αξίζει σ' αυτό το σημείο να αναφερθεί ότι αυτού του τύπου η εκπαίδευση είναι δύσκολο να θεωρητικοποιηθεί και να μπει σε καλούπια όπως η «κλασική» εκπαίδευση.

12. Η προηγούμενη παράγραφος μας δίνει το κλειδί για την απάντηση στο δεύτερο σκέλος του ερωτήματος. Η καινοτομία μπορεί να αφομειωθεί και να προωθήσει την τοπική ανάπτυξη στο βαθμό που υπάρχει υποδομή. Και δεν αναφερόμαστε τόσο στη λεγόμενη υλικοτεχνική υποδομή, όσο στην ύπαρξη ανθρωπίνου δυναμικού. Στο σημείο αυτό εμφανίζονται δύο προβλήματα που πρέπει να τους δοθεί ιδιαίτερη σημασία. Το ένα είναι η εφαρμογή των καινοτομιών προσαρμοσμένη στις τοπικές συνθήκες. Δηλαδή τα προγράμματα των υπολογιστών (Logiciels, Software) να μην εφαρμόζονται αυτούσια αλλά να έχουν υποστεί τη βέλτιστη ελέμβιση για τη προσαρμογή τους, όπως π.χ. για την εφαρμογή τους στην αγροτική παραγωγή. Το άλλο πρόβλημα είναι η αντίσταση των τοπικών χρηστών να δεχτούν και να αφομοιώσουν τις καινοτομίες. Εδώ το θέμα είναι πió σύνθετο. Ας πάρουμε για παράδειγμα τη κατασκευή. Πόσο

προθυμοί είναι οι εργολάβοι και οι τεχνίτες σε τοπικό επίπεδο να αποδεχτούν νέα προϊόντα (καινοτομία) που οδηγούν σε νέους τρόπους κατασκευής που δεν ακολουθούν τους γνωστούς (καινοτομία) αλλά επί πλέον αποκτούν προχωρημένους τρόπους οργάνωσης (καινοτομία), και που σε τελευταία ανάλυση αμφισβητούν τον ίδιο τους το ρόλο και, ακόμα-ακόμα, και την ύπαρξή;

13. Μετά τα παραπάνω, νομίζουμε ότι είναι προφανές το ενδιαφέρον που παρουσιάζει το θέμα της αφομοίωσης και του ρόλου της καινοτομίας σε τοπικό επίπεδο. Εξαρτάται δε άμεσα από την οπτική γωνιά και τα κριτήρια που θα διαλέξουμε για την εκτίμηση της επιτυχίας στην αφομοίωση. Ο πωλητής έχει διαφορετικό κριτήριο από το χρήστη, στο παιχνίδι της προώθησης της καινοτομίας. Ο πρώτος ενδιαφέρεται να είναι πάντα ο πρώτος στις πωλήσεις ενώ τον δεύτερο ενδιαφέρει η καλλίτερη εκμετάλλευση. Την εκμετάλλευση την βλέπουμε μέσα από μία οπτική ολοκληρωμένης ανάπτυξης (Developpement Integret) των καινούργιων δυνατοτήτων που προσφέρει η καινοτομία. Στο τέλος της προηγούμενης δεκαετίας παρατηρήθηκε έντονα το φαινόμενο να αγοράζονται υπολογιστές με πολύ περισσότερες δυνατότητες από αυτές που οι χρήστες είχαν ανάγκη.

Οι Dealers είχαν αρχίσει να δουλεύουν καλά, και τους ενδιαφέρει μόνο το άμεσο κέρδος. (Court Terme). Στη συνέχεια άρχισε να αποδίδει τα πρώτα αποτελέσματα η εκπαίδευση, η εκπαίδευση όμως αποδίδει σε μακρόχρονο διάστημα (Long-Terme). Αν πάρουμε για κριτήριο τη δημιουργία θέσεων απασχόλησης. Από τη πλευρά του χρήστη τα πράγματα σε γενικές γραμμές βελτιώνονται ως προς το χρόνο και την ποιότητα του παραγομένου προϊόντος. (Με μία προϋπόθεση πάντα: ότι γνωρίζει και να αγοράζει και να εκμεταλλεύεται τη καινούργια μηχανή που θα αγοράσει και δε θα την αγοράσει επειδή του το «επιβάλλανε»). Από την πλευρά της εθνικής οικονομίας το παιχνίδι είναι πολύπλευρο. Αλλού οι καινοτομίες καταργούν θέσεις εργασίας (π.χ. λόγω εφαρμογής της ρομποτικής ή της πληροφορικής). Αλλού ενισχύονται ή δημιουργούνται νέες (π.χ. ενδιάμεσα επαγγέλματα υποστήριξης). Αλλού υπάρχει ανοικτό ένα παιχνίδι γαιοπολιτικής. Το παιχνίδι αυτό σχηματικά, θα λέγαμε, εκφράζεται ως εξής: Για τις χώρες του λεγόμενου τρίτου και τετάρτου κόσμου το κλειδί είναι το να γνωρίσουν-εκμεταλλεύονται πλήρως τις καινοτομίες που τους εισάγονται.

Για τις χώρες της Ευρώπης και τις πió αναπτυσσόμενες του τρίτου κόσμου να κερδίσουν ένα ικανοποιητικό κομμάτι της παραγωγής νέας υψηλής τεχνολογίας. Και για τις πió αναπτυσσόμενες χώρες να συνεχίσουν να εξελίσσουν τη λεγόμενη Ge-nie, δηλ. τη φαιά ουσία που οδηγεί στην ανακάλυψη και το προχωρημένα καινοτομικών προγραμμάτων.

14. Καιρός όμως να περάσουμε στο δεύτερο τρόπο τοποθέτησης της καινοτομίας μέσα στη τοπική ανάπτυξη. Κατ' αρχήν έχει νόημα να μιλάμε για καινοτομία που να έχει καθαρά τοπικό χαρακτήρα; Και εάν έχει νόημα, μέσα από ποιά οπτική και κάτω από ποιές συνθήκες θα μπορούσαμε να δούμε την ανάπτυξή τους. Τρία είναι τα σημεία του προβληματισμού. Ας παρακολουθήσουμε ποιά είναι και πως αρθρώνονται μεταξύ τους.

15. Πρώτα απ' όλα υπάρχουν ορισμένοι κλάδοι που από «τη φύση» τους απαιτούν τη προσαρμογή μιας καινοτομίας στις τοπικές συνθήκες. Τις «προσαρμοσμένες» αυτές καινοτομίες μπορούμε να τις θεωρήσουμε σα μια τέτοια κατηγορία από καινοτομίες με τοπικό χαρακτήρα. Σαν τέτοιο παράδειγ-

μα, μπορούμε να δώσουμε τις ήπιες μορφές ενέργειας. Υπάρχει μία μεγάλη φίρμα (BP) που έχει ένα πρότυπο φωτοβολταϊκό, προϊόν ενός προγράμματος που έχει εκπονηθεί με βάση ιδανικές συνθήκες λειτουργίας. Το πρότυπο έχει δοκιμαστεί με επιτυχία στην Σαουδική Αραβία, και τώρα θα πειραματιστεί η προσαρμογή της λειτουργίας του σε διαφορετικές συνθήκες και πιο συγκεκριμένα σ' αυτές της Καρπάθου.

16. Μία άλλη κατηγορία είναι η εμφάνιση καινοτομίας που αναπτύσσεται ειδικά για την εκμετάλλευση μιας τοπικής μόνο λειτουργίας, π.χ. στην ορεινή Γαλλία υπήρχε μία αγροτική καλλιέργεια με παράδοση. Επειδή η μηχανοργάνωση της αγροκαλλιέργειας βασίστηκε πάνω στις απέραντες ισόπεδες εκτάσεις οι προσφερόμενοι τύποι μηχανημάτων δεν μπορούσαν να δουλέψουν σε ορεινά γεωγραφικά χαρακτηριστικά. Για το λόγο αυτό εγκαταλείφθηκε η καλλιέργεια αυτή στη συγκεκριμένη περιοχή. Αναπτύχθηκε όμως από τους ντόπιους, τελευταία, μία μηχανή, ειδικά για τα τοπικά χαρακτηριστικά και έτσι σήμερα η καλλιέργεια αυτή επανεμφανίστηκε.

17. Μία τρίτη κατηγορία μπορεί να θεωρηθεί η εμφάνιση μιας καινοτομίας που προέρχεται από την εκμετάλλευση του υπάρχοντος δυναμικού σε ένα συγκεκριμένο τόπο. Θα δώσουμε ένα παράδειγμα για να γίνει αντιληπτό αυτό που εννοούμε. Στην Ιταλία το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου οδήγησε στο κλείσιμο ορισμένων εργοστασίων παραγωγής πολεμικών οχημάτων και μηχανημάτων. Αποτέλεσμα: να χάσει πολύς κόσμος τη δουλειά του. Ένας από αυτούς, για να ξεπεράσει την κατάσταση του κατασκεύασε την πρώτη Vespa. Σήμερα η καινοτομία της εποχής εκείνης εξακολουθεί να αποτελεί πόλο ανάπτυξης της περιοχής.

18. Σίγουρα, σε κάποιο άλλο χρόνο ίσως να μπορούμε να παραθέσουμε άλλες κατηγορίες και σίγουρα οι παραπάνω τρεις μπορεί και να μην είναι οι μοναδικές. Προσπαθήσαμε να

ομαδοποιήσουμε τις καινοτομίες σε σχέση με την τοπική ανάπτυξη. Όμως η σύλληψη της ιδέας και η εμφάνιση μιας καινοτομίας είναι αποτέλεσμα πολλών παραγόντων και συγκυριών όπου η τύχη ανάγεται σε σπουδαίο παράγοντα. (Βλ. Thierry Gaudin: *L' Ecoute Des Silences*, σειρά 10/18, εκδ. Union Generale D' Editions, Παρίσι, 1978). Για αυτό αν και μπορεί να συστηματικοποιηθεί η γνώση πάνω στη πορεία μιας καινοτομίας είναι σχεδόν αδύνατο να παραχθεί μία γενική θεωρία της καινοτομίας.²

19. Το ότι μπορεί να παραχθεί μία γενική θεωρία της καινοτομίας που να περιλαμβάνει και ένα κεφάλαιο για την τοπική ανάπτυξη δε σημαίνει και το αντίθετο. Οι θεωρητικές και πρακτικές προσεγγίσεις της τοπικής ανάπτυξης μπορούν να τοποθετούν την επίδραση και το ρόλο της καινοτομίας μέσα σε ένα Process. Κατά τη γνώμη μας το κλειδί για την καλλίτερη άρθρωση της καινοτομίας στο τοπικό επίπεδο προσφέρει η ολοκληρωμένη ανάπτυξη. Όρος πολύ της μόδας η έννοια του ολοκληρωμένου (βρίσκεται στην επικαιρότητα στη χώρα μας λόγω των Μεσογειακών Ολοκληρωμένων Προγραμμάτων) έχει ωστόσο καθοριστικό περιεχόμενο. Το άρθρο αυτό βέβαια δε φιλοδοξεί να περιγράψει την έννοια του ολοκληρωμένου. Αν προσπαθεί όμως, πέρα από την ενημέρωση, να περάσει ένα μήνυμα, αυτό είναι το εξής: Να γίνει μία προσπάθεια ώστε οι προαναφερθείσες τρεις κατηγορίες καινοτομίας τοπικού χαρακτήρα να αρθρωθούν με τα ολοκληρωμένα προγράμματα στη προσπάθεια κατάκτησης εμπειρίας και παραγωγής θεωρίας και να βρουν τη θέση τους σε μοχλοί στην τοπική ανάπτυξη.

2. Αυτό που υπάρχει σήμερα είναι μία θεωρητική άποψη για την συμμετοχή και το ρόλο της καινοτομίας στην εξέλιξη του καπιταλισμού.

ΑΠΟΚΕΝΤΡΩΣΗ ΜΕ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΤΗΤΑ ΓΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Δ.Χ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

1. Εισαγωγή

Γενικά, θεωρείται ως αποδεκτή (και αποδειγμένη πρακτικά και θεωρητικά) η θέση ότι η Αποκέντρωση προάγει την κοινωνική και οικονομική Ανάπτυξη. Αυτό ισχύει τόσο για τις αναπτυγμένες όσο και για τις αναπτυσσόμενες χώρες,¹ με διαφοροποιήσεις μορφής και έντασης που εξαρτώνται από διάφορους παράγοντες: πρωτεύουσα θέση μεταξύ αυτών έχει το συγκεκριμένο πλαίσιο μέσα στο οποίο λειτουργούν η Κεντρική Κυβέρνηση και οι Τοπικές Κυβερνήσεις (ή Τοπικές Διοικήσεις), πόρροια του οποίου είναι η ύπαρξη ή μη ουσίας στο πρώτο συνθετικό της λέξης «Αυτο-διοίκηση».

Βασικός ρόλος των Τοπικών Κυβερνήσεων² (Τ.Κ.) στην προαγωγή της Ανάπτυξης είναι η εξασφάλιση κάποιων υπηρεσιών προς το κοινωνικό σύνολο. Δύο καθοριστικά ζητήματα που ανακύπτουν εδώ, και που σχετίζονται με την Αποκέντρωση, την Αυτο-διοίκηση και την Ανάπτυξη είναι:³

1. Για ποιές υπηρεσίες θα πρέπει μια Τ.Κ. να έχει αποκλειστική αρμοδιότητα και για ποιες μερική;
2. Με ποιους μηχανισμούς θα πρέπει να παρέχονται οι υπηρεσίες; Εξυπακούεται ότι θα πρέπει να εξασφαλίζεται, αφ' ενός μεν ένα ικανοποιητικό επίπεδο παραγωγικότητας, αφ' ετέρου δε συνέπεια με το κοινωνικο-οικονομικό σύστημα της χώρας και τους ευρύτερους στόχους της Κυβέρνησης.

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι η (περιορισμένη) εξέταση μόνο του δεύτερου ζητήματος, και τούτο για τρεις λόγους: 1. Υπάρχουν περιορισμοί στην έκταση (σελίδες) της εργασίας. 2. Η μελέτη και η αξιολόγηση-επιλογή των μηχανισμών παροχής υπηρεσιών (ΜΠΥ) εμπεριέχουν όλα σχεδόν τα στοιχεία και τους προβληματισμούς που ανακύπτουν στην εξέταση του πρώτου ζητήματος. 3. Είναι καιρός να αρχίσουμε να εξετάζουμε πιο αναλυτικά το πολυσύνθετο θέμα της Αποκέντρωσης, ώστε να οδηγηθούμε επιτέλους σε πιο μόνιμες, πιο τεκμηριωμένες, πιο αντικειμενικές θέσεις και η αρχή μπορεί να γίνει από ένα μέρος του συνολικού προβλήματος. Εκτός αυτού, υπάρχει και η αναλυτική προδιάθεση του επιστήμονα που προτιμάει το συγκεκριμένο μερικό από το ασαφές γενικό – μια προδιάθεση που ενισχύεται σε προεκλογικές περιόδους όταν, χάριν πρόσκαιρου εντυπωσιασμού, ακούγονται άμπολλα ασυνάρτητα και ατεκμηρίωτα.

2. Αποκέντρωση και Παραγωγικότητα

Τι σημαίνει Αποκέντρωση; Δεν φαίνεται να υπάρχει συμφωνία μεταξύ των «αρμοδίων» (επιστήμονες, κόμματα, τοπικοί άρχοντες). Κατά τον ορισμό που έχει υιοθετήσει ο Ο.Η.Ε.⁴, «Αποκέντρωση είναι η μεταφορά εξουσίας στη λήψη αποφάσεων από το δομικό ή γεωγραφικό Κέντρο (την Κεντρι-

κή Κυβέρνηση) προς την Περιφέρεια». Αλλά, εννοούμε μεταφορά λίγης ή πολλής εξουσίας; Μεταφορά σε ποιόν περιφερειακό φορέα; Για ποιές αποφάσεις;

Στη διοικητική αποκέντρωση ή αποσυγκέντρωση, η εξουσία μεταφέρεται από την Κυβέρνηση, δια μέσου της κρατικής διοικητικής ιεραρχίας, προς τοπικούς εκπροσώπους της. Στην πολιτική αποκέντρωση, η εξουσία μεταβιβάζεται σε τοπικούς/περιφερειακούς φορείς. Είναι κοινή η διαπίστωση των μελετητών,⁵ διεθνώς, ότι μια Κεντρική Κυβέρνηση γενικά επιθυμεί την αποσυγκέντρωση, την οποία όμως επιμένει να αποκαλεί πολιτική αποκέντρωση. Η χώρα μας είναι χαρακτηριστική περίπτωση.

Η παροχή ή εξασφάλιση μιας υπηρεσίας συνεπάγεται τρεις βασικές δραστηριότητες:⁶

1. Το Σχεδιασμό (Σ): Αποφάσεις για την ποιότητα και έκταση της παροχής, κανονισμοί διάθεσης, κανονισμοί πληρωμής από τους χρήστες, κλπ.
2. Τη Χρηματοδότηση (Χ): Εξασφάλιση των αναγκαίων κεφαλαίων.
3. Την Παραγωγή/Διάθεση (Π): Επιλογή των συντελεστών παραγωγής, μετατροπή τους σε εκροές (υπηρεσίες), προγραμματισμός παραγωγής και διάθεσης της υπηρεσίας.

Αποκέντρωση συντελείται αν τουλάχιστον μία από τις παραπάνω δραστηριότητες μεταβιβάζεται προς την Τ.Κ. Είναι πάντως φανερό ότι η ουσιαστική εξουσία βρίσκεται στις δύο πρώτες δραστηριότητες, το Σ και τη Χ, όχι στην Π.

Τι ζητάει σήμερα η Τοπική «Αυτοδιοίκηση» στη χώρα μας; Τι έκτασης αρμοδιότητες και για ποιες υπηρεσίες; Δεχόμαστε ως ικανοποιητικό το αίτημα της «μεταφοράς πόρων προς τους Ο.Τ.Α.», που σημαίνει κρατική χρηματοδότηση; Υπάρχουν, δυστυχώς, ενδείξεις ότι δεν υπάρχει ξεκάθαρη και κοινή θέση μεταξύ των τοπικών αρχόντων⁷, ίσως ούτε και εντός του ίδιου κομματικού χώρου. (Οι προτάσεις κάποιων Ομάδων Εργασίας ή Τεχνοκρατών-Πολιτών δεν αποτελούν απαραίτητως και θέσεις των Ο.Τ.Α.). Είναι άραγε δυνατόν, ή και επιθυμητό από πλευράς Ανάπτυξης, να ουσιαστικοποιηθεί το «Αυτό» στην Αυτο-διοίκηση; Σχεδόν σε κάθε χώρα του κόσμου, οι αρμοδιότητες και οι εξουσίες των Τ.Κ. είναι περιορισμένες: απόλυτη αυτοδιοίκηση και αυτονομία δεν νοείται. Π.χ. η ανάγκη για κοινό εθνικό αναπτυξιακό πρόγραμμα και για ομοιομορφία σε κανονισμούς καθιστά απαραίτητη την ύπαρξη ενός περιοριστικού (καθοδηγητικού) πλαισίου. Ο εθνικός Δημοκρατικός Προγραμματισμός είναι (και σωστά) άρνηση της αυτονομίας. Εκτός αυτού, η δυνατότητα ενός τοπικού οργανισμού να εκτελέσει τις ίδιες του τις αποφάσεις εξαρτάται, κατά κανόνα, από την υποστήριξη της Κυβέρνησης. Χωρίς κεντρική επίδραση, πόσο μπορεί να παραμείνει μια Τ.Κ. αποδοτική και αδιάφθο-

ρη; Δεν είναι πάντως λίγοι οι μελετητές που υποστηρίζουν ότι η Ανάπτυξη προϋποθέτει αποτελεσματική Τ.Κ. και αυτή, με τη σειρά της, κρατική υποστήριξη και καθοδήγηση.⁸

Το έτος 1986 είναι έτος Τ.Α. και Αποκέντρωσης - λόγω εκλογών. Είναι όμως, ίσως περισσότερο, έτος Παραγωγικότητας - λόγω Οικονομίας. Οι νέες δομές στην Τ.Α. και οι ΜΠΥ μπορούν και πρέπει να αναλυθούν και από τη σκοπιά της παραγωγικότητας. Η αποκέντρωση προάγει την ανάπτυξη *μόνον* εφόσον υπάρχει ικανοποιητικό επίπεδο παραγωγικότητας: αυτό εύκολα το ξεχνούν οι αρμόδιοι -εκτός αν δεν τόχουν κατανοήσει. Θεωρούμε ως παραγωγικότητα ενός ΜΠΥ το συγκεκριμένο της *αποδοτικότητας* (θυσία ανά μονάδα παρεχόμενης υπηρεσίας) και της *αποτελεσματικότητας* (βαθμός ικανοποίησης της ανάγκης, περιλαμβανομένης της ποιοτικής και κοινωνικής διάστασης) του μηχανισμού. Μελέτη της παραγωγικότητας του ΜΠΥ προϋποθέτει μελέτη της αποδοτικότητας και της αποτελεσματικότητας, χωρίς ιδεολογικές ή παραδοσιακές δεσμεύσεις: δηλαδή, για μια υπηρεσία (ή μέρος της) πρέπει να μελετηθεί το *ποιός, πώς και για ποιόν* θα Σχεδιάσει, θα Χρηματοδοτήσει, θα Παράγει.

3. Πλαίσια Διαμόρφωσης Μηχανισμών Παροχής Υπηρεσιών

Οι βασικές δραστηριότητες του Σχεδιασμού, της Χρηματοδότησης, και της Παραγωγής μιας υπηρεσίας, ή ενός «τμήματος» της υπηρεσίας, μπορούν να εκτελεστούν από τον ίδιο ή από διαφορετικούς φορείς. Προκειμένου περί των υπηρεσιών που θα ενδιαφέρουν έναν Ο.Τ.Α., υποψήφιοι εκτελεστές θα μπορούσαν να είναι οι εξής:

α. το Κράτος	στ. Ιδιωτικές Επιχειρήσεις
β. η Νομαρχία	ζ. Εταιρίες Λαϊκής Βάσης
γ. ο ίδιος Ο.Τ.Α.	η. Συνεταιρισμοί
δ. άλλος Ο.Τ.Α.	θ. Δημοτική/Δημόσια Επιχείρηση
ε. Σύνδεσμοι Ο.Τ.Α.	ι. Ο ίδιος ο πολίτης/αποδέκτης

Για παράδειγμα, στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση το κράτος σχεδιάζει, χρηματοδοτεί και παράγει. Στην καθαριότητα μιας κοινότητας, ο Ο.Τ.Α. σχεδιάζει, το κράτος και ο Ο.Τ.Α. χρηματοδοτούν, ένας ιδιώτης παράγει. Στον κοινωνικό τουρισμό, ο πολίτης σχεδιάζει, το κράτος και ο πολίτης χρηματοδοτούν, κάποιες επιχειρήσεις παράγουν.

Ανάλογα με: (1) το ποιος από τους παραπάνω φορείς εκτελεί κάθε μια από τις τρεις βασικές δραστηριότητες, (2) το σύστημα διακίνησης χρημάτων, εξουσιοδότησης και οδηγιών μεταξύ του παραγωγού, του χρήστη και του μεσολαδητή (μεταξύ χρήστη και παραγωγού), και (3) τα περιθώρια παραγωγού από τον χρήστη, και παραγωγού, και (3) τα περιθώρια επιλογής παραγωγού από τον χρήστη, μπορούν να διαμορφωθούν πλήθος διαφορετικών ΜΠΥ. Μερικοί μηχανισμοί που ήδη χρησιμοποιούνται σήμερα, και είναι κοινωνικά καταξιωμένοι, είναι οι εξής⁹:

1. Κρατική ή Δημοτική Υπηρεσία
2. Συμφωνία μεταξύ κρατικών φορέων ή Ο.Τ.Α.
3. Σύμβαση (Αγορά υπηρεσιών)
4. Παραχωρήσεις σε Ιδιωτική Επιχείρηση
5. Επιδότησεις Ιδιωτικών Επιχειρήσεων
6. Παραχωρήσεις σε Δημόσιες/Δημοτικές Επιδοτούμενες Επιχειρήσεις

7. Επιδότησεις Χρηστών (Κουπόνια)

8. «Ελεύθερη» Αγορά

9. Εθελοντική Εργασία

10. Αυτοεξυπηρέτηση

Οι επιδόσεις των μηχανισμών αυτών διαφέρουν πάρα πολύ από υπηρεσία σε υπηρεσία, ενώ δεν είναι όλοι οι μηχανισμοί δυνατοί για όλες τις υπηρεσίες.

Το πρόβλημα της επιλογής ενός ΜΠΥ γίνεται πολύ πιο κρίσιμο από πλευράς Ανάπτυξης και Παραγωγικότητας αν θεωρήσουμε κάθε υπηρεσία ως αποτελούμενη από «μέρη» ή «τμήματα», καθένα από τα οποία μπορεί να εξασφαλιστεί με διαφορετικό μηχανισμό. Για παράδειγμα, η υπηρεσία «υγειονομική περίθαλψη» περιλαμβάνει τα «μέρη» ιατρική, φαρμακευτική και νοσοκομειακή περίθαλψη. Η υπηρεσία «νοσοκομειακή περίθαλψη» περιλαμβάνει επιμέρους υπηρεσίες, όπως εργαστηριακές αναλύσεις, ακτινογραφίες, χειρουργήσεις, καθαριότητα χώρων, σίτιση ασθενών, συντήρηση εξοπλισμού, συντήρηση κτιρίων, κλπ. Παρομοίως, στην καθαριότητα ενός Δήμου, διακρίνουμε τις υπηρεσίες, καθαρισμός δρόμων, συλλογή σκουπιδιών, διάθεση σκουπιδιών, συντήρηση απορριματοφόρων, χρέωση και συλλογή τελών, κ.ά. Είναι εξαιρετικά σημαντικό να γίνει κατανοητό ότι, για κάθε «μέρος» μιας υπηρεσίας, όχι μόνον είναι δυνατόν, αλλά συχνά *συμφέρει* να χρησιμοποιηθεί διαφορετικός ΜΠΥ. Π.χ. τη συλλογή των σκουπιδιών την κάνουν δημοτικοί υπάλληλοι (Δημοτική Υπηρεσία), και τη συντήρηση των οχημάτων ένας εργολάβος (σύμβαση). Ή, οι χειρουργήσεις γίνονται από υπαλλήλους γιατρούς (Κρατική Υπηρεσία), οι ακτινογραφίες ή η συντήρηση του εξοπλισμού από ιδιώτες (σύμβαση), και οι εργαστηριακές αναλύσεις από άλλο νοσοκομείο (συμφωνία μεταξύ Κρατικών φορέων).

Με βάση τις ταυτίσεις ή διαφοροποιήσεις μεταξύ των φορέων-εκτελεστών των τριών βασικών δραστηριοτήτων, οι ΜΠΥ μπορούν να ταξινομηθούν σε τέσσερις τύπους: της Αποκλειστικότητας, της Σύμβασης, της Ρύθμισης, και της Επιχορήγησης.

α. Αποκλειστικότητα: Ο ίδιος φορέας εκτελεί Σχεδιασμό, Χρηματοδότηση, και Παραγωγή.

Αν ο φορέας είναι το κράτος, τότε έχουμε *απόλυτη κρατικοποίηση* (π.χ. σχολεία, αστυνομία). Αν είναι ο ίδιος ο χρήστης της υπηρεσίας, έχουμε *αυτοεξυπηρέτηση*, τον αντίποδα της απόλυτης κρατικοποίησης, (π.χ. ανατροφή παιδιών από την ίδια την οικογένεια). Ο φορέας θα μπορούσε να είναι και ένας συνεταιρισμός, ή ένας Ο.Τ.Α. Άραγε, υπάρχουν κάποιες υπηρεσίες που οι Ο.Τ.Α. επιθυμούν να παρέχουν με αποκλειστικότητα, στη βάση της Παραγωγικότητας και της Ανάπτυξης;

β. Σύμβαση: Ο φορέας που Παράγει είναι διαφορετικός απ' αυτόν που Σχεδιάζει και διαφορετικός απ' αυτόν που Χρηματοδοτεί (ο Σχεδιασμός και ο Χρηματοδότης μπορεί να ταυτίζονται ή όχι).

Είναι πλήθος οι υπηρεσίες που σχεδιάζονται και χρηματοδοτούνται από το κράτος, αλλά εκτελούνται από έναν τρίτο φορέα, που μπορεί να είναι ιδιωτική επιχείρηση (δρόμοι), Ο.Τ.Α. (προγραμματικές συμβάσεις), συνεταιρισμοί, κλπ. Αρκέτως είναι και οι υπηρεσίες που σχεδιάζονται και χρηματοδοτούνται από μια οικογένεια αλλά παράγονται από τρίτους (οικιακή βοήθος για καθαριότητα και φαγητό, παιδικό σταθμό για τα παιδιά, επισκευές, κλπ.). Το δίλημμα ενός Ο.Τ.Α. (όπως και μιας οικογένειας, ή μιας επιχείρησης) αναφορικά με

την εξασφάλιση μιας υπηρεσίας είναι: «Εσωτερική» παραγωγή ή ανάθεση; Αν ανάθεση, σε τι είδους φορέα; Ιδιωτικό, συνεταιριστικό, δημόσιο; Η εμπειρία μας και η εμπειρία άλλων χωρών δεν μπορεί να αγνοηθεί. Τα τελευταία 6 χρόνια στη Μ. Βρετανία γίνεται πραγματική επανάσταση στο χώρο της Τ.Α., καθώς η Συντηρητική Κυβέρνηση προωθεί πλεονεκτικά μηχανισμούς τύπου Σύμβασης (με προτίμηση σε ιδιώτες παραγωγούς) ενώ οι Τ.Κ. που ελέγχονται από τους Εργατικούς, και κυρίως οι εργαζόμενοι σ' αυτές, προτιμούν τον τύπο της Αποκλειστικότητας.¹⁰

Στη χώρα μας, για την ίδια ακριβώς υπηρεσία, άλλοι Ο.Τ.Α. ή κρατικοί οργανισμοί χρησιμοποιούν μηχανισμούς τύπου Αποκλειστικότητας και άλλοι μηχανισμούς τύπου Σύμβασης, πράγμα που υποδηλώνει πιθανότητα μειωμένης παραγωγικότητας για τη μία ή την άλλη περίπτωση.

γ. **Ρύθμιση:** Ο φορέας που Σχεδιάζει (ο ρυθμιστής) είναι διαφορετικός από το Χρηματοδότη και από τον Παραγωγό, τους οποίους όμως ελέγχει (ρυθμίζει).

Στον τύπο αυτό εντάσσονται οι γνωστοί μηχανισμοί της Παραχώρησης και της «Ελεύθερης» Αγοράς, με ρυθμιστή το κράτος, καθώς και η περίπτωση όπου ένας Ο.Τ.Α. χρηματοδοτεί και παράγει την υπηρεσία, σύμφωνα όμως με κανονισμούς που καθορίζει το κράτος. Ρυθμιστής μπορεί να είναι ένας ΟΤΑ, μια ιδιωτική επιχείρηση, κ.ά.

δ. **Επιχορήγηση/Χρηματοδότηση:** Ο Χρηματοδότης δεν ταυτίζεται με το Σχεδιαστή ή τον Παραγωγό, ούτε τους ελέγχει (ο Σχεδιαστής και ο Παραγωγός μπορεί να ταυτίζονται).

Οι κρατικές επιχορηγήσεις (συνεταιρισμών, ιδιωτικών ή δημοτικών επιχειρήσεων, κλπ.) ανήκουν σ' αυτόν τον τύπο ΜΠΥ, στο βαθμό που το κράτος δεν παρεμβαίνει στο σχεδιασμό. Εδώ ανήκουν και οι χρηματοδοτήσεις αναπτυξιακών έργων από ιδιωτικές επιχειρήσεις ή τράπεζες.

Οι επιχορηγήσεις των ταξί, των ΚΤΕΛ, των θεάτρων, κλπ. είναι συνδυασμός των τύπων *Ρύθμισης* και *Επιχορήγησης*.

Μεταξύ των παραπάνω τεσσάρων βασικών τύπων μπορούν, βέβαια, να αναγνωριστούν πλήθος ειδικών περιπτώσεων, παραλλαγών και συνδυασμών. Π.χ. ο σχεδιασμός μπορεί να γίνει από κοινού από την Κυβέρνηση και τον Ο.Τ.Α., η χρηματοδότηση από την Κυβέρνηση και τους χρήστες, ο σχεδιασμός από τους παραγωγούς και τους καταναλωτές, κλπ. Στην περίπτωση που ένας Ο.Τ.Α. αναθέτει την καθαριότητα σε εργολάβο, με (έστω μερική) κρατική χρηματοδότηση και ρύθμιση, έχουμε συνδυασμό *Ρύθμισης*, *Επιχορήγησης* και *Σύμβασης*. Κρατική ή δημοτική χρηματοδότηση οδηγεί, κατά κανόνα, σε αναδιανομή του εισοδήματος.

Αν η Αποκέντρωση στοχεύει στον έλεγχο/εξουσία επί της παροχής της υπηρεσίας, οι Ο.Τ.Α. θα πρέπει να επιδιώκουν το Σχεδιασμό και την Χρηματοδότηση κυρίως, και δευτερευόντως την Παραγωγή. Ουσιαστικό έλεγχο έχει ο Σχεδιαστής και ο Χρηματοδότης, όχι ο Παραγωγός.

4. Αξιολόγηση των Μηχανισμών Παροχής.

Συνδυάζοντας το στόχο της Ανάπτυξης (άρα, και της Παραγωγικότητας) με το στόχο της κοινωνικής δικαιοσύνης (άρα, και του σεβασμού της γνώμης του πολίτη, και αναλογιζόμενοι ότι οι ΜΠΥ από έναν Ο.Τ.Α. επηρεάζουν, άμεσα ή έμμεσα, τις αναπτυξιακές δραστηριότητες της περιοχής, μπορούμε να καταλήξουμε στα εξής κριτήρια αξιολόγησης των ΜΠΥ^{11,12}.

α. Παραγωγικότητα του ΜΠΥ, ήτοι,

- αποτελεσματικότητα: ανταπόκριση στις ανάγκες και επιθυμίες των πολιτών, και
- αποδοτικότητα: συνολικό κόστος ανά μονάδα παρεχόμενης υπηρεσίας

β. Εξουσία επί της ποιότητας της παρεχόμενης υπηρεσίας

γ. Εμπιστοσύνη των πολιτών προς το χορηγό της υπηρεσίας

δ. Δικαιοκατανομή: ισοπολιτεία, αμεροληψία και ομοιομορφία του συστήματος παροχής απέναντι στους πολίτες

ε. Προδιάθεση των εργαζόμενων ως προς το μηχανισμό παροχής

στ. Σταθερότητα του ΜΠΥ: Διάρκεια λειτουργίας χωρίς κλυδωνισμούς

ζ. Δυνατότητα και ελευθερία του χρήστη να επιλέξει ο ίδιος τον παραγωγό της υπηρεσίας

θ. Διαχρονική χρηματοδοτική επιδάρυνση

ι. Προώθηση τοπικών και εθνικών αναπτυξιακών στόχων.

Κανένας ΜΠΥ δεν μπορεί, προφανώς, να είναι επικρατέστερος αναφορικά με όλα τα κριτήρια. Συνεπώς, δεν μπορούν να αποφευχθούν η υποκειμενικότητα και οι πολιτικές διεργασίες στην αξιολόγηση και επιλογή. Εκτός αυτού, το πλήθος των κριτηρίων (και μπορεί να υπάρξουν κι άλλα) και οι δεδομένες διαδικασίες λήψης απόφασης από τα συλλογικά όργανα (όπως π.χ. τα δημοτικά συμβούλια) δεν δημιουργούν ελπίδα για επιστημονική και αντικειμενική αξιολόγηση.

Σ' ένα πιο πρακτικό επίπεδο, και για τις σημερινές ανάγκες και συνθήκες, θάταν επιτυχία και πρόοδος ακόμα και η απλή συζήτηση, στο δημοτικό συμβούλιο, για τους δυνατούς μηχανισμούς παροχής μιας υπηρεσίας: η αναγνώριση, δηλαδή, των εναλλακτικών λύσεων. Θάταν βέβαια μεγάλη πρόοδος η απαρίθμηση κάποιων κριτηρίων αξιολόγησης. Αν τα παραπάνω δέκα κριτήρια φαίνονται πολλά, θα μπορούσαν να «συμπτυχθούν» ως εξής:

- i. Κοινωνικός Έλεγχος του μηχανισμού και της παρεχόμενης υπηρεσίας
- ii. Χρηματοδότηση της παροχής
- iii. Παραγωγικότητα του μηχανισμού παροχής

Δεδομένου ότι ο έλεγχος/εξουσία βρίσκεται στο Σχεδιασμό και τη Χρηματοδότηση, ο τύπος της Σύμβασης όχι μόνο δεν μειώνει ουσιαστικά το ρόλο του κράτους ή του Ο.Τ.Α., αλλά, αντίθετα παρέχει δυνατότητα αυξημένης αποδοτικότητας. Έχει παρατηρηθεί, στη χώρα μας και διεθνώς, ότι αύξηση του ρόλου του κράτους (και, λιγότερο, ενός ΟΤ.Α.) στην παροχή μιας υπηρεσίας συνοδεύεται από μειωμένη παραγωγικότητα λόγω οικονομικής επιδάρυνσης και μειωμένης αποδοτικότητας. Ενδείξεις αντιστροφής της τάσης αυτής παρουσιάζονται πρόσφατα στη Μ. Βρετανία όπου ο δημόσιος τομέας και οι Ο.Τ.Α., απειλούμενοι από την κ. Θάτσερ με συρρίκνωση εξουσίας, αντέδρασαν συστηματικά και αποτελεσματικά αυξάνοντας την παραγωγικότητά τους σε βαθμό που να τους επιτρέπει επιτυχίες στον (υποχρεωτικό) ανταγωνισμό τους με τον ιδιωτικό τομέα.

Εκτός από τη χρηματοδότηση της παροχής, που είναι κατανοητή στο απροδιόριστο αρμόδιο συλλογικό όργανο, πώς θα εκτιμηθούν η παραγωγικότητα και η δυνατότητα κοινωνικού ελέγχου των εναλλακτικών ΜΠΥ, όταν δεν υπάρχουν (τεχνικοοικονομικά και κοινωνιολογικά) στοιχεία; Ένας (πλάγιος) τρόπος είναι να αναγνωριστούν οι παράγοντες που επηρεά-

ζουν τα δύο αυτά κριτήρια και να εκτιμηθεί κατά πόσον οι εναλλακτικοί ΜΠΥ εμφανίζουν αυτούς τους παράγοντες. Τέσσερις τέτοιοι παράγοντες (όχι οι μόνοι) είναι:

- (i) Δυνατότητα επίτευξης της επιθυμητής (οικονομικής) κλίμακας στην παροχή της υπηρεσίας.
- (ii) Ύπαρξη ανταγωνισμού μεταξύ των παραγωγών (περιορισμός μονοπωλιακών τάσεων στον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα).
- (iii) Συσχέτιση πληρωμής με όφελος, για τους χρήστες/καταναλωτές.
- (iv) Λαϊκή συμμετοχή στις διαδικασίες διακανονισμού των ΜΠΥ.

5. Ιδιωτικοποίηση στην Παροχή Υπηρεσιών;

Πολύς λόγος τελευταία στη χώρα μας για *Ιδιωτικοποίηση*. Η ασάφεια του όρου, η έντονη φόρτισή του (ιδεολογική και κομματική) και η προφανής σχέση του με το θέμα της παρούσας εργασίας, μας προτρέπουν σ' ένα ξεκαθάρισμα.

Έχουμε *πλήρη ιδιωτικοποίηση* στην παροχή μιας υπηρεσίας όταν Σχεδιασμός, Χρηματοδότηση και Παραγωγή γίνονται από φορείς του ιδιωτικού τομέα. Αυτό όμως μπορεί να συμβεί για ελάχιστες αστικές υπηρεσίες. Έχουμε *μερική ιδιωτικοποίηση* όταν το κράτος ή ο Ο.Τ.Α. αποχωρεί από μια τουλάχιστον βασική δραστηριότητα αφήνοντάς την στον ιδιωτικό τομέα. Η πλέον συνηθισμένη περίπτωση είναι η αποχώρηση από την Παραγωγή, δηλαδή ο τύπος της Σύμβασης. Στην περίπτωση αυτή, όταν ο παραγωγός ανήκει στον «ευρύτερο κοινωνικό τομέα» (συνεταιρισμός, εταιρία λαϊκής βάσης, δημοτική επιχείρηση, κλπ.), επιτυγχάνουμε *Αποκρατικοποίηση* χωρίς Ιδιωτικοποίηση – κάτι που για πολλούς σημαίνει κοινωνική δικαιοσύνη με παραγωγικότητα.

Για αποφυγή σύγχυσης με κάποιες τρέχουσες έννοιες, με τον όρο Σύμβαση εννοούμε την ανάθεση και εκτέλεση ενός συγκεκριμένου έργου, σε συγκεκριμένο ποιοτικό επίπεδο, μέσα σε συγκεκριμένα χρονικά όρια, με το ελάχιστο δυνατό κόστος, με την ελάχιστη δυνατή χρέωση καθ' όλη τη διάρκεια της Σύμβασης, με το ελάχιστο δυνατό κόστος διαχείρισης/διοίκησης στο κράτος ή τον Ο.Τ.Α., και με το μέγιστο δυνατό κοινωνικό έλεγχο. Η ταύτιση της Σύμβασης με την Ιδιωτικοποίηση, χωρίς διευκρίνιση, είναι εσφαλμένη, συχνά ηθελήμενα. Δεν είναι λίγα τα συμφέροντα που θίγονται από την προώθηση μηχανισμών τύπου Σύμβασης – και, πρώτα-πρώτα, τα συμφέροντα όλων αυτών που ωφελούνται από την οικιτή κατάσταση του δημόσιου τομέα και της Τ.Α. Πρόσφατα, όλο και περισσότερες χώρες φαίνονται να στρέφονται με επιμονή (και ελπίδα) προς τη Σύμβαση (Κίνα, Ουγγαρία, Σ. Ένωση, Δ. Γερμανία, Μ. Βρετανία, κλπ.).

Δεν είναι καθόλου προφανές ότι όλοι οι Ο.Τ.Α., ανεξαρτήτως μεγέθους, θα πρέπει να έχουν τις ίδιες αρμοδιότητες, ούτε ότι ένας Ο.Τ.Α. θα πρέπει να παράγει ο ίδιος, με δικούς του υπαλλήλους, τις διάφορες υπηρεσίες. Έχει μήπως την αναγκαία υποδομή; Ελπίζει σε ανταγωνιστικές επιδόσεις; Ή θα βασιστεί σε μονοπωλιακή προστασία; Οι ενδείξεις που έχουμε μέχρι τώρα στη χώρα μας δεν συνηγορούν προς μια αποδοχή των Ο.Τ.Α. ως επιχειρηματιών-παραγωγών. Αυτό βέβαια το έχει διαπιστώσει η Κυβέρνηση και, πολύ σωστά, προωθεί τις Επιχειρήσεις Ο.Τ.Α., τους Συνδέσμους Ο.Τ.Α., καθώς και άλλους μηχανισμούς που έχουν από εικοσαετίας καταξιωθεί σ' άλλες χώρες και ιδιαίτερα στη Σουηδία, την Αγγλία και τις

Η.Π.Α. (Αναφέρεται για παράδειγμα η περίπτωση των 75 contract cities στην Καλιφόρνια, που έχουν αλληλοσυμβληθεί έτσι ώστε να πωλούν και να αγοράζουν δημοτικές αστικές υπηρεσίες μεταξύ τους αλλά και μ' άλλους δήμους: δημιουργήσαν δηλαδή μια αγορά δημοτικών υπηρεσιών¹³). Είναι αξιοσημείωτο το ότι η Κυβέρνηση υποδεικνύει ότι οι Επιχειρήσεις Ο.Τ.Α. θα πρέπει να κατευθύνονται από κοινωνικά κριτήρια, όσον αφορά τους στόχους, αλλά από *ιδιωτικοοικονομικά* όσον αφορά τη λειτουργία τους, έτσι ώστε να εξασφαλιστεί ένα αποδεκτό επίπεδο παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας.

6. Επίλογος με Προβληματισμούς

Η ανάπτυξη προάγεται με την Αποκέντρωση – δηλαδή με μεταβίβαση εξουσίας στις Τ.Κ. Αλλά χωρίς Παραγωγικότητα και ουσιαστικό Κοινωνικό Έλεγχο, η Αποκέντρωση θα αποτύχει και Ανάπτυξη δεν θα γίνει. Και, για Παραγωγικότητα και Έλεγχο χρειάζονται ενημερωμένοι πολίτες που ενδιαφέρονται για τα κοινά: χρειάζεται ουσιαστική συμμετοχή, χρειάζεται ελπίδα ότι η συμμετοχή έχει νόημα. Όσο πιο εκτεταμένη η αποκέντρωση, τόσο πιο ευχερής ο κοινωνικός έλεγχος. Αλλά αποτελεσματικός έλεγχος και απαίτηση απόδοσης λογαριασμού μπορούν να γίνουν μόνο σε αυτοδύναμα συστήματα και, βέβαια, δεν νοείται αυτοδυναμία χωρίς οικονομική αυτοδυναμία. Από την άλλη μεριά όμως, υπάρχουν παράγοντες που συνηγορούν υπέρ της συγκέντρωσης (οικονομία κλίμακας, χρηματοδότηση, κλπ.). Πώς καταμερίζονται οι δραστηριότητες του Σχεδιασμού, της Χρηματοδότησης και της Παραγωγής στις τρεις βαθμίδες της Τ.Α. για τις διάφορες υπηρεσίες, ώστε να προωθηθεί η Ανάπτυξη;

Σ' ένα συγκεκριμένο Ο.Τ.Α., ποιος, πότε και με ποιά διαδικασία αποφάσισε αν η παραγωγή μιας υπηρεσίας θα γίνεται από δημοτικούς υπαλλήλους ή από εργολάβο; Πώς γίνεται, διαφορετικοί Ο.Τ.Α. ίδιου μεγέθους, να χρησιμοποιούν διαφορετικούς μηχανισμούς για την ίδια υπηρεσία; Σε ποιο δημοτικό συμβούλιο έγινε συγκριτική αξιολόγηση εναλλακτικών ΜΠΥ; Γιατί η ύδρευση είναι ανταποδοτικό αγαθό και η κολύμβηση (όπου υπάρχει δημοτικό κολυμβητήριο) προσφέρεται δωρεάν; Ποιό από τα δύο αγαθά είναι πιο βασικό; Ποιά είναι η άποψη ενός φτωχού πολύτεκνου (που τα παιδιά του κολυμβούν δωρεάν) ως προς το αν αυτή η διάκριση είναι κοινωνικά δίκαιη;

Αν δεν μελετήσουμε αυτά τα γνωστά καθημερινά ζητήματα, περιοριζόμενοι στην «ιερή» παράδοση, πώς θα συνεννοηθούμε σε αναπτυξιακούς προβληματισμούς; Ποιά είναι τα εκπαιδευτικά και ερευνητικά προγράμματα του σήμερα που θα θεμελιώσουν την Αποκέντρωση και Ανάπτυξη του αύριο; Θέλουμε ή όχι Αποκέντρωση και Ανάπτυξη;

Το ζήτημα της επιλογής ΜΠΥ είναι κυρίως πολιτικό, όχι τεχνικο-οικονομικό. Και πολύ σωστά. Αλλά, αν ο πολιτικός ζητήσει επιστημονικά στηρίγματα για να αποφασίσει, αν θελήσει να ενδιαφερθεί για το δημόσιο συμφέρον (όχι όπως το καταλαβαίνει ο ίδιος – γιατί τάχα να ξέρει; – αλλά όπως προκύπτει από εμπειρίες πόλεων και κρατών και από επιστημονικές αναλύσεις), δεν θα πρέπει αυτά να υπάρχουν; Η παρούσα εργασία είναι μια συμβολή στη διαμόρφωση κάποιων επιστημονικών στηριγμάτων, που ίσως ζητήσει ο πολιτικός.

Σημειώσεις.

1. Mawhood, P. ed., *Local Government in the Third World*, Wiley 1983.

2. Ο όρος «Τοπική Διοίκηση» είναι πιο ορθός από τον όρο «Τοπική Κυβέρνηση». Έχει όμως, διεθνώς, επικρατήσει ο δεύτερος (local Government).
3. Δ.Χ. Παναγιωτακόπουλου, *Αποκέντρωση για Παραγωγικότητα: Μια Στρατηγική θεώρηση των Μηχανισμών Παροχής Αστικών Υπηρεσιών* (Εκδόσεις Ο.Μ.Α.Σ., 1986).
4. United Nations, *Decentralization for National and Local Development*, (Publication ST/TAO/M/19).
5. Mawhood, P. op. cit.
6. Sonenbium, S., J. Kirlin, and J. Ries, *How Cities Provide Services: An Evaluation of Alternative Delivery Structures*. Ballinger Publishing Co., Cambridge, Mass, 1977.
7. Δ.Χ. Παναγιωτακόπουλου, «Τοπική Αυτοδιοίκηση: Μια διερευ-

νητική Ματιά». *Δημόσιος Τομέας*, Τεύχος 9, Ιούνιος 1986, σελ. 19-24.

8. Riggs I.R. *Administration in Developing Countries: The Theory of Prismatic Society*, Houghton Mifflin, Boston, 1964.
9. Δ.Χ. Παναγιωτακόπουλου, *Αποκέντρωση και Παραγωγικότητα* op.cit.
10. Whitfield, D., *Making it Public: Evidence and Action Against Privatization*, Pluto Press, 1983.
11. Sonenbium et al., op.cit.
12. Δ.Χ. Παναγιωτακόπουλου, *Αποκέντρωση και Παραγωγικότητα* op.cit.
13. E.S. Savas, *Privatizing the Public Sector*, Chatman House, Chatman, N.J., 1982.

Πειραματικό πρόγραμμα ανάπτυξης του Ζαγοριού

Το Σάββατο πρωί 27-11-82 στη Νομαρχία έγινε σύσκεψη για την ανάπτυξη του Ζαγοριού. Πήραν μέρος ο Νομάρχης τρεις αρμόδιοι υπηρεσιακοί παράγοντες του Υπουργείου Γεωργίας που ήρθαν από την Αθήνα, τοπικοί υπηρεσιακοί παράγοντες και συλλογικοί φορείς του Ζαγοριού όπως ο Πολιτιστικός Σύνδεσμος Ζαγοριού και το Κέντρο Ερευνών Ζαγοριού.

Σκοπός αυτής της σύσκεψης ήταν μια πρώτη αναγνωριστική ανταλλαγή απόψεων σε μια πρωτοβουλία του Υπουργείου Γεωργίας σε συνεργασία με τον F.A.O. (οργάνωση του Ο.Η.Ε.) ο οποίος επέλεξε την περιοχή του Ζαγοριού σαν αντιπροσωπευτική για την εφαρμογή ενός Πειραματικού Προγράμματος Ανάπτυξης. Πιο συγκεκριμένα, το Πρόγραμμα αυτό αποβλέπει στην ανάπτυξη του τομέα δευτερογενούς παραγωγής, όπως η χειροτεχνία, οικοτεχνία, οικόσιτο κτηνοτροφία, αγροτουρισμός κ.λ.π., με βασική επιδίωξη την απασχόληση των λιγότερο ενεργών μελών, όπως οι γυναίκες, με συνέπεια την εξασφάλιση ενός πρόσθετου οικογενειακού εισοδήματος.

Η σύσκεψη, όπως είπαμε, ήταν προπαρασκευαστική για τη συλλογή στοιχείων, που θα τεθούν υπόψη στο κλιμάκιο του FAO που θα επισκεφτεί πολύ σύντομα πολλές Κοινότητες του Ζαγοριού για να επιλέξει τις πιο πρόσφορες για τη δυνατότητα υλοποίησης των σκοπών του Προγράμματος.

Στην πρωινή σύσκεψη, μετά από σύντομη εισήγηση των αρμοδίων του Υπουρ. Γεωργίας, το λόγο πήραν κατά σειρά: Ο Πρόεδρος του Πολιτ. Συνδ. Ζαγορίσιων Στέφανος Στεργιάδης, ο οποίος σε συντομία ανέπτυξε τις απόψεις του, τονίζοντας πως η ανάπτυξη του Ζαγοριού περνάει μέσα από μια ορθολογική αξιοποίηση του δάσους και τον τουρισμό. Σε ότι αφορά στην τουριστική ανάπτυξη, διατύπωσε τις επιφυλάξεις του για την αποτελεσματικότητα του Αγροτουριστικού, προτείνοντας τη δημιουργία μεγάλων σύγχρονων τουριστικών επιχειρήσεων, για ορισμένες τουλάχιστον περιοχές όπως η Τύμφη.

Ο κ. Σπ. Κατελλίδης Γ. Γραμματέας του Π.Σ.Ζ. υποστήριξε την ανάπτυξη της κτηνοτροφίας στο Δ. Ζαγόρι πάνω σε συνεταιριστική βάση.

Από πλευράς Κέντρου Ερευνών Ζαγοριού μίλησε ο πρόεδρος του Κέντρου Βασίλης Τζιόβας ο οποίος είπε: Το ΚΕΖ συμφωνεί βασικά με την προβληματική των εισηγητών και του FAO σε ότι αφορά στη φιλοσοφία ανάπτυξης και ενίσχυσης του δευτερογενή τομέα παραγωγής. Οποιοσδήποτε, όμως, προγραμματισμός ανάπτυξης του Ζαγοριού θα παίρνει υπόψη τις ιδιαιτερότητες που αυτό εμφανίζει μέσα στην ίδια την περιοχή. (Ανατολικό, Κεντρικό, Δυτικό Ζαγόρι). Έτσι θα πρέπει να χωριστεί σε ζώνες (Δασική, Κτηνοτροφική, Γεωργική) κι ανάλογα μ' αυτές να σχεδιαστεί η ανάπτυξή του.

[Εφημερίδα Νέος Αγωνιστής]

Η ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΣΑΝ ΚΡΙΣΗ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΗ

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ

Η οικολογική κρίση (ή κρίση του περιβάλλοντος) σαν κρίση και του μικροχώρου.

Η εποχή μας είναι εποχή όπου το περιβάλλον περνά βαθεία κρίση με την έννοια ότι έχει φτάσει πλέον στα όριά του σαν εναλλάκτης της ζωής, σαν προμηθευτής δηλαδή των απαραίτητων για τη ζωή συστατικών (πρώτων υλών, τροφίμων και ενέργειας) και σαν αποδέκτης και αφομοιωτής των αποβλήτων της, ενώ ανακύπτουν δομικά προβλήματα, όπως καταστροφή οικοσυστημάτων και βιωσιμότητα του πλανήτη μας.

Το σημαντικότερο όμως χαρακτηριστικό της κρίσης του περιβάλλοντος είναι η πανταχού παρουσία της ρύπανσης με την, όσο το δυνατό πιο πλατειά της έννοια, της παρουσίας δηλ. μορφών ύλης και ενέργειας «σε λάθος θέση», «ξένων» προς το περιβάλλον, στο οποίο παρεισδύουν και «αποβλήτων» από κάποιες άλλες διαδικασίες της άμεσης γειτονιάς ή και, πολλές φορές, του ευρύτερου περιβάλλοντος.

Η πανταχού παρουσία της ρύπανσης καθιστά το πρόβλημα της κρίσης του περιβάλλοντος υπερτοπικό και οικουμενικό.

Φτάσαμε δηλ. στο επίπεδο ανάπτυξης των κοινωνικών και οικονομικών λειτουργιών του πλανήτη μας ή όπως θα το έλεγε η επιστήμη της οικολογίας: «της εξάπλωσης των ανθρωπογενών οικοσυστημάτων», όπου όλα συνεπάγονται όλα, όλα έχουν επιπτώσεις σε όλα και, ο καθολικός ντετερμινισμός, ωθούμενος στα έσχατα όριά του, εκφυλίζεται σε μια άκρατη απροσδιοριστία, όπου καμιά οντότητα ή λειτουργία δεν μπορεί να είναι καθαρή, ο εαυτός της, αλλά ανακύπτει στο παγκόσμιο γίγνεσθαι αλλοιωμένη ως προς την σύστασή της και τις ιδιότητές της.

Κι αυτή ακριβώς η οικουμενικότητα της κρίσης του περιβάλλοντος έχει σαν έσχατο αποτέλεσμα ακριβώς το αντίθετό της, την καταστροφή του μικροχώρου και την μετακύληση της περιβαλλοντικής κρίσης από πρόβλημα παγκόσμιο και γενικό σε πρόβλημα τοπικό και ειδικό. Κανένας πια δεν μπορεί να αποτραπηχθεί στον τόπο του, στον ιδιωτικό του χώρο, προκειμένου «να είναι ο εαυτός του», γιατί τέτοιος τόπος δεν υπάρχει.

Ο αγώνας για το περιβάλλον είναι αγώνας ενάντια στην αλλοίωση της ζωής και των προϋποθέσεων ποιότητας και επιβίωσης που της παρέχει ο αδιατάρακτος μικροχώρος της: ο δήμος, η γειτονιά, η κατοικία. Η πάλη για το γενικό κατατείνει τελικά στην εξασφάλιση του καθ' όλα απαραίτητου ειδικού.

Η κρίση της πόλης

Η σύγχρονη πόλη ταυτισμένη δομικά και λειτουργικά με την πορεία και εξέλιξη του αστικού μετασχηματισμού βρίσκεται σε μια αέναη κρίση.

Για τον λόγο αυτό οι συχνές αναφορές στην «ειδυλλιακή δομή» της πόλης του παρελθόντος καθώς και οι προσπάθειες διαφύλαξης τμημάτων της μέσα από αναπαλαιώσεις, ίσως να είναι μια ασυνείδητη τάση επιστροφής στο παρελθόν, που δεν μπορεί να σημαίνει τίποτ' άλλο από την κρίση προσαρμοστικότητας του ανθρώπου σ' ένα εξελισσόμενο αστικό περιβάλλον.

Η πόλη, μέχρι να φτάσει στη σημερινή της μορφή, που κι αυτή δεν είναι σταθερή, πέρασε από διάφορους δομικούς και λειτουργικούς τύπους, που ο καθένας ξεπήδησε μέσα από την κρίση του προηγούμενου του.

Η πόλη κράτος της αρχαιότητας με βασικές πολιτικές λειτουργίες την διοίκηση της ενδοχώρας και το στρατιωτικό προπύργιο εξυπηρετούσε κοινωνικά το εμπόριο και την κατανάλωση καθώς και ανώτερες λειτουργίες, όπως την αναψυχή, την κουλτούρα και την τέχνη, την επιστήμη, και την διανοήση, αποτελώντας ταυτόχρονα και τον θεματοφύλακα της παράδοσης και της ιστορίας.

Η σχέση της με την ενδοχώρα είχε σαν κύριο άξονα την παροχή προστασίας προς το διασπαρμένο παραγωγικό σύστημα, τα προϊόντα του οποίου προνομιακά απολάμβανε.

Η κρίση της αρχαίας πόλης είναι άμεσα συνυφασμένη με την κρίση (δλ. καταστροφή) της ενδοχώρας και του παραγωγικού συστήματός της, τους συνεχείς πολέμους και εκδηλώνεται αρχικά σαν κρίση υπερπληθυσμού και σαν παρακμή αργότερα.

Ιστορικές αναφορές στις μεγαλουπόλεις της αρχαιότητας δίνουν πτυχές κρίσης του περιβάλλοντος στην φάση του υπερπληθυσμού τους, ανάλογες με των συγχρόνων πόλεων, - όπως π.χ. θόρυβοι, απόβλητα, ρύπανση των νερών και του εδάφους κ.α. από προϊόντα κυρίως των αστικών χρήσεων. Στη φάση αυτή μάλιστα έχουμε μέσα στις πόλεις τις πρώτες περιβαλλοντικές επιπτώσεις του πολιτισμού με τη μορφή κύρια των μεγάλων επιδημιών (λοιμός πανώλης, χολέρας κ.α.), οι οποίες δεν είναι τίποτε άλλο από την αδυναμία των κοινωνιών της εποχής εκείνης να διαχειριστούν σωστά τα αστικά λύματα.

Η καταστροφή του αρχαίου κόσμου, ιδωμένη από οικολογική σκοπιά μπορεί να μην είναι τίποτε άλλο από το αποτέλεσμα της εξάντλησης των δυνατοτήτων που έδιναν μέχρι τότε άμεσα τα φυσικά οικοσυστήματα (δάση, φυσική ευφορία εδαφών κλπ.), της ενδοχώρας στην πόλη.

Ο Μεσαίωνας ίσως να μην είναι παρά η προσαρμογή στις νέες συνθήκες της κατεστραμμένης και μη άμεσα αποδοτικής της

και της πτώσης της παραγωγικότητας της φύσης σε χαμηλότερα επίπεδα.

Η όγμη μεσαιωνική πόλη χαρακτηρίζεται από την θαυμαία διείσδυση σ' αυτήν του παραγωγικού συστήματος της ενδο-χώρας και την χωρίς προηγούμενο ανάπτυξή του.

Η προσθήκη των νέων παραγωγικών λειτουργιών στην πόλη δεν φαίνεται να συμβάλλει ιδιαίτερα στην επιδείνωση του περιβάλλοντος της ούτε να προκαλεί κάποιου άλλου είδους οικολογική κρίση. Βασικός γι' αυτό λόγος φαίνεται να είναι το είδος των παραγωγικών λειτουργιών, οι οποίες βασίζονται κύρια στην δουλειά του τεχνίτη και που με το σημερινό οικολογικό λεξιλόγιο θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν σαν «ήπιες» και «μικρής κλίμακας».

Η μεσαιωνική πόλη με το μέγεθος και τις λειτουργίες της αποτελεί το τελευταίο ιστορικό παράδειγμα χώρου όπου μπορούν να συνυπάρχουν αδιατάρακτα και ανενόχλητα όλες οι ανθρώπινες και κοινωνικές λειτουργίες.

Αν εξαιρέσει κανείς τις επιδημίες, (που στις πιο πολλές περιπτώσεις ελεγχόταν) και την πολιτική και θρησκευτική καταπίεση (που δεν απαντώνταν παντού), οι μεσαιωνικές πόλεις ήταν οι τελευταίοι ιστορικά τόποι πραγμάτωσης της ολότητας, πληρότητας, αμεσότητας και συνύπαρξης των πιο διαφορετικών λειτουργιών και μορφών του κοινωνικού γίνεσθαι. Δεν θάταν λάθος, αν την κατάσταση αυτή την χαρακτηρίζαμε σαν «παραδοσιακή οικολογική εικόνα». Αντίθετα η μοντέρνα πόλη χαρακτηρίζεται από την προϊούσα διάσπασή της σε ζώνες ανταγωνιστικών και μεταξύ τους οχλουσών λειτουργιών, όπου η διευθέτησή τους και ο διαχωρισμός των χρήσεων γης αποτελεί εκ των ουκ άνευ όρο επιβίωσης της.

Η μοντέρνα πόλη

Η διαδικασία του εκμοντερνισμού χαρακτηρίζεται σε μια πρώτη φάση από την έκρηξη του παραγωγικού συστήματος τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά, με τον εμπλουτισμό του δηλαδή με διαδικασίες που ασκούσαν «όχληση» στις υπόλοιπες γύρω τους λειτουργίες.

Μια πρώτη συνέπεια ήταν η «έξοδος» του πιο οχληρού μέρους του παραγωγικού συστήματος στα περίχωρα των πόλεων με στόχο την ανακούφιση των παραδοσιακών λειτουργιών του κέντρου τους.

Γρήγορα όμως η έξοδος αυτή ακολουθήθηκε από τον εποικισμό των προαστίων από εργατικά κυρίως στρώματα προερχόμενα από την ύπαιθρο, που απέδλεπαν στη σταθερή κυρίως απασχόληση και στη φτηνή τιμή της γης, με αποτέλεσμα να μετατίθεται η μίξη του αστικού ιστού με το παραγωγικό σύστημα από το κέντρο προς τα προάστια.

Στη φάση αυτή παρ' όλη την σοβαρή περιβαλλοντική υποβάθμιση οι αντίστοιχες κοινωνικές εντάσεις έχουν υποτονικό χαρακτήρα για τους εξής ίσως λόγους:

- Οι άνθρωποι που εποίκιζαν τα προάστια έρχονται από χειρότερες περιβαλλοντικά συνθήκες (πείνα, κρύο, λάσπη, έλλειψη υποδομής κ.α.) και δέχονται την ρύπανση όχι σαν κακό αλλά σαν στάδιο φυσικής δελτιώσης της κατάστασής τους.

- Τα στρώματα που ζουν στα προάστια αυτά εξαρτώνται άμεσα επαγγελματικά και βιωτικά από το υπάρχον σ' αυτά παραγωγικό σύστημα με του οποίου την μοίρα και την παρουσία δένονται. Η έλλειψη άλλωστε αποτελεσματικών συγκοινωνιών καθιστά σχεδόν αδιανόητη την απομάκρυνσή τους από τον τόπο εργασίας.

Η πρώτη βιομηχανική επανάσταση χαρακτηρίζεται από την επαναφορά των κέντρων των πόλεων σε λειτουργίες ανάλογες μ' εκείνες της αρχαιότητας και την μετακίνηση του παραγωγικού συστήματος σε ορισμένα προάστια.

Παράλληλα όμως χαρακτηρίζεται από την αμοιβαία έλξη μεταξύ του παραγωγικού υποσυστήματος και των νέων εργατικών προαστίων και όχλησης που προκαλείται από αυτό.

Η δ' βιομηχανική επανάσταση χαρακτηρίζεται στο οικονομικό πεδίο από την υπερδιόγκωση του τριτογενή τομέα σε σχέση με τον δευτερογενή, παρ' όλη την μεγάλη ανάπτυξη του τελευταίου και από την συρρίκνωση του πρωτογενούς τομέα και ιδίως του αγροτικού.

Βασική συνέπεια είναι η ασφυκτική κυριαρχία του εμπορίου και των υπηρεσιών που ήδη από την πρώτη βιομηχανική επανάσταση υπερέχουν στα κέντρα των πόλεων.

Παράλληλα η αύξηση του πληθυσμού και της υλικής ευημερίας συντελεί στην εκθετική διεύρυνση των αστικών χρήσεων (μετακίνηση, κατοικία, αναψυχή κλπ.) με αποτέλεσμα την πρωτοφανή για τους νεώτερους χρόνους αύξηση των αντίστοιχων οχλήσεων. Από την άλλη μεριά η «εκλογίκευση» της παραγωγικής διαδικασίας με την εφαρμογή των αρχών της ανακύκλωσης και την εξοικονόμησης (υλικών και ενέργειας) μειώνει με την πάροδο του χρόνου την, ανά μονάδα παραγόμενου προϊόντος, προκαλούμενη όχληση από την μεταποίηση. Η έξαρση της όχλησης από τον τριτογενή τομέα και τις αστικές χρήσεις και η συρρίκνωση των οχλήσεων του παραγωγικού συστήματος που οδηγεί στο ξεπέραςμα, σε πολλές περιπτώσεις, των οχλήσεων του τελευταίου από τις αστικές χρήσεις αποτελεί το βασικό, και «πρωτόγνωρο» χαρακτηριστικό των σύγχρονων πόλεων.

Αυτές ακριβώς οι αλλαγές στην προέλευση και την ποιότητα της όχλησης ωθούν στο ξεπέραςμα της «προστασίας του περιβάλλοντος» και της «αντιρρύπανσης» σαν μεθόδων άρσης προβλημάτων που ανακύπτουν στην πόλη και βάζουν την επανοποθέτηση του αιτήματος της εναρμόνισης των λειτουργιών της πόλης μέσα από μια ολική θεώρηση όπου ξαναεισέρχονται όχι μόνο τα δεδομένα της παρούσας κατάστασης, αλλά επανπροσδιορίζονται οι στόχοι της μοντέρνας πόλης.

Το δημοτικό κίνημα

Παρ' όλο που ο όρος «δημοτικό κίνημα» δεν εμφανίζεται σαν εξαιρετικά δόκιμος, εν τούτοις γίνεται παρακάτω η χρήση του, ώστε να δωθεί κάποιο όνομα στην από δεκαετίες ή και αιώνα τώρα, ενασχόληση εθνικής κλίμακας πολιτικών δυνάμεων με τα τοπικά θέματα.

Το δημοτικό κίνημα εμφανίζεται πρακτικά με την εμφάνιση των πρώτων δυσλειτουργιών της βιομηχανικής επανάστασης. Νέα προάστια, εργατουπόλεις, συνήθως πρόχειρα και απρογραμματίστα κτισμένες χωρίς υποδομή υλικών παροχών, χωρίς κοινωνική μέριμνα, χωρίς καμιά προστασία των ανθρώπων τους, αποτελούσαν ζωντανές εστιές καυτών και ολοένα διευρυνόμενων κοινωνικών προβλημάτων. Τα νέα αυτά προάστια δεν έχουν την από αιώνων παράδοση στην αυτοδιοίκηση που έχουν οι παλαιοί δήμοι και κατά συνέπεια η αντίληψη της διαχείρισης των κοινών σε τοπικό επίπεδο πρέπει να μπολιαστεί «εκ των άνω» σαν μέρος πολιτικής πρακτικής εθνικού επιπέδου.

Το κίνημα της αριστεράς, μέσα στις άλλες του μορφές, αγκάλιασε τα προβλήματα αυτά και προώθησε μέσα από μακροχρόνιους αγώνες και αταλάντευτη συνέπεια λύσεις, που κι αν

ακόμα δεν ολοκληρώθηκαν, εν τούτοις ανέδειξαν την δημοτική δουλειά σαν προνομιακό πεδίο δράσης των προοδευτικών δυνάμεων.

Σ' όλα τα χρόνια που πέρασαν από τότε η φήμη της αριστεράς σαν ακαταπρόσητο και φιλότιμο διαχειριστή τοπικών προβλημάτων ξαπλώθηκε και στερεώθηκε σ' όλες τις βιομηχανικές ή εκβιομηχανιζόμενες χώρες ιδίως εκείνες του ευρωπαϊκού Νότου, όπου η κεντρική εξουσία δεν μπορούσε να δώσει μακροπρόθεσμες λύσεις στα ανακύπτοντα προβλήματα.

Το κεντρικό κράτος στις περιπτώσεις αυτές αδυνατούσε σε πρώτη φάση ακόμα και να συλλάβει τις επιπτώσεις της ειδομηχανισής, αλλά και όταν αυτές έγιναν ευρέως κατανοητές, η διάθεσή του να δώσει λύσεις περιοριζόταν σε μεγάλο βαθμό από το κόστος των χωροταξικών κυρίως ρυθμίσεων που απαιτούνταν, περιοριζόμενο μόνο σε παρεμβάσεις γύρω από τις πιο κραυγαλέες και πολιτικά δαπανηρές περιπτώσεις.

Εκτός όμως από την αριστερά κι άλλες πολιτικές δυνάμεις πήραν μέρος στο δημοτικό κίνημα, αν και σε πιο περιορισμένο βαθμό. Οι περισσότερες από τις δυνάμεις αυτές είναι οι παραδοσιακές πολιτικές δυνάμεις των κοινωνιών αυτών, οι οποίες είχαν ήδη σοβαρό πολιτικό λόγο στην διαχείριση των πραγμάτων των «παλιών» πόλεων.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Εκκλησία, η οποία βλέποντας τη δουλειά στα υποδομησμένα προάστια σαν προέκταση του επίγειου ρόλου της, ενδιαφέρθηκε και εμβάθυνε στα προβλήματα αυτά. Από τις τάξεις της μάλιστα σε πολλές περιπτώσεις ξεπήδησαν άτομα ή ομάδες ριζοσπαστικοποιημένες, που μέσα από την καθημερινή δράση συνειδητοποίησαν την ανάγκη του μαζικού και πολιτικού αγώνα για την προώθηση και επίλυση των εκρηκτικών πολλές φορές προβλημάτων.

Παράλληλα, φωτισμένα κομμάτια της αστικής τάξης, που βλέπουν την οικονομική ανάπτυξη να περνά μέσα από μακροπρόθεσμα παγιωμένη κοινωνική ειρήνη, προσπάθησαν με αρκετές τοπικές επιτυχίες να βελτιώσουν τη ζωή των ανθρώπων στις υποδομησμένες περιοχές με την βοήθεια συχνά της κεντρικής εξουσίας, κλέδοντας όμως σε πολλές περιπτώσεις «την παράσταση» από την αριστερά.

Πέρα από τους αγώνες της και την πρακτική δράση στο πεδίο της δημοτικής δουλειάς, η αριστερά προχώρησε σε σημαντικές θεωρητικές επεξεργασίες γύρω από την τοπική αυτοδιοίκηση, σε μια προσπάθεια ολοκλήρωσης των καθημερινών και τοπικής κλίμακας αιτημάτων. Το δημοτικό κίνημα όμως, παρ' όλες τις σημαντικές αυτές επεξεργασίες του γύρω από την διεύρυνση της δημοκρατίας μέσα από την Τ.Α. δεν κατάφερε, μέχρι πρόσφατα, να έχει σημαντική ανάπτυξη, παρά μόνο σε περιοχές με έντονα προβλήματα υποδομής. Ο πιο σημαντικός λόγος γι' αυτό, θα πρέπει να είναι, ότι μέχρι και την αρχή της 6' βιομηχανικής επανάστασης, τα προβλήματα που απαιτούσαν ένα αυτόνομο δημοτικό κίνημα περιοριζόταν σ' αυτά τα προάστια.

Με την 6' βιομηχανική επανάσταση όμως τα προβλήματα αλλάζουν χαρακτήρα και σηματοδοτούνται από την έξαρση της όχλησης της προερχόμενης από τον τριτογενή τομέα και τις αστικές χρήσεις. Στην φάση αυτή εμφανίζεται το νέο φαινόμενο της εξάπλωσης της έντονης υποβάθμισης της ζωής, τόσο στα κέντρα όσο και στα αστικά και μέχρι τώρα «καθαρά» προάστια των πόλεων.

Θόρυβος, καυσάεργια, κυκλοφοριακό χάος, πυκνή δόμηση, μείωση του πρασίνου, αδυναμία επικοινωνίας των ανθρώπων, ξεθώριασμα της παραδοσιακής γειτονιάς, εισβάλλουν μαζικά

σαν καταστάσεις πρωτόγνωρες στη ζωή των πόλεων διευρύνοντας το περιεχόμενο των διεκδικήσεων του δημοτικού κινήματος τόσο τοπικά, πέραν δηλ. των εργατικών προαστίων, όσο και ποιοτικά, με την ενσωμάτωση δηλ. στόχων προερχομένων από τους αγώνες και τη δράση άλλων κοινωνικών κινημάτων. Στη φάση αυτή, που συμπίπτει με τον κολοφώνα, κι ίσως και την αρχή της παρακμής της 6' βιομηχανικής επανάστασης η εμβέλεια του Δημοτικού Κινήματος καλύπτει όλη την πόλη, βάζοντας την ανάγκη για νέους στόχους στις διεκδικήσεις του.

Το οικολογικό κίνημα

Το οικολογικό κίνημα αυτονομείται και μαζικοποιείται ακριβώς στη φάση της ραγδαίας υποβάθμισης του περιβάλλοντος του πλανήτη μας, που πρακτικά συμπίπτει με την ταυτόχρονη υποβάθμιση του περιβάλλοντος τόσο της υπαίθρου όσο και των πόλεων.

Αγκαλιάζει όλα τα προβλήματα που μέχρι πρόσφατα καλύπτονταν από το Δημοτικό Κίνημα εκσυγχρονίζοντάς τα όμως έγκαιρα, ενσωματώνοντάς τα δηλαδή στα προβλήματα της υποβάθμισης του περιβάλλοντος και της ποιότητας ζωής στην πόλη, που καθυστερημένα και αποσπασματικά συνειδητοποιούνται και διεκδικούνται από αυτό. (Το Δ.Κ.)

Το οικολογικό κίνημα συμπίπτει πρακτικά στις θεωρητικές του επεξεργασίες με του Δημοτικού Κινήματος σ' όλα τα θέματα που σχετίζονται με την διεύρυνση της δημοκρατίας και την αποκέντρωση της εξουσίας, την απόρριψη του κεντρικού σχεδιασμού και την ανάπτυξη ιδίων πρωτοβουλιών και ιδίων μέσων πραγμάτωσής τους (πόρων κ.ά.) και προχωρά παραπέρα επιζητώντας τον πλουραλισμό και την ποικιλότητα, τις ήπιες παρεμβάσεις και την αρμονία με την φύση που μαζί με το πολιτικό αίτημα της «κοινωνίας των πολιτών» ολοκληρώνονται σ' ένα ενιαίο πλαίσιο: της πολιτικής οικολογίας.

Ιστορικά μάλιστα ιδωμένο το Ο.Κ. έχει κι αυτό όπως και το Δ.Κ. τις ρίζες του στην αριστερά, από τον κύριο κορμό της οποίας αυτονομείται γύρω στις αρχές της δεκαετίας του '70, για να προχωρήσει αμέσως και χωρίς δεσμεύσεις στις θεωρητικές επεξεργασίες και στις απαραίτητες συσπειρώσεις για την πραγμάτωση των παραπάνω στόχων που τόσο η αριστερά όσο και το δημοτικό κίνημα αποσπασματικά μόνο ψηλαφούσαν.

Η οικολογία και το περιεχόμενο της Δημοτικής δουλειάς

Η Δημοκρατία σε τοπικό επίπεδο προϋποθέτει άριστη γνώση του μικροχώρου όπου πραγματοποιείται ή μέλλει να πραγματοποιηθεί.

Αλλά γνώση του μικροχώρου σημαίνει βασικά γνώση των οχλήσεων και των εντάσεων, των πιέσεων και δυσλειτουργιών, γνώση των συγκρούσεων και αλληλεπιδράσεων, γνώση της «οικολογικής ισορροπίας» και των διαταραχών της. Οικολογικής βέβαια με την ευρεία έννοια, που ξεπερνά την επιστήμη της κλασσικής οικολογίας και αναφέρεται στο σύνολο των λειτουργιών του σύγχρονου οικοσυστήματος που το κατοικούν σχεδόν μόνο άνθρωποι και που λέγεται πόλη.

Ίσως το τελικό αίτημα της αποκατάστασης της χαμένης σχέσης του ανθρώπου με τον περίγυρό του όπου κατοικεί, εργάζεται και ευδοκιμεί σωματικά και πνευματικά και της χαμένης αμεσότητας και ολότητας των λειτουργιών της πόλης, αίτημα που πραγματώθηκε ως προς την μη παραγωγική του διάσταση

κατ' αρχή στην αρχαία δημοκρατική πόλη και ενδεχομένως ολοκληρώθηκε στη δημοκρατικά αυτοδιοικούμενη μεσαιωνική ελεύθερη πόλη, ίσως να μην μπορέσει ποτέ πια να πραγματοποιηθεί με τον τρόπο που τότε αυτό συνέβη.

Η αύξηση του πληθυσμού της γης, του όγκου των κοινωνικών και οικονομικών συναλλαγών μέσα στην πόλη καθιστούν ίσως οντοπικό το αίτημα της αμεσότητας της δημοκρατίας.

Από την άλλη μεριά υπάρχει μια ανάλογη αύξηση των υλικών μέσων, που έχουν στη διάθεσή τους οι κοινωνίες και προπάντων μια αυξημένη δυνατότητα στις επικοινωνίες και στην προστασία του περιβάλλοντος, στην ικανότητα δηλαδή να κάνουν συμβατές τις πιο ασύμβατες εκ πρώτης όψεως λειτουργίες, που αντισταθμίζει εν μέρει την αύξηση του πληθυσμού και του όγκου των συναλλαγών, δίνοντας ανάλογες, χωρίς βέβαια νάναι οι ίδιες με παλιά, ευκαιρίες στους ανθρώπους να επικοινωνήσουν και να άρουν σε μεγάλο βαθμό τα δυσμενή αποτελέσματα της μεγάλης πυκνότητας των λειτουργιών και της όχλησης που προκαλούν η μια στην άλλη.

Η «νέα αντίληψη» δεν μπορεί παρά να βασίζεται στις παραπάνω δυνατότητες και να προχωρά στον επανασχεδιασμό του χώρου καθώς και των λειτουργιών και δραστηριοτήτων που

συμβαίνουν εκεί με στόχους να τις προστατέψει επιτρέποντάς της να χωρούν ανενόχλητες επιδιώκοντας ταυτόχρονα όχι τον διαχωρισμό τους αλλά τον εξευγενισμό τους, δηλ. την ηλιοποίησης τους, ώστε να μπορούν κατά το δυνατό να συμβαίνουν στον ίδιο χώρο, προωθώντας έτσι την πραγμάτωση του ιδανικού της αμεσότητας και ολότητας, στο καθημερινό κοινωνικό γίγνεσθαι. Μέσα από τέτοιες διαδικασίες επιτρέπεται να ανθίσει η ποικιλότητα και η αμεσότητα σαν προχωρημένες μορφές δημοκρατίας, να προχωρήσει ο εναλλακτικός σχεδιασμός και η μικρής κλίμακας ιδιοπαραγωγή που θα μπορεί να αποτελέσει το βάθρο της οικονομικής αυτόνομίας της πόλης. Μόνο έτσι μπορεί να ανακύψει το τοπικό μέσα στο εθνικό, το ειδικό μέσα από το γενικό, η ταυτότητα μέσα από τη μαζικότητα.

Ο στόχος της δημοτικής δουλειάς δεν μπορεί ποτέ να είναι το να γίνει ο δήμος «κράτος εν κράτει», αλλά να γίνει η άρνηση του κράτους κι ο τόπος, όπου θα ευδοκιμήσουν και θα πραγματωθούν τα παραπάνω.

Με την έννοια αυτή η ουσία της δημοτικής δουλειάς σήμερα, δεν μπορεί να είναι παρά η πραγμάτωση των στόχων της οικολογίας.

Έφτιαξαν συνεταιριστικό ελαιουργείο με εθελοντική εργασία των κατοίκων.

Ο πρόεδρος της κοινότητας Δροσιάς Πυλίας, κ. Χρίστος Μοσχοδότης, περιγράφει με γλαφυρό τρόπο, το πως, με την εθελοντική εργασία των κατοίκων πέντε χωριών επιτεύχθηκε η σύντομη και φθηνή κατασκευή ενός σημαντικού έργου.

Σε οικόπεδο πέντε στρεμμάτων περίπου, στην Κοινότητα Δροσιά Πυλίας, οικοδομήθηκε σε 15 μέρες με εθελοντική προσωπική εργασία, ένα κτίριο 250 τ.μ.

Στο κτίριο αυτό θα στεγασθεί ένα υπερσύγχρονο ελαιουργείο με την επωνυμία «ΓΕΩΡΓΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΔΡΟΣΙΑΣ και περιχώρων». Είναι πραγματικά αξιοθαύμαστη η απόφαση των αγροτών συνεταιρών από τις Κοινότητες Δάρα, Δάφνη, Δροσιά, Πελεκανάδα και Κουρτάκι, που μέσα στον ελάχιστο χρόνο, που τους μένει από τη συγκομιδή της ελιάς, να χτίσουν με τα ίδια τους τα χέρια το συγκρότημα χωρίς φυσικά να διαθέσουν ούτε μια δραχμή από το δάνειο που έλαβαν από το κράτος, για το σκοπό αυτό.

Η δουλειά αυτή πραγματικά θυμίζει την εποχή του 1950-55. «Να βλέπεις να μεταφέρουν με καροτσάκια άλλοι χαλίκι και άμμο, άλλοι τοσιμέντα, άλλοι να φτιάχνουν με φτιάγια και αξίνες το χαρμάνι και άλλοι το πιο δύσκολο, να μεταφέρουν στους ώμους τους, ανεβαίνοντας τις σκαλωσιές τοσιμεντόλιθους και ντενεκέδες με χαρμάνι για τις κολώνες, το χτίσιμο και τα σενάγια πρέκια. Το υλικό για την τοποθέτησή του το πέρανε άλλοι εργάτες (αγρότες) που ήταν στην τελευταία σκαλωσιά με αρχιμάστορα, ξέρετε ποιόν; τον πρόεδρο του Συνεταιρισμού, Γιάννη Ε. Γιαννόπουλο, από το χωριό Πελεκανάδα και να θέλεις να μάθεις φίλε αναγνώστη, τι, που και πως τρώγαμε τις ημέρες που χτίζανε το ελαιουργείο, τρώγαμε ορθοί μέσα στον κήπο του κτιρίου, ψωμί, ντομάτες, ελιές και ρέγγες».

Συγχαρητήρια λοιπόν στον πρόεδρο του ελαιουργικού συνεταιρισμού Γιάννη Ε. Γιαννόπουλο και στον συγχωριανό του Κώστα Σπυρόπουλο κ.λ.π. Στον 75χρονο Σπύρο Παναγιώταρη, στον αντιπρόεδρο του συνεταιρισμού Γεώργιο Αθανασόπουλο, στον αντιπρόεδρο της Κοινότητας Γεώργιο Μαντζώρο, στον Δημήτρη, Κώστα και Γιώργο Πατσιώτη, στον Παναγιώτη Παναγόπουλο, στον Θανάση Μπούκα κ.λ.π., από το χωριό Δροσιά. Στον γραμματέα του συνεταιρισμού Θανάση Τζουμάκη, στον Κώστα Κομπογιαννίτη, στο Νίκο Σ. Χάτζο, στον πρόεδρο της ύδρευσης Κοινοτήτων Τάσο Κόκκαλη, στον σφυριλατιστή αυτοκινήτων και αγρότη Φώτη Μαζαράκη στον Γιώργο Καπακλή κλπ. από το χωριό Δάρα και στον Γιώργο Μπαρούτο από το χωριό Δάφνη. Στον πρόεδρο και αντιπρόεδρο της Κοινότητας Κουρτάκι, αλλά και σε όλους εκείνους που δούλεψαν σκληρά για να γίνει το έργο αυτό.

Αξίζει να σημειωθεί ιδιαίτερα ότι, στη συλλογική αυτή δουλειά έλαβαν μέρος γυναίκες και μαθητές του Λυκείου.

Θα πρέπει λοιπόν κάποτε η συνεταιριστική ιδέα να περάσει μέσα από το είναι του κάθε αγρότη, διότι έτσι και μόνο θα δάλουν τους καρπούς του μόχθου τους στις δικές τους τσέπες...

[Εφημερίδα, Ελευθερία Καλαμάτας].

ΜΙΑ ΔΙΕΘΝΗΣ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ «ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΗ ΛΙΤΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΟΣ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ»

ΕΛΙΣΑΒΕΤ ΔΕΜΠΡΗ-ΝΑΣΣΟΥ

Το κείμενο που ακολουθεί σκοπεύει σε μια πρώτη παρουσίαση των εργασιών του συνεδρίου της διεθνούς ερευνητικής ομάδας πάνω στο θέμα:

«Δημοσιονομική κρίση και αστικός εκσυγχρονισμός», που έγινε από 1-6 Απριλίου 1986 στο Gothenburg της Σουηδίας. Η έρευνα αυτή βρίσκεται ακόμη σε εξέλιξη και τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στη παρακάτω έκθεση είναι μόνο προσωρινά.

Θα χρειαστεί ακόμη πολύς καιρός ώστε τα αποτελέσματα των ερευνών των επί μέρους ομάδων να οριστικοποιηθούν και να αποτελέσουν την πρώτη ύλη συγκριτικής έρευνας σε διεθνές επίπεδο.

Η Ελλάδα η οποία συμμετέχει με την Ε.Μ.Υ.κ. Ελισάβετ Δεμπρή-Νάσσου θα έχει να ωφεληθεί πολλά από την έρευνα αυτή.

Η δημοσιονομική και γενικότερα η οικονομική κρίση που έπληξε τις περισσότερες δυτικοευρωπαϊκές χώρες στη 10ετία του '70 έθεσε επί τάπητος το πρόβλημα της ευθύνης της Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Τ.Α) σε θέματα γενικότερης οικονομίας και κοινωνικής πολιτικής.

Στις χώρες του Ο.Ο.Σ.Α. τα οικονομικά προβλήματα που παρουσιάστηκαν από το 1970, είναι για τη μεταπολεμική περίοδο, πρωτόγνωρα: 23 εκατομμύρια άνεργοι (ο αριθμός μπορεί να είναι και μεγαλύτερος), ρυθμοί πληθωρισμού, κατά μέσο όρο, 10% έλλειμα τρεχουσών συναλλαγών 75 δις δολλαρίων (Combined Data) και αισθητή πτώση στο εθνικό εισόδημα. Καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του '70 οι ρυθμοί οικονομικής ανάπτυξης των δυτικών βιομηχανικών χωρών μειώθηκαν αισθητά σε σχέση με τους ρυθμούς που είχαν επιτευχθεί κατά τις 10ετίες του '50 και '60.

Αυτές οι πτωτικές τάσεις των ρυθμών ανάπτυξης υποχρέωσαν τις δυτικές κυβερνήσεις να αντιμετωπίζουν πολλά πολιτικά ευαίσθητα διλήμματα, που είναι ενδογενή στα συστήματα μισθικής οικονομίας, αγνοούνται όμως κατά τη διάρκεια περιόδων ανάπτυξης.

Διλήμματα όπως:

- α) η επιλογή μεταξύ πληθωρισμού ή ικανοποίησης των απαιτήσεων των πολιτών για αγαθά και υπηρεσίες.
- β) η επιλογή μεταξύ παροχής υπηρεσιών μέσω της φορολογίας ή μέσω της αγοράς
- γ) η επιλογή μεταξύ της ισοκατανομής των δημοσίων αγαθών ή της παροχής τους σ' εκείνους που μπορούν να πληρώσουν γι' αυτά, και τέλος
- δ) η επιλογή μεταξύ περισσότερων δαπανών για στρατιωτι-

κούς εξοπλισμούς ή δαπανών για κοινωνικές υπηρεσίες (Guns Vs Butter Dilemma).

Διλήμματα που απειλούν την υπόσταση του Κράτους Κοινωνικής Πρόνοιας και επηρεάζουν το ρόλο της Τ.Α μέσα σ' αυτό. Η ανισορροπία μεταξύ της αύξησης των δαπανών του Κράτους για κοινωνικές υπηρεσίες και των διαθέσιμων πόρων χαρακτηρίζει αυτή τη κρίση.

Στο τοπικό επίπεδο τώρα η κατάσταση στη οποία βρίσκονται τα οικονομικά της τοπικής αυτοδιοίκησης σε πολλές βιομηχανικά αναπτυγμένες χώρες είναι τουλάχιστον κρίσιμη. Εν μέρει αυτό οφείλεται στο ότι οι τοπικές δαπάνες αυξάνονται γοργά τα τελευταία 20 χρόνια. Είναι γεγονός ότι τα τοπικά έξοδα αυξάνονται ακόμη πιο γρήγορα απ' ότι δαπάνες του συνόλου του δημόσιου τομέα και αυτές με τη σειρά τους ξεπερνούν το επίπεδο της οικονομικής ανάπτυξης σε όλα σχεδόν τα βιομηχανικά κράτη της Δύσης. Βέβαια το γεγονός της αύξησης των δαπανών δεν θα ήταν πρόβλημα αν συγχρόνως αυξάνονταν και τα έσοδα. Αλλά στις περισσότερες χώρες της Δυτικής Ευρώπης, οι τοπικές πηγές εσόδων δεν επεκτάθηκαν τόσο όσο οι δαπάνες. Οι τοπικές αρχές αναγκάστηκαν να βασιστούν όλο και περισσότερο στις επιχορηγήσεις της κεντρικής κυβέρνησης πράγμα που επηρέασε αρνητικά την αυτονομία τους.

Οι κρατικές επιχορηγήσεις όμως δεν ήταν πάντα αρκετές ώστε να ικανοποιούν τις αυξανόμενες δαπάνες των τοπικών αρχών με αποτέλεσμα οι τελευταίες να καταφεύγουν στο δανεισμό όλο και μεγαλύτερων ποσών για να καλύψουν τα ελλείματά τους. Αυτή η τακτική έχει σαν συνέπεια να αυξάνονται τα ποσά που δαπανώνται για χρεολύσια και να μειώνονται ακόμη περισσότερο τα οικονομικά μέσα για να καλυφθούν ακόμη και οι απολύτως «απαραίτητες» δαπάνες. (Newton 1980)

Η δημιουργία νέων αντιθέσεων μεταξύ των αδυνάτων εισοδηματικών τάξεων και των μεσαίων και ανωτέρων εισοδηματικών τάξεων (οι πρώτες ζητούν αύξηση των δαπανών, οι δεύτερες μείωση φόρων), οι προεκτάσεις των προστριδών μεταξύ τοπικής και κεντρικής εξουσίας (μείωση κρατικών επιχορηγήσεων), η γενίκευση της κυβερνητικής πολιτικής «λιτότητας» και η αυξανόμενη αποδοχή μοντέλων διοίκησης εμπνευσμένων από τη νεοφιλελεύθερη ιδεολογία, είναι μερικές από τις εκδηλώσεις της κρίσης σε τοπικό επίπεδο.

Το ερευνητικό ενδιαφέρον αρχίζει να εκδηλώνεται στα μέσα της δεκαετίας του '70, όταν η δημοσιονομική κρίση που έπληξε πολλές από τις μεγαλύτερες πόλεις του κόσμου, μέχρι του σημείου σχεδόν της οικονομικής κατάρρευσης (Νέα Υόρκη, Νάπολη, Φρανκφούρτη, Ρώμη, Μόναχο κ.α.) ανάγκασε τους εκ-

προσώπους των τοπικών αρχών να επανεξετάσουν τις βάσεις πάνω στις οποίες στηρίζαν τη μέχρι τότε πολιτική τους και να αναπροσδιορίσουν τις προτεραιότητες της.

Μια διεθνής συγκριτική έρευνα που θέλησε να μελετήσει θέματα όπως:

— ποιές είναι οι αιτίες της δημοσιονομικής κρίσης στο τοπικό επίπεδο και πως αντιδρά σ' αυτή την κρίση η Τ.Α., ξεκίνησε το 1983 σε 20 περίπου χώρες.*

Θέμα της έρευνας: «Δημοσιονομική Λιτότητα και Αστικός Εκσυγχρονισμός (Fiscal Austerity And Urban Innovation)».

Ένας από τους στόχους της έρευνας αυτής είναι να εξηγήσει τις αιτίες της δημοσιονομικής έντασης (Fiscal Stress) στο τοπικό επίπεδο εξουσίας και οι αντιδράσεις (τρόπους αντιμετώπισης της) της Τ.Α. σ' αυτήν.

Η δημοσιονομική ένταση (Fiscal Stress) μπορεί να οριστεί ως:

ένα «χάσμα» μεταξύ των αναγκών των πολιτών για αγαθά και υπηρεσίες που παρέχονται από τις τοπικές αρχές και της ικανότητας ή και της θέλησης των φορολογουμένων αλλά και της κεντρικής κυβέρνησης να υποστηρίξουν/διατηρήσουν την παροχή αυτών των αγαθών και υπηρεσιών.

«Χάσματα» μεταξύ αναγκών/προσδοκιών και διαθέσιμων πόρων για την ικανοποίηση αυτών των αναγκών πάντα θα υπάρχουν τουλάχιστον στο εγγύτερο μέλλον. Εκείνο που ενδιαφέρει ουσιαστικά στη προκειμένη περίπτωση είναι το μέγεθος αυτού του φαινομένου. Η έρευνα για τη «Δημοσιονομική Λιτότητα και τον Αστικό Εκσυγχρονισμό» ξεκίνησε μετά από την διαπίστωση που έκαναν επιστήμονες σε πολλές χώρες, ότι αυτό το «χάσμα», κάτω από ορισμένες συνθήκες και σε ορισμένες περιόδους φαίνεται να διευρύνεται. Αναζητώντας τους λόγους που οδηγούν σε μια τέτοια κατάσταση ουσιαστικά οδηγούμεθα στη μελέτη των αιτιών της δημοσιονομικής έντασης.

Ως αιτίες της παρατηρούμενης δημοσιονομικής έντασης στο τοπικό επίπεδο διοίκησης αναφέρονται στη μέχρι τώρα διεθνή βιβλιογραφία οι εξής: Από τη σκοπιά των εισπραττομένων πόρων, η φθίνουσα, αδύναμη ή ασταθής φορολογική βάση θεωρείται μια από τις κύριες αιτίες που οδηγούν σε δημοσιονομική ένταση τις τοπικές αρχές.

Επίσης αναγνωρίζεται η σπουδαιότητα της μείωσης των κρατικών επιχορηγήσεων ως παράγοντος δημιουργίας δημοσιονομικών προβλημάτων στη Τ.Α.

Από τη σκοπιά τώρα των δαπανών της Τ.Α., η βιβλιογραφία επισημαίνει ότι κατά τις τελευταίες δεκαετίες οι δαπάνες αυξάνονται περισσότερο απ' ό,τι οι πόροι. Στις σχετικές με το θέμα αυτό μελέτες, αναφέρονται ως αιτίες αφ' ενός η αλλαγή των «αντικειμενικών» αναγκών των πολιτών που οφείλεται σε οικονομικές συνθήκες και σε γενικότερα χαρακτηριστικά του πληθυσμού μιας πόλης (όπως π.χ. αύξηση της ανεργίας, φτώχειας κ.λ.π.) και αφ' ετέρου οι πολιτικές πιέσεις που υφίστανται οι

τοπικές αρχές από διάφορες ομάδες και οργανώσεις εργαζομένων.

Λίγες όμως έρευνες έχουν επιχειρήσει να μελετήσουν θέματα που δεν άπτονται απλώς του μέσου περιβάλλοντος αλλά επεκτείνονται στα χαρακτηριστικά της ίδια της δομής και οργάνωσης του τοπικού πολιτικού και διοικητικού συστήματος. Τέτοια θέματα ενδιαφέρουν την παρά πάνω έρευνα στα πλαίσια της οποίας προτάθηκαν για μελέτη τέσσερις κατηγορίες δομικών χαρακτηριστικών, που μπορεί να επηρεάζουν τόσο τη δημιουργία της δημοσιονομικής έντασης στο τοπικό πολιτικό σύστημα όσο και τις δημιουργίες της τοπικής αρχής σ' αυτή τη κρίση και είναι: 1. Η δομή του συστήματος χρηματοδότησης των τοπικών οργανισμών (τοπικό φορολογικό σύστημα και σύστημα κρατικής επιχορήγησης), 2) Η δομή του συστήματος λήψης των αποφάσεων 3. Ο βαθμός ενοποίησης/συγκεντροποίησης (Consolidation Degree) αρμοδιοτήτων του τοπικού πολιτικού συστήματος και 4. Οι σχέσεις τοπικής και κεντρικής εξουσίας.

Οι καταστάσεις δημοσιονομικής έντασης, δηλ. το διευρυνόμενο «χάσμα» μεταξύ ζήτησης και δυνατότητας προσφοράς υπηρεσιών από την Τ.Α. αναμφισβήτητα ασκούν πίεση στους τοπικούς πολιτικούς ηγέτες. Ερευνώντας τις αποφάσεις, τους τρόπους εφαρμογής και τις προτεραιότητες που θέτουν οι τοπικές πολιτικές αρχές κάτω από τέτοιες συνθήκες, οδηγούμαστε στη μελέτη των αντιδράσεων της Τ.Α. στη δημοσιονομική ένταση.

Η κύρια υπόθεση της έρευνας —αυτή που της επιτρέπει να γίνεται συγκριτική— βασίζεται στην παρατήρηση ότι οι δομικές αλλαγές που πραγματοποιούνται τόσο στα βιομηχανικά όσο και στα λιγότερο βιομηχανικά κράτη δημιουργούν καταστάσεις και κίνητρα δράσης παρόμοια σ' όλο το κόσμο. Οπωσδήποτε οι πιέσεις που ασκούνται και οι αντιδράσεις της Τ.Α. σ' αυτές διαφέρουν κατά χώρα. Σκοπός της διεθνούς έρευνας είναι να παρουσιάσει τις υφιστάμενες διαφορές κατά περιοχή, να εντοπίσει και να μελετήσει τις νέες προοπτικές επίλυσης των προβλημάτων από τις τοπικές αρχές. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον αποδίδει η έρευνα στη μελέτη των καινοτομιών (Innovation Strategies) που εισάγονται στο σύστημα διοίκησης και διαχείρισης των τοπικών οργανισμών στη προσπάθεια των τελευταίων να αντιμετωπίσουν τη δημοσιονομική κρίση ή και να προσαρμοσθούν σ' αυτή.

Για να πετύχει στο σκοπό της η έρευνα διατρέχει τα ακόλουθα στάδια:

Α) Συλλέγονται πληροφορίες για την υιοθέτηση και χρήση καινοτόμων πολιτικών από τις τοπικές αρχές, χρησιμοποιώντας ερωτηματολόγια των οποίων οι βασικές ερωτήσεις είναι κοινές για όλες τις χώρες-μέλη της έρευνας. Τα ερωτηματολόγια αποστέλλονται στους δημάρχους, δημοτικούς συμβούλους και οικονομικούς διευθυντές των δήμων.

Σε μερικές χώρες ερωτηματολόγια αποστέλλονται και σε πολίτες. Στην Ευρώπη η έρευνα καλύπτει όλες τις πόλεις πάνω από 100.000 κατοίκους, σε μερικές χώρες μάλιστα, όπως στην Αυστρία, Φιλανδία, Νορβηγία, ερευνώνται όλες οι πόλεις.

Β) Ακολουθούν προσωπικές συνεντεύξεις με τους εκπροσώπους των τοπικών αρχών και

Γ) Τα συλλεχθέντα στοιχεία αναλύονται με σκοπό τη μελέτη των εξής θεμάτων:

1. Προτεραιότητες που τίθενται (από εκλεγμένους και μόνιμους εκπροσώπους των τοπικών αρχών και από πολίτες για να συγκριθούν με τη τελική επιλογή) ως προς τις δαπάνες για

* Ειδικότερα συμμετέχουν οι χώρες: Αγγλία, Γερμανία, Γαλλία, Ολλανδία, Σουηδία, Νορβηγία, Δανία, Φιλανδία, Ισπανία, Πορτογαλία, Ιταλία, Αυστρία, Γιουγκοσλαβία, Πολωνία, Βέλγιο, Ελλάδα, Η.Π.Α., Καναδάς, Ισραήλ, Αυστραλία. Στα πλαίσια της έρευνας πραγματοποιήθηκαν μέχρις στιγμής τρία διεθνή συνέδρια: Οκτ. 1983 Παρίσι-Πανεπιστήμιο Paris X, Ιουλ. 1985 Παρίσι- στα πλαίσια του συνεδρίου της I.P.S.A., Απρ. 1986 Σουηδία-Πανεπιστήμιο Gothenburg στα πλαίσια των συνεδρίων του E.C.P.R.

διάφορες υπηρεσίες που παρέχονται στο τοπικό επίπεδο.

2. **Ομάδες και άτομα** που συντελούν στο σχηματισμό της δημοσιονομικής πολιτικής, οι στάσεις τους και οι δραστηριότητες τους (περιλαμβάνονται: μόνιμοι δημοτικοί υπάλληλοι, σύλλογοι επιχειρηματιών, τοπικά μέσα ενημέρωσης, σύλλογοι κατοίκων, κρατικές υπηρεσίες κ.α.).

3. **Στρατηγικές καινοτομίας** που θεσπίζονται και χρησιμοποιούνται στη οικονομική *Innovative Strategies*) διαχείριση και την παροχή υπηρεσιών (33 τέτοιες στρατηγικές περιλαμβάνονται όπως π.χ. συμβάσεις για παροχές υπηρεσιών, ιδιωτικοποίηση, εθελοντική εργασία, μείωση εργατικού δυναμικού μέσω της μη ανανέωσης του κ.α.)

4. **Χρήση μεθόδων οικονομικής διαχείρισης** (πρόβλεψη εσόδων, σύστημα μέτρησης παραγωγικότητας, χρήση Η/Υ κ.α.)

5. **Σχέσεις τοπικής και κεντρικής διοίκησης** (σύστημα χρηματοδότησης, φορολογικό σύστημα κ.α.)

Προβληματισμοί της έρευνας: Τί είναι καινοτομία (*Innovation*);

Τα τελευταία χρόνια η έρευνα έδειξε αυξημένο ενδιαφέρον στις στρατηγικές καινοτομίες (*Innovative Strategies*) που οι τοπικές αρχές πιθανόν να υιοθετούν σε περιόδους δημοσιονομικής κρίσης και στην εξακρίβωση των πιθανά ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των τοπικών αρχών που υιοθετούν τέτοιες στρατηγικές.*

Φαίνεται όμως ότι υπάρχει ένα σοβαρό πρόβλημα υιοθέτησης ενός κοινού ορισμού του όρου *Innovation* από τους ερευνητές, πρόβλημα που συζητήθηκε στο τελευταίο συνέδριο της διεθνούς ερευνητικής ομάδας για τη «Δημοσιονομική Λιτότητα και τον Αστικό εκσυγχρονισμό» (*Gothenburg/Σουηδία 1-6 Απριλίου 1986*)

Ο Harold Wolman στην εισήγησή του ξεχώρισε δυο βασικούς ορισμούς. Ο ένας, που τον ονομάζει «συστημικό» (*Systemic*) ορίζει την καινοτομία ως την εισαγωγή νέων πρακτικών ή δραστηριοτήτων στο σύστημα της Τ.Α., ενώ ένας δεύτερος, που τον αποκαλεί οργανωτικό (*Organizational*), ορίζει τη καινοτομία ως την υιοθέτηση νέων πρακτικών και δραστηριοτήτων από μια τοπική αρχή ασχέτως με το πόσες άλλες τοπικές αρχές έχουν ήδη υιοθετήσει αυτές τις πρακτικές. Ο Wolman θεωρεί ότι είναι αναγκαία η αποδοχή του συστημικού ορισμού γιατί έτσι θα διακριθεί η καινοτομία (*Innovation*) από την απλή οργανωτική αλλαγή (*Organizational Change*). Περισσότερο αναλυτικά συλλαμβάνει τον όρο καινοτομία ως ένα τύπο ανταπόκρισης, του τοπικού πολιτικού συστήματος (*Local Government*), που εμπεριέχει αλλαγές στον τρόπο με τον οποίο η τοπική αρχή αντιδρά στις απαιτήσεις του περιβάλλοντος. Οι αλλαγές αυτές αφορούν τις προσφερόμενες υπηρεσίες όπως και την εξοικονόμηση πόρων.

Προτείνει μάλιστα μια σειρά ερωτήσεων που θα πρέπει να ερευνηθούν στα πλαίσια της μελέτης της σχέσης δημοσιονομικής κρίσης και καινοτομίας.

1. Οι τοπικές αρχές που αντιμετωπίζουν δημοσιονομική κρίση είναι πιο πιθανό να υιοθετήσουν καινοτομίες; δηλ. οδηγεί σε καινοτομίες η δημοσιονομική κρίση ή όχι απαραίτητα;

* Ο Ε. Rogers π.χ. στην επισκόπηση που κάνει γι' αυτό το θέμα (*Diffusion of Innovations*, 1983, The Free Press) αναφέρει ότι βρήκε 3085 μελέτες από τις οποίες 2297 ήταν αναφορές σε εμπειρικές έρευνες. Περίπου οι μισές από τις μελέτες αυτές δημοσιεύτηκαν από το 1970 κι έπειτα.

2. Ποιοί είναι οι καθοριστικοί παράγοντες που ωθούν τις τοπικές αρχές να καινοτομήσουν; και τέλος

3. Ποιά είδη καινοτομιών είναι πιθανότερο να υιοθετήσουν οι τοπικές αρχές που βρίσκονται σε κρίση;

Ερευνώντας προς την κατεύθυνση της πρώτης ερώτησης, Δανοί επιστήμονες που πήραν μέρος στη συγκεκριμένη έρευνα διαπιστώνουν ότι, η δημοσιονομική κρίση και οι καινοτομίες συνδέονται κατά τέτοιο τρόπο ώστε η αυξανόμενη κρίση να υποχρεώνει τη τοπική αρχή να επιταχύνει τη διαδικασία υιοθέτησης καινοτομιών για να μπορέσει έτσι να ανταπεξέλθει στην αυξανόμενη έλλειψη πόρων. Αλλά αναλύοντας τα στοιχεία που αφορούν τον χρόνο εισαγωγής των καινοτομιών βρέθηκε ότι σε μερικές τοπικές αρχές καινοτομίες υιοθετήθηκαν πριν καν εμφανιστεί δημοσιονομική ένταση, αυξάνοντας έτσι την ικανότητα αυτών των τοπικών αρχών να αντιμετωπίσουν καλύτερα τα δημοσιονομικά προβλήματα που αργότερα εμφανίστηκαν ή σε άλλες περιπτώσεις να εμποδίσουν εντελώς την εμφάνιση τέτοιων προβλημάτων. Περαιτέρω ανάλυση έδειξε ότι καθοριστικός παράγοντας στην ικανότητα υιοθέτησης καινοτομιών από τις τοπικές αρχές ήταν η οργάνωση του ίδιου του τοπικού πολιτικού-διοικητικού συστήματος.

Οι παράγοντες βέβαια που επηρεάζουν τις τοπικές αρχές στην υιοθέτηση καινοτομιών είναι πολλοί και εξετάζονται, κατά το δυνατό, στα πλαίσια αυτής της διεθνούς συγκριτικής μελέτης. Η μέχρι τώρα έρευνα έχει ξεχωρίσει τρία είδη τέτοιων παραγόντων:

Παράγοντες που έχουν σχέση:

1) με το *περιβάλλον* (παράγοντες πολιτικοί και κοινωνικοί/οικονομικοί, στάσεις και πολιτική κουλτούρα της κοινότητας, σχέσεις με άλλους οργανισμούς και επίπεδα εξουσίας).

2) με τη *δομή* (αποκεντρωτική ή συγκεντρωτική οργάνωση του τοπικού οργανισμού, μέγεθος, πολιτική δομή και

3) με τα *ατομικά χαρακτηριστικά* των μελών των τοπικών οργανισμών (μορφωτικό επίπεδο, κοινωνικό επίπεδο, επαγγελματισμός, προσωπικές απόψεις και στάσεις προς την αλλαγή κ.λ.π.).

Ωστόσο η ανάλυση των στοιχείων δεν έχει ολοκληρωθεί στις περισσότερες χώρες-μέλη της έρευνας αυτής γεγονός που δεν επιτρέπει ακόμη τη σύγκριση σε σχέση με το γενικό προβληματισμό, δηλαδή με το πως συμπεριφέρονται οι διάφορες τοπικές αρχές που αντιμετωπίζουν δημοσιονομικά προβλήματα αναφορικά με τα είδη των καινοτομιών που θα μπορούσαν να υιοθετήσουν και ποιοί παράγοντες επηρεάζουν τη συμπεριφορά τους αυτή.

Οι ανάγκες της έρευνας στην Ελλάδα

Η κατάσταση των οικονομικών της Τ.Α. στη χώρα μας είναι γνωστό, δεν είναι καθόλου καλή. Μπορούμε όμως να μιλάμε για «κρίση» που εμφανίζεται την τελευταία δεκαετία; Δεν το νομίζουμε. Κατά κάποιο τρόπο η κρίση είναι μόνιμη, τόσο από τη σκοπιά των πόρων όσο και από τη σκοπιά των δαπανών σ' όλη τη μεταπολεμική περίοδο. Κρίση που αντικατοπτρίζεται στην αδυναμία των Ο.Τ.Α. όχι μόνο να εξασφαλίσουν «ίδιους» πόρους αλλά και να χρησιμοποιήσουν τους ελάχιστους που διαθέτουν για επενδύσεις και κοινωνικές παροχές στο επίπεδο που οι πολίτες θα επιθυμούσαν.

Ο συγκεντρωτικός χαρακτήρας του διοικητικού συστήματος στην Ελλάδα και ο ρόλος που επιφύλαξε το πολιτικό μας σύστημα στην Τ.Α. αποτελούν σημαντικούς παράγοντες διαμόρ-

φωσης της λειτουργίας του θεσμού. Οι σχέσεις τοπικής Αυτοδιοίκησης-κεντρικής εξουσίας οδήγησαν στη μείωση του κύρους της Τ.Α. Λαμβάνοντας υπ' όψη το γεγονός της μεγάλης εξάρτησης του θεσμού από τις πολιτικές και τις νομικές πράξεις ως κεντρικής κυβέρνησης κάθε ανάλυση των οικονομικών-δημοσιονομικών προβλημάτων της Τ.Α. δεν μπορεί παρά να οδηγήσει στη μελέτη της στάσης της κεντρικής κυβέρνησης απέναντι στον ίδιο το θεσμό. Πιο απλά, όσο η Τ.Α. δεν αντιμετωπίζεται από την κεντρική εξουσία ως εταίρος και όσο δεν της αποδίδονται οι αρμοδιότητες που της αρμόζουν και δεν της εξασφαλίζουν τα μέσα για την άσκηση αυτών των αρμοδιοτήτων, η κεντρική διοίκηση θα είναι μέτοχος τόσο του εταίριου (όπου μπορεί να υπάρξει τέτοιος) όσο και της μορφής για την γενική κατάσταση της Τ.Α. Έτσι βασικοί άξονες μελέτης της έρευνας στην Ελλάδα θα πρέπει να είναι α) ο ρόλος της Τ.Α. στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία, β) το σύστημα κατανομής των αρμοδιοτήτων, γ) το σύστημα χρηματοδότησης και δ) η εσωτερική δομή και οργάνωση των τοπικών αρχών

ΣΗΜΑΝΤΙΚΗ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ ΓΙΑ ΤΟ ΠΛΟΙΟ ΛΑΪΚΗΣ ΒΑΣΗΣ

Το Σάββατο 6 Αυγούστου με πρωτοβουλία του Νομαρχιακού Συμβούλου κ. Ν. Παλαμίδα έγινε στο Δημαρχείο της χώρας Επιτελική συνάντηση για τον συντονισμό της προσπάθειας προεγγραφών μετοχών και ίδρυσης της Ναυτιλιακής Εταιρίας 'Ανδρου, Εταιρίας Λαϊκής Βάσης.

Στη συγκέντρωση παραβρέθηκαν ο Δήμαρχος κ. Α. Βούλγαρης, οι περισσότεροι Κοινοτάρχες του νησιού και πολλοί πρόεδροι τοπικών συλλόγων. Έγινε ανασκόπηση της μέχρι σήμερα προσπάθειάς μας. Και αποφασίστηκε η εντατικοποίηση της προσπάθειας των Κοινοταρχών για τη συλλογή των προεγγραφών. Με τα χρήματα που μέχρι σήμερα έχουν μαζευτεί υπολογίζεται η ίδρυση της Εταιρίας να γίνει μέσα στο Σεπτέμβριο. Ήδη εκατοντάδες συμπατριώτες μας έχουν καταθέσει ποσά από 1000 δραχ. μέχρι 500.000 δραχ. ενώ οι περισσότερες κοινότητες γραφτήκαν ήδη μέτοχοι. Την όλη προσπάθεια θα υποστηρίξει, δήλωσε και ο Μητροπολίτης μας, κ. Δωροθέος, με ειδικά κηρύγματα και ανακοινώσεις στις εκκλησίες. Ο Άγιος Σύρος κ. Δωροθέος, ας, μην ξεχνάμε ότι είναι πρόεδρος και επικεφαλής της Μυκονιάτικης Εταιρίας Λαϊκής Βάσης που έχει στην ιδιοκτησία της το τοπικό μας πλοίο ΑΝΝΑ Α. Την ίδια υποστήριξη για την Ν.Ε.Α. έχουν δηλώσει ότι θα δείξουν οι βουλευτές του νομού και ιδιαίτερα ο βουλευτής συμπατριώτης μας κ. Παλαιοκρασάς καθώς και πολλοί επαγγελματίες και εφοπλιστές ποντοπόρας ναυτιλίας. Στις αποφάσεις της συνάντησης, ήταν να βγουν όλοι όσοι πιστεύουν στην προσπάθεια αυτή πόρτα-πόρτα και να ζητήσουν από όλους τους Ανδριώτες να γραφτούν μέτοχοι στην Εταιρία. Ιδιαίτερα οι Κοινοτάρχες του νησιού θα πρέπει με κατάσταση να γράψουν όλους τους δημότες τους και οι υπάλληλοι των Τραπεζών με τις εντολές των Διευθυντών τους να περιοδεύσουν όλα τα χωριά. Στη συγκέντρωση μοιράστηκε έντυπο πληροφοριακό υλικό και αιτήσεις-δηλώσεις καθώς και η αφίσσα που πρέπει να μπει στις προσθήκες όλων των καταστημάτων. Η σύσκεψη αυτή έληξε με επιτυχία, αφού όλοι, βλέποντας νάρχεται κι ο δύσκολος χειμώνας που πιθανόν να μας αφήσει χωρίς πλοίο, αποφάσισαν να εντείνουν τις προσπάθειές τους, ώστε η Άνοιξη να μας βρει με δικό μας πλοίο.

[Εφημερίδα Ανδριωτική Γνώμη]

Πεννιές του Ρήγα

Παλεύει αυτές τις μέρες το Υπουργείο Υγείας, για την εφαρμογή στην πράξη του νέου Εθνικού Συστήματος Υγείας, και προσπαθεί να πείσει Ταμεία και Ασφαλισμένους ότι το σύστημα αυτό είναι το καλύτερο. Δεν ξέρω τι ακριβώς λέει ο καινούργιος νόμος, ούτε τι αποτελέσματα θάχει. Ούτε ακόμα αν σ' αυτόν το νόμο θα θελήσουν να υπαχθούν τα ταμεία των δικηγόρων, των εμπόρων, των βουλευτών, ή των αγροτών. Θυμήθηκα όμως τις μέρες προσπάθειες του κ. Υπουργού και τα όσα διαβάζουμε τις μέρες αυτές στον αθηναϊκό τύπο, όταν έκπληκτος ανακάλυψα προς ημερών την «κοντόνα». Τι είναι κοντόνα; Ένα αρχαίο όπως φαίνεται εθμικό σύστημα υγείας που υπάρχει σε μερικά χωριά της Αιτωλινίας —εγώ το είδα στη Μακρύνεια. Δηλαδή κάθε οικογένεια του χωριού πληρώνει μια ταρίφα το χρόνο —4 ή 5.000 δραχ. περίπου ανάλογα με τη ροή ή την κάμψη του πληθωρισμού— κι έχει το γιατρό εις «πρώτην ζήτησιν» όσες φορές κι αν χρειασθεί. Δεν πληρώνει δηλ. κανένα μέλος της οικογένειας «επίσκεψη» για τη διάγνωση και τη θεραπεία. Οτιδήποτε κι αν βρει την οικογένεια, είναι έτοιμη η συνταγή για το βήχα, τον πυρετό, την ιλαρά ή για τον πόνο στο στομάχι. Έτσι σ' ένα χωριό με 100 οικογένειες και ο γιατρός έχει καλό εισόδημα και οι κάτοικοι είναι εξασφαλισμένοι. Και φαίνεται ότι είναι ευχαριστημένοι από το Κ.Σ.Υ. (Κοινοτικό σύστημα Υγείας), γιατί το έθιμο το ακολουθούν πιστά όλοι οι χωριανοί από πάμπαν προς εγγονό είτε διορισθεί άλλος κοινοτικός γιατρός με δωρεάν εξετάσεις είτε εφαρμοστεί το Εθνικό Σύστημα Υγείας. Δεν αφήνουν δηλ. το Κ.Σ.Υ. για το Ε.Σ.Υ.

Αλλά έχει κι άλλα εθμικά παράδοξα η Μακρύνεια. Ανακάλυψα ακόμα κάτι που δεν ήξερα ότι αναγνωρίζεται σαν νομικό καθεστώς που προστατεύεται από την πολιτεία. Έτσι υπάρχουν πολλά κτήματα για ελαιόδενδρα όπου άλλος είναι ο ιδιοκτήτης της γης και άλλος ο ιδιοκτήτης των ελαιοδένδρων, χωρίς μάλιστα να έχουν καμιά συγγένεια ή σχέση μεταξύ τους. Και μπορεί ένας να πουλήσει ή να αγοράσει μόνο τα δένδρα ή τη γη ή να κληρονομήσει ο γνιός και η θυγατέρα τα δένδρα χωρίς τη γη.

Δεν ξέρω τι διάολο γίνεται όταν ξηραθεί το δένδρο ή όταν το ξηράνει ο γείτονας. Ούτε τι γίνεται αν θελήσει ο ιδιοκτήτης της γης να περιφράξει το κτήμα του. Πώς θα μαζέψει ο άλλος τις ελιές του;

[Εφημερίδα, Πρωτοπορία Αιτωλοακαρνανίας]

Ο «ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑ» ΚΑΙ ΤΟΠΙΚΑ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΚΟΣΜΑΣ ΣΙΔΗΡΟΠΟΥΛΟΣ

Είναι πράγματι αρκετά εντυπωσιακό να συζητάμε και μάλιστα ευρύτατα για σύνταξη τοπικών και περιφερειακών προγραμμάτων με πολυετή χρονικό ορίζοντα, όταν μέχρι χθές τα πάντα σχεδόν γίνονταν με ετήσια ταμειακά προγράμματα.

Είναι επιταγή άνωθεν ο «ολοκληρωμένος» χαρακτήρας των αναπτυξιακών προγραμμάτων για να εξασφαλισθεί η χρηματοδότησή τους, ή έχει αρχίσει να συνειδητοποιείται σιγά-σιγά η αναγκαιότητά τους για την ίδια την ανάπτυξη;

Όπως να νάχει το πράγμα ένα νέο στρώμα ανθρώπινου επισημονικού δυναμικού φαίνεται πως βρίσκεται υπό διαμόρφωση.

Οικονομολόγοι, τεχνικοί, γεωπόνοι, κλπ. βρίσκονται τώρα μαζί και όχι σε ξεχωριστά γραφεία, για να διαμορφώσουν την κοινή γωνία θέωσης των τοπικών προβλημάτων και να σχεδιάσουν την αξιοποίηση των υπαρχόντων φυσικών πόρων, την ανάπτυξη οικονομικών δραστηριοτήτων, την υποδομή που απαιτείται και θα φθάσουν μέχρι προτάσεις οργάνωσης της πολιτιστικής ζωής.

Για όλες αυτές τις «οικονομικές» δραστηριότητες χρησιμοποιούμε κάποιους δείκτες, με τους οποίους αξιολογούμε τόσο τις προσδοκίες, όσο και τα αποτελέσματα.

Εδώ θα σταθούμε σ' αυτό το σημείωμα.

Έχουμε δείκτες μεταβολής του εισοδήματος, των τιμών, του ΑΕΠ, της παραγωγικότητας. Έχουμε και δείκτες μέτρησης της ατμοσφαιρικής ρύπανσης, αλλά και της ραδιενέργειας που αποτελούν πεδίο διεθνικών πολιτικών αντιπαραθέσεων, για να πουληθούν κάποια προϊόντα και να αποκλεισθούν κάποια άλλα. Τίθεται επομένως στον κοινό νου το πρόβλημα της αξιοπιστίας των προς σύγκριση μεγεθών.

Για όσο χρονικό διάστημα τα προβλήματα της οικονομίας λύνονταν με βάση απλές μαθηματικές συναρτήσεις, π.χ. $Y = F(K, L)$, όπου τα οικονομικά μεγέθη ήταν μετρήσιμα, τα πράγματα ήταν αρκετά εύκολα.

Με την τεχνολογική επανάσταση η οικονομική θεωρία έπρεπε να μετρήσει τη συμβολή της τεχνολογίας στην παραγωγική διαδικασία. Αλλά πώς ποσοτικοποιείται ένα ποιοτικό μέγεθος;

Σήμερα διανύουμε την εποχή της έκρηξης της πληροφορικής και της καθοριστικής πολιτικής και πολιτιστικής επιβολής των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης.

Έτσι δίπλα στις φράσεις: «Ο σωστός σχεδιασμός και η δυνατότητα πραγματοποίησής του με την κατάλληλη χρηματοδότηση αποτελούν τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την αντιμετώπιση του προβλήματος», γράφονται ή ακούγονται και κάποιες άλλες όπως: «Είναι απαραίτητο να γίνεται συνεχής ενημέρωση των κατοίκων. Πρόκειται να γίνει συστηματική προβολή του προγράμματος από την τηλεόραση», ή «Η συμβολή των

δημοτών ασφαλώς προϋποθέτει την ενημέρωση και πληροφόρησή τους».

Εύκολα παρατηρεί κάποιος μία νέα τεχνική (;) αντιμετώπισης των προβλημάτων. Υπάρχουν δύο διαφορετικοί δρόμοι προσέγγισης. Ο πρώτος καθαρά τεχνοκρατικός προσπαθεί μέσω της πληροφορίας να βελτιώσει ακόμη περισσότερο τα ήδη οριακά οικονομικά μεγέθη ή στην καλλίτερη περίπτωση να ενεργοποιήσει το υπάρχον «ανθρώπινο δυναμικό».

Η άποψη αυτή ανασύρεται για μία ακόμη φορά τώρα, σε μία εποχή στενότητας των χρηματοδοτικών πόρων, αναζητώντας νέα στηρίγματα.

Ο δεύτερος δρόμος είναι άποψη με εμφανή ποιοτικά κριτήρια. Βασική παραδοχή είναι ότι ο πολίτης είναι πολιτικό υποκείμενο και μόνο έτσι μπορεί να συμβάλλει στην διαδικασία ανάπτυξης όπου οι οικονομικές δραστηριότητες δεν θα αλληλοαναιρούνται, προϋποθέτοντας την καθοριστική συμβολή του «κοινωνικού τομέα».

Η συμμετοχή των πολιτών τόσο στο σχεδιασμό όσο και στο στάδιο υλοποίησης για να είναι δυνατή προϋποθέτει πρώτα να πεισθούν από την κεντρική διοίκηση ότι το κέντρο βάρους λήψης των αποφάσεων μετακινείται προς τη βάση και δεύτερο ότι τους δίνονται τα απαραίτητα στοιχεία (πληροφόρηση) ώστε να είναι δυνατή η συμμετοχή τους σ' όλα τα στάδια προγραμματισμού, ή τουλάχιστον να είναι δυνατή η κριτική τους παρέμβαση. Αν μιλούσαμε με χημικούς όρους τότε θα λέγαμε πως η πληροφόρηση είναι ο θετικός καταλύτης.

Ίσως θα πρέπει να προσδιορίσουμε στο σημείο αυτό τι εννοούμε πληροφόρηση. Και ας αρχίσουμε αντίστροφα.

Ένα πρόγραμμα ασφάλισης αγροτικών προϊόντων ή ένα πρόγραμμα άρδρευσης νέων καλλιεργητικών εκτάσεων που εξαγγέλεται και εκτελείται χρηματοδοτούμενο από αρκετά εκ. δρχ. σίγουρα είναι αρκετά ενδιαφέροντα, δεν παύουν όμως και τα δύο να προσδίδουν στην εξασφάλιση «πελατείας».

Σήμερα έχει γίνει φανερό ότι δεν αρκεί μόνο η εξασφάλιση χρηματοδοτικών πόρων. Χρειάζονται άτομα και φορείς σ' όλα τα επίπεδα που θα αναλάβουν υπεύθυνα τις πρωτοβουλίες αυτές, μέσα σ' ένα ευνοϊκό πολιτικό πλαίσιο.

Άρα θα μπορούσε κάποιος να σκεφθεί ότι χρειάζεται «νέου τύπου» πληροφόρηση. Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης βρίσκονται στα χέρια της κεντρικής εξουσίας, άρα με κάποια επέμβαση της κεντρικής εξουσίας, που ελέγχει τα Μ.Μ.Ε., μπορεί εύκολα να αλλάξει ο τύπος των πληροφοριών.

Όμως δεν είναι καθόλου έτσι. Τα Τοπικά Αναπτυξιακά Προγράμματα είναι ένας θεσμός υπό διαμόρφωση και σαν τέτοιος έχει να αντιπαλέψει με το υπάρχον δίκτυο σύλληψης, αξιολόγησης, και διανομής των πληροφοριών που τα αφορούν,

κάτι τρομερά δύσκολο, αν αναλογισθεί κανείς ότι η Τοπική Αυτοδιοίκηση ένας θεσμός δεκαετιών, που μάλιστα τα τελευταία 5 χρόνια βρίσκεται υπό συνεχή «αναβάθμιση», δεν έχει καταφέρει να συνδεθεί ικανοποιητικά με τα Μ.Μ.Ε.

Αλλά κι αν ακόμα είχε «κατακτηθεί» ένα βήμα στα ραδιοτηλεοπτικά μέσα από τα Τοπικά Αναπτυξιακά Προγράμματα, θα ήταν προσαρμοσμένο σε μία γενικού ενδιαφέροντος ενημέρωση, για τον απλό λόγο ότι απευθύνονται στο σύνολο της ελληνικής επικράτειας και άρα διαμορφώνει ανάλογη «γλώσσα».

Θα έπρεπε λοιπόν όλοι όσοι περί τα Τοπικά Αναπτυξιακά Προγράμματα ασχολούμενοι να συζητήσουμε και να βάλουμε στο «χορό» τους τοπικούς ραδιοσταθμούς και τον τοπικό τύπο. Η κοινωνία των πολιτών έχει ανάγκη από την αυτόνομη και πολυδιάστατη συμβολή όλων.

Μήπως πρέπει να μιλάμε για «εναλλακτικό δίκτυο πληροφόρησης»; Κάπως έτσι είναι. Η ενημέρωση του τοπικού πληθυσμού πρέπει να πάρει ένα ιδιαίτερο χαρακτήρα, πιο εξειδικευμένο και πιο κοντινό στην υπάρχουσα πραγματικότητα.

Είναι επίσης χαρακτηριστικό ότι στις συμβάσεις που έχουν υπογραφεί μεταξύ του Δήμου Ανωγείων, της Κοινότητας Ευδήλου Ικαρίας και του Κοινωνικού Ταμείου της ΕΟΚ για την χρηματοδότηση πρωτοβουλιών ανάπτυξης των περιοχών αυτών, στους όρους της σύμβασης περιλαμβάνεται και παράγραφος που προβλέπει διαδικασίες πληροφόρησης και ενημέρωσης του πληθυσμού.

Σήμερα περισσότερο από κάθε άλλη φορά έχει συνειδητοποιηθεί η αναγκαιότητα της πληροφόρησης στην ελληνική περιφέρεια. Μιλάμε για συνειδητοποίηση, διότι δεν είναι μιά διαπίσωση που έγινε στο κέντρο, αλλά η δίψα των τοπικών στελεχών των φορέων ανάπτυξης, των συνεταιρισμών των στελεχών της Τ.Α. και των επιχειρήσεών τους.

Στην Ευρώπη χρησιμοποιούνται ευρύτατα παραγωγές VIDEO που συνοδεύουν τη διαδικασία εκπόνησης προγραμματικών ανάπτυξης και που έχουν ρόλο εκλαΐκευσης και ευαισθητοποίησης των πολιτών.

Μήπως θάπρεπε και στην Ελλάδα να αρχίσει κάτι ανάλογο; Φαντασθείτε τη μελέτη ανάπτυξης της περιοχής Χ συνοδευόμενη από μια 20λεπτη παραγωγή VIDEO, που θα προκαλούσε το ενδιαφέρον και τη συμμετοχή του πληθυσμού. Θα ήταν πολύ αποδοτικότερη από μια προφορική παρουσίαση της μελέτης, ή μία ομιλία του κ. νομάρχη.

Λυπόμαστε που δεν μπορούμε να παραθέσουμε αριθμητικά στοιχεία μέτρησης του «συντελεστή πληροφορία» για να πείσουμε ακόμα κι αυτούς που έχουν ανάγκη από τη λύση ενός μαθηματικού τύπου.

Ας αρχεσθούμε σ' ένα νεολογισμό: «Η συμβολή της πληροφόρησης είναι αμέτρητη».

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ

ΘΑΝΑΣΗΣ ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ

«Και αυτός που γίνεται άρχοντας μιας πολιτείας συνηθισμένης να ζει ελεύθερα και δεν την καταστρέφει πρέπει να περιμένει να καταστραφεί απ' αυτή, γιατί εκείνη, έχει πάντα για καταφύγιο στα ξεσηκώματά της το όνομα της Ελευθερίας και τις παλιές συνήθειες που όσος καιρός και αν περάσει όσα καλά και αν της κάνουν δεν θα τις ξεχάσει ποτέ».

Μαχιαβέλι

1. Εισαγωγή.

Οι παρακάτω σκέψεις και απόψεις δεν φιλοδοξούν να εξαντλήσουν το θέμα. Αλλά θέτουν κάποια προβλήματα που η διαδικασία του προγραμματισμού στο γεωγραφικό χώρο της Τ.Α., παρουσιάζει, συγκαλύπτει, ρυθμίζει ή δεν ρυθμίζει. Πέρα από τις θεωρητικές, πολιτικές και ιδεολογικές αφετηρίες, τα προβλήματα που τίθενται εδώ κυρίως πηγάζουν από μια δίχρονη πρακτική εμπειρία και ενασχόληση με τον ενεργό προγραμματισμό της Τ.Α. με αφορμή τη μελέτη-έρευνα και υλοποίηση ενός αναπτυξιακού προγράμματος στο Δήμο Περάματος. Έτσι λοιπόν θα θέλαμε να ειπωθεί το κείμενο αυτό με την ελπίδα να συμβάλλει στη κουβέντα και στον προβληματισμό, σήμερα που το δημιουργούμενο ρεύμα υπερ της Τ.Α. –και είναι ίσως αυτό το ρεύμα που συγκαλύπτει τα προβλήματα και τις αντιθέσεις– αγγίζει επικίνδυνα τα όρια της αντιστροφής των προβαλλομένων συνθημάτων στη δοσμένη οικονομική κρίση που περνάμε.

2. Ο προγραμματισμός σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο.

Τα τελευταία χρόνια αναπτύσσεται μια φιλολογία σε πολιτικό-ιδεολογικό αλλά και σε οικονομικό επίπεδο σχετικά με την αποκέντρωση και την περιφερειακή ανάπτυξη. Παράλληλα θεσμοθετείται ένα πλαίσιο, μέσα στο οποίο κεντρική θέση έχει ο δημοκρατικός προγραμματισμός.

Η διαδικασία εκπόνησης του πενταετούς προγράμματος οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης 1983-1987, το ποσοστό απόδοσης και υλοποίησής του, τα προβλήματα εφαρμογής του, σε συνδυασμό με τη μη έκδοση των αντίστοιχων προεδρικών διαταγμάτων που θα ενεργοποιούσαν το θεσμικό πλαίσιο στην κατεύθυνση της αποκέντρωσης και της περιφερειακής ανάπτυξης –τελευταία και της τοπικής ανάπτυξης– είναι μερικά από τα στοιχεία που σηματοδοτούν τον κυρίαρχο πολιτικό και ιδεολογικό ρόλο αυτής της φιλολογίας.

Βέβαια είναι σημαντικό γεγονός το κράτος να προγραμματίζει τις δραστηριότητές του –σε κάθε χωροχρόνο ή μορφή του προγραμματισμού που επιλέγεται, προσδιορίζει αφ' ενός τους

πολιτικούς και ιδεολογικούς προσανατολισμούς των διαχειριστών του, αφ' ετέρου το επίπεδο της ταξικής πάλης και της ηγεμονίας στο συσχετισμό των δυνάμεων σε πολιτικό, ιδεολογικό και οικονομικό επίπεδο– και να προβαίνει σε εκείνες τις πολιτικές επιλογές, αποσυγκέντρωση εξουσιών, διοικητική αναδιάρθρωση, εκσυγχρονισμό, που θα έδιναν διέξοδο στα βασικά προβλήματα λειτουργίας και αναπαραγωγής του.

Στη σημερινή πολιτική συγκυρία (αναφερόμαστε από το 1981 και μετά) η αποσυγκέντρωση του προγραμματισμού μέχρι το νομαρχιακό επίπεδο –συμμετοχή των νομαρχιών στη σύνταξη του πενταετούς, νομαρχιακά συμβούλια...– με ταυτόχρονο κεντρικό προγραμματισμό για προβλήματα που χαρακτηρίζονται εθνικά, αλλά και για προβλήματα που πέρα από τους εθνικούς περιορισμούς διακυβεύουν το κεντρικό και εθνικό στο όνομα του τοπικού.

Σε τοπικό επίπεδο όμως η Τ.Α. παρά το πλέγμα των διατάξεων και νόμων –ανεργιών κατά κανόνα– έμεινε έξω από τη συμμετοχή της στον προγραμματισμό σε όλα τα επίπεδα, εθνικό, περιφερειακό, νομαρχιακό ακόμα και σε τοπικό.

Έτσι ενώ έχουμε τα αντίστοιχα πενταετή προγράμματα των νομαρχιών –κυρίως κατανομή πιστώσεων και έργων– καθώς και το εθνικό πενταετές, ο ρόλος της Τ.Α. συνεχίζει να είναι γνωμοδοτικός για τον μακροχρόνιο προγραμματισμό/σχεδιασμό του γεωγραφικού της χώρου –βλέπε Γενικά Πολεοδομικά Σχέδια– ενώ σε νομαρχιακό επίπεδο ο αποφασιστικός της ρόλος χάνεται μέσα από τους τόσο εύαλπτους συσχετισμούς των νομαρχιακών συμβουλίων. Στα όρια δε των αρμοδιοτήτων της και μ' αυτή την έννοια σε τοπικό επίπεδο δεν έχουμε κανέναν μακροχρόνιο προγραμματισμό/σχεδιασμό πέρα των ετησίων προϋπολογισμών που κατά κανόνα αναμορφώνονται αρκετές φορές στην αντίστοιχη χρονική διάρκεια του έτους, ενώ σπάνιες είναι οι περιπτώσεις των δήμων που γνωρίζουν –πολύ περισσότερο ελέγχουν– την παρέμβαση στο γεωγραφικό τους χώρο όλων των κεντρικών –περιφερειακών– νομαρχιακών φορέων και έτσι να δημιουργούν τους όρους ενός συντονισμού των δραστηριοτήτων και προγραμματισμού με γνώμονα τις ανάγκες και ιεραρχίες που εκφράζονται στο τοπικό επίπεδο και από την τοπική κοινωνία και εξουσία και όχι αυτών που σχεδιάζο-

νται στα κεντρικά γραφεία πριν από τους πολίτες και το δήμο, χωρίς τους πολίτες και το δήμο, αλλά για τους πολίτες και το δήμο.

3. Η αναγκαιότητα του προγραμματισμού σε τοπικό επίπεδο.

Αν ο προγραμματισμός για το κράτος και η αποσυγκέντρωση εξουσιών –εννοείται μέχρι του σημείου όπου δεν θα δημιουργήθουν κέντρα αντιεξουσίας για να αμφισβητήσουν τις υπάρχουσες δομές– είναι αναγκαίες εκσυγχρονιστικές δικλείδες για την αναπαραγωγή του σαν ταξική σχέση κυριαρχίας και άσκησης της πολιτικής εξουσίας –και αυτό το φαινόμενο εμφανίζεται σαν τάση ιδιαίτερα σε περιόδους οικονομικής κρίσης– ο προγραμματισμός για την Τ.Α. αποτελεί προϋπόθεση στον διεκδικητικό της αγώνα, τόσο μεσοπρόθεσμα για οικονομική αυτοδυναμία¹ και διοικητική αυτοτέλεια –εννοείται μέχρι του σημείου να μην θίγονται ζητήματα εθνικών στοχοθετήσεων σε πολιτικό και αναπτυξιακό επίπεδο– όσο και μακροπρόθεσμα στη διαδικασία ενός πολιτικού και ιδεολογικού αγώνα για την αλλαγή των παραγωγικών σχέσεων και του κοινωνικού μετασχηματισμού, που ξεκινώντας από το τοπικό επίπεδο ολοκληρώνεται ακόμα και σαν στόχος, πολύ περισσότερο σαν διαδικασία, μόνο σε εθνικό επίπεδο για να μην πούμε σε διεθνές επίπεδο.

Και αυτό γιατί προγραμματισμός για την Τ.Α. σημαίνει:

α) γνώση και μελέτη των αρμοδιοτήτων της, τι δηλαδή ρυθμίζεται σε τοπικό επίπεδο και τι δεν ρυθμίζεται, πόσα δηλαδή προβλήματα ρυθμίζονται από την Τ.Α., πόσα από την Νομαρχία, πόσα από την περιφερειακή διοίκηση (εάν και εφ' όσον συγκροτηθεί) και πόσα από το κεντρικό κράτος, επίσης τι αυτορρυθμίζεται σ' όλα τα επίπεδα και αυτό το τελευταίο σημαίνει γνώση των δυνατοτήτων της αγοράς και το βαθμό ολοκλήρωσής της.

β) γνώση και μελέτη των δυνατοτήτων της, μέσα από το θεσμικό πλαίσιο και έξω απ' αυτό, των οικονομικών πόρων που μπορεί να διεκδικήσει από διάφορους χρηματοδοτικούς φορείς.

γ) γνώση και μελέτη των αναγκών του χώρου της, και έτσι είτε θα καλύψει αυτές και θα ρυθμίσει τα προβλήματα που η κάλυψη των αναγκών συνεπάγεται, είτε θα διεκδικήσει τον προσανατολισμό από τους φορείς που έχουν την αρμοδιότητα μέσα από ένα ολοκληρωμένο τομεακό ή και συνολικό πρόγραμμα ανάπτυξης.

δ) γνώση και μελέτη της οικονομικής βάσης και της κοινωνικής διαστρωμάτωσης που αυτή συνεπάγεται, τα αντιτιθέμενα οικονομικά συμφέροντα που εκφράζονται στο χώρο και εγγράφονται στο κοινωνικό και πολιτικό γίγνεσθαι, τη συνάρθρωση και σχέση των κλάδων της οικονομικής βάσης και με βάση αυτά το καθορισμό αναπτυξιακών στόχων και την εξειδίκευση της πολιτικής είτε αυτή εναρμονίζεται με το εθνικό επίπεδο είτε περιορίζεται στα όρια της σχετικής αυτονομίας του τοπικού.

Έτσι πιστεύουμε ότι ο προγραμματισμός πέρα από τις τεχνοκρατικές διαστάσεις που έχει, έχει κυρίως πολιτικές διαστάσεις –μιας και παρεμβαίνει για τη ρύθμιση προβλημάτων και είναι αναγκαίο για την Τ.Α., όχι μόνο όσον αφορά τις θεσμικά κατοχυρωμένες αρμοδιότητες της αλλά όσον αφορά το σύνολο των δραστηριοτήτων και των επιπτώσεων τους που εγγράφονται στο γεωγραφικό της χώρο.

Αν τώρα για την αναγκαιότητα του προγραμματισμού γενικά θα συμφωνήσουν όλοι, η μορφή του προγραμματισμού που

επιλέγεται είτε συνειδητά από τους φορείς των Ο.Τ.Α είτε βγαίνει μέσα από μια ιστορικά διαμορφωμένη διαδικασία παρέμβασης, προσδιορίζει και τα πολιτικά και ιδεολογικά στοιχεία αυτής της παρέμβασης, μιας και οι έννοιες επιστήμη πολύ περισσότερο η τεχνική κάθε άλλο παρά ουδέτερες διαδικασίες είναι, απεναντίας είναι σαφώς ταξικά προσδιορισμένες με ότι αυτό πολιτικά και ιδεολογικά κυρίως όμως οικολογικά και κοινωνικά σημαίνει.

4. Ποιάς μορφής προγραμματισμού αναζητά η Τ.Α.;

Να δώσεις μια απάντηση σήμερα για το ποιάς μορφής προγραμματισμό πρέπει να επιλέγει η Τ.Α. ούτε εύκολη δουλειά είναι ούτε θεωρητικά συγκροτημένη μπορεί να είναι και αυτό γιατί αν και σε διεθνή κλίμακα υπάρχουν προβληματισμοί και θεωρήσεις γι' αυτά τα ζητήματα, η ιδιαιτερότητα της χώρας μας σε συνδυασμό με το γεγονός ότι τώρα αρχίζει αυτή η κουβέντα και αναπτύσσεται ένα προβληματισμός καθιστούν μια τέτοια απόπειρα –προσδιορισμού μοντέλου δηλαδή– από τεχνοκρατική διαδικασία και πολιτική ή ότι άλλο ήθελε να είναι σε ένα ιδεολογικό ευχολόγιο και μόνον.

Έτσι λοιπόν εδώ θα προσπαθήσουμε μόνο να προσδιορίσουμε μερικώς από τα στοιχεία της λειτουργίας του προγραμματισμού στα τρία επίπεδα λειτουργίας του θεσμού της Τ.Α., δηλαδή στο πολιτικό, το διοικητικό και το αναπτυξιακό επίπεδο.

4.1 Η λειτουργία του προγραμματισμού στο πολιτικό επίπεδο.

Οι στόχοι της παρέμβασης του πολιτικού στοιχείου που υλοποιούνται με τον προγραμματισμό/σχεδιασμό μπορούν να εντοπιστούν: στην ρύθμιση των προβλημάτων και αντιθέσεων, στην αναπαραγωγή της εξουσίας και στην αναπαραγωγή του κυρίαρχου τρόπου παραγωγής.

Η πολιτική λειτουργία του προγραμματισμού μπορεί να αναλυθεί σε σχέση με τα κινήματα πολιτικά-κοινωνικά, δηλαδή σε σχέση με την οργανωμένη εκφραση και συγκρούση δυνάμεων, στρωμάτων και τάξεων.

Αν τα παραπάνω ισχύουν σε ένα γενικό πλαίσιο και σε ένα ολοκληρωμένο εθνικά χώρο, είναι δύσκολο να εξειδικευτούν και να λειτουργήσουν σαν μέθοδος ανάλυσης στο τοπικό επίπεδο.

Πέρα από το ζήτημα της πολιτικής εμπέλειας της Τ.Α., στο να παρεμβαίνει δηλαδή στο χώρο της μέσω του προγραμματισμού, που είναι περιορισμένη λόγω αρμοδιοτήτων και πολιτικής διοικητικής σχέσης με το κράτος, είναι το ζήτημα της συγκρότησης των τάξεων και της ταξικής πάλης σε τοπικό επίπεδο που δεν μπορούμε να το ορίσουμε και να το αναλύσουμε σαν τέτοιο. Είναι αυτονότο –ακόμα και σε έναν επαρχιακό δήμο ή σε μια νομαρχία περιφερειακή που φαινομενικά η τοπική κοινωνία είναι πιο συγκροτημένη από εκείνη ενός δήμου σε ένα μητροπολιτικό κέντρο– ότι η όποια ιδιαιτερότητα σε σχέση με την οικονομική και κοινωνική διαστρωμάτωση σ' ένα γεωγραφικό χώρο της Τ.Α. δεν προσδιορίζει κατ' ανάγκην και την ταξική πάλη μιας και αυτή αν και μπορεί να εκδηλώνεται τοπικά ολοκληρώνεται μόνο σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Αυτό δέβαια συσχετίζεται και με το γεγονός ότι η πολυσυζητημένη τοπική ολοκλήρωση δεν είναι τίποτα άλλο παρά ένα ιδεολόγημα και είναι αμφίβολο αν ακόμα μπορεί να λειτουργήσει και πολιτικά στο σημερινό διεθνή καταμερισμό της εργασίας.

Για να το πούμε πιο απλά στο διοικητικό και γεωγραφικό χώρο της Τ.Α., ενώ υπάρχουν και αντανακλώνται οι κοινωνι-

κές και οικολογικές διαστρωματώσεις του εθνικού χώρου, η ρύθμιση των τοπικών προβλημάτων δεν εντοπίζονται μόνο τοπικά, ενώ η συμμετοχή της Τ.Α. στην αναπαραγωγή των κοινωνικών σχέσεων εξουσίας είναι περιορισμένη μια και αυτά ρυθμίζονται και συντελούνται κυρίως σε εθνική κλίμακα και αυτό δέβαια ανάλογα με το βαθμό ολοκλήρωσης και συγκρότησης του κράτους.

Οι αντιθέσεις που πολλές φορές υπάρχουν ανάμεσα στη κεντρική κυβέρνηση και στη Τ.Α. δεν είναι αποτέλεσμα μόνο των πιθανά διαφορετικών πολιτικών και ιδεολογικών αντιλήψεων, που συχνά υπάρχουν ανάμεσα σε μια κυβέρνηση και σε ένα δήμο, αλλά κυρίως έκφραση του βαθμού ολοκλήρωσης του κράτους και επόμενα του βαθμού ολοκλήρωσης του κράτους και επόμενα του βαθμού αποκέντρωσης που υπάρχει στον εκάστοτε χωρόχρονο.

Η σημερινή συγκυρία:

Μετά το 1981 η διαχείριση του κράτους πέρα από τις κεντρικές ρυθμίσεις που επιβάλλονται από τις πολιτικές και οικονομικές συγκυρίες και επιλογές στη μεταβατική εκσυγχρονιστική περίοδο, ταυτόχρονα γίνεται και με μια φαινομενική ένδειξη δημοκρατικότητας μέσα από τα θεσμοθετημένα αποκεντρωμένα κέντρα εξουσίας, (νομαρχιακά συμβούλια, συνοικιακά συμβούλια, αναδιάρθρωση αρμοδιοτήτων της Τ.Α...). Κυρίαρχο δε ρόλο παίζει σ' αυτή την κατεύθυνση η ιδεολογία της συμμετοχής.

Αν και προβάλλονται σαν κυρίαρχα συνθήματα αυτά της αποκέντρωσης - συμμετοχής, λειτουργούν στη πράξη μόνο σαν διαδικασίες νομιμοποίησης του κράτους και των κεντρικών πολιτικών επιλογών και πολύ απέχουν από μια πολιτική για τη δημοκρατική διαχείριση των αναγκών σε τοπικό και εθνικό επίπεδο.

Έτσι, παράλληλα με τις θεσμικές δυνατότητες που δίνονται στην Τ.Α. -που κατά κανόνα δυνητικά είναι δυνατότητες- παράγουν ένα νέο μοντέλο τοπικής αυτοδιοίκησης αυτό της δημαρχοκεντρικής και του νεοελληνικού παραγοντισμού. Μ' άλλα λόγια επαφίεται στις ικανότητες του δημάρχου για να προωθήσει το θεσμό της Τ.Α., διάβαζε να κάνει περισσότερα έργα, να ενεργοποιήσει στην καλύτερη περίπτωση θεσμούς που δημιουργούν κοινωνική ρήξη όπως αυτούς του κοινωνικού συντελεστή ή της συνεταιριστικής οργάνωσης της τοπικής παραγωγής, παράλληλα με τη σύνδεση του συνεταιριστικού κινήματος με το λαϊκό κίνημα, ή τη μείωση του συντελεστή δόμησης.

Η λογική του καλού δημάρχου απ' την άλλη κρύβει και πολιτικά και ιδεολογικά αδιέξοδα της αριστεράς. Και αυτό γιατί πέρα από κάποια αξιοκρατικά κριτήρια που άμα το θέλετε ανάγονται και στη σφαίρα του πολιτικού μάρκετινγκ, η Τ.Α. προωθείται μόνο μέσα από ένα κίνημα τοπικής αυτοδιοίκησης ενταγμένο στις απαιτήσεις και του στόχους του λαϊκού κινήματος και ταυτόχρονα αναφερόμενο τοπικά, και αυτό γιατί η λογική και ο στόχος της ομοσπονδολογίας -κάτι που ο εντοπισμός σε τοπικά κινήματα και μόνον εγκυμονεί- είναι έξω από τη σημερινή προβληματική της αριστεράς.

Τέλος η λογική του καλού δημάρχου συγκαλύπτει τις κοινωνικές αντιθέσεις και συγκρούσεις σε τοπικό επίπεδο και έτσι ενώ θα μπορούσαν να προωθηθούν ρήξεις και να αναπαράγει τις συγκρούσεις εντάσσοντας αυτές σε μια επαναστατική προοπτική, το μόνο που κάνει ο «καλός δήμαρχος» είναι να βοηθάει τον εκσυγχρονισμό και την αναπαραγωγή των ταξικών σχέσεων εξουσίας και κυριαρχίας, κάτι για το οποίο το κεντρικό

κράτος έχειβάλει τα όρια του μέσα από τον έλεγχο που ασκεί στην Τ.Α.

4.2. Η λειτουργία του προγραμματισμού στο διοικητικό επίπεδο.

Αν το πολιτικό επίπεδο εστιάζεται στη λήψη της πολιτικής απόφασης και στις μορφές που αυτή η διαδικασία παίρνει τοπικά και εθνικά, το διοικητικό επίπεδο εστιάζεται στη διαδικασία υλοποίησης της πολιτικής απόφασης απ' τη μια και στη διατήρηση και αναπαραγωγή των πολιτικών οργανισμών-θεσμών σαν εξουσία, δηλαδή σαν ιδεολογικών και πολιτικών μηχανισμών διατήρησης του Status απ' την άλλη.

Τα προβλήματα της δημόσιας διοίκησης και κατ' επέκταση της τοπικής αυτοδιοίκησης ξεκινάνε από τη συγχώρευση υπαλλήλων σ' αυτήν -αποτέλεσμα της μέχρι σήμερα πελατειακής σχέσης που λειτουργούσε η πολιτική- παράλληλα με τη μικροαστική λογική που εσκεμμένα καλλιεργήθηκε πολιτικά και παγιώθηκε κοινωνικά, αυτή της ασφάλειας του δημοσίου και του αντιπαραγωγικού βολεύματος. Αποτέλεσμα ήταν και είναι μια πλειάδα φορέων που δημιουργήθηκαν με σκοπό την καλύτερη λειτουργία της διοίκησης.

Έτσι ο κατακερματισμός των αρμοδιοτήτων και η αντιστοιχία αυτών με τους φορείς του τις έχουν σε εθνικό-περιφερειακό και τοπικό επίπεδο δημιουργεί τη σύγχυση, τα κενά και τις επικαλύψεις των φορέων.

Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι η πολιτική απόφαση που παίρνεται από ένα Δημοτικό Συμβούλιο μπορεί να παραμείνει μόνο πολιτική απόφαση -κενό γράμμα είτε λόγω μη πολιτικής έγκρισης της περιφερειακής διοίκησης ή και της εθνικής είτε καθυστερώντας τη διοικητική στήριξη αυτής μέσα από το πλέγμα των νόμων και της γραφειοκρατίας. (Μετρήθηκε ελάχιστος χρόνος γραφειοκρατικής διαικτεράιωσης μιας πολιτικής απόφασης για τη δημοπράτηση έργου στο Δήμο Περάματος 6 μήνες).

Η διοικητική τόνωση της Τ.Α. περνάει πρώτα μέσα από τον εκσυγχρονισμό του κράτους και την προσαρμογή του μοντέλου διοίκησης ανάλογα με τις ανάγκες της και όχι σύμφωνα με το ποσοστό ανεργίας κάτι που μπορεί να λυθεί με άλλους τρόπους π.χ. με μια παρέμβαση στην οικονομία και με δημιουργία απασχόλησης.

Παράλληλα με την απλούστευση των πολιτικών εκείνων διαδικασιών ελέγχου της Τ.Α., δηλαδή έλεγχος αν σήμερα κρίνεται αναγκαίος να γίνεται στα ζητήματα ουσίας και όχι για καθημερινά ζητήματα ρουτίνας.

Ο συντονισμός των φορέων εξουσίας, ο υπερκερασμός των κενών και επικαλύψεων που η ιστορικά διαμορφωμένη δημόσια διοίκηση δημιούργησε, οι αναγκαίες αλλαγές και αποσυγκέντρωση αρμοδιοτήτων θα πρέπει να ειδοθούν σαν μια διαδικασία εκσυγχρονισμού που σ' αυτή τη συγκυρία βοηθάει στη τόνωση της Τ.Α.

Ένα παράδειγμα:

Η καινοτομία των προγραμματικών συμβάσεων που εισήγαγε ο ν. 1416/84 αν και φαίνεται ότι κινείται στην κατεύθυνση της τόνωσης της Τ.Α. πολλές φορές τα όρια για τα οποία αναφερθήκαμε αποδίδουν μοιραία για την Τ.Α.

Έτσι λοιπόν η πολιτική και ιδεολογική κατ' αρχάς λειτουργία της εντοπίζεται στην νέκρωση του άρθρου 8 του ν.1416/84 για μεταβίβαση αρμοδιοτήτων και πόρων. Υπάρχουν παρα-

δείγματα Δήμων όπου στην διεκδίκηση από το κράτος κάποιας αρμοδιότητας ή απάντηση προέτρεπε στην δημιουργία προγραμματικής σύμβασης.

Μια προγραμματική σύμβαση δεν λειτουργεί μόνο στην κατεύθυνση της τόνωσης της Τ.Α, αλλά κυρίως στη ΣΥΝΕΥΘΥΝΗ της Τ.Α. για κάτι που δεν είναι υπεύθυνη.

Η προγραμματική σύμβαση π.χ. του Δήμου Δραπετσώνας για την κατασκευή εργατικών πολυκατοικιών είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα. Ο Δήμος λοιπόν αναλαμβάνει να λύσει ένα πρόβλημα που κυρίως υπεύθυνη είναι η πολιτεία. Ευχή μας είναι να έχει αίσιο τέλος αυτή η σύμβαση όπως και όλες οι άλλες που έχουν υπογραφεί, γιατί μόνο έτσι θα βοηθήσει την αυτοδιοίκηση. Σε περίπτωση όμως που για τους γνωστούς λόγους οργανωτικούς -διοικητικής στελέχωσης της Τ.Α. αυτό το έργο δεν κατόρθωσε να έλθει στο τέλος αυτό σημαίνει:

- χρέωση της αποτυχίας στην Τ.Α.
- Υποβιβασμός του θεσμού και ενίσχυση του αντίστοιχου ρόλου του κράτους σαν φερέγγυο θεσμού για γην ρύθμιση τέτοιων προβλημάτων.

Και έτσι λοιπόν μετά από αυτό οποιοδήποτε αίτημα για επιμέρους αρμοδιότητα είναι κενό γράμμα και δεν θα πείθει κανένα. Η ΣΥΝΕΥΘΥΝΗ του κράτους σε μια τέτοια ενέργεια πρέπει να φαίνεται και προς τα έξω και η Τ.Α. να επιλέγει εκεί που μπορεί σήμερα να δώσει της εξετάσεις.

Είναι ακριβώς τα όρια που θεωρητικά θίξαμε παραπάνω. Αυτό δε σημαίνει ότι τέτοια ανοίγματα δεν πρέπει να γίνονται, απεναντίας θα πρέπει αλλά να επιχειρείται με γνωστά εκ των προτέρων ρίσκα και στην αντικρατική κατεύθυνση που πρέπει να κινείται.

4.3. Η λειτουργία του προγραμματισμού στο αναπτυξιακό επίπεδο.

Αν και θα 'πρεπε η Τ.Α να λειτουργεί σε αναπτυξιακό επίπεδο με δοσμένη τη φιλολογία για το ρόλο της Τ.Α στην ανάπτυξη, μια πιο προσεκτική ματιά στο ζήτημα της ανάπτυξης-αυτοδιοίκησης μας φέρνει μπροστά στα προβλήματα θεωρητικά και προβλήματα πολιτικής πρακτικής που αυτή η φιλολογία σαν πολιτική και ιδεολογική κατανάλωση έχει.

Κατ' αρχήν μια εννοιολογική παρατήρηση.

Ο όρος «ανάπτυξη» είναι από τους λίγους που φαίνεται γενικός και ουδέτερος όρος και σύμφωνος με το κοινωνικό συμφέρον, και σαν τέτοιος αναπαράγεται σαν στόχος από όλες τις αντιτιθέμενες και αλληλοσυγκρουόμενες δυνάμεις πολιτικής και οικονομικής.

Εμείς αυτό που καταλαβαίνουμε στο άκουσμα αυτής της λέξης δεν είναι τίποτα παραπάνω από την αύξηση κάποιων μεγεθών και τον ποιοτικό μετασχηματισμό που αυτή η ποσοτική αύξηση συνεπάγεται.

Ανάπτυξη στις σημερινές οικονομικοπολιτικές συνθήκες μιας χώρας ή μιας περιοχής εντάσσεται σε αναπτυξιακές στρατηγικές που καθορίζονται διεθνώς.

Οι εναλλακτικές μορφές ανάπτυξης, η λογική του «το μικρό είναι όμορφο» η κοινοτική οργάνωση της ζωής και της εργασίας αν και μπορούν να λειτουργήσουν τοπικά και μερικά, δεν μπορούν να καθορίσουν μια αγορά σε εθνική κλίμακα.

Οι εναλλακτικές μορφές ανάπτυξης σήμερα μπορεί άνετα να χωρέσουν στη καπιταλιστική λογική μιας και αυτές κάτω από τους όρους του κεφαλαίου λειτουργούν για την ίδια την αναπαραγωγή του.

Οι αντιθέσεις π.χ. πόλης-υπαίθρου, κέντρου-περιφέρειας, βορρά-νότου δεν είναι τίποτα άλλο παρά έκφραση στο χώρο αυτών των διαπιστώσεων.

Με βάση τα παραπάνω η πολυσυζητημένη ισόρροπη ανάπτυξη των περιφερειών μιας χώρας, αλλά και σε διεθνές επίπεδο δεν μπορεί να επιτευχθεί και αυτό το ξέρουν πολύ καλά αυτοί που το θέτουν σαν στόχο. Είναι όμως ένας αναπτυξιακός στόχος που κυρίαρχα λειτουργεί σε πολιτικό και ιδεολογικό επίπεδο και τίποτα δεν έχει να κάνει με το οικονομικό επίπεδο. Η αποκέντρωση πολιτική -διοικητική- αναπτυξιακή, που θεωρείται μέσο για την επίτευξη του στόχου της ισορρόπησης ανάπτυξης κάθε άλλο παρά μπορεί να λειτουργήσει σ' αυτή τη κατεύθυνση, αναπαράγοντας μάλιστα τα ένα άλλο επίπεδο τις περιφερειακές -(η περίπτωση της Δ.Γερμανίας είναι χαρακτηριστική).

Τέτοιοι αναπτυξιακοί στόχοι σε πολιτικό επίπεδο δηλώνουν και την ανυπαρξία αναπτυξιακών στόχων σε οικονομικό επίπεδο κάτι για το οποίο η αντίθεση του εκσυγχρονισμού και των σοσιαλιστικών στόχων σε περιόδους οικονομικής κρίσης αναπαράγει σαν έλλειψη ξεκάθαρης οικονομική πολιτικής.

Κυρίαρχη θέση στην αναπτυξιακή φιλολογία σήμερα κατέχει ο κοινωνικός τομέας της οικονομίας. Η πολιτική για «κοινωνικοποίηση» όπως αυτή νοείται σήμερα σε τομείς και κλάδους προβληματικούς αδυνατίζει τα ιδεολογικά και πολιτικά στοιχεία που μια τέτοια παρέμβαση στην οικονομία σημαίνει και δημιουργεί περισσότερα προβλήματα σε οικονομικό επίπεδο απ' ότι λύνει. Έτσι η ανακατανομή του «κοινωνικού προϊόντος» που απέχει από τις σημερινές νεοφιλελεύθερες επιλογές για την καπιταλιστική στήριξη αυτών των επιχειρήσεων.

Για να περάσουμε τώρα στην αυτοδιοίκηση, ο κοινωνικός τομέας που και εδώ θεωρείται κυρίαρχος στην κατεύθυνση του σοσιαλιστικού μετασχηματισμού κ.λ.π. κ.λ.π. εντοπίζεται σ' αυτό που λέμε δημοτικές επιχειρήσεις-συνεταιρισμός...

Ασχeta με το αν οι προθέσεις μπορεί να είναι καλές και αγαθές, το γεγονός ότι και για τον κοινωνικό τομέα στο τοπικό επίπεδο δεν υπάρχει. Κεντρική και καθολική πολιτική δούληση μιας και το θεσμικό πλαίσιο είναι δυναμικό προσδιορίζει και τον κυρίαρχο πολιτικό ρόλο που αυτή η πτυχή και η λογική έρχεται σήμερα να παίζει.

Οι λίγες δεκάδες δημοτικών επιχειρήσεων και μάλιστα επιχειρήσεων παροχής και παραγωγής πρωτογενών κοινωνικών αναγκών (ύδρευση, αποχέτευση, τεχνικά έργα...) σε συνδυασμο με την σχετική έλλειψη επιχειρήσεων παρέμβασης στην οικονομική βάση προσδιορίζουν πέρα από την ιεραρχοκρατική στράτευση κάποιων δημάρχων και φορέων σε κεντρικό επίπεδο -στα όρια που τίθενται δέβαια στο πολιτικό επίπεδο- κυρίως την μη καθολική υποστήριξη του κοινωνικού τομέα της οικονομίας και την λειτουργία του κυρίως σε πολιτικό και ιδεολογικό επίπεδο και δευτερευόντως σε αναπτυξιακό επίπεδο.

Εδώ θα πρέπει να τονίσουμε ότι η μέχρι τώρα λειτουργία σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο των δημοτικών επιχειρήσεων δίνει τη δυνατότητα για εσκεμμένες παρεξηγήσεις. Το γεγονός ότι δεν ξεκαθαρίζεται αν ο κοινωνικός τομέας είναι το μέσο για την επίτευξη κάποιων αναπτυξιακών στόχων ή καθολικός στόχος παρέμβασης στην οικονομία της αγοράς, οδηγεί την ιδεολογία και πολιτική του νεοφιλελευθερισμού να διαστρεβλώσει οικειοποιώντας τους όρους αυτούς. Έτσι πολύ ορθά ο Α. Ανδριανόπουλος στην Καθημερινή της 14/9/86 τονίζει ότι οι δημοτικές επιχειρήσεις λειτουργώντας με καπιταλιστικά κριτήρια -για να μπορούν να είναι ανταγωνιστικές και αποδοτι-

κές- θα λύσουν μερικώς το οικονομικό πρόβλημα των Ο.Τ.Α οδηγώντας στην οικονομική αυτοδυναμία. Αυτό σε συνδυασμό με την αντικρατική φιλελεύθερη ιδεολογία, κάνει τον κ. Α. Ανδριανόπουλο υπέρμαχο της αποκέντρωσης. Βέβαια προς όφελος της κυριαρχίας της αγοράς.

Για να περάσουμε τώρα στον προγραμματισμό της ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο, θα επισημάνουμε εκείνα τα προβλήματα που ανακύπτουν από μια τέτοια παρέμβαση, όπου σε συνδυασμό με τα προβλήματα που προαναφέρθηκαν στο πολιτικό και διοικητικό επίπεδο σηματοδοτούν τα συνολικότερα προβλήματα που έχει η Τ.Α σαν θεσμός παρέμβασης και τοπικής εξουσίας. Έτσι:

1. Για να υπάρχει τοπικός προγραμματισμός πρέπει πρώτα απ' όλα να έχει νόημα το υποκείμενο του προγραμματισμού (Τ.Α ή φορείς την Ο.Τ.Α). Η Τ.Α με τις σημερινές αρμοδιότητες ενώ μπορεί να εκπονήσει ένα αναπτυξιακό πρόγραμμα και μάλιστα με διαδικασίες συμμετοχής και συναίνεσης, είναι ακατόρθωτο να υλοποιήσει ένα τέτοιο πρόγραμμα. Και εδώ δέβαια δεν μιλάμε για ένα τεχνικό πρόγραμμα ενός Δήμου αλλά για ένα συνολικό πρόγραμμα ανάπτυξης. Το σύστημα των φορέων που παρεμβαίνουν στον γεωγραφικό χώρο της Τ.Α σε όλα τα κάθεται επίπεδα διοίκησης προσδιορίζουν και τη δυσκολία υλοποίησης ενός προγράμματος μας και αυτή προϋποθέτει τον συντονισμό και τη συναίνεση των φορέων αυτών για το πρόγραμμα.

2. Ένα πρόβλημα που υπάρχει σε ένα τοπικό αναπτυξιακό πρόγραμμα είναι το ποιός βάζει τους στόχους του προγράμματος και ποιος προσδιορίζει τα μέσα.

Σίγουρα δεν μπορεί από μόνη της η Τ.Α να θέσει αναπτυξιακούς στόχους πέρα από περιορισμένα ζητήματα υποδομής και κοινωνικών εξυπηρετήσεων, και να προσδιορίσει τα μέσα για την υλοποίηση ενός αναπτυξιακού προγράμματος.

Πιστεύουμε ότι για να γίνει δυνατή η υλοποίηση ενός προγράμματος θα πρέπει να υπάρχουν αναπτυξιακοί στόχοι σε εθνικό επίπεδο και να εξειδικεύονται στα διάφορα επιμέρους χωρικά επίπεδα.

Έτσι λοιπόν η εναρμόνιση μέσων και στόχων σε όλα τα επίπεδα εθνικό, περιφερειακό, τοπικό με δυνατότητα ανάδρασης από το εθνικό στο τοπικό και αντιστροφα αποτελεί όρο για υλοποίηση ενός τέτοιου προγράμματος.

3. Η μορφή ολοκλήρωσης ενός αναπτυξιακού προγράμματος δεν αρχίζει και τελειώνει στο τοπικό επίπεδο. Η όποια ολοκλήρωση δεν πρέπει να εμποδίζεται από χωρικές δεσμεύσεις με βάση τις ανοιχτές πόλεις, τις χωροταξικές και γεωγραφικές ενότητες και αυτό γιατί ένας πολιτικός φορέας εξουσίας που αντιστοιχεί σε μια χωρική ενότητα και εκπονεί ένα αναπτυξιακό πρόγραμμα δεν μπορεί να το ολοκληρώσει τοπικά.

4. Ένα αναπτυξιακό πρόγραμμα θα πρέπει να εκτιμάει τη δυναμική των κλάδων και τομέων της παραγωγής και να προβλέπει τις επιπτώσεις τόσο στη χωρική ενότητα που αναφέρεται το πρόγραμμα όσο και στις χωρικές ενότητες που το πρόγραμμα αυτό θα έχει.

5. Η ενδυνάμωση του α βαθμού αυτοδιοίκησης και η καθιέρωση του β και γ βαθμού θεωρείται αναγκαίες πολιτικές για να έχει απ' ενός νόημα το υποκείμενο του προγραμματισμού απ' ετέρου να μπορεί η συμμετοχή στην εκπόνηση ενός αναπτυξιακού προγράμματος να μην περιορίζεται σε μια κοινωνική συναίνεση αλλά να προχωρεί και στη συμμετοχή και υλοποίηση του προγράμματος.

Ο προγραμματισμός λοιπόν για την Τ.Α και ο προβληματισμός γι' αυτήν θα πρέπει να εντοπίζεται σε παρεμβάσεις και τομείς και στα προαναφερθέντα τρία επίπεδα λειτουργίας του θεσμού.

ΠΥΡΓΟΣ

- Ο Πάντα δραστήριος Σύλλογος Πυργίων, πραγματοποίησε και άλλες προσφορές προς το χωριό Πύργος, που προστίθενται σε τόσες άλλες που προηγήθηκαν. Τελευταία λοιπόν τοποθετήθηκαν καθοδηγητικές πινακίδες σε επίκαιρο σημείο του χωριού καθώς και σε μια διασταύρωση. Επίσης εφρόντισε για την τοποθέτηση εξωτερικής υδραυλικής εγκατάστασης, απ' όπου υδρεύονται ο ξενώνας, το κοινοτικό κατάστημα και το αγροτικό ιατρείο.

- Ο συμπολίτης μας Ιάκωβος Ζώρζος, πρόσφερε στην κοινότητα 10 κενά βαρέλια που χρησιμοποιούνται σαν κάδοι καθαριότητας.

- Οι κάτοικοι Πύργου και Επισκοπής, πρόσφεραν την προσωπική τους εργασία και δωρεές για την επισκευή της γραφικής εκκλησίας Άγιος Γεώργιος (Κατεφιάς).

- Η κοινότητα θα τοποθετήσει φωτιστικά σώματα στον Αθηνιώ γιατί ο φωτισμός από τη Λιμενική Επιτροπή είναι πλημμελής (από τα 14 σώματα, ανάβουν μόνον 5).

- Υπάρχει κίνδυνος ατυχήματος από τα υπερφορτισμένα λεωφορεία που ανεβοκατεβαίνουν στον Αθηνιώ.

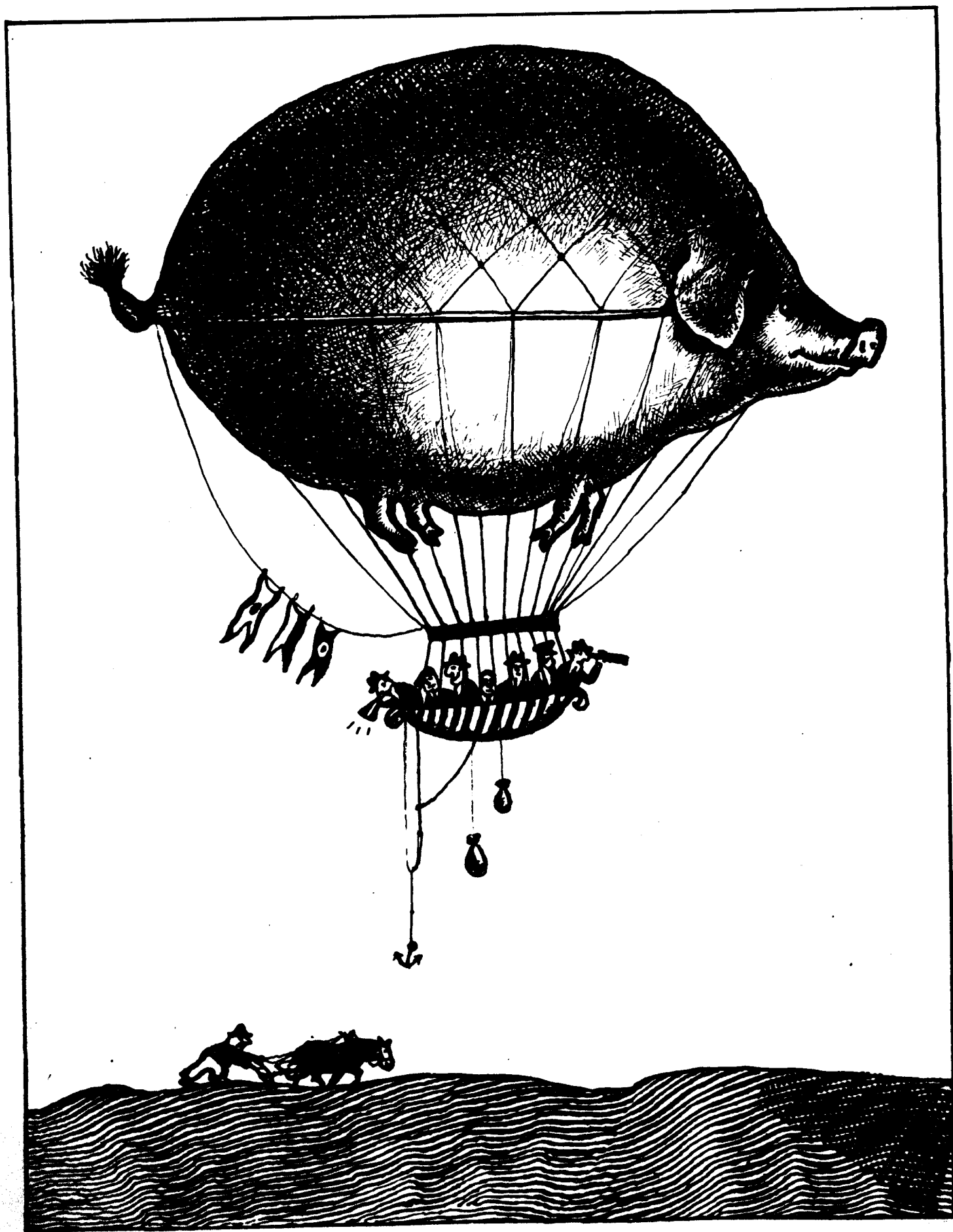
[Εφημερίδα, Γνώμη Σαντορίνης]

Στο επόμενο φύλλο

Η εφημερίδα από το φύλλο του Μάρτη καθιερώνει ένθετο διελτίδιο για την πορεία της μικτής ιδιωτικής και κοινοτικής επιχείρησης του χωριού.

Ενημέρωση επαφών. Προτάσεις. Συνεντεύξεις ειδικών. Εγκυκλοπαιδικά θέματα .

[Εφημερίδα Μακρινίτσας, Νοέμβριος 83]

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Περίπτωση Ανωγείων Κρήτης

Μ.Α. ΠΑΚΟΥΜΑΚΗΣ

Είναι γνωστά τα όρια της Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Τ.Α.) στην πολιτική και κοινωνική ζωή των τελευταίων δεκαετιών στην Ελλάδα. Τα τελευταία χρόνια, η έμφαση που δίνει το ΠΑΣΟΚ στον αναπτυξιακό ρόλο της Τ.Α. έχει συντελέσει στην δημιουργία δημοτικών ή κοινοτικών επιχειρήσεων με κεντρικό ρόλο στην αναπτυξιακή προοπτική των περιοχών τους. Όμως, τα κριτήρια και οι διαδικασίες των πρωτοβουλιών που αναλαμβάνουν οι Δήμοι και οι Κοινότητες, παραμένουν σαφώς ενταγμένα σε μια οικονομική καπιταλιστική προοπτική; Υπάρχει εναλλακτική λύση για την παρουσία της Τ.Α. στην τοπική ανάπτυξη;

Στο κείμενο που ακολουθεί δεν θα δώσουμε μια άμεση απάντηση στα παραπάνω ερωτήματα. Θα επιχειρήσουμε κάποια σχόλια με αφορμή το παράδειγμα του Δήμου Ανωγείων στην Κρήτη.

Τ' Ανώγεια

Επαναστάτες της Αξού, εναντίον των Ενετών, οικούν για πρώτη φορά τον 13ο αιώνα τη χώρα των Ανωγείων. Πιθανά, πρόκειται για αρχαίο ποιμενικό οικισμό που ίσως αρχικά να μην είχε μόνιμο πληθυσμό.

Ο Δήμος Ανωγείων ήταν πάντα ένας μεγάλος οικισμός. Στην απογραφή του 1583 απαριθμούσε 711 κατοίκους και ήταν το μεγαλύτερο χωριό του Μυλοποτάμου. Στην πρώτη επίσημη απογραφή του Ελληνικού κράτους το 1920 τ' Ανώγεια συγκεντρώνουν 2.372 κατοίκους. Η πληθυσμιακή εξέλιξη των Ανωγείων φαίνεται στον παρακάτω πίνακα:

Έτος	1928	1951	1961	1971	1981
Κάτοικοι	2.904	2.635	2.542	2.820	2.505

Από τον παραπάνω πίνακα παρατηρεί κανείς πως παρά την μικρή διακύμανση του πληθυσμού από δεκαετία σε δεκαετία, υπάρχει μια σταθερή θέση, η εμμονή της κοινότητας των Ανωγειανών να ζήσουν στο χώρο τους. Γεγονός που ενισχύεται αφ' ενός γιατί οι χρονολογίες του παραπάνω πίνακα χαρακτηρίζονται από την ερήμωση της Ελληνικής επαρχίας και αφ' ετέρου επειδή ο ποιμενικός χαρακτήρας του Ανωγειανού βίου, εμπόδιζε την παρουσία όλων των κατοίκων στα σπίτια τους την περίοδο της απογραφής με αποτέλεσμα ένα μεταβαλλόμενο ποσοστό αποχής ανάλογα με την εποχή της απογραφής.

Η περιοχή του Δήμου Ανωγείων εκτείνεται στον κύριο όγκο του Ψηλορείτη. Η συνολική έκταση γης της περιοχής του Δήμου ανέρχεται σε 102,6 χιλ. στρέμματα και κατανέμεται ως εξής:

- Γεωργική γη (καλλιεργούμενη, αγρονόπανση)	5,6 χιλ. στρ.
- Βοσκότοποι	96,0 χιλ. στρ.
- Εκτάσεις καλυπτόμενες από νερό	0,5 χιλ. στρ.
- Εκτάσεις οικισμού	0,5 χιλ. στρ.

Σύνολο 102,6 χιλ. στρ.

Ο χώρος των Ανωγείων και η ιστορία των ανωγειανών προσδιόρισε την κτηνοτροφία σαν την κύρια απασχόληση των κατοίκων. Αναπτύχθηκαν βέβαια και συμπληρωματικές απασχολήσεις με κύρια την χειροτεχνία, που ασκείται από τις γυναίκες και λειτουργεί σαν ένα συμπληρωματικό εισόδημα στο σπιτικό.

Με κύρια προϊόντα λοιπόν τα κτηνοτροφικά και το υφαντό-πλεκτό και με δεδομένη την οικονομική συγκυρία και την οικονομική πολιτική του Ελληνικού κράτους από το 1960 και μετά, τα προϊόντα της παραγωγής των Ανωγείων δεν τυχαίνουν προνομακών τιμών. Το πρόβλημα μεγενθύνεται όταν αναλογισθεί κανείς το αυξημένο κόστος παραγωγής λόγω της ιδιομορφίας του χώρου. Ανάγκη μετακίνησης των αιγοπροβάτων τον χειμώνα, ανάγκη μεταφοράς νερού για το πότισμα των ζώων, έλλειψη χώρων αποθήκευσης γάλακτος κ.τ.λ. Έτσι υπάρχει μια οικονομική πίεση, που εκφράζεται με χαμηλά εισοδήματα, με αποτέλεσμα κατ' αρχήν την γέννηση μιας μικρής μετανάστευσης κυρίως νέων, προς Ηράκλειο, Αθήνα.

Αναζήτηση λύσης

Αιτούμενο λοιπόν είναι η εξασφάλιση καλύτερων οικονομικών όρων για τους κατοίκους της περιοχής. Και ίσως η εξασφάλιση καλύτερων όρων ζωής στην περιοχή. Μήπως όμως το παραπάνω αίτημα περιέχεται στον όρο ανάπτυξη της περιοχής;

Είναι γνωστή και ευημερεί η αναπτυξιολογία των οικονομικών μεγεθών. Μέσα από πολύπλοκα σχήματα, δυσνόητα και αδύνατον να τα συγκρατήσεις στην μνήμη σου οικονομικά μεγέθη, καταλήγει στην ανάγκη δημιουργίας μονάδων κλίμακας που θα προσφέρουν νέες θέσεις εργασίας και συγκράτηση με παράλληλη αύξηση του πληθυσμού στην περιοχή. Βέβαια ο κάτοικος, στην συγκεκριμένη περίπτωση ο βοσκός των Ανωγείων σηκώνει τα χέρια ψηλά. Δέχεται την αυθεντία των ειδικών, αποδέχεται τις λύσεις τους, ανέχεται την αλλαγή των οικονομικών-κοινωνικών χαρακτηριστικών του. Και η ανοχή του μεταφράζεται σαν συμμετοχή στον αναπτυξιακό οργανισμό.

Μια άλλη προσέγγιση στο πρόβλημα της ανάπτυξης προϋποθέτει την γνώση και αποδοχή του οικονομικού και κοινωνι-

κού προσώπου της κοινότητας. Και το ζητούμενο είναι πως μπορούμε να διαχειριστούμε καλύτερα την εξέλιξη αυτού του προσώπου; Με αποτέλεσμα καλύτερο περιβάλλον, καλύτερη κατοικία, παιδεία, ψυχαγωγία, υγεία, μεγαλύτερο καθαρό εισόδημα ανά κάτοικο. Και χαρακτηριστικό την συμμετοχή των δημοτών.

Όταν φορέας της ανάπτυξης είναι ο Δήμος, τότε από τα παραπάνω δύο μοντέλα δεν είναι δεσμευτικό να επιλεγεί κάποιο συγκεκριμένο. Το ποιο θα επιλεγεί καθορίζει και καθορίζεται από την πολιτική άποψη για τον ρόλο της Τ.Α., από τις ιδεολογικές και πολιτικές επιλογές για την κοινωνία που επιθυμούμε.

Ο Δήμος Ανωγείων και η πολιτική του

Μερικά πράγματα ιδωμένα σε σημερινές συνθήκες ίσως να φαίνονται μικρά έως τετριμένα. Όταν μιλάμε όμως για την Ελλάδα της δεκαετίας του 1960, με ιδιαίτερα τονισμένο τον συγκεντρωτικό χαρακτήρα του κράτους, με παγιωμένη την αντιληψη σχέσης κράτους-δήμου. Το κράτος μας βοηθά, μας φτιάχνει δρόμους, υδραγωγεία, φέρνει το ηλεκτρικό, δίδει βιβλία στα παιδιά μας, αρκεί εμείς να φροντίσουμε «δεόντως». Τότε αντιλαμβάνεται κανείς πως μπορεί να φαντάζει η άποψη, η Τ.Α. να γίνει φορέας της ανάπτυξης. Η καχυποψία μάλιστα μεγενθύνεται, όταν ο Δήμαρχος δεν είναι της ίδιας κομματικής ταυτότητας με την κυβέρνηση.

Σ' αυτά τα πλαίσια, από το 1961 μέχρι το 1967, ο τότε Δήμαρχος που είναι και σημερινός, περιφέρεται από συνέδριο σε συνέδριο, από υπηρεσία σε υπηρεσία, με το ερώτημα τι μπορούμε να κάνουμε; Έτσι άρχισε να πλάθεται η ιδέα ενός προγράμματος ανάπτυξης της περιοχής με κατεύθυνση πως να οργανωθεί καλύτερα η οικονομική και κοινωνική ζωή. Με πρώτα αποτελέσματα την αναβάθμιση ενός γεωργικού συνεταιρισμού που προϋπήρχε, την ίδρυση και λειτουργία ενός γαλακτοκομικού συνεταιρισμού από τους παραγωγούς με την βοήθεια του Δήμου και την ίδρυση και λειτουργία χειροτεχνικού συνεταιρισμού με την βοήθεια του Δήμου. Βέβαια με την δικτατορία του '67 όλα σταμάτησαν, ο Δήμαρχος έπαψε νά 'ναι Δήμαρχος κ.τ.λ.

Από την μεταπολίτευση και μετά η προσπάθεια συνεχίζεται. Έτσι το 1978 έχουμε το πρώτο σχέδιο προγράμματος ανάπτυξης του Δήμου Ανωγείων από την υπηρεσία περιφερειακής ανάπτυξης Κρήτης. Το 1985 έχουμε μια εξίσου σημαντική προμελέτη ανάπτυξης του Δήμου Ανωγείων, από το Υφυπουργείο Νέας Γενιάς. Έτσι καταστρώνεται ένα σχέδιο, όπου αφού εντοπίζονται τα δυναμικά της περιοχής, επισημαίνονται τα προβλήματα, και προτείνεται μια στρατηγική για την διαχείριση της ανάπτυξης της περιοχής, από τον Δήμο. Πλέον η παρέμβαση του κράτους ή των κεντρικών φορέων δεν έχει ένα χαρακτηριστικό έως ρουσφετολογικό. Πρέπει να εντάσσεται στο αναπτυξιακό πρόγραμμα του Δήμου. Μάλιστα το αποτέλεσμα και την διαδικασία της ανάπτυξης είναι σε θέση να την διαχειρισθεί ο Δήμος. Γιατί αφ' ενός τον αφορά και αφ' ετέρου και στελέχη διαθέτει και οι πολίτες του έχουν άμεση σχέση, γνώση και μεράκι με τους τομείς στους οποίους επιχειρείται η παρέμβαση ανάπτυξης.

Για ιστορικούς λόγους θα πρέπει να αναφερθεί ότι ο πειραματισμός αυτός του Δήμου Ανωγείων υπήρξε πρωτοποριακός στην Ελλάδα και αξιοποιήθηκε θεσμικά, όταν η θεσμοθέτηση του 1982 του Τοπικού Προγράμματος Ανάπτυξης έγινε μετά

από πρόταση του Δήμου Ανωγείων και με βάση την εμπειρία του.

Σήμερα οι τομείς παρέμβασης του Δήμου είναι κατ' αρχήν ο Γεωργικός - Κτηνοτροφικός.

- Η κατασκευή σιλό για αποθήκευση ζωοτροφών.

- Η κατασκευή ποτίστων κατανεμημένων σ' όλη την έκταση των βοσκοτόπων για το πότισμα των ζώων από συλλεγμένα όμβρια νερά.

- Η βελτίωση της βοσκοικανότητας των βοσκοτόπων με την καλλιέργεια του χόρτου που φυτρώνει ανάμεσα στα λίγα εκατοστά γης που μεσολαβεί των βράχων.

- Ο εκσυγχρονισμός με σύγχρονη τεχνολογία της γαλακτοκομικής μονάδας που διαθέτει ο αντίστοιχος συνεταιρισμός.

Ο βιοτεχνικός τομέας.

- Η λειτουργία σύγχρονου βαφείου μαλλιού με φυσική βαφή για τον χειροτεχνικό συνεταιρισμό.

- Η ίδρυση μονάδας παραγωγής ανοσοδιαγνωστικών υλικών σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Μοριακής Βιολογίας και Βιοτεχνολογίας Κρήτης.

- Ο οικοδομικός συνεταιρισμός για την βελτίωση της κατοικίας.

- Ο εκσυγχρονισμός με σύγχρονη τεχνολογία της γαλακτοκομικής μονάδας που διαθέτει ο συνεταιρισμός.

Ο τουριστικός τομέας.

- Κατασκευή χιονοδρομικού κέντρου στον χιονισμένο Ψηλορείτη με αξιοποίηση των εγκαταλελειμμένων μιτάτων και ανάδειξη μονοπατιών για βόλτα στον Ψηλορείτη, που παρουσιάζουν οικολογικό ενδιαφέρον.

Ο πολιτιστικός τομέας.

- Τμήμα ζωγραφικής για παιδιά.

- Τμήμα μουσικής και χορού για παιδιά.

Και μ' όλα αυτά ο αναπτυξιακός φορέας του Δήμου Ανωγείων, που θα συντονίζει τις προσπάθειες σ' όλους τους παραπάνω τομείς, θα ενημερώνει τους Δημότες για την πορεία των έργων και θα συμβουλεύει το Δημοτικό Συμβούλιο που είναι το αποφασιστικό όργανο.

Η «φυσική» συμμετοχή

Ανακεφαλαιώνοντας τα παραπάνω. Ένας χώρος και ένας πληθυσμός με ιδιόμορφα χαρακτηριστικά αντιμετωπίζει το πρόβλημα της ανάπτυξης. Δεν προτείνεται η δημιουργία βιομηχανίας για να ξεπερασθεί η κρίση της κτηνοτροφίας που εκφράζεται με το χαμηλό εισόδημα. Η οικονομία παραμένει κτηνοτροφική, γιατί το 96% της περιοχής είναι βοσκοτόποι και γιατί αυτό γνωρίζουν να κάνουν οι κάτοικοι. Όχι όμως από μια αγωνία συντήρησης. Διερευνάται η δυνατότητα της καλύτερης οργάνωσης. Που σημαίνει, αποθήκευση ζωοτροφών, κατασκευή ποτίστων για τα ζώα διεσπαρμένων σ' ολόκληρο τον χώρο, αποθήκευση γάλακτος, γαλακτοκομικός συνεταιρισμός, υγιεινή των ζώων, εκμετάλλευση των εποχών που η κτηνοτροφία δεν απαιτεί πολλές ώρες απασχόλησης με άλλες ασχολίες.

Έτσι μιλούμε για συγκεκριμένα προβλήματα και πως θα βρουν την λύση τους. Και όχι πως θ' αλλάξει πρόσωπο η οικονομία της περιοχής. Έτσι δημιουργεί το κίνητρο για παρέμβαση. Μια παρέμβαση κατανοητή στην σκοπιμότητα της και δυνατή στην υλοποίησή της με χαρακτηριστικό την συμμετοχή των δημοτών. Ο πολίτης του Δήμου γνωρίζει το αντικείμενο της παρέμβασης του. Έχει προσωπικές σχέσεις με τον χώρο

και τα προϊόντα της παραγωγικής του διαδικασίας. Έτσι λειτουργεί μια «φυσική» συμμετοχή στην διαδικασία της ανάπτυξης. Μια συμμετοχή που δεν απαιτεί τον βερμπαλιστικό λόγο για να εξαναγκάσει, ούτε τους ιδεολογικούς πιθαναγκασμούς για να εκδιώσει την ανοχή σου. Μιλάμε για το πως θα διαχειριστούμε εμείς καλύτερα την γη των πατέρων μας, σεβόμενοι το οικονομικό και κοινωνικό πρόσωπο της κοινότητας μας. Κι αυτό είναι βαθιά προοδευτικό και προβάλλει σαν χαρακτηριστικό της ανάπτυξης που φορέας της είναι η Τ.Α. Δεν μπορεί η κεντρική εξουσία με τους κεντρικούς σχεδιασμούς ή ο ιδιώτης επενδυτής με τον στόχο του κέρδους να προχωρήσει μια τέτοιου τύπου ανάπτυξη. Δεν γνωρίζει αυτό που λέμε παραπάνω οικονομικό και κοινωνικό πρόσωπο και πολύ περισσότερο δεν είναι διατεθειμένος να το σεβαστεί.

Οι παραπάνω παρατηρήσεις που εντοπίζονται στον τομέα της κτηνοτροφίας, χαρακτηρίζουν και την παρέμβαση στους άλλους τομείς. Ο βιοτεχνικός-χειροτεχνικός συνεταιρισμός, ο οικοδομικός, ο χειμερινός τουρισμός. Τομείς της ταυτότητας των Ανωγείων, με την προσπάθεια της Τ.Α. βρίσκουν διεξόδους για παραπέρα ανάπτυξη.

Τέλος, η μονάδα ανοσοδιαγνωστικών υλικών με επικέντρωση στις ζωνόσους. Με την βοήθεια του Ινστιτούτου Μοριακής Βιολογίας και Βιοτεχνολογίας της Κρήτης ο Δήμος προχωρεί στην ίδρυση της παραπάνω μονάδας. Η οικονομία του Δήμου είναι κτηνοτροφική, τα προϊόντα της μονάδας παράγονται από αιγοπρόβατα και είναι προϊόντα εισαγόμενα με πολύ μεγάλη προστιθέμενη αξία. Λείπει βέβαια η τεχνογνωσία. Χρειάζεται η βοήθεια του Πανεπιστημίου. Μέσα από τέτοιες σχέσεις προχωρά η ανάπτυξη της κοινωνίας. Δεν είναι ο Δήμος αυτόρκτης. Οι σχέσεις με όλους τους άλλους φορείς είναι αναγκαίες. Από την άλλη πλευρά, με τέτοιες μόνο προσπάθειες το Πανεπιστήμιο μπορεί να ξεπεράσει την κρίση του και να ενταχθεί στην κοινωνία, όπου τουλάχιστον ανήκει. Το Πανεπιστήμιο για το συμφέρον του λαού και του τόπου, έτσι αποκτά νόημα.

Η Τ.Α. στην ανάπτυξη

- Η Τ.Α. γνωρίζει τα προβλήματα.
- Η Τ.Α. γνωρίζει την οικονομική και κοινωνική ταυτότητα της κοινότητας και θέλει να την σεβαστεί.
- Η δράση της Τ.Α. έχει διαφάνεια, λόγω τουλάχιστον κλίμακας, ασκείται με δυνατότητα αναδρασιακών επιδράσεων.
- Η Τ.Α. λογοδοτεί άμεσα στους αποδέκτες και φορείς της ανάπτυξης.
- Η διαχείριση της ανάπτυξης από την Τ.Α., έχει σαν αποτέλεσμα να δημιουργούνται τοπικά στελέχη που μπορούν να διαχειριστούν τα αποτελέσματα της ανάπτυξης σαν δυναμικής διαδικασίας.
- Η Τ.Α. είναι η εξουσία της κοινότητας. Μιας κοινότητας που θέλει να ζήσει στον χώρο της. Γι' αυτό θέλει να σεβαστεί τον χώρο της και τους ανθρώπους.

Τα παραπάνω δείχνουν ότι η Τ.Α. μπορεί να δει την ανάπτυξη μ' ένα πνεύμα διαφορετικό από την κεντρική εξουσία ή τον ιδιώτη επενδυτή. Ένα πνεύμα που προσδιορίζει άλλες πολιτιστικές αξίες. Ένα νέο πολιτισμό. Πού βρίσκεται όμως η αντικαπιταλιστική κατεύθυνση των αναπτυξιακών επιλογών της Τ.Α.;

Ίσως η αριστερά να 'χει μάθει πως αν τα μέσα παραγωγής ανήκουν στην Τ.Α., μιλώντας στο επίπεδο του Δήμου ή της

κοινότητας, αυτό είναι αρκετό για να σηματοδοτήσει ένα μη καπιταλιστικό χαρακτήρα ανάπτυξης. Μήπως όμως υπάρχει ένα τεράστιο ζήτημα που βρίσκεται στην αντίληψη που έχουμε για την φύση και την έννοια της επέμβασης σ' αυτήν; Όπως επίσης στην αντίληψη που έχουμε για την έννοια της συμμετοχής του λαού;

Η δημιουργία για παράδειγμα μιας τεράστιας Δημοτικής Βιομηχανίας Τοιμέντου στο χώρο των Ανωγείων, με εργάτη τον Ανωγειανό βοσκό, πιθανό να έλυνε το πρόβλημα των χαμηλών εισοδημάτων.

Το ζήτημα είναι τι σχέση θάχε αυτή η μονάδα με την ταυτότητα του χώρου και το πρόσωπο του Ανωγειανού. Η αντικατάσταση του πρωϊνού ξυπνήματος για την πρωϊνή βόλτα των ζώων με ένα νόμιμο οκτάωρο τι θα σήμαινε στην ψυχή του Ανωγειανού; Τι είδους συμμετοχής να περιμένουμε από τον Ανωγειανό βοσκό τότε;

Σίγουρα όλοι μας είμαστε οικολόγοι. Τουλάχιστον για λόγους συμφέροντος. Όμως μήπως η οικολογία απαιτεί μια άλλη σχέση με την φύση; Αντί την εξουσιαστική επέμβαση, τον σεβασμό. Και μήπως απαιτείται τον σεβασμό του πρόσωπο του ανθρώπου; Αν σήμερα, νομίζω, υπάρχει μια αντικαπιταλιστική κατεύθυνση στις αναπτυξιακές πρωτοβουλίες της Τ.Α., αυτή θα βρίσκεται στην απόφαση της κοινότητας να υπάρξει, σ' ένα περιβάλλον που γνωρίζει την οικονομική και κοινωνική του ταυτότητα και θέλει να την σεβαστεί.

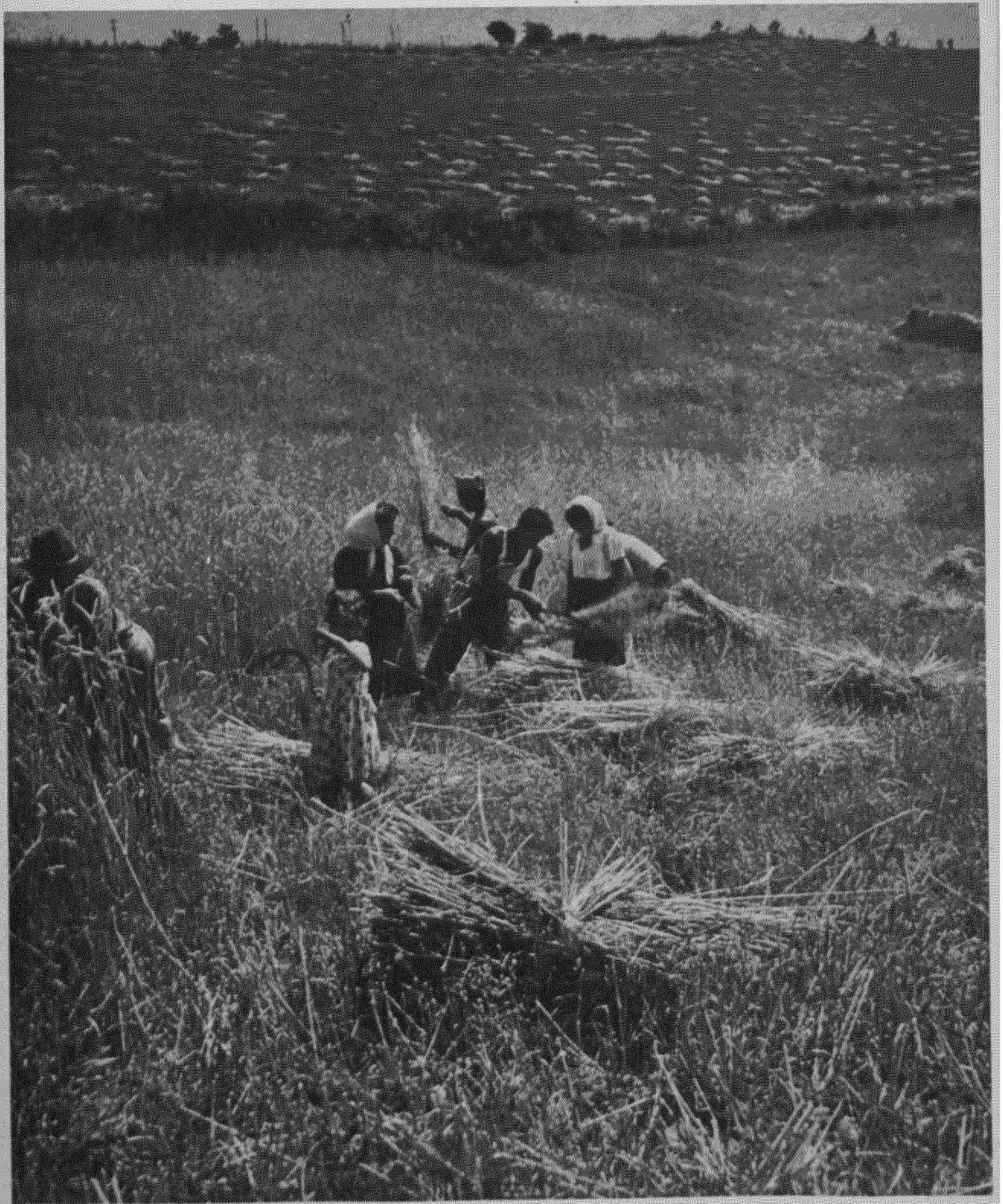
Οι συντονιστές της Ανάπτυξης στ' Ανώγεια

Από τα παραπάνω νομίζω τουλάχιστον προκύπτει ότι ένα σεβαστό έργο έχει γίνει στ' Ανώγεια. Ακόμα με οικονομικά μεγέθη επιχειρηματολογώντας, περίπου 450 εκατομμύρια δραχμές από προγράμματα της ΕΟΚ μόνο για τ' Ανώγεια, δηλώνει μια δραστηριότητα σημαντική. Ποιοί λοιπόν είναι οι συντελεστές αυτής της επιτυχίας; Πολλοί θα φωνάξουν ο Δήμαρχος.

Σίγουρα ο Δήμαρχος έπαιξε σημαντικό ρόλο. Η ιεραρχοκρατική του αφιέρωση στον θεσμό της Τ.Α., έχει σαν καρπούς το έργο στ' Ανώγεια.

Όμως μήπως πίσω από τον Δήμαρχο κρύβονται φωτισμένοι διανοούμενοι που τον συμβούλεψαν σωστά, ή ισχυροί κομματικοί μηχανισμοί που τον στήριξαν μ' επιτυχία;

Πίσω από τον Δήμαρχο βρίσκεται η απόφαση του εγκαταλειμμένου στις κορφές του Ψηλορείτη Ανωγειανού να ζήσει στον χώρο του καλύτερα από χτες. Κι αυτή του την αγωνία την εξέφρασε μ' ένα τρόπο βαθιά πολιτικό. Να διαχειρισθεί ο ίδιος τον χώρο του. Να διαχειρισθεί την εξέλιξη της κοινωνίας του και της οικονομίας του. Παρ' όλο που οι Ανωγειανοί είναι έντονα κομματικοποιημένοι, αυτή η κομματικοποίηση δεν επικράτησε στις λειτουργίες του Δήμου. Οι κομματικές πολώσεις δεν λειτουργήσαν σαν εκτόνωση του πολιτικού τους αδιεξόδου. Γι' αυτό και η πλατιά πολιτική συμπαράταξη γύρω από τον Δήμαρχο. Εξ' άλλου στην παρέμβαση που επιχειρεί ο Δήμος ποιές ταξικές αντιθέσεις εγείρονται μεταξύ των Ανωγειανών που να αξιολογούν την κομματική πολυδιάσπαση; Τι έχουν να χωρίσουνε Πράσινοι και Βενετοί Ανωγειανοί βοσκοί;

Η ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΛΑΪΚΗΣ ΒΑΣΗΣ ΒΡΟΝΤΑΔΟΥ ΧΙΟΥ

ΜΑΡΚΟΣ ΜΕΝΝΗΣ

Βροντάδου είναι ο δεύτερος σε έκταση και πληθυσμό του Νομού Χίου και βρίσκεται στην Ανατολική πλευρά του νησιού απέναντι από τις Μικρασιατικές ακτές. Ο πληθυσμός του κύρια είναι ναυτικοί και πολύ λίγα άτομα ασχολούνται με την αλιεία και την κτηνοτροφία.

Όπως και όλα τα υπόλοιπα τμήματα της Ελληνικής Επαρχίας, εξ αιτίας του στρεβλού μοντέλου ανάπτυξης που ακολούθησαν οι μέχρι σήμερα Κυβερνήσεις, ακολούθησε μία φθίνουσα πορεία από άποψη πληθυσμού, με αποτέλεσμα απο 8.500 κατοίκους στην απογραφή του 1951, το 1981 να έχει φθάσει τους 4.000 κατοίκους.

Η Δημοτική Αρχή που βγήκε στις εκλογές του 1982 είχε να αντιμετωπίσει μία σειρά απο σοβαρά προβλήματα, το κυριότερο απο τα οποία ήταν η απασχόληση των κατοίκων και η ανεργία που είχε ενταθεί σε πολύ μεγάλο βαθμό εξ αιτίας και της κρίσης στη Ναυτιλία.

Το μεγάλο κόστος στα διάφορα είδη πρώτης ανάγκης που εξ αιτίας της απόστασης απο τον Εθνικό κορμό ήταν πολύ μεγαλύτερο σε σχέση με την υπόλοιπη Ελλάδα ακόμα και με γειτονικά νησιά.

Αποφασίσαμε λοιπόν την δημιουργία μιάς Δημοτικής Επιχείρησης Λαϊκής βάσης στην οποία ο Δήμος θα συμμετέχει με ποσοστό 51% και οι Δημότες με 49% και η οποία Επιχείρηση θα αναλάμβανε την ανάπτυξη του τόπου.

Δεδομένου ότι ο Δήμος είχε ελάχιστη περιουσία και πολύ ελάχιστο ρευστό χρήμα έγινε μια απογραφή και βρήκαμε ότι ο Δήμος είχε στη διάθεσή του σωλήνες ύδρευσης, αποχέτευσης και διάφορα εξαρτήματα που η αξία τους υπερέβαινε τα 10.000.000.

Έτσι τον Ιούνιο του 1983 το Δημοτικό Συμβούλιο, έπειτα απο μία σειρά συγκεντρώσεις και συζητήσεις με τους δημότες της περιοχής, αποφάσισε την ίδρυση της Εταιρείας με αρχικό μετοχικό κεφάλαιο 5.000.000, που σαν συμμετοχή στο κεφάλαιο της Εταιρείας, ο Δήμος έβαζε 2.600.000 σωλήνες ύδρευσης και οι δημότες 2.400.000 σε μετρητά, με σκοπό τη δημιουργία καταστήματος τροφίμων super market και τμήματος υδραυλικών (σωλήνες-μπογιές-εργαλεία μηχανισμού κ.λ.π.).

Ζητήσαμε απο το Υπουργείο Παιδείας την παραχώρηση ενός παλαιού Δημοτικού Σχολείου, το οποίο με ένα πρόγραμμα ανεργίας με τον ΟΑΕΔ, το αναπαλαιώσαμε, στεγάσαμε Γραφεία της Εταιρείας και τα παραπάνω τμήματα και μπορούμε αδιάστα να πούμε ότι η συμπαράσταση του κόσμου ήταν συγκινητική.

Σε ελάχιστο χρονικό διάστημα εξαντλήθηκαν οι μετοχές με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν παράπονα απο τους συνδημότες που δεν πρόλαβαν να αγοράσουν μετοχές. Έτσι με απόφαση του Δ.Σ. της Εταιρείας αυξήθηκε το μετοχικό κεφάλαιο σε

10.000.000, με τα ίδια ποσοστά συμμετοχής 51%, 49% και με τον ίδιο τρόπο που αναφέρεται παραπάνω.

Η παρέμβαση στην αγορά μπορούμε να πούμε ότι ήταν καθοριστική, υπήρχαν διάφορα είδη τροφίμων με διαφορά 20-30 δρχ. απο τα υπόλοιπα super market του νησιού. Αποτέλεσμα και τα υπόλοιπα μαγαζιά να ρίξουν τις τιμές και να υπάρξει ένας σωστός ανταγωνισμός με την ιδιωτική πρωτοβουλία και οι δημότες να αγοράζουν σε κανονικές τιμές τα προϊόντα τους.

Το ίδιο έγινε και με το δεύτερο τμήμα Υδραυλικών, όπου η παρέμβαση της Εταιρείας μας σε διαγωνισμούς του Δημοσίου, Δήμων και Κοινοτήτων κ.λ.π. ήταν καθοριστική.

Τα αποτελέσματα χρήσης του 1983 ήταν αρκετά ικανοποιητικά, δημιουργήθηκαν 15 περίπου θέσεις μόνιμης απασχόλησης και τα κέρδη ήταν 2.000.000 τα οποία μοιράσθηκαν ο Δήμος Βροντάδου και οι δημότες.

Το 1984 με απόφαση της Γενικής Συνέλευσης, αυξήθηκε το μετοχικό κεφάλαιο της Εταιρείας στα 40.000.000 όπου ο Δήμος συμμετέχει με ποσοστό 55% και οι Δημότες 45%. Έγινε επέκταση των εγκαταστάσεων της Επιχείρησης στα δύο τμήματα και δημιουργήθηκε και τρίτο τμήμα το τμήμα Τεχνικών Έργων, Δημοσίων, Δημοτικών, Κοινοτικών και ιδιωτικών έργων.

Οι θέσεις εργασίας αυξήθηκαν σε 30 και αγοράσθηκαν μηχανήματα οδοποιίας, ύδρευσης, φορτηγό, οδοστρωτήρας, κομπρεσέρ κ.λ.π.

Τα αποτελέσματα χρήσης του 1984, 3.600.000 δρχ. κέρδη τα οποία μοιράσθηκαν Δήμος Βροντάδου, Μέτοχοι και οι εργαζόμενοι στην Επιχείρηση, οι οποίοι συμμετέχουν με εκπροσώπους τους σύμφωνα με τον 1416/84 στο Δ.Σ. της Εταιρείας.

Το 1985 η Εταιρεία επεκτείνεται σε νέους τομείς δραστηριότητας με την δημιουργία Τουριστικού Τμήματος. Δημιουργούνται και νέες θέσεις εργασίας όπου φθάνουμε τις 40. Γίνεται νέα αύξηση του μετοχικού κεφαλαίου απο 40.000.000 στα 80.000.000 με τα ίδια ποσοστά συμμετοχής, Δήμος 55% δημότες 45% ενώ παράλληλα δίνεται κάρτα σ' όλους τους μετόχους οι οποίοι έχουν ένα ποσοστό έκπτωσης σ' όλα τα είδη που αγοράζουν απο την Εταιρεία.

Το τέλος της χρήσης βρίσκει την Εταιρεία με 4.500.000 κέρδη και με 45 θέσεις μόνιμης εργασίας, ενώ το 1986 αγοράζονται κομπιούτερ και μηχανοργανώνεται με σύγχρονες μεθόδους η Εταιρεία η οποία βάζει στόχους, πέραν απο τη λειτουργία snack bar - Εστιατορίου - Καφετέριας και την λειτουργία Κάμπινγκ στην περιοχή Δασκαλόπετρας, την κατασκευή Ξενοδοχειακής μονάδας στο ίδιο μέρος, την διακίνηση και εμπορία υγρών καυσίμων σ' όλο το Νομό, την δημιουργία Εμπορικού Κέντρου στον Δήμο και μια Βιοτεχνία γλυκών κουταλιού, δραστηριότητες που θα δημιουργήσουν 300 περίπου νέες θέσεις εργασίας.

Έτσι αποδεικνύεται πιά στην πράξη και όχι στα λόγια, παρά τις δυσκολίες και τα εμπόδια (κενά Νόμου, μή έκδοση Προεδρικών Διαταγμάτων Νόμου 1416/84 κ.λ.π.), ότι και ο Κοινωνικός τομέας της οικονομίας όχι μονάχα θέλει αλλά και μπορεί και είναι σε θέση να κάνει ουσιαστική παρέμβαση στις παραγωγικές σχέσεις και στην δομή της Ελληνικής οικονομίας.

Τελειώνοντας θέλουμε να τονίσουμε ότι όλα αυτά έγιναν γιατί ο λαός είχε πλήρως ενημερωθεί και γνώριζε και τι θέλαμε και που το πηγαίναμε.

Γι αυτό βοήθησε μ' όλες του τις δυνάμεις, και εδώ επίσης θα είθελα να τονίσω ότι μέχρι σήμερα δεν εκμεταλλευτήκαμε τις ευεργετικές διατάξεις του Νόμου 1262/82 κάτι που έχει προγραμματισθεί για τα επόμενα χρόνια.

Έτσι με την Δημοτική μας Επιχείρηση κύριο αναπτυξιακό φορέα του τόπου πιστεύουμε, και το πιστεύουμε ακράδαντα πως τούτος εδώ το τόπος θα πάει μπροστά.

[Ο ΜΑΡΚΟΣ ΜΕΝΝΗΣ είναι Δήμαρχος Βροντάδου και Πρόεδρος της Π.Ε.ΔΗ.Β.Α.Ε.]

Σπ. Μελετζής. «Με τους αντίπαλους στα βουνά», σελ. 106. «Αντιδοιοόρηση. Συνέλευση χορευτών».

Αποσπάσματα από το βιβλίο:

«Η Λαϊκή Εξουσία στην Ελεύθερη Ελλάδα»

του Γεωργιούλα Μπέικου, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1979.

«Τη φροντίδα για τον επισιτισμό, την παραλαβή τροφίμων, που αναλογούσαν στις δυο συνοικίες, τη διανομή τους, την αναλάβαινε η Επιτροπή. Η διορισμένη από το Επαρχείο επισιτιστική επιτροπή μετατρεπόταν σε απλό βοηθό της πρώτης.

Η Επιτροπή Επίλυσης είχε δικαίωμα κι υποχρέωση να υποδείχνει στο χωριό για εκλογή τα κατά τη γνώμη της κατάλληλα πρόσωπα γι' αγροφύλακες —καταργώντας τον πρόσφατο θεσμό της μονιμότητας των αγροφυλάκων κι επαναφέροντας τον παραδοσιακό της απευθείας εκλογής τους από τους κατοίκους— για νόρμονομέα (νεροφόρο), για τη φύλαξη και δόσωση της χωρικής αγέλης βοδιών και γελαδιών (γελαδάρη), των αλόγων και μουλαριών, (βαλμά), των οικοειτών γιδιών (γιδοδισιάρη). Για την εκλογή όλων αυτών υποχρεωνόταν να καλεί γενική σύναξη του χωριού. Σ' αυτή θα συμφωνιότανε και η αμοιβή των προσώπων, που αναλαβαίνανε υποχρεώσεις. Τον έλεγχο για την καλή εκπλήρωση των συμβατικών υποχρεώσεων κι από τις δυο μεριές τον έπαιρνε πάνω της η Επιτροπή.

Η Επιτροπή αναλάμβανε χρέος της τη φροντίδα επίσης για τις ανάγκες του σχολείου και της εκκλησιάς και στις δυο συνοικίες. Οι αποφάσεις και τα μέτρα των σχολικών Εφοριών και των επιτροπών των εκκλησιών, χρωστούσαν να είναι αποτέλεσμα συνεννόησής τους με την Επιτροπή Επίλυσης, που θα είχε και τη διαρύνουσα γνώμη.

Θα επαγρυπνούσε για την προστασία του κεφαλάρη του χωριού, του δάσους «Κρη». Το ίδιο υποχρεωνότανε να μεριμνάει για την προστασία των δασών του χωριού, των δυσκολιάδων —ιδιαίτερα για το «βοϊδολιάδο Μάρτσας»— για τους ποτιστήδες, τα γρέκια να μην κλείνονται τ' αναγκαστικά περάσματα για τα κοπάδια.

Αν χρειάζεται εθελοντική δουλειά για μικροέργα, όπως το καθάρισμα και μερεμέτιομα των στερνών που μαζεύεται το νερό για το πότισμα των κήπων, η διάνοιξη και συντήρηση κοινών νεραυλακιών, το ξεκαίνουργημα των γεφυρών μέσα στο χωριό, η καθαριότητα πλατείας και δρόμων κλπ κλπ, η Επιτροπή ήτανε υποχρεωμένη να οργανώνει τις «αγαρίες», όπως επικράτησε να λέγεται αυτό το είδος προσφοράς κοινωνικής εργασίας, και να τις κατανέμει ακριβοδίκαια.

Χρωστούσε να προσφέρει, αν της το ζητούσανε, τις «καλές της υπηρεσίες», με την έννοια να μεσολαβήσει «μ' ένα καλό λόγο», σε τυχόν προστριβές και διαφορές μέσα σε μια οικογένεια ή ανάμεσα σε συγγενολόγια. Να προσπαθήσει να βρει μια συμβιβαστική λύση, να διαπραγματευτεί με τα «δυο μέρη», που πολλές φορές χάνουνε την ψυχραιμία και δεν είναι σε θέση μήτε να κάτσουνε ήσυχα να κουδεντιάσουνε το πρόβλημα που τα χωρίζει. Και τέτοια προβλήματα δε λείπουνε από τη φτωχολογιά. Ασυμφωνίες στις αδεσφομοιρασίες πατρικής κληρονομιάς, στην παραχώρηση μεριδίου σε τέκνα που θέλουνε να χωρίσουνε από την υπόλοιπη οικογένεια, αναιρέσεις υποσχεμένης προίκας ή αξίωση του γαμπρού για μεταγαμήλιο πανωπρόικι. Προβλήματα τέτοια ουκ εστιν αριθμός και τέλος!

Η μεσολάβηση της Επιτροπής θ' αναλαμβανότανε έστω ο ένα από τους «αντιδίκους» αν το ζητούσε. Στη μεσολάβηση μπορούσε να πάρει μέρος κι όλη η Επιτροπή, αν σ' αυτό συμφωνούσανε και τα δύο μέρη των ενδιαφερομένων, αλλά και μόνο ένας από τα μέλη της επιτροπής αν υπήρχε τέτοια παράκληση. Ν' αρνηθεί τη μεσολάβηση η Επιτροπή ή μέλος της, δεν επιτρεπότανε.

Η Επιτροπή θα συγκέντρωνε τις οικονομίες του χωριού σε χρήμα και σ' εθελοντική δόση. Ήτανε υποχρεωμένη να τηρεί αυστηρά το απόρρητο της προσφοράς του καθενός. Ο χωριά-

της δε θέλει να ξέρει όλος ο κόσμος το πούγγι του. Η Επιτροπή θα κρατούσε Ταμείο και θ' απόδινε λογαριασμό στη σύναξη του χωριού. Καθένας μπορούσε όποια στιγμή ήθελε ν' αποσύρει το χρηματικό ποσό που κατέθεσε και η επιτροπή ήτανε υποχρεωμένη να του το επιστρέψει. Σε περίπτωση που τα χρήματα είχανε κλειστεί σε προμήθειες, αμέσως μετά τη διανομή και την είσπραξη όφειλε να τα δώσει.

Καθένας είχε το δικαίωμα ν' αποσύρει την υπογραφή του από το συμφωνητικό όποια στιγμή το ήθελε. Αν αυτό το κάνανε οι περισσότεροι, τότε η Επιτροπή έπανε να υπάρχει. Πριν αυτοδιαλυθεί θα συγκαλούσε σύναξη, θα απόδινε τον τελικό λογαριασμό, θα επέστρεφε στους δικαιούχους ό,τι χρήματα κρατούσε.

Καθένας είχε το δικαίωμα σε όποια στιγμή να ζητήσει προφορικά ν' αλλάξει ένα ή περισσότερα πρόσωπα ή και όλη η επιτροπή. Στην περίπτωση αυτή το ζήτημα θα ερχότανε στη σύναξη και θα γινότανε ό,τι αποφάσιζε η πλειοψηφία των «συμβαλλομένων».

Τακτική σύναξη των συμβαλλομένων δεν προβλεπότανε, γιατί οι κάτοικοι συναζόντανε σχεδόν κάθε βράδυ στο κατάστημα του Β. Παπαστάθη και η Επιτροπή είχε την υποχρέωση να συζητάει με τους κατοίκους τα προβλήματα που αντιμετώπιζε να συμβουλευέται, να ζητάει τη συμπαράσταση που νομίζει, να κατανέμει δίκαια τις υποχρεώσεις ή όποια άλλα «δάρητα».

Το γενικό χαρακτηριστικό του περιεχομένου του Συμφωνητικού ήτανε, ότι καθιέρωνε μια γενική ρυθμιστική, διαιτητική, χωρίς εκτελεστική δύναμη και υποχρεωτική επιβολή, εξουσία σε όλη τη ζωή του χωριού. Τη γέννησε μια συγκεκριμένη ανάγκη. Η ανάγκη ν' αντιμετωπιστούνε τα προβλήματα με τις ίδιες τις ενυπάρχουσες μέσα στη μικρή κοινωνία του χωριού δυνάμεις, σε μια στιγμή που άρχιζε η προϊούσα παραλυσή της κρατικής μηχανής και σε ό,τι αφορά τις υποχρεώσεις της να θεραπεύσει στοιχειώδεις ανάγκες του πληθυσμού. Η ανάγκη να πληρωθεί το κενό, δημιούργησε η απουσία των κρατικών λειτουργιών από αυτή τη θεραπεία. Οι λαοί δε χάνονται, επειδή θα διαλυθεί ή θα παραλύσει ή θα παρακμάσει, μ' ένα λόγο επειδή «έφαγε τα ψωμιά της» η μια ή η άλλη μορφή κρατικής διακυβέρνησης. Βρίσκουνε άλλες μορφές οργάνωσης για την αντιμετώπιση των ζωτικότερων, έστω, προβλημάτων τους. Γιατί οι λαοί είναι οι δημιουργοί.

Διάβασα αργά-αργά το συμφωνητικό και ρώτησα, αν υπάρχει καμιά αντίρρηση. Καμιά. «Τότε να υπογράψουμε», πρότεινε να.

Άρχισε η υπογραφή. Ένας-ένας περνούσανε από το τραπέζι και δάξανε μια τζιφρα. Εδώ υπήρχε μια παράδοση —να συμβάλλονται, γενικά μόνο οι αρχηγοί οικογενειών, και να υπογράφουνε μόνο αυτοί. Αλλά τώρα αναλαβαίνανε υποχρεώσεις όλοι οι ενήλικοι άντρες. Έπρεπε να τις αναλάβουνε με τη δική τους υπογραφή κι όχι με των πατεράδων τους. Άλλωστε, είχανε ένα είδος δικαίωμα ψήφου. Δεν ήταν δύσκολο να πείσεις ότι έπρεπε όλοι οι ενήλικοι να «συμβληθούνε». Δεχτήκανε την πρότασή μου κι υπογράψανε όλοι οι άντρες από 18 χρονών και πάνω.

Θαρρύνοντας από το καλοδέξιο της πρότασης, προχώρησα και σε μιαν άλλη, τη συμμετοχή των γυναικών. Βέβαια ούτε καν απόπειρα χωρούσε στη δοσμένη στιγμή και στο συγκεκριμένο χώρο να δάλεις θέμα ίσων δικαιωμάτων των γυναικών. Κιντύνευσε για το καρφί να χάσεις το πέταλο! Να σου πούνε οι γερόντοι «πας να μας χαλάσεις το ζακόνι πάμπου προς πάπ-

που, αι στο διάολο κι εσύ, που θέλεις να μας θγάλεις τις γυναίκες στο μεϊντάνι».

Όμως υπήρχε και μια κατηγορία γυναικών στο χωριό, που διευκόλυνε να γίνει ένα δῆμα. Αυτές μπορούσαν να πάρουνε το δικαίωμα να έχουνε λόγο για τα «κοινά» με το σπαθί τους. Από τη «θέση» τους στην οικονομία του χωριού –ας το πούμε έτσι απλοϊκά. Ήσανε χήρες, είτε τα ορφανά κορίτσια, που στην ουσία είχανε απομείνει αρχηγοί οικογενειών, αφού δεν υπήρχε άντρας στο σπίτι. Πληρώνανε φόρους, αγραφύλακα, παπά, υδρονομέα, γελαδάρη, δαλμά, γιδοδοιτσιάρη. Μ' ένα λόγο συμμετείχανε σε όλα τα οικονομικά δάρη, όπως και οι άντρες φαμελίτες. Δύσκολα θα μπορούσε κανένας ν' αρνηθεί το δικαίωμά τους τουλάχιστο να ρωτιώνται για τα προβλήματα εκείνα, που θα κληθούνε αύριο να εκπληρώσουνε οικονομικές υποχρεώσεις ανάλογα με το έχει τους. Ήτανε μια ευκαιρία να προβάλλουμε τα δικαιώματά τους αυτά, που οι ίδιες ποτέ δε θα σκεφθήκανε ότι υπάρχουνε καν. Πάνω σ' αυτή την οικονομική δάση ανέπτυξα, όσο γινότανε πειστικότερα, τα επιχειρήματά μου, στην ιδιόμορφη αυτή γενική συνέλευση του χωριού υπερ του δικαιώματος αυτής της κατηγορίας γυναικών να υπογράφουνε το Συμφωνητικό μας, να «ψηφίσουνε».

σελ. 176-179 (τόμος πρώτος)

Το ΕΑΜ, και πριν καν παρουσιαστεί στα χωριά ανοιχτά, πράγμα που έγινε με την εμφάνιση του ΕΛΛΑΣ, στο τελευταίο τρίμηνο του 1942, άρχισε να πετυχαίνει δυο ουσιώδη: στύλωσε το εθνικό και πατριωτικό φρόνημα του κόσμου και καλλιέργησε ένα κλίμα ομοψυχίας στα χωριά, που παρόμοιο δεν είχανε ματαγνωρίσει, αναμφισδῆτητα. Βέβαια η σκλαβιά υπαγόρευε τη συσπείρωση σαν στοιχείο επιβίωσης. Εξίσου όμως, μπορούσε να κατευθύνει και προς την αποσύνθεση –να εξουθενώσει το φρόνημα και να διαλύσει τους ψυχικούς δεσμούς της κοινωνικής ομάδας.

Τα χωριά δεν είναι μυστικό πως κατατρυχόντανε πάμπου προς πάμπου από μικρές ή μεγάλες διχόνοιες, που πότε-πότε παίρνανε δραματικές διαστάσεις όπως για παράδειγμα, στο χωριό μου το 1932, που ένας άνθρωπος, ο Ηλίας Τσιαμασιώτης, σκότωσε εννιά συγχωριανούς του μέσα σε λίγη ώρα και για λίγα τετραγωνικά μέτρα γης!...

Είδαμε σε προηγούμενα τον «αιώνιο» καιγά των κατοίκων του Κλειτσού, που είχανε μοιραστεί σε «Κλεισιώτες» και «Κοριτσιώτες» –στους τελευταίους συγκαταλεγόμουνα κι εγώ, μάλιστα ξεσπαθωμένος! Τώρα όμως άλλοι καιροί, άλλα μυαλά, άλλα καθήκοντα.

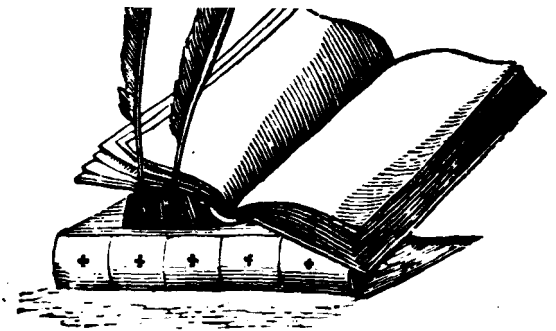
... Την άνοιξη του 1942, μια Κυριακή απόγευμα, χτύπησε η καμπάνα της εκκλησιάς του Μεσοχωριού σύναξη. Η πρωτοβουλία για τη συνάρθωση προερχότανε από μένα. Η σύναξη έγινε στην εκκλησιά του Μεσοχωριού. Βάλαμε προϊσταμένο της το γέρο-δάσκαλο, τον Κώστα Παπαδόπουλο, θιασώτη του αποχωρισμού της Κορίτσας από τον υπόλοιπο Κλεισό. Ο γιατρός Κώστα Μαλάμης, σημαιοφόρος του αντίθετου, έπιασε ένα στασιδί. Μίλησα εγώ στη σύναξη. Για ΕΑΜ δεν είπα τίποτα –την ύπαρξή του την ξέρανε οι λίγοι μνημένοι, δε λέγω οργανωμένοι. Μίλησα όμως, με το πνεύμα του ΕΑΜ. Το θέμα που έβαζα ήτανε να τερματίσουμε τα του διαχωρισμού. Το έθνος όλο

ήτανε στο σταυρό της πιο ανήλεης σκλαβιάς κι απαιτεί την πιο γερή εθνική ενότητα. Συνεπώς οι σκέψεις ακόμα για διαχωρισμό και διχόνοιες καταντούνε απαράδεκτες, «πελεκάμε πάνω στα πόδια μας». Μας χρειάζεται ενότητα και «εν τη ενώσει η δύναμις».

Στο ίδιο πνεύμα μίλησε κι ο γέρο-δάσκαλος. «Περασμένα, ξεχασμένα» και «κακό χωριό και λίγα σπίτια». Μήνυμα στην ώρα του, γι αυτό και με συγκίνηση το δεχτήκανε οι Κλεισιώτες. Αντίθετη γνώμη δεν ακούστηκε. Κι ο διαχωρισμός και τα συναφή, ξεχαστήκανε. Ένα πρόβλημα που αναστάτωνε χρόνια το χωριό, το «έλυσε» καταργώντας το, το πνεύμα του ΕΑΜ.

Η ομοψυχία, που είχε δημιουργήσει το ΕΑΜ στο χωριό, επέτρεψε να διατηρηθεί η λήθη του θέματος και πολύ μετα το ξερίζωμα άλλων επιτευγμάτων της εαμικής εποχής. Αλλά το 1965, που είχα κατέβει στην Ελλάδα, έμαθα με λύπη μου, ότι τα παραβλάσταρα του παλαιοκομματισμού ξανά ρίζανε το χωριό στην παλιά διχόνοια. Ο καηγάς φούντωσε και πάλι γύρω από το παλιό πρόβλημα, που το είχε θάψει το ΕΑΜ. Μάταια προσπάθησα στην Αθήνα το '65 να πείσω μερικούς νεοπαλαιοκομματικούς «σημαιοφόρους» της διαίρεσης του χωριού, ότι διαλύουνε ένα μεγάλο χωριό για να κάμουνε τέσσερα μικρά και κακορίζικα, ότι, τέλος, πρέπει να παραιτηθούνε από τη στραβή κατεύθυνση. Εκείνοι, πέρα δρέχει! Μόνο που τώρα δεν ξέρω αν οι καταστροφικοί σεισμοί καταποντίσανε και τα μίζερα σχέδια των χαλαστών κομματαρχαίων και κομματαρχίσκων, αφού γκρεμίσανε σπίτια και χωριά...

σελ. 234-235 (τόμος πρώτος)

Γιώργος Δουατζής: ΤΟΠΙΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ.

Εξάντας. Αθήνα, 1986 (σσ. 268)

Το βιβλίο του Γ. Δουατζή είναι μια γνήσια δημοσιογραφική προσπάθεια να συγκεντρώσει τα πιο σημαντικά στοιχεία που υπάρχουν για την Τοπική Αυτοδιοίκηση στην Ελλάδα. Το βιβλίο συμπληρώθηκε με συνεντεύξεις, τις θέσεις των κομμάτων και το προσχέδιο νόμου για τον Καταστατικό Χάρτη της Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

Η εισαγωγή αφιερώνεται στο άρθρο 101 και 102 του Συντάγματος του 1975 για τους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης και τις πρώτες προσπάθειες για την αυτονόμηση των τοπικών υποθέσεων από την κεντρική εξουσία, ενώ στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται ένα σύντομο ιστορικό της Τ.Α. στην Ελλάδα από τα αρχαία χρόνια μέχρι τις ημέρες μας.

Η λαϊκή εξουσία – λαϊκή αυτοδιοίκηση φάνηκε να βρήκε τη μεγαλύτερη υποστήριξη στην περίοδο της κατοχής και βρήκε τη δικαίωσή της στον Κώδικα της Τοπικής Αυτοδιοίκησης που επεξεργάστηκε η ΠΕΕΑ τον Αύγουστο του 1944. Στο βιβλίο υπάρχουν δύο ιστορικά κείμενα της εποχής, α) για το θέμα της αυτοδιοίκησης στην Ελεύθερη Ελλάδα (Κοινή διαταγή των στρατηγών Ζέρβα και Άρη Βελουχιώτη, 10.8.1943) και β) Διαταγή για την εφαρμογή των Διατάξεων για την Τοπική Αυτοδιοίκηση και τη Λαϊκή Δικαιοσύνη στις ελεύθερες περιοχές τον Ιανουάριο του 1944 (1.12.1943 Σ. Σαράφης και Γ. Σιάντος).

Το δεύτερο κεφάλαιο αναφέρεται στο σημαντικό πρόβλημα των οικονομικών της Τ.Α. (1949-81). Παρατίθενται αρκετές στατιστικές και στοιχεία και συγκρίνονται με άλλες χώρες καθώς και προτάσεις για την οικονομική αυτοτέλεια των οργανισμών Τ.Α. Η σύγκριση με το τι συμβαίνει σε άλλες χώρες είναι πρόχειρη και χωρίς ανάλογη βιβλιογραφία που να τεκμηριώνει τα στοιχεία που παρουσιάζονται.

Το τρίτο κεφάλαιο: Μια εικόνα μέσα

από ντοκουμέντα περιέχει ένα γράμμα-διαμαρτυρία της ΚΕΔΚΕ (17.3.1980) στον τότε υπουργό Εσωτερικών της Ν.Δ. και μια εισήγηση ενός προέδρου κοινότητας προς την ΚΕΔΚΕ (Οκτώβριος 1980) για την κατάσταση της ελληνικής υπαίθρου, και συμπληρώνεται με προσωπικές επαφές του συγγραφέα (ρεπορτάζ) στις διάφορες γειτονιές της Αθήνας, (Μενίδι, Ταύρος, Περιστέρι, Καισαριανή).

Το ΠΑΣΟΚ στην κυβέρνηση (τέταρτο κεφάλαιο) ξεκινάει με τις εξαγγελίες του ΠΑΣΟΚ για την Τ.Α. μετά τις εκλογές του 1981 και τον απολογισμό στα μέσα του 1985 από τον Μ. Κουτσόγιωργα (Σάμος, 3.10.1985). Επίσης περιλαμβάνεται ένας χρήσιμος αλλά ατεκμηρίωτος κατάλογος τοπικών πρωτοβουλιών διάφορων Τ.Α. στα τελευταία χρόνια, και διάφοροι θεσμοί που ψηφίστηκαν τα τελευταία χρόνια. (Ο θεσμός λαϊκής συμμετοχής, μεταβίβαση αρμοδιοτήτων στην Τ.Α., ύδρευση κοινοτήτων, διοικητικά και τεχνική υποστήριξη της Τ.Α. και νέων αναπτυξιακών θεσμών, υλοποίηση της ανάπτυξης μέσω της Τ.Α.).

Τέλος, γίνεται επιγραμματική παράθεση του έργου που επιτέλεσε το ΠΑΣΟΚ στον τομέα των Τ.Α., και παρατίθενται ενδεικτικά οι διάφορες δημοτικές επιχειρήσεις.

Οι θέσεις των κομμάτων (ΚΚΕ, ΚΚΕ Εσωτερικού και Δημοκρατική Ανάνεωση) δίνονται ξερές και ασχολίαστες στο πέμπτο κεφάλαιο. Δεσπόζει ιδιαίτερα η ανάλυση του δεύτερου κόμματος για την Τ.Α. και οι ξεκάθαρες θέσεις του για τον κοινωνικό και οικονομικό ρόλο της Τ.Α. στη σημερινή Ελλάδα.

Το έκτο κεφάλαιο αφιερώνεται στα 26 άρθρα του Προεδρικού Διατάγματος 416/28.6.1982 για τα Νομαρχιακά Συμβούλια, ενώ το έβδομο παραθέτει ολόκληρο το προσχέδιο του Καταστατικού Χάρτη για την Τ.Α. που έφτιαξε το Υπ. Εσωτερικών «Προσχέδιο Νόμου: Τοπι-

κή Αυτοδιοίκηση – Περιφερειακή Ανάπτυξη και Δημοκρατικός Προγραμματισμός». (15.4.1986).

Στο όγδοο κεφάλαιο παρατίθενται στοιχεία για την Τ.Α. στις άλλες χώρες της ΕΟΚ και τη σχέση της Τ.Α. με την Ευρωπαϊκή Κοινότητα.

Το βιβλίο του Γ. Δουατζή για την Τοπική Αυτοδιοίκηση γίνεται αρκετά χρήσιμο για τη σημερινή εποχή όπου πολλές συζητήσεις και εξελίξεις σημειώνονται στο χώρο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και ιδιαίτερα λίγες εβδομάδες πριν από τις Δημοτικές Εκλογές του Οκτώβρη 1986.

Θ.Β.

ΤΟΠΙΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Εκδ. Κοχλίας, Αθήνα, 1986

Με αφορμή τις δημοτικές εκλογές του 1986 οι εκδόσεις Κοχλίας έβγαλαν ένα μικρό βιβλιαράκι με άρθρα για την Τοπική Αυτοδιοίκηση.

Ο πρόλογος είναι από τον Γιώργο Γεννηματά και τα άρθρα από τους Χ. Καστανίδη, Α. Λεντάκη, Π. Μαίστρο, Σ.

Μπένο και Κ. Ρέμελη όλα λίγο-πολύ από τις εμπειρίες τους με την Τ.Α. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα άρθρα του Σ. Μπένου: Αναφορά στην εμπειρία της Καλαμάτας και του Π. Μαίστρου: Για το άνοιγμα του δρόμου προς τον σοσιαλιστικό μετασχηματισμό.

Το άρθρο του Μαίστρου είχε δημοσιευθεί στα Σύγχρονα Θέματα (Απρίλιος 1984).

[Το τεύχος 20 των Σ.Θ. ήταν αφιερωμένο στην Τοπική Αυτοδιοίκηση και Συμμετοχή με άλλα επίσης ενδιαφέροντα άρθρα].

Θ.Β.

ΑΠΟ ΤΟ ΜΕΤΕΜΦΥΛΙΑΚΟ ΚΡΑΤΟΣ ΣΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΗΣ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΝΑΙΝΕΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΤΙΚΕΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΗΣ

Εισαγωγικά

Ο όρος κράτος της μεταπολίτευσης ίσως ξενίσει. Θα πάρω όμως το θάρρος να τον χρησιμοποιήσω θέτοντάς τον σε αντιδιαστολή με τον όρο μετεμφυλιακό κράτος, που έχω χρησιμοποιήσει προσπαθώντας να αναλύσω την περίοδο μετά τον εμφύλιο πόλεμο μέχρι την κρίση και πτώση της στρατιωτικής δικτατορίας¹. Ο όρος μου φαίνεται δόκιμος, γιατί υποδηλώνει την τομή που αποτέλεσε η πλήρης κρίση των δομών της εξουσίας, της συνάρθρωσης και οργάνωσης των κέντρων εξουσίας, όπως αυτά είχαν συγκροτηθεί και αναπαραχθεί μετά από αναγκαίες αναπροσαρμογές κατά τη διάρκεια των είκοσι ετών περίπου από τη συγκρότησή τους το 1952 μέχρι την αποτυχία του πειράματος Παπαδόπουλου-Μαρκεζίνη, την ιωαννινδική περίοδο της δικτατορίας, το κενό πολιτικής στρατηγικής δηλαδή², που οδήγησε στην κυπριακή κρίση και στην παγίωση της συνεχούς κρίσης στο Αιγαίο.

Όμως το κράτος της μεταπολίτευσης δε γεννιέται στις 24 Ιουλίου του 1974 ή τουλάχιστον με την ψήφιση του Συντάγματος του '75. Αυτό δε συμβαίνει μόνο γιατί τα πολιτικά και κοινωνικά γεγονότα δε δημιουργούνται ξαφνικά, αλλά είναι προετοιμασμένα ιστορικά, αλλά και γιατί, πράγμα που δίνει τη συγκεκριμένη διάσταση στην προηγούμενη πρόταση, η τομή στις δομές του αστικού κράτους δεν είναι έννοια που μπορεί να εννοηθεί αφεαυτής αλλά πάντοτε σε οργανική σύνδεση με την έννοια της συνέχειας³. Ακόμη και η έννοια της πολιτικοκοινωνικοοικονομικής ρήξης πρέπει να βασιστεί στους συνεπιδόσεις της ρήξης, στην πορεία που οδήγησε εκεί⁴. Πόσο μάλλον η τομή στη συνέχεια. Γιατί η πτώση της δικτατορίας και η μεταπολίτευση αποτελούν τομή στη συνέχεια. Πρόκειται για τομή στην πορεία του αστικού κράτους, που κάνει δυνατή τη συνέχεια των κοινωνικών σχέσεων. Τομή απαραίτητη για τη διατήρηση και αναπαραγωγή των σχέσεων παραγωγής, των εξουσιαστικών σχέσεων που είναι οι δίαυλοι συγκρότησης, σταθεροποίησης, διάρκειας και επικοινωνίας των κοινωνικών ομάδων, των κοινωνικών τάξεων στα πλαίσια μιας εξουσιαστικής άνησης κοινωνικής και πολιτικής ισορροπίας.

Έτσι η ανάλυση της πρώτης μεταπολιτευτικής δεκαετίας, ή αν θέλουμε η ανάλυση της δεκαετίας από τη θέσπιση του Συντάγματος του '75 μέχρι την πρώτη αναθεώρηση άρθρων του, δεν μπορεί να αρχίσει με την ημερομηνία της ανάληψης της

διακυβέρνησης από πολιτική κυβέρνηση, τον Ιούλιο του 1974. Η ιστορία της είναι πιο παλιά και ασφαλώς καθοριστική για τη μεταπολιτευτική περίοδο.

Η ιστορία και η προϊστορία γεγονότων και πολιτικοκοινωνικών καταστάσεων χωρίς να είναι νομοτελειακή και τελεολογική είναι μία συνεχής διαδικασία. Έτσι το αρχικό σημείο είναι δύσκολο να τοποθετηθεί. Όμως νομίζω ότι στην περίπτωση της συγκεκριμένης και περιορισμένης ανάλυσής μου δεν είναι ανάγκη να γυρίσουμε στον εμφύλιο και τις επιπτώσεις του, ούτε στον ενδοαστικό διχασμό της προπολεμικής περιόδου. Το Σύνταγμα του '75, ο ρόλος της πολιτικής προσωπικότητας του Καραμανλή και η μορφή της ανασύστασης και ανασυγκρότησης των μεταδικτατορικών κομμάτων καθορίζουν ένα αναγκαίο αρχικό σημείο της ανάλυσης: την πολιτική κρίση της δεκαετίας του '60. Ο αναγνώστης ας μην πανικοδληθεί. Δεν πρόκειται να επεκταθώ σε μια εκτενή ανάλυση της πολιτικής κρίσης, των πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων και λοιπά. Το έχω κάνει αλλού και νομίζω ότι εδώ δεν είναι απαραίτητο. Κρίνω όμως απαραίτητη για την ανάλυσή μου την αναφορά στα κύρια σημεία της κρίσης, στις κύριες αιτίες της και τα αποτελέσματά της, έτσι ώστε να δοθούν οι αναγκαίες προϋποθέσεις για την κατανόηση της μεταπολιτευτικής περιόδου και των δυνάμεων που στο κοινωνικό και πολιτικό πεδίο απέδωσαν καθοριστικές. Με αυτήν τη μέθοδο θα μπορέσουμε να καθορίσουμε το συγκεκριμένο περιεχόμενο της έννοιας τομή στη συνέχεια και εννοιών-κλειδιών της πολιτικής πρακτικής και του πολιτικού λόγου της μεταπολιτευτικής περιόδου, όπως εκσυγχρονισμός, κοινωνικός μετασχηματισμός κ.λπ.

Η προϊστορία μιας αντιφατικής δεκαετίας κρίσης

Η πρώτη μορφή που πήρε η πολιτική κρίση της δεκαετίας του '60 και η οποία οδήγησε στη στρατιωτική δικτατορία είχε ενδοκρατικό χαρακτήρα: Διένεξη μεταξύ κυβέρνησης και μοναρχίας. Μορφή που πήρε συγκεκριμένο πολιτικό και θεσμικό περιεχόμενο με τις «προτάσεις της βαθείας τομής εις το Σύνταγμα» το 1963. Αυτές οι προτάσεις της βαθείας τομής δρομολόγησαν τη θεσμοθέτηση όρων διακυβέρνησης και διαχείρισης του αστικού καθεστώτος που εκφράστηκαν τελικά με το Σύνταγμα του '75 και την πολιτική πρακτική των μεταπολιτευτικών κυβερνήσεων.

Αλλά ας γίνουμε πιο συγκεκριμένοι.

Η κυβέρνηση Συναγερμού (Παπάγος) αποτέλεσε το επιστέγασμα και την έκφραση της ανασυγκρότησης της αστικής εξουσίας ύστερα από τους κινδύνους που αυτή διέτρεξε από την ίδρυση του Ε.Α.Μ. μέχρι το τέλος του εμφυλίου. Οι προϋποθέσεις αυτής της συγκρότησης ήταν: η αποτυχία του κινήματος στην Αθήνα το Δεκέμβριο του '44, η λευκή τρομοκρατία του '44-46⁵ και μετά, η παλινόρθωση της μοναρχίας, η περιθωριοποίηση των ενδοαστικών καθεστωτικών αντιθέσεων (αδασίλευτη - βασιλευόμενη) και η συσπείρωση των αστικών δυνάμεων, η λανθασμένη στρατηγική του ΚΚΕ, η νίκη των αστικών δυνάμεων στο στρατιωτικό και πολιτικό πεδίο, η επιτυχημένη ανασύνταξη των ταξικών συμμαχιών, συμμαχιών -στηριγμάτων της αστικής εξουσίας, κυρίως μέσω της εργοδοτικής λειτουργίας του κράτους, αλλά και των προνομίων και επιδοτήσεων⁶ που αποτέλεσαν την υλική βάση του «κράτους των εθνικοφρόνων», την κατηγοριακή δηλαδή διαφοροποίηση των πολιτών και τη θέσπιση όλων εκείνων των διοικητικών (εκτόπιση, πιστοποιητικά κοινωνικών φρονημάτων, στέρηση ιθαγένειας, δήμευση περιουσιών κ.λπ.) και εκτάκτων μέτρων (Γ' ψήφισμα, Α.Ν. 509 κ.λπ.)⁷ που συγκρότησαν την ισχύ του λεγόμενου «παρασυντάγματος» και διαμόρφωσαν και θεσμοθέτησαν την αλληλοσυμπλήρωση της αστικής νομιμότητας και ανομίας μέσω της ταυτόχρονης λειτουργίας Συντάγματος και (αντισυνταγματικών) εκτάκτων μέτρων, η συγκρότηση της ιδιάτερης και καθοριστικής, στο πολιτικό πεδίο, θέσης του στρατού μέσα στο κράτος, θέση που παρουσιάζεται με την ίδρυση του ΕΝΑ στη Μέση Ανατολή και του ΙΔΕΑ μετά την απελευθέρωση⁸, το ιδιόμορφο πραξικόπημα του Μαΐου 1951⁹ και τέλος η νομιμοποίηση αυτής της θέσης του στρατού μέσω της αρχιστρατηγίας και τελικά της πρωθυπουργίας Παπάγου.

Η συγκρότηση του μετεμφυλιακού κράτους

Η ανασυγκρότηση της αστικής εξουσίας ταυτίστηκε με μια συγκεκριμένη οργάνωση της σχέσης κράτος-κοινωνία και του ίδιου του κράτους. Η σχέση κράτος-κοινωνία δομήθηκε μέσα από τη διαφοροποίηση των πολιτών σε «εθνικόφρονες» και «αντεθνικούς», που στηρίχτηκε στην καταλυτική παρουσία ενός κόμματος, του Συναγερμού, και τη διοικητική και αστυνομική τρομοκρατία. Πρόκειται ασφαλώς για τα εξωτερικά γνωρίσματα, για την εμφάνιση, την εικόνα που παρουσιάζει το πολιτικό σύστημα. Το περιεχόμενο, οι ουσιαστικές συντεταγμένες που καθορίζουν αυτήν την εικόνα μπορεί να κατανοηθούν μόνο στη βάση της πραγματικής σχέσης που είναι το ίδιο το κράτος και όχι στη βάση της εξωτερικής σχέσης που υποδηλώνει η έννοια της σχέσης κράτος-κοινωνία. Έννοια που έχει άπειρα χρησιμοποιηθεί από την πολιτική επιστήμη σαν αναλυτική έννοια¹¹, ενώ δεν πρόκειται για ουσιαστική αναλυτική έννοια αλλά για αναφορά στο αποτέλεσμα της κύριας κοινωνικής σχέσης, που καθορίζει τη μορφή και το περιεχόμενο, τους όρους και το υλικό στοιχείο του κράτους, της κοινωνικής σχέσης που είναι το κράτος. Πρόκειται δηλ. για το φαινόμενο, τη μορφή που παίρνει η πολιτική καθημερινότητα και η πολιτική συγκυρία, που απορρέει από την κοινωνική σχέση που είναι το κράτος.

Πιστεύω ότι ο ορισμός του Ν. Πουλαντζά είναι ο καλύτερος που έχουμε μέχρι σήμερα στην πολιτική επιστήμη και στην κοινωνιολογία, για να εννοήσουμε το κράτος στην πραγματική του διάσταση.

«Το κράτος δεν πρέπει να θεωρείται ως μια ενδογενής οντότητα (γεγονός που θα δικαιώνει την έννοια: σχέση κράτος-κοινωνία ως την ουσιαστική αναλυτική κατηγορία του πολιτικού-σημείωση Δ.Χ.), αλλά, όπως άλλωστε συμβαίνει με το «κεφάλαιο», ως σχέση, ακριβέστερα ως η υλική συμπύκνωση ενός συσχετισμού δυνάμεων ανάμεσα σε τάξεις και μερίδες τάξεων, έτσι όπως αυτός εκφράζεται πάντοτε με ειδικό τρόπο, μέσα στο κράτος»¹². Διαφορετικά μια οπτική εξωτερικότητας της σχέσης καταλήγει στην κρατική αυτονομία ή ακόμη και «ανεξαρτησία» του κράτους¹³ (το αν πρόκειται για μητροπολιτικό ή περιφερειακό κράτος δεν αλλάζει την ουσιαστική κοινωνική-πολιτική σχέση¹⁴). Θέση πίσω από την οποία περιμένει η παγίδα του λανθάνοντος εγγελητισμού για να διαμορφώσει και πάλι τις θεωρήσεις και αντιλήψεις μας¹⁵. Παγίδα που αναιρεί την ουσιαστική μαρξιστική θέση που... «θεωρεί το κράτος κοινωνική σχέση κατά τον ίδιο τρόπο που αντιλαμβάνεται το κεφάλαιο ως κοινωνική σχέση. Όπως ακριβώς το κεφάλαιο είναι μια μορφικά καθορισμένη συμπύκνωση του συσχετισμού των ταξικών δυνάμεων, με την έννοια ότι η μορφή της αξίας παρέχει το περίβλημα, τη μήτρα της διαπάλης τους, και η πάλη με τη σειρά της καθορίζει τη δυναμική της συσσώρευσης, έτσι και η ανάλυση της πολιτικής κυριαρχίας πρέπει να εξετάσει πώς η μορφή του κράτους παρέχει τη μήτρα της πολιτικής πάλης. Είναι η αλληλεπίδραση μεταξύ του κρατικού μηχανισμού ως μορφής και της ταξικής πάλης ως περιεχομένου που συνθέτει το συγκεκριμένο χαρακτήρα της ταξικής εξουσίας σε μια καθορισμένη συγκυρία»¹⁶. Έτσι η μορφή του κράτους αποτελεί μήτρα της ταξικής πάλης και η μορφή του καθεστώτος τη συγκεκριμένη συγκυρία του ταξικού ανταγωνισμού.

Σύμφωνα με τον ορισμό του Πουλαντζά, το κύριο αναλυτικό στοιχείο είναι ο συσχετισμός δυνάμεων ανάμεσα σε τάξεις και ο ειδικός τρόπος που εκφράζεται αυτός μέσα στο κράτος. Στην περίπτωση μας, πρόκειται για το ελληνικό μετεμφυλιακό κράτος της ανασυγκροτημένης αστικής εξουσίας, για τον ανασυγκροτημένο δηλαδή συγκεκριμένο συσχετισμό ταξικών δυνάμεων που επέφερε ο εμφύλιος και τα αποτελέσματά του: η πλήρης πολιτικοστρατιωτική νίκη του αστικού κόσμου.

Πολιτικοστρατιωτική καταρχήν γιατί η κοινωνική είναι μια πολύ πιο μακροπρόθεσμη διαδικασία. Διαδικασία που εμποδίστηκε μέχρι ενός σημείου και από το ίδιο το «κράτος των εθνικοφρόνων» και την κοινωνικοπολιτικά διαφοροποιητική του πρακτική. Κατάσταση αρνητική για την πολιτική και ιδεολογική ενσωμάτωση και τη δημιουργία της απαραίτητης για την αναπαραγωγή των κοινωνικών σχέσεων κοινωνικής συνείδησης. Χρειάστηκε η ένταση της διαδικασίας της καπιταλιστικής συσσώρευσης στη δεκαετία του '60, για να επιτευχθεί μέσω της βαθμιαίας οικονομικής ενσωμάτωσης -αποδοχής- η κοινωνική συναίνεση. Κατάσταση καθοριστική για την αναπαραγωγή των αστικών σχέσεων παραγωγής, γιατί αυτές δεν νοούνται ως εκμεταλλευτικές σχέσεις εξουσίας, αλλά ως προϋπόθεση κοινωνικής κινητικότητας. Αντίληψη η οποία διατηρείται, παρ' όλες τις ενδοαστικές αντιφάσεις και συγκρούσεις, από τη δεκαετία του '60 μέχρι σήμερα και αποτέλεσε την ιδεολογική βάση της μεταπολιτευτικής Δημοκρατίας. Ο συσχετισμός ταξικών δυνάμεων που προέκυψε από τον εμφύλιο πόλεμο ήταν καταλυτικός για την αριστερά και έδωσε άπειρες δυνατότητες επιβολής της αστικής τάξης σε όλα τα πεδία. Η αστική τάξη δεν ήταν πια υποχρεωμένη να δεχτεί κοινωνικούς συμβιβασμούς ή υποχωρήσεις, όπως αυτό συνέβη στη μεταπολεμική Δυτική Ευρώπη και αποτέλεσε τη βάση κοινωνικών σοσιαλ-

δημοκρατικών ή αυταρχικοσυντηρητικών συμβολαίων¹⁸. Η στρατηγική πρόληψης της κοινωνικής χειραφέτησης δεν ήταν αναγκαία, γιατί η κίνηση για τη χειραφέτηση της κοινωνίας είχε ηττηθεί κατά κράτος και στο επίπεδο της ταξικής αντιπαράθεσης και σύγκρουσης, αλλά και στο επίπεδο των εσωτερικών διεργασιών της κίνησης, όπου η δυναμική της κοινωνικής χειραφέτησης ανετράπη από την πολιτική στρατηγική του ηγεμονικού παραγοντα του Ε.Α.Μ, του Κ.Κ.Ε. Άλλωστε η διατήρηση της συνέχειας του αστικού κράτους¹⁹ και η διατήρηση της (επίφασης) της αστικής νομιμότητας μπόρεσε να εξαντλήσει τη δυναμική του εαμικού κινήματος και να περιθωριοποιήσει πολιτικά τις συνταγμένες με το Κ.Κ.Ε κοινωνικές δυνάμεις²⁰. Έτσι ο συσχετισμός των κοινωνικών δυνάμεων επέτρεψε την απόλυτη ηγεμονία των αστικών δυνάμεων, που πέτυχαν, ήδη το 1952, να σταθεροποιήσουν τα κοινωνικά στηρίγματά τους: το διαταξικό συνασπισμό που ονομάζουμε Δεξιά. Η συνεργασία με τον κατακτητή και η βοήθεια Μάρσαλ έδωσαν την απαραίτητη οικονομική βάση για τη δημιουργία και συγκρότηση εκείνων των τάξεων και των διαταξικών συμμαχιών που αποτελούσαν το κοινωνικό δάθρο των δυνάμεων της συντήρησης²¹. Ο ειδικός τρόπος που εκφράστηκε αυτός ο συσχετισμός μέσα στο κράτος και κατ' επέκταση στην ελληνική κοινωνία, βασίστηκε στη διάρθρωση των κέντρων εξουσίας και στη μορφή που πήρε αυτή η διάρθρωση στο επίπεδο της άσκησης της αστικής εξουσίας. Το κύριο κέντρο εξουσίας, το κομβικό σημείο της οργάνωσης της άσκησης της εξουσίας στη μετεμφυλική Ελλάδα, μέχρι την κρίση των συστατικών και καθοριστικών στοιχείων των μετεμφυλιακών πολιτικών δομών, ήταν ο στρατιωτικός μηχανισμός κάτω από την ηγεμονία του ΙΔΕΑ. Το καθοριστικό κέντρο εξουσίας ήταν ο στρατός.

Η θέση του στρατού μέσα στο κράτος

Η θέση του στρατού μέσα στο μετεμφυλιακό κράτος αποτέλεσε το ειδοποιό στοιχείο που προσδιόρισε αυτήν την περίοδο και που αποτέλεσε την ειδοποιό διαφορά στο πεδίο της πολιτικής εξουσίας από την προπολεμική περίοδο και την περίοδο μετά την μεταπολίτευση. Στην προπολεμική περίοδο ο στρατός δεν παύει να είναι όργανο της αστικής επιβολής αλλά κυριαρχείται από δύο στρατόπεδα ακολουθώντας την κάθετη διάσταση των αστικών θέσεων, ακολουθώντας την κυρίαρχη ενδοαστική αντίθεση. Η ταξική αντιπαράθεση δεν είναι το περιεχόμενο των πολιτικών αγώνων, αλλά αφορά περισσότερο το περιθώριό τους. Το ιδιώνυμο ασφαλώς οριοθετεί μια νέα περίοδο, την περίοδο της όλο και περισσότερο συνειδητής ταξικής σύγκρουσης²², αλλά η ταξική αντιπαράθεση δεν είναι το κυρίαρχο συγκρουσιακό στοιχείο. Μέχρι την αποτυχία του βενιζελικού στρατιωτικού κινήματος του '35²³ ο στρατιωτικός μηχανισμός διχάζεται, όχι κοινωνικά, αλλά πολιτικά σε αναφορά με τις δύο κύριες αστικές επιλογές. Έτσι ο στρατός εμφανίζεται κομματικός, ενδοταξικά διαχωρισμένος. Μέσα από τις διαδικασίες που έθεσε σε κίνηση η δικτατορία του '36-'40 και η κατοχή, αλλά κυρίως η απειλή για το αστικό καθεστώς που σήμαινε η ίδρυση και ενεργοποίηση του Ε.Α.Μ., οι όροι των συγκρουσιακών σχέσεων αλλάζουν. Ήδη η εκφράζουσα τη σύγκληση των αστικών συμφερόντων κυβέρνηση Γ. Παπανδρέου και η αποδοχή του ρόλου του στρατού²⁴ για την ανασυγκρότηση της αστικής εξουσίας μετά την απελευθέρωση αποτελούν τη συγκεκριμένη αφετηρία της αλλαγής των συντεταγμέ-

νων της συγκρουσιακής κατάστασης. Με τα Δεκεμβριανά οι νέες πολιτικές και κοινωνικές οριοθετήσεις είναι η κυρίαρχη πραγματικότητα και η θέση του στρατού είναι πια διαφορετική από αυτήν της προπολεμικής περιόδου. Η σύγκρουση δεν είναι πλέον ενδοαστική²⁵. Οι ενδοαστικές αντιθέσεις υποχωρούν σε όλα τα επίπεδα. Ο κάθετος διχασμός θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι πια οριζόντιος. Η κάθετη ενδοαστική πολιτική αντιπαράθεση δίνει τη θέση της στην οριζόντια, κοινωνική, ανταγωνιστική ταξική αντιπαράθεση. Η άρνηση των αστικών, κοινωνικών εξουσιαστικών σχέσεων οδηγεί στη συσπείρωση του αστισμού και στην πάλη του ενάντια στις δυνάμεις που αντιπροσώπευαν την κοινωνική χειραφέτηση. Ο στρατός, που ενεργοποιείται κάτω από την καθοδήγηση και οργάνωση του ΙΔΕΑ, δεν καθορίζεται από τις αστικές αντιπαράξεις, δεν είναι πια παραταξιακός, αλλά εκφράζει τη συνολική αστική θέληση επιβολής. Γίνεται ο κύριος εκφραστής της αστικής πολιτικής επιβολής αντιπροσωπεύοντας το σύνολο των αστικών συμφερόντων, όπως αυτά διαμορφώθηκαν και συσπειρώθηκαν προ της κοινωνικής απειλής. Ο στρατός γίνεται το κατ' εξοχήν κέντρο εξουσίας της αστικής τάξης στην πάλη της ενάντια στις δυνάμεις που έμπρακτα αρνιούνται τις κεφαλαιοκρατικές σχέσεις παραγωγής και εξουσίας. Οι ενδοστρατιωτικές εκκαθαρίσεις και ο εμφύλιος κλείνουν τελειωτικά την προπολεμική κατάσταση. Ένας επιπλέον παράγοντας πρέπει να αναφερθεί, που ενέτεινε και βοήθησε αυτήν την εξέλιξη: η αλλαγή της κοινωνικής προέλευσης του σώματος των αξιωματικών. Η ταξική διαφοροποίηση των αξιωματικών από την άρχουσα τάξη δεν ήταν αρνητική για το νέο ρόλο του στρατού, όπως ίσως θα περιέμενε κανείς, αλλά αντίθετα αποδείχτηκε ιδιαίτερα βοηθητική για τη σταθεροποίηση της νέας λειτουργίας του στρατιωτικού μηχανισμού. Οι προπολεμικοί αξιωματικοί, στην πλειονότητά τους μέλη της κυρίαρχης τάξης²⁶, ή τουλάχιστον της κυβερνώσας, ήταν ασφαλώς πιο δεμένοι με τα επιμέρους συμφέροντα και επιλογές των συγκρουόμενων αστικών κυρίαρχων ομάδων. Αυτό δεν ισχύει για την πλειονότητα των μετεμφυλιακών αξιωματικών. Ο πόλεμος, και κυρίως ο εμφύλιος πόλεμος, άλλαξε ουσιαστικά τις δομές της κοινωνικής διαστρωμάτωσης μέσα στο στρατό. Το πλήθος των νέων αξιωματικών —από τους οποίους προήλθαν και οι πυρήνες των αξιωματικών του ΕΝΑ και του ΙΔΕΑ²⁷— ήταν αγροτικής ή μικροαστικής προέλευσης. Έτσι ο χαρακτήρας του σώματος των αξιωματικών αλλάζει κοινωνικά. Ο μικροαστισμός κυριαρχεί στο σώμα, γιατί και οι προερχόμενοι από καθαρά αγροτικά στρώματα μικροαστικοποιούνται μετά την μεταπήδηση στο σώμα των αξιωματικών. Τάση που υποδαυλίστηκε πολύ έντονα και από την κρατική πολιτική με σκοπό τη σταθεροποίηση των απαραίτητων ταξικών συμμαχιών στήριξης της εξουσίας²⁸. Η κοινωνική απόσταση που επήλθε μεταξύ της άρχουσας τάξης και του στρώματος των αξιωματικών βοήθησε ιδιαίτερα αυτή τη στρατηγική ενσωμάτωση των αξιωματικών στο γενικό αστικό συμφέρον (κάτι που ισχύει ασφαλώς και για το σύνολο της διοικητικής-μικροαστικής-γραφειοκρατίας, ήδη από παλαιότερα)²⁹. Η προηγούμενη κατάσταση άμεσης σύνδεσης των αξιωματικών με επιμέρους αστικά συμφέροντα περιορίστηκε ή εξαφανίστηκε. Οι αξιωματικοί δεν αποτελούσαν πια αναπόσπαστο κοινωνικά τμήμα της άρχουσας τάξης και ως εκ τούτου ομαδοποιημένο όπως η ίδια η άρχουσα τάξη. Αποτελούσαν τμήμα της μικροαστικής τάξης, του οποίου η κοινωνική και πολιτική παρουσία εξαρτάται από την αναπαραγωγή των σχέσεων εξουσίας και για την οποία αναπαραγωγή ο ρόλος του στρατιωτικού μηχανισμού αποτελεί

κύριο λειτουργικό στοιχείο, στοιχείο καθοριστικό λόγω του εμφύλιου.

Έτσι μέσα από αυτήν τη νέα κοινωνική διεργασία και λειτουργία το σώμα των αξιωματικών παίρνει όλα τα καθοριστικά στοιχεία μιας νέας κοινωνικής κατηγορίας³⁰. Κατηγορίας απαραίτητης για την αναπαραγωγή και επιβολή των απειλούμενων εξουσιαστικών κοινωνικών σχέσεων. Η κοινωνική απόσταση είναι πλήρους μορφής και αυτή που επιτρέπει τη λειτουργική της θέση για την αναπαραγωγή της εξουσίας και όχι απλώς για την επιβολή της μιας ομάδας της άρχουσας τάξης πάνω στην άλλη. Ο συντεχνιασμός των αξιωματικών, που εμφανίζεται κατά και μετά τον εμφύλιο, και τον οποίο τονίζουν πολλοί ερευνητές μέχρι και του σημείου να τον θεωρούν καθοριστικό για τη στάση στη μετεμφυλιακή περίοδο³¹, δεν είναι παρά αποτέλεσμα αυτής της κοινωνικής απόστασης και της από αυτήν απορρέουσας δημιουργίας ιδίων συμφερόντων. Όμως το ειδοποιοί στοιχείο δεν είναι τα ίδια συμφέροντα, ούτε ο συντεχνιακός χαρακτήρας που παίρνει μορφή ιδιαίτερης ομάδας πίεσης, όπως ισχυρίζεται ο Σταύρου³². Το συντεχνιακό στοιχείο δεν είναι καθοριστικό για τη στάση των στρατιωτικών αλλά συμπληρωματικό και ως εκ τούτου δευτερεύον.

Το κύριο καθοριστικό στοιχείο για την οργάνωση της άσκησης της εξουσίας είναι ο οργανικός ρόλος του στρατιωτικού μηχανισμού ως κέντρου εξουσίας στη δομή της αναπαραγωγής των εξουσιαστικών ταξικών σχέσεων. Ο στρατιωτικός μηχανισμός ως κέντρο εξουσίας και οι στρατιωτικοί ως κοινωνική κατηγορία είναι στοιχεία οργανικά και λειτουργικά ενσωματωμένα στη στρατηγική της αναπαραγωγής της αστικής εξουσίας. Έτσι ούτε το προνουντοιαμένο του Μαΐου 1951, ούτε η χούντα της 21ης Απριλίου, ούτε η δικτατορία '67-'74, μπορούν να εξηγηθούν από την ενεργοποίηση μιας ομάδας πίεσης που κινείται με βάση συντεχνιακά συμφέροντα. Συντεχνιακά συμφέροντα βέβαια εκπληρώθηκαν, αλλά δεν αποτέλεσαν παρά λογική συνέπεια δευτερεύουσας βαρύτητας και πολιτικά απαραίτητης για τη σύμπραξη του συνόλου του σώματος των αξιωματικών με την πολιτική στρατηγική που εξέφρασε ο ΙΔΕΑ και ο Παπάγος αρχικά και η ηγετική ομάδα του πραξικοπηματισμού του '67 αργότερα. Αυτό άλλωστε είναι και το εννοιολογικό περιεχόμενο του όρου «κέντρο εξουσίας». Δεν πρόκειται για την ίδια την εξουσία, που είναι έννοια κοινωνική και ως εκ τούτου σχεσιακή,³³ αλλά για ένα μηχανισμό που εκφράζει και, μέσω διαφόρων πρακτικών του, στηρίζει την αναπαραγωγή της εξουσίας, δηλαδή την άνιση ισορροπία των κοινωνικών σχέσεων. Το κέντρο εξουσίας είναι ένα από τα στρατηγικά σημεία μιας στρατηγικής κατάστασης εξουσιαστικής κυριαρχίας. Στην εμφυλιακή και άμεσα μετεμφυλιακή πολιτική συγκυρία η αναδιορθωμένη αυτή κοινωνική κατηγορία: σώμα αξιωματικών, αποτέλεσε ένα τμήμα και μάλιστα την κορυφή του ενσωματωμένου και εξαρτωμένου από τον κρατικό μηχανισμό τμήματος της μικροαστικής τάξης, που αποτέλεσε το κατ' εξοχήν κοινωνικό στήριγμα της σταθεροποίησης των ταξικών σχέσεων. Της διαταξικής συμμαχίας δηλαδή, που συγκρότησε το κοινωνικό υπόβαθρο της επιβολής της αστικής νίκης στον εμφύλιο. Πρόκειται βέβαια για συμμαχία άνισης μορφής, όπως όλες οι ταξικές συμμαχίες εσωτερικού ή εξωτερικού χαρακτήρα,³⁴ αλλά και για συμμαχία, που, όπως κάθε ταξική συμμαχία, βασίζεται σε κάποια μορφή συμβιβασμού και υποχωρήσεων, ακόμη και από την πλευρά της τάξης που έχει την αναμφισβήτητη υπεροχή και συνοχή. Το «ένοςλο τμήμα» του μικροαστισμού δεν μπορούσε παρά να υποβάλει όρους για την απόλυτη ενσωματωσή του

στις αστικές επιλογές. Χωρίς αυτές τις διεργασίες δε θα μπορούσε να εξηγηθεί π.χ. η εκτέλεση Χρυσικόπουλου,³⁵ γεγονός αδιανόητο για την προπολεμική περίοδο. Η αυτονομία του στρατιωτικού μηχανισμού απέναντι στην πολιτική εξουσία³⁶ δεν εντάσσεται σ' αυτό το πλαίσιο, αλλά αποτελεί συνδυαστικό στοιχείο της οργάνωσης της μετεμφυλιακής εξουσίας. Στοιχείο καθοριστικό της υποδόθμιξης του κοινοβουλευτισμού και της συνταγματικής νομιμότητας απέναντι στα ανεξέλεγκτα κέντρα εξουσίας, με κομβικό σημείο το στρατιωτικό μηχανισμό, την ανομία της εξουσιαστικής ταξικής επιβολής.

Η κοινωνική ανασύνθεση και η αναπροσαρμογή της πολιτικής στρατηγικής της άρχουσας τάξης είναι καθοριστικά στοιχεία του διαφορετικού χαρακτήρα του ρόλου του στρατού στην προπολεμική και στη μετεμφυλιακή περίοδο. Ο νέος αναπροσδιορισμός αυτού του ρόλου στη μεταπολιτευτική περίοδο είναι αποτέλεσμα της κρίσης των μετεμφυλιακών δομών της εξουσίας, αναπόσπαστο και κομβικό σημείο των οποίων ήταν η θέση του στρατού μέσα στο κράτος.

Από το 1952 και μετά ο συσχετισμός των κοινωνικών δυνάμεων παραμένει σταθερός. Ο ειδικός τρόπος με τον οποίο εκφράζεται μέσα από την άρθρωση των κέντρων εξουσίας, διανύει διάφορες φάσεις αναπροσαρμογών και κρίσεων, αποτέλεσμα της αντίδρασης των δομών στην πολιτική συγκυρία, της ικανότητας δηλαδή των δομών της εξουσίας να επιτύχουν την αναπαραγωγή τους. Η πρώτη φάση ή η πρώτη περίοδος, όπως άλλωστε έχω αναλύσει³⁷, είναι η περίοδος της κοινοβουλευτικής δικτατορίας του Παπάγου. Ο όρος νομίζω ότι είναι δόκιμος, όχι μόνο λόγω της ισχύος των έκτακτων μέτρων που στην πραγματικότητα χλευάζουν κάθε έννοια συνταγματικής νομιμότητας,³⁸ αλλά και γιατί το 49.22% των ψήφων υπέρ του Συνταγερμού (ποσοστό που προκύπτει σ' αυτό το ύψος λόγω της υψηλής αποχής της Αριστεράς³⁹) μεταφράστηκε μέσω του ενισχυμένου πλειοψηφικού εκλογικού συστήματος σε 240 βουλευτικές έδρες από τις 300 (80% των εδρών). Αυτή η περίοδος χαρακτηρίζεται από το διπολισμό της οργάνωσης της άσκησης της εξουσίας. Ο ένας πόλος-κέντρο εξουσίας είναι ο ΙΔΕΑ που ελέγχει το στρατό και η κυβέρνηση του Συναγερμού, η οποία κυρίως μέσω του ίδιου του Παπάγου εκφράζει τον καθοριστικό ρόλο του στρατού και στο επίπεδο της αστικής νομιμότητας. Ο δεύτερος πόλος, ο οποίος σ' αυτήν την περίοδο σαφώς βρίσκεται σε μειονεκτική θέση και έχει συμπληρωματικό χαρακτήρα σε σχέση προς τον άλλο, είναι η μοναρχία.⁴⁰ Μέσα από αυτήν τη διπολική διάρθρωση και κυρίως μέσα από το κέντρο εξουσίας στρατός (ΙΔΕΑ)-κυβέρνηση Παπάγου, διαμορφώνεται και αναπαράγεται και η δομή των (άνιων) ταξικών συμμαχιών με τις αστικές τάξεις των μητροπολιτικών κέντρων και κυρίως των Η.Π.Α. Η πρώτη αυτή περίοδος, η φάση του διπολισμού, τελειώνει με το θάνατο του Παπάγου το 1955. Ο θάνατος του στρατάρχη δίνει τη δυνατότητα και ευκαιρία στη μοναρχία να ενεργοποιηθεί και να επιβάλει ένα νέο ηγέτη στο Συναγερμό, αντίθετα προς την εσωκομματική διαδικασία ανάδειξης διαδόχου του Παπάγου μεταξύ των δυο αντιπροέδρων του κόμματος (Π. Κανελλόπουλος, Στ. Στεφανόπουλος) και αντίθετα προς τη θέληση του Παπάγου, ο οποίος είχε ήδη υποδείξει τον Στεφανόπουλο. Η επιβολή του νέου ηγέτη, η «πρωθυπουργοποίηση Καραμανλή»⁴¹ είχε στόχο και αποτέλεσμα την εξάρτηση της κυβέρνησης από τα ανάκτορα και κυρίως την οργανική άμεση σύνδεση στρατού (ΙΔΕΑ) και μοναρχίας. Το ρόλο που είχε η κυβέρνηση Συναγερμού και ο πρωθυπουργός προσωπικά αναλαμβάνει τώρα η μοναρχία: την εκφραση του

καθοριστικού ρόλου του στρατού στο επίπεδο της αστικής νομιμότητας. Η διπολική διάρθρωση του '52-'55 αναπροσαρμόζεται στο οργανικό τρίγωνο στρατός-κυβέρνηση-μοναρχία, όπου ο στρατός παραμένει το κομβικό σημείο εξουσίας και η θέση του αυτή εκφράζεται μέσω της μοναρχίας. Οργάνωση θεσμικά κατοχυρωμένη από το ψηφισμένο από το Κέντρο (Κεντροδεξιά) Σύνταγμα του '52.⁴² Η κυβέρνηση είναι το τρίτο κέντρο και εξαρτάται άμεσα από τα δυο άλλα. Η δεύτερη αυτή περίοδος είναι η ουσιαστικότερη ίσως, γιατί καθόρισε τις αστικές στρατηγικές επιλογές που εκφράστηκαν πλήρως στη μεταπολιτευτική περίοδο.

Η δεκαετία της κρίσης. Εκσυγχρονισμός και εκτελεστική εξουσία.

Η πολιτική κρίση που χαρακτήρισε αυτήν την περίοδο οδήγησε μεν στη στρατιωτική δικτατορία, αλλά προετοίμασε και την κρίση της και τη μορφή της (αστικής) διεξόδου από αυτήν. Η βασιλική πρωτοβουλία δεν αποτέλεσε ανατροπή της διάρθρωσης των κέντρων εξουσίας, αλλά την ανασύνθεση και συνέχειά τους μέσα από τις αναγκαίες αναπροσαρμογές που συγκρότησαν το οργανικό τρίγωνο της άσκησης της εξουσίας.⁴³ Όμως οι αντιφάσεις εμφανίστηκαν σύντομα και υπήρξαν καταλυτικές. Η πρωθυπουργοποίηση Καραμανλή, η εκδιαστική πειθάρχηση των βουλευτών του Συναγερμού, η σύντομη δημιουργία της Ε.Ρ.Ε. δεν οδήγησαν στη μακροπρόθεσμη υποταγή της κυβέρνησης στη μοναρχία, αλλά οδήγησαν στην πρώτη μορφή της πολιτικής κρίσης, στην ενδοκρατική κρίση. Στην αντιπαράθεση κυβέρνησης-μοναρχίας. Αυτή η αντιπαράθεση οδήγησε στην αποπομπή Καραμανλή και στην πρώτη κυβέρνηση του Κέντρου μετά το 1952. Το περίφημο «κομματικό κράτος της Ε.Ρ.Ε.» αποδείχθηκε απλό φαινόμενο της πολιτικής σκηνής και τίποτα περισσότερο. Η Ε.Ρ.Ε. πειθάρχησε πλήρως στη μοναρχία και ο αρχηγός της εγκατέλειψε πολύ σύντομα τη χώρα. Δεν επρόκειτο για το κομματικό κράτος του κόμματος της Δεξιάς αλλά για το κράτος της ηγεμονίας της αστικής τάξης, όπου η ηγεμονική της θέση αναπαράγεται στο πολιτικό πεδίο πρωτίτως από την καθοριστική θέση του στρατιωτικού μηχανισμού μέσα στο κράτος. Θέση που η μοναρχία κάλυπτε με το νομικο-συνταγματικό χαρακτήρα της. Ο «ειδικός τρόπος», τρόπος έκφρασης, πολιτικής υλοποίησης του συσχετισμού των κοινωνικών δυνάμεων δεν ήταν το κόμμα της Ε.Ρ.Ε. αλλά το οργανικό τρίγωνο των κέντρων εξουσίας.

Η Ε.Ρ.Ε., το κόμμα που έλεγχε την κυβέρνηση και το κοινοβούλιο αποτελούσε κυρίως το διαμεσολαβητικό μηχανισμό μεταξύ των κύριων διαταξικών σπληνισμάτων της αστικής εξουσίας –που ονομάζουμε Δεξιά– και του οργανικού αυτού τριγώνου. Διαμεσολαβητικό ρόλο, που μοιράζονταν με την μοναρχία. Η ηγεσία της Ε.Ρ.Ε. και κυβέρνηση λειτουργούσε μέσα σ' αυτή τη δομή της οργάνωσης της εξουσίας όσο αποτελούσε συμπληρωματικό τμήμα της. Όταν οι επιλογές της, έκφραση μιας μακροπρόθεσμης στρατηγικής της συνέχειας του κοινωνικού συσχετισμού κάτω από αστική αυταρχική κυριαρχία, τάχτηκαν υπέρ της αναπροσαρμογής του τριγώνου, υπέρ της αναπροσαρμογής του τρόπου έκφρασης του κοινωνικού συσχετισμού, ώστε να διατηρηθεί αυτός και πέρα από την άμεσα επηρεασμένη από τον εμφύλιο περίοδο, ανατράπηκε. Ανατράπηκε γιατί οι ηγεμονικές κοινωνικές ομάδες είχαν πια ταυτίσει τον τρόπο με το συσχετισμό. Η πλήρης έκφραση αυτής της

προσπάθειας αναπροσαρμογής και το τέλος της ήταν οι περίφημες «22 προτάσεις βαθείας τομής εις το Σύνταγμα»⁴⁴. Προτάσεις που, όπως τόνισα στην αρχή, θα αποδούν καθοριστικές για τη δόμηση της μεταπολιτευτικής Δημοκρατίας. Και αυτό για δύο λόγους. Πρώτον γιατί ο κύριος σκοπός των προτάσεων: ο περιορισμός της αυτοτέλειας της μοναρχίας και του στρατιωτικού μηχανισμού και η ορθολογική οργάνωση μιας κοινοβουλευτικής πρωθυπουργικής αυταρχικής δημοκρατίας, μιας θωρακισμένης αστικής νομιμότητας, αποτέλεσε, στα κύρια σημεία του και το περιεχόμενο της εναλλακτικής λύσης Καραμανλή μετά την κρίση της δικτατορίας και τα κύρια στοιχεία της οργάνωσης της νομιμότητας του '75 (η πολιτική χρεωκοπία της μοναρχίας αποτέλεσε θετικό στοιχείο της συγκυρίας περιορίζοντας τα εμπόδια για την πραγματοποίησή της). Δεύτερον, γιατί το ουσιαστικό στοιχείο που διέπνεε τις προτάσεις: η συγκέντρωση των εξουσιών στη κυβέρνηση, αποτελεί και το ειδοποιό περιεχόμενο της πρότασης αναθεώρησης του Συντάγματος του '75.

Όμως ο περιορισμός της νομοθετικής εξουσίας δεν ήταν το ουσιαστικό περιεχόμενο των 22 προτάσεων, ακόμη και αν μια τυπική παρατήρηση του κειμένου των 22 προτάσεων αυτό φαίνεται να επιβεβαιώνει. Το ουσιαστικό περιεχόμενο, μέσα στην πολιτική συγκυρία των αρχών της δεκαετίας του '60, ήταν ένα άλλο. Αυτό δεν μπορεί να δρεθεί μόνο μέσα στο τυπικό πλαίσιο του νομικού λόγου, αλλά μέσα από την ανάλυση της πραγματικής πολιτικής στρατηγικής κατάστασης. Το ζητούμενο ήταν η ενίσχυση της εκτελεστικής εξουσίας και συγκεκριμένα της κυβέρνησης, πράγμα που δε σήμαινε τον περιορισμό της νομοθετικής, δηλαδή την αφαίρεση εξουσιών από τη νομοθετική, γιατί αυτή στην πραγματικότητα δεν είχε εξουσία για να της αφαιρεθεί. Το κοινοβούλιο υπάκουο στην κυβέρνηση (συμπολίτευση) και στην μοναρχία (συμπολίτευση και σχεδόν το σύνολο της αστικής εκπροσώπησης) δεν ασκούσε εξουσία, ασκούσε απλώς μια απαραίτητη λειτουργία για την αναπαραγωγή του συσχετισμού των κοινωνικών δυνάμεων. Τη διαμεσολάβηση κυρίαρχων κυριαρχουμένων στη βάση ενός συγκεκριμένου μηχανισμού: του μηχανισμού πελατείας-προστασίας. Αυτή η λειτουργία του κοινοβουλίου –λειτουργία καθοριστική για τον 19ο αιώνα,⁴⁵ αλλά και για την προπολεμική περίοδο,⁴⁶ όμως καθόλου ευκαταφρόνητη και περιθωριακή και για τη συγκρότηση και διατήρηση της μετεμφυλιακής στρατηγικής κατάστασης⁴⁷, είχε αποτέλεσμα διττού χαρακτήρα: Πρώτον περιχαράκωνε τα κέντρα εξουσίας απέναντι στα αγροτικά στρώματα που δεν μετείχαν στην εξουσία αλλά απλώς τη στήριξαν αναπαράγοντας την αντίληψη του κυρίαρχου και αυτόνομου κράτους που μοίραζε κατά δούληση την εύνοιά του (γιαγόνος που δίνει στην ιδεολογία της κρατικής αυτονομίας απέναντι στην κοινωνία τη μορφή υλικής υπόστασης) και δεύτερον αναπαρήγαγε και διεύρυνε εκείνα τα μικροαστικά στρώματα, εκκείνες τις ενδοταξικές συμμαχίες που στήριζαν την εξουσία, που στήριζαν τις κοινωνικές ταξικές σχέσεις, χωρίς να τις κατανοούν σαν τέτοιες. Το περίφημο «κράτος των εθνικοφρόνων» είναι το αποτέλεσμα αλλά και το περιεχόμενο αυτού του μηχανισμού της (πολιτικά) εκλεκτικής εύνοιας του κράτους. Μηχανισμού βασισμένου στο φόβο και στον οπλοποινισμό που αναπαρήγαγε την κοινωνική και προνομιακή διαίρεση των λαϊκών στρωμάτων.

Ασφαλώς πρόκειται για κατάσταση που ήδη στη δεκαετία του '60 βρίσκεται σε υποχώρηση. Τη λειτουργία αυτή των κοινοβουλευτικών εκπροσώπων αναλαμβάνει όλο και περισσότε-

ρο άμεσα ή κρατική διοίκηση,⁴⁸ περιθωριοποιώντας το κοινοβούλιο και σ' αυτό το πεδίο. Τάση βέβαια όχι τυπικά ελληνική αλλά παγκόσμια, την οποία ακολούθησε, και μάλιστα ιδιαίτερα καθυστερημένα, ο ελληνικός κοινωνικός σχηματισμός.

Έτσι, οι 22 προτάσεις δεν είχαν σαν στόχο αυτό που επιφανειακά φαίνεται να είχαν, αλλά συγκέντρωση εξουσιών στην κυβέρνηση εις βάρος των άλλων κέντρων εξουσίας και κυρίως της μοναρχίας, που θεωρούνταν τότε από την Ε.Ρ.Ε αλλά και από το Κέντρο και την Αριστερά, η πραγματική κορυφή του στρατιωτικού μηχανισμού και όχι από αυτόν εξαρτώμενο κέντρο εξουσίας, όπως απέδειξε η πορεία της κρίσης και το στρατιωτικό πραξικόπημα.⁴⁹

Εδώ όμως βρίσκεται και η δυσκολία του προβλήματος. Η δυσκολία του πολιτικού επιστήμονα, του κοινωνιολόγου και του ιστορικού που εξετάζει τη δεκαετία του '60 και τις πολιτικές συνθήκες της μεταπολιτευτικής περιόδου. Γιατί δημιουργείται για τον ερευνητή ένα, θα έλεγα, ιδιόρρυθμο πρόβλημα με αυτές τις προτάσεις της βαθείας τομής. Ασφαλώς πρόκειται για προτάσεις υπερσυντηρητικές και ιδιαίτερα αυταρχικές. Η αναφορά στην έννοια της «καταχρηστικής» άσκησης των ατομικών, συλλογικών και πολιτικών δικαιωμάτων και ελευθεριών, η πρόταση για δημιουργία ανώτατου συνταγματικού δικαστηρίου για τον έλεγχο των πολιτικών κομμάτων, τα διάφορα προτεινόμενα μέτρα για την απαγόρευση απεργιών, έλεγχου του τύπου κ.λπ.⁵⁰ αρκούν για ν' αποδείξουν τον ιδιαίτερα αυταρχικό χαρακτήρα των προτάσεων. Η μελέτη των πρακτικών της «Ειδικής Επιτροπής αναθεώρησης μη θεμελιωδών διατάξεων του Συντάγματος» (κύριος εισηγητής Κ. Τσάτσος) αποδεικνύει ακόμη εντονότερα αυτήν την εικόνα του αυταρχισμού.⁵¹ Συμφωνώ με τον Αλιβιζάτο, που θεωρεί ότι αυτή η πρόταση αναθεώρησης ήταν «... ακριβώς η αναπροσαρμογή και ταυτόχρονα η ενσωμάτωση στο κείμενο του τυπικού συντάγματος της αντικομμουνιστικής νομοθεσίας της εποχής του εμφύλιου πολέμου».⁵² Των έκτακτων μέτρων δηλαδή. Όμως δεν ήταν μόνο αυτό και εκεί προκύπτει και το πρόβλημα. Δεν επρόκειτο δηλαδή μόνο για τον εξορθολογισμό της οργάνωσης του ελέγχου και της καταστολής με την ενσωμάτωση του λεγόμενου παρασυντάγματος στο Σύνταγμα και, μέσω αυτής της διαδικασίας, της αποκατάστασης του νομικού κατασκευάσματος που είχε λειτουργήσει μεν προς όφελος των νικητών του εμφύλιου, αλλά αποχαρκτηριζε πρακτικά το συνταγματικό δημοκρατικό χαρακτήρα του καθεστώτος. Γεγονός που δημιουργούσε και εσωτερικές αντιφάσεις στην άσκηση της εξουσίας αλλά και θα δημιουργούσε, ιδιαίτερα μακροπρόθεσμα, προβλήματα στη διαδικασία της ένταξης στην Ε.Ο.Κ. που είχε ήδη αρχίσει.

Το ουσιαστικό αντικείμενο της πρότασης της βαθείας τομής ήταν η ενίσχυση της εκτελεστικής εξουσίας. Η ενίσχυση της κυβέρνησης. Η ενίσχυση δηλαδή του ασθενέστερου πόλου του οργανικού τριγώνου της άσκησης της εξουσίας. Με άλλα λόγια, η μακροπρόθεσμη βαθμιαία ανατροπή του συγκεκριμένου ειδικού τρόπου της έκφρασης του συσχετισμού δυνάμεων, όπως αυτό ο τρόπος, η άρθρωση των κέντρων εξουσίας, είχε προκύψει από τον εμφύλιο. Η αναπροσαρμογή του ειδικού τρόπου θεωρήθηκε αναγκαία για να διαφυλαχθεί η μακροπρόθεσμη αναπαραγωγή του κοινωνικού συσχετισμού. Έτσι για πρώτη φορά μετά τον εμφύλιο έχουμε συγκεκριμένη έκφραση της προσπάθειας αναπροσαρμογής του εξουσιαστικού-οργανωτικού αποτελέσματος του εμφύλιου μέσα από μια νέα

αυταρχική αστική επιλογή. Η ιδιαιτερότητα της σύλληψης βρίσκεται ακριβώς εκεί. Στην κατανόηση (που στο πραγματικό της εύρος είναι αμφίδολο αν είχε γίνει κατανοητή πιο πέρα από τον κύκλο του Κ. Καραμανλή) της ανάγκης αναπροσαρμογής της οργάνωσης της εξουσίας. Αναπροσαρμογής απαραίτητης για τη συνέχεια της εξουσίας μέσα από τις κοινωνικές μετατοπίσεις που έφερε η ένταση της συσώρευσης και η ένταξη στην Ε.Ο.Κ. Ο αυταρχικός χαρακτήρας των προτάσεων δεν είναι αναιρετικός για το εκσυγχρονιστικό περιεχόμενό τους. Χαρακτήρας, ο οποίος δεν είναι αποτέλεσμα κάποιας ελληνικής υποτιθέμενης τριτοκοσμικής ιδιαιτερότητας, αλλά σύμφωνος με την πολιτική πρακτική που συμβαδίζει με την ένταση του παρεμβατικού κράτους σε όλες τις κεφαλαιοκρατικές κοινωνίες μετά τον πόλεμο (οι κατασταλτικοί νόμοι συμβάδισαν με τα αμερικάνικα νομικά μεταπολεμικά πρότυπα, το συνταγματικό δικαστήριο θεσπίστηκε από τον δυτικοευρωπαϊκό «θεμελιώδη νόμο» και επέτρεψε την απαγόρευση του Κ.Κ.Γ. κ.λπ.). Αυταρχισμός και εκσυγχρονισμός δεν αλληλοαναιρούνται, γιατί εκσυγχρονισμός του πολιτικού συστήματος είναι η προσπάθεια, η διαδικασία ένταξης ή επαναπόκτησης της λειτουργικότητας του πολιτικού συστήματος. Η πρώτη εκσυγχρονιστική προσπάθεια στη μετεμφυλιακή Ελλάδα ήταν αυτή η αυταρχική προσπάθεια αναπροσαρμογής της εξουσιαστικής στρατηγικής.⁵³ Οι προτάσεις του Κ. Καραμανλή αποτέλεσαν το υπόβαθρο, τα κύρια σημεία της εναλλακτικής λύσης μετά την κρίση της χούντας. Έτσι η σύγχρονη αστική εκσυγχρονιστική πολιτική στρατηγική αρχίζει με τις αυταρχικές προτάσεις της «βαθείας τομής» στο Σύνταγμα του 1952. Εκσυγχρονιστική πολιτική που δεν έγινε δυνατόν να πραγματοποιηθεί το 1965, αλλά οδήγησε στην ενδοκρατική κρίση, στην ενεργή αντιπαράθεση της μοναρχίας, που έβλεπε το οικοδόμημα με το οποίο δίκαια ταυτιζόταν σε περίπτωση εφαρμογής της να γκρεμίζεται, και στην αποπομπή Καραμανλή.

Ασφαλώς η αυταρχική αυτή τροποποίηση αποτέλεσε και επιλογή του δικτατορικού συντάγματος του '68/'73⁵⁴, αλλά επρόκειτο για αφομοίωση του αυταρχικού όχι του εκσυγχρονιστικού της χαρακτήρα, γιατί στόχος ήταν ακριβώς η άρνηση κάθε μορφής εκσυγχρονισμού και η διαιώνιση του κύριου κέντρου εξουσίας που προέκυψε από τον εμφύλιο: του στρατού. Πρόκειται δηλαδή για την αποδοχή τύπων, όχι της ουσίας. Η ουσία ήταν αντίθετη προς τους στόχους που είχαν οδηγήσει στην ενδοκρατική κρίση των αρχών της δεκαετίας του '60.

Η πίεση της δημοκρατικής νομοποίησης

Το σημαντικό μεταρρυθμιστικό σχέδιο της Ε.Κ. αποτελεί το δεύτερο μέρος του όλου που σκιαγραφεί το πρόβλημα του ερευνητή, αλλά και το πρόβλημα της δεκαετίας του '60. Η πρόταση της Ε.Κ. δεν ήταν εκσυγχρονιστική παρόλο που προσπάθησε να είναι μεταρρυθμιστική και δεν ήταν εκσυγχρονιστική, όχι γιατί αντιτίθετο στο συσχετισμό των κοινωνικών δυνάμεων, αλλά γιατί προσπάθησε —στην πρώτη της φάση— να επιτύχει την αναπαραγωγή τους μέσα από μεταρρυθμίσεις που δεν άγγιζαν το οργανικό τρίγωνο της άσκησης της εξουσίας. Προσπάθησε δηλαδή να πραγματοποιήσει μεταρρυθμίσεις, για να εξασφαλίσει τη μακροπρόθεσμη κοινωνική συνείληψη απέναντι στο κοινωνικό καθεστώς, χωρίς να προσπαθήσει να εκσυγχρονίσει την οργάνωση της εξουσίας. Ασφαλώς μια αντιφατική και καταδικασμένη προσπάθεια. Η ανάγκη του εκσυγχρονισμού και ο αντιφατικός χαρακτήρας της μέχρι τότε προσπά-

θειας έγιναν μόνο μετά το εκλογικό αποτέλεσμα του Φεβρουαρίου 1964 και στην ηγεσία της Ε.Κ. κατανοητά. Όχι μόνο γιατί το εκλογικό αποτέλεσμα φόρτισε την εκλεγμένη κυβέρνηση με μια μέχρι τότε άγνωστη για τα μεταπολεμικά πολιτικά πράγματα της Ελλάδας πολιτική δύναμη. (Μέχρι τότε η πλειοψηφία ήταν αποτέλεσμα αποχής, όπως το '46 και '52, και ενεργοποίησης των κατασταλτικών μηχανισμών του κράτους παράλληλα προς την ισχύ εκλογικών νόμων που ευνοούσαν το κυβερνητικό κόμμα). Αλλά κυρίως γιατί φόρτισαν τον μέχρι τότε πιο ασαφή πόλο του οργανικού τριγώνου και την ίδια την κοινοβουλευτική εκλογική διαδικασία με την πολιτική δύναμη ανατροπής του ισχύοντος τριγώνου της εξουσίας και μετατόπισης του κέντρου βάρους προς τις διαδικασίες δημοκρατικής νομιμοποίησης και την εκλεγμένη κυβέρνηση. Έτσι το εκλογικό αποτέλεσμα κατέστησε τον εκσυγχρονισμό του πολιτικού συστήματος αναγκαίο. Το αποτέλεσμα του '64 ήταν η εκσυγχρονιστική πίεση «από κάτω» με αντικείμενο, ακριδώς γι' αυτό το λόγο, τον περιορισμό της αυταρχικότητας της εξουσίας. Η αντίδραση των μετεμφυλιακών δομών ήταν πολύ πιο γρήγορη από την κυβέρνηση της Ε.Κ., που πάσχιζε να διακρίνει μεταξύ των επιταγών της διατήρησης των υπαρχόντων αστικών πλαισίων και της εκσυγχρονιστικής διαδικασίας. Η αντίδραση αυτή πήρε τις μορφές που ξέρουμε: αποστασία και βασιλική εκτροπή και τέλος στρατιωτικό πραξικόπημα.

Έτσι και η αυταρχική αστική εκσυγχρονιστική στρατηγική «από πάνω» και η απαίτηση εκσυγχρονισμού «από κάτω» απέτυχαν, για να πραγματοποιηθούν μόνο μετά την ολική κρίση των μετεμφυλιακών δομών που αποτέλεσε η κρίση της δικτατορίας.

Γιατί όμως αυτές οι αντιδράσεις και στις δυο περιπτώσεις, αφού και στις δύο η αστική δομή της κοινωνίας όχι μόνο δεν κινδύνευε αλλά θα μπορούσε να πάρει μορφές πολύ σταθερότερες και μακροχρόνιας επικράτησης και πέρα από τα πλέγματα του εμφυλίου; Τους λόγους τους έχω αναλύσει αλλού και νομίζω αρκετά διεξοδικά⁵⁵. Εδώ θα περιοριστώ στις γενικές γραμμές του τελικού συμπεράσματος: Γιατί ο συνασπισμός στην εξουσία παρόλε τις όποιες εσωτερικές του αντιφάσεις (που έκαναν αρχικά δυνατή και την έκφραση της εκσυγχρονιστικής στρατηγικής Καραμανλή) δεν ήταν σε θέση να αποδεχτεί τις εκσυγχρονιστικές προσπάθειες, γιατί είχε ταυτίσει και απολυτοποιήσει τις μετεμφυλιακές δομές της εξουσίας με την ίδια τη δυνατότητα αναπαραγωγής της εξουσίας. Πιο αφηρημένα, για να παραμείνουμε στην ορολογία που χρησιμοποιήσαμε για να ορίσουμε το κράτος, γιατί ταύτιζε ακόμη τον ειδικό τρόπο έκφρασης του συσχετισμού των πολιτικών δυνάμεων με τον ίδιο το συσχετισμό και τη σταθερότητά του.

Η δεκαετία του '60 δεν ήταν μόνο μια δεκαετία κρίσης. Ήταν και μια δεκαετία πολιτικών αντιφάσεων, μια αντιφατική δεκαετία. Η τάση εκσυγχρονισμού του πολιτικού συστήματος εκφράζεται αρχικά από το κόμμα που λειτουργεί στην πολιτική σκηνή ως το κατ' εξοχήν κόμμα της συντήρησης των μετεμφυλιακών δομών της εξουσίας. Η ηγεσία του και ειδικότερα ο Καραμανλής, ο πρωθυπουργός που επέλεξε η μοναρχία, ο πολιτικός που θεωρείται από τις δυνάμεις του Κέντρου και της Αριστεράς ως ο εντολοδόχος των ανακτόρων στην κυβέρνηση και το κοινοβούλιο, γίνεται ο κεντρικός εκφραστής της νέας πολιτικής εκσυγχρονιστικής στρατηγικής, η οποία μακροπρόθεσμα είναι ανατρεπτική για τη θέση της μοναρχίας μέσα στο κράτος και περιοριστική για τη θέση του στρατού, του οποίου έκφραση στα πλαίσια της νομιμότητας είναι η μοναρχία. Α-

ντίθετα το Κέντρο εκφράζεται αρχικά μεταρρυθμιστικά, αλλά λειτουργεί συντηρητικά, μη θέτοντας υπό αμφισβήτηση το οργανικό τρίγωνο της εξουσίας και τις εσωτερικές ισορροπίες δυνάμεων μέσα σ' αυτό το τρίγωνο. Έτσι το συναινετικό μεταρρυθμιστικό σχέδιο υπόσχεται τη διατήρηση των δομών για να επιτύχει μεταρρυθμίσεις απαραίτητες για την αναπαραγωγή της συναίνεσης, δίνοντας όμως έτσι δυνατότητα έκφρασης στις δυνάμεις που αρνούνταν τη μέχρι τότε μορφή της άσκησης της εξουσίας. Μέσα από το αίτημα για περισσότερη δημοκρατία εκφράζεται το αίτημα για συνδυασμό και αλληλοσυμπλήρωση των μεταρρυθμίσεων και του εκσυγχρονισμού μέσα από τον περιορισμό ουσιαστικών στοιχείων της αυταρχικότητας της εξουσίας. Με τη στρατιωτική δικτατορία, εν ονόματι της διατήρησης του καθεστώτος, καταστέλλονται οι δυνάμεις εκείνες που απαιτούν την τήρηση της αστικής νομιμότητας, που δέχονται δηλαδή τα ουσιαστικά αστικά κοινωνικά πλαίσια. (Ας μην ξεχνάμε ότι σύνθημα ήταν όχι η ανατροπή της καθεστωτικής τάξης αλλά η τήρηση του Συντάγματος του '52: «114»). Στην κρίση εκπροσώπησης παίρνει αυτή η αντίφαση την καθαρά πολιτική της μορφή. Κάτω από την πίεση των λαϊκών τάξεων ο πολιτικός, κομματικός φορέας της μεταρρυθμιστικής συναινετικής πολιτικής αποσυνδέεται από τις αστικές δυνάμεις που εκφράζει και οδηγείται σε μορφές ανοιχτής (αποστασία) ή λανθάνουσας διάσπασης (κεντροδεξιά - κεντροαριστερά). Η στρατιωτική δικτατορία επιβάλλεται για να πειθαρχήσει αυτήν την τάση που εκφράζει την κοινωνική συναίνεση απέναντι στις αστικές σχέσεις παραγωγής, αλλά απαιτεί την τήρηση της αστικής νομιμότητας. Νομιμότητας της οποίας, στο πολιτικό και ιδεολογικό επίπεδο, η κύρια λειτουργία είναι η αναπαραγωγή των συστημικών πλαισίων του αστικού καθεστώτος. Τέλος, - γεγονός που αποτελεί την πλήρη έκφραση της κρίσης εκπροσώπησης- η κομματική αστική συναίνεση επέρχεται (συμφωνία Παπανδρέου-Κανελλόπουλου για την αποδοχή της λύσης Παρλασκεύπουλου και κατόπιν Κανελλόπουλου για τη διεξαγωγή εκλογών⁵⁶), αλλά δεν εκφράζει τα κυρίαρχα αστικά συμφέροντα πια, γιατί λογική συνέπεία της θα ήταν η ανατροπή του μετεμφυλιακού οργανικού τριγώνου. Κίνδυνος που είχε ήδη οδηγήσει πρώτα στην ενδοκρατική κρίση και κατόπιν στην βασιλική εκτροπή και την αποστασία. Έτσι η δικτατορία δεν επιβάλλεται λόγω κάποιου υποτιθέμενου κινδύνου για το αστικό καθεστώς, αλλά για να διαλύσει, ανατρέψει, καταργήσει την πολιτική και κομματική συναίνεση απέναντι στη διατήρηση της αστικής νομιμότητας, που δεν εξέφραζε πια τα αστικά συμφέροντα. Αυτά ταύτιζαν την εξουσία τους περισσότερο με τους μηχανισμούς της αστικής ανομίας της εξουσίας παρά με τη νομιμότητά της. Οι διαδοχικές αυτές αντιφάσεις δεν είναι παρά έκφραση των αντιφάσεων των μετεμφυλιακών δομών της εξουσίας. Έκφραση της ανάγκης εκσυγχρονισμού τους, για να επιτευχθεί η μακρόχρονη αναπαραγωγή των κοινωνικών σχέσεων, αλλά και των αντιθετικών προς αυτήν την ανάγκη εκσυγχρονισμού ενεργειών, που πηγάζουν από το πλέγμα των εξουσιαστικών μηχανισμών. Από την οργανωτική δομή δηλαδή, που λόγω του εμφυλίου ταυτιζόταν από τον αστικό κόσμο με τη διατήρηση της ίδιας της κοινωνικής του θέσης μέσα στον ελληνικό κοινωνικό σχηματισμό.

Η αυταρχική εκσυγχρονιστική πρόταση Καραμανλή δεν εξαφανίζεται, απλά παραμερίζεται από τις δραματικές διαδικασίες κρίσης της δεκαετίας. Η αδυναμία νομιμοποίησης και ακόμη πιο έντονα η αδυναμία αυτομετασχηματισμού της δικτατορίας σε μια μορφή προεδρικής εκλεκτικής δημοκρατίας⁵⁷,

όπου το κύριο δομικό της στοιχείο θα παρέμενε η αυτόνομη και κεντρική θέση του στρατιωτικού μηχανισμού⁵⁸, την επαναφέρει με ένταση στο προσκήνιο. Η εναλλακτική λύση Καραμανλή που αποτελεί προέκταση, στη βάση βέβαια της νέας πολιτικής συγκυρίας, των αυταρχικών εκσυγχρονιστικών προτάσεων της βαθείας τομής, παρουσιάζεται ως η μόνη αστική διέξοδος από τα αδιέξοδα της δικτατορίας⁵⁹. Η αποτυχία του πειράματος Παπαδόπουλου-Μαρκεζίνη και το κενό πολιτικής στρατηγικής στο οποίο αυτή οδηγήθηκε, κενό που επέτρεψε την κυπριακή τραγωδία και την ιωαννινδική περίοδο της στρατιωτικής δικτατορίας⁶⁰, έδωσε διέξοδο στη μόνη αστική πολιτική στρατηγική που μπορούσε μέσα στη δεδομένη πολιτική συγκυρία να εφαρμοστεί: Στην εναλλακτική πρόταση Καραμανλή, στην αυταρχική εκσυγχρονιστική πολιτική που 11 χρόνια πριν δεν έγινε δυνατόν να υλοποιηθεί.

Η εκσυγχρονιστική τομή της μεταπολίτευσης

Η εναλλακτική αυταρχική εκσυγχρονιστική πρόταση Καραμανλή έγινε αποδεκτή. Οι λόγοι, από την πλευρά της άρχουσας τάξης, είναι η αποτυχία της πολιτικής στρατηγικής που είχε προκύψει από το αποτέλεσμα του εμφύλιου και η κατανόηση της κοινωνικής συναίνεσης που υπήρχε απέναντι στην αστική νομιμότητα, συναίνεσης που εξασφάλιζε πια την πολυπόθητη «ασφάλεια του καθεστώτος», κατά μια έκφραση του Κούνδουρου⁶¹. Η κρίση του οργανικού τριγώνου ήταν ήδη από τη δεκαετία του '60 γεγονός. Το εκλογικό αποτέλεσμα του '64 δυνάμει ανέτρεπε την ιεραρχία και τη μορφή της διάρθρωσης των κέντρων εξουσίας. Η κρίση του ενσωματωμένου σ' αυτό το τρίγωνο κοινοβουλευτισμού ήταν το αποτέλεσμα-αντίδραση των αστικών συμφερόντων. Η ανικανότητα της μοναρχίας να διαχειριστεί την κρίση, αποτέλεσε το τελευταίο σκίρτημα και την αποτυχία του τριγώνου. Η στρατιωτική πρωτοβουλία διέλυσε αυτό το τρίγωνο θέτοντας ωμά τη μονοκεντρική οργάνωση της άσκησης της εξουσίας, τη μόνη δυνατή στρατηγική συνέχειας των μετεμφυλιακών δομών, που είχαν πρώτα απειληθεί δειλά από τον αστικό εκσυγχρονισμό (ενδοκρατική κρίση) και κατόπιν επικίνδυνα από τη λαϊκή απαίτηση για τήρηση της αστικής νομιμότητας (εκλογές '64). Η κρίση της στρατιωτικής δικτατορίας, η κρίση κάθε προσπάθειας έκφρασης μιας στρατηγικής συνέχειας μέσω της ανασύνθεσής της ήταν η κρίση της μετεμφυλιακής οργάνωσης των κέντρων εξουσίας μέσα στην καρδιά αυτής της δομής: το στρατιωτικό μηχανισμό. Το κενό πολιτικής στρατηγικής που προέκυψε, σήμανε το τέλος της μετεμφυλιακής περιόδου.

Η αστική τάξη ήταν αναγκασμένη να δεχτεί την αστική νομιμότητα για να εξασφαλίσει τη συνέχεια των κοινωνικών σχέσεων. Η τομή, τομή που σήμανε το τέλος μιας περιόδου, ήταν απαραίτητη για να διατηρηθεί η κοινωνική συνέχεια. Οι βάσεις αυτής της συνέχειας ήταν όμως γερές: ήταν η κοινωνική συναίνεση απέναντι στην αστική νομιμότητα, απέναντι στην κοινοβουλευτική δημοκρατία. Η κρίση των μετεμφυλιακών δομών ανάγκασε την άρχουσα τάξη να δεχτεί αυτή την πραγματικότητα και να δεχτεί τους όρους της αστικής νομιμότητας. Η εναλλακτική λύση Καραμανλή φάνηκε μέσα σ' αυτή τη συγκεκριμένη πραγματικότητα να είναι η πιο «θωρακισμένη» αναγκαστική αποδοχή. Οι λόγοι της αποδοχής «θωρακισμένης» λύσης από τη μεριά των κυρίαρχων τάξεων, ήταν αυτή η κοινωνική συναίνεση. Η πολιτικοποίηση που απαιτούσε τη συγκρότηση αστικής νομιμότητας, αλλά και δεν ξέφυγε κοι-

νωνικά από τα πλαίσια του αστικού εκσυγχρονισμού⁶². Το συγκεκριμένο λόγο τον προπαγάνδισε υπεροπτικά η ίδια η εξουσία: η ωριμότητα του ελληνικού λαού. Ωριμότητα που ήταν συνισταμένη δύο παραγόντων: της κοινωνικής συναίνεσης και του φόβου. Φόβου μπροστά στην απειλή πολέμου και φόβου που υπήρξε το αποτέλεσμα της δικτατορίας, κυρίως της τελευταίας έξαλλης ιωαννινδικής της περιόδου.

Έτσι οι ηγεμονικές ομάδες της αστικής τάξης δέχτηκαν την επιταγή των κυρίαρχων τάξεων για πραγματοποίηση του αστικού κράτους δικαίου. Όμως αυτή η αποδοχή είναι μια διαδικασία, μια διαδικασία που κρατάει ως σήμερα. Συμβολικό αλλά και πραγματικό ορόσημό της είναι ασφαλώς η κατάργηση του Νόμου 509 και η ισχύς του συντάγματος του '75: Πραγματικότητα της τήρησης της αστικής νομιμότητας, αλλά και της αναδιοργάνωσης της αυταρχικότητάς της. Η εκσυγχρονιστική στρατηγική του '63 πραγματοποιήθηκε μέσα από την ενσωμάτωσή της στη νέα πολιτική συγκυρία, που ασφαλώς περιόρισε τον αυταρχικό της χαρακτήρα. Η κατανόηση της υπαρξης ευρείας κοινωνικής συναίνεσης αποτέλεσε ίσως το μεγαλύτερο «μάθημα» του Καραμανλή κατά τη διάρκεια της αναγκαστικής αποχής του από τα πολιτικά πράγματα.

Κράτος δικαίου και θωρακισμένη εκτελεστική εξουσία

Δεν πρόκειται εδώ να αναλύσουμε το σύνταγμα του '75. Το έχουν κάνει άλλοι και ασφαλώς πιο ειδικοί στο θέμα από μένα⁶³. Εδώ θα τονίσω απλώς σχηματικά ποια ήταν τα κύρια σημεία της εναλλακτικής λύσης Καραμανλή, όπως αυτή υλοποιήθηκε στην περίοδο της διακυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας. Ποια ήταν δηλαδή τα κύρια στοιχεία και τα όρια του αστικού εκσυγχρονισμού στη μεταπολιτευτική περίοδο.

Το περιεχόμενο του αστικού εκσυγχρονισμού ήταν στο πολιτικό πεδίο η πραγματική ενίσχυση και συγκέντρωση της άσκησης της εξουσίας στην εκτελεστική (κυβέρνηση) και στο οικονομικό η προσπάθεια εξορθολογισμού της κρατικής παρέμβασης στην οικονομία, η ένταση της σύνδεσης της ελληνικής οικονομίας με αυτήν της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, η ένταξη σ' αυτήν και η εφαρμογή κεϋνσιανής πολιτικής, ώστε η κοινωνική συναίνεση –και φυσικά η αποδοχή του κυβερνώντος κόμματος, που έφερε απόφιο το παρελθόν της Ε.Ρ.Ε.– να σταθεροποιηθεί πληρέστερα και μακροπρόθεσμα.

Η συγκέντρωση της άσκησης της εξουσίας στην κυβέρνηση είχε διττή μορφή. Από τη μία επικύρωνε τον αυταρχισμό της εναλλακτικής λύσης, από την άλλη σταθεροποίησε το τέλος της μετεμφυλιακής περιόδου εξασφαλίζοντας τη συνέχεια της αστικής εξουσίας.

Αυτή η συγκέντρωση στο επίπεδο της άρθρωσης των κέντρων εξουσίας αποσκοπούσε στην ενσωμάτωση του στρατιωτικού μηχανισμού στις επιλογές της κυβέρνησης, στον περιορισμό της πολιτικής παρουσίας του κοινοβουλίου στο ρόλο διεκπεραιωτικού μηχανισμού των κυβερνητικών εντολών και στην διατήρηση της παντελούς έλλειψης εσωκομματικής δημοκρατίας.

Απέναντι στο στρατιωτικό μηχανισμό αυτό σήμαινε την τυπική και ουσιαστική καθιέρωση των πρωτίων της εκτελεστικής εξουσίας, όπως ορίζεται και από το άρθρο 45 του Συντάγματος του '75⁶⁴. Αντικείμενο αυτής της στρατηγικής δεν ήταν ο εκδημοκρατισμός του στρατού, αλλά η οργανωτική και ιδεολογική πειθαρχήσή του στις νέες αστικές επιλογές, στην προ-

σπάθεια για μια νέα οργάνωση της αστικής εξουσίας. Όμως και η μορφή αυτή ενσωμάτωσης υπήρξε μια δύσκολη διαδικασία. Οι αντιδράσεις ήταν πολλές (η απόπειρα του Φεβρουαρίου '75 είναι η πιο εμφανής μορφή αυτών των αντιδράσεων). Μόλις το 1977 ψηφίστηκε ο Νόμος που όριζε τις σχέσεις στρατού και πολιτικής εξουσίας. (Νόμος 660/'77), επαναφέροντας ουσιαστικά τη νομοθετική ρύθμιση που είχε ισχύσει πριν το 1967, κάτω από συνθήκες βέβαια μιας άλλης στρατηγικής κατάστασης, προσδιοριστικής για την πραγματική μορφή αυτών των σχέσεων.

Η συγκέντρωση των εξουσιών πέτυχε, αλλά ο εκσυγχρονισμός της οικονομικής, πολιτικής, της προσπάθειας εξορθολογισμού της οικονομίας, ώστε να οργανωθεί η κρατική παρέμβαση που απαιτούσε η ένταση και η επέκταση της καπιταλιστικής συσσώρευσης (κύριος όρος για τη δυνατότητα ένταξης της Ελλάδας στην Ε.Ο.Κ. αλλά και για την αποφυγή κινδύνων για τη σταθερότητα της κοινωνικής συναίνεσης) συνάντησε πολύ σύντομα την αντίδραση της άρχουσας τάξης⁶⁵. Οι ηγεμονικές εκείνες ομάδες, που είδαν τη χούντα σαν λύση και είχαν χειροκροτήσει το πείραμα Παπαδόπουλου-Μαρκεζίνη και μόνο προ της χρεωκοπίας της μέχρι τότε κυρίαρχης πολιτικής στρατηγικής είχαν δεχτεί την εκσυγχρονιστική λύση, αντέδρασαν.

Τα όρια της αστικής εκσυγχρονιστικής στρατηγικής. Τα αδιέξοδα της Νέας Δημοκρατίας

Στις 5 Μαρτίου '75 ο Σύνδεσμος Ελλήνων Βιομηχάνων με αφορμή την κρατικοποίηση της Εμπορικής Τράπεζας και της Ολυμπιακής Αεροπορίας, αλλά και λόγω της εφαρμογής μιας – έστω και περιορισμένης – κεντρικής πολιτικής, επετέθη στην κυβερνητική πολιτική και την κατηγορήσε για «σοσιαλμανία»⁶⁶. Η τάξη πειθάρχησε ωμά τους εκπροσώπους της. Ο Παπαληγούρας που επίσημα έφερε την ευθύνη της οικονομικής πολιτικής εξαφανίστηκε από την πολιτική σκηνή.

Τα όρια που έθετε ο αστισμός στην εκσυγχρονιστική πολιτική ήταν πολύ πιο στενά από ότι είχε πιστέψει ο αρχιτέκτονας της εναλλακτικής λύσης και ο Παπαληγούρας, ο κύριος τεχνokrάτης της ένταξης στην Ε.Ο.Κ.

Ο αστικός εκσυγχρονισμός επιτυγχάνει στο πεδίο της οργάνωσης του κράτους δικαίου, κάτω από την καθοριστική και πρωτεύουσα θέση της εκτελεστικής εξουσίας, αγνοεί τη μορφή λειτουργίας των κομμάτων και υποχωρεί στο οικονομικό. Τα ενδογενή δομικά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας παραμένουν, όπως και η αδυναμία συγκρότησης δημοκρατικών διαδικασιών μέσα στα κόμματα.

Η ανάγκη διατήρησης των ταξικών στηριγμάτων της εξουσίας και της πελατείας του κύριου κομματικού εκπροσώπου της αστικής τάξης, όπως η υποταγή στη συγκεκριμένη επενδυτική-επιχειρηματική συμπεριφορά των Ελλήνων κεφαλαιοκρατών, σε συνδυασμό με την πλατεία αποδοχή των συγκεκριμένων κοινωνικών σχέσεων, που δεν κατέστησε επιτακτική την αλλαγή της επενδυτικής συμπεριφοράς, οδηγούν την εκσυγχρονιστική στρατηγική στην οικονομία σε στασιμότητα. Η αστική τάξη –όχι μόνο στην Ελλάδα, αλλά παντού όπου κυριαρχεί ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής– δέχεται με ενθουσιασμό μόνο μια μορφή κρατικής παρέμβασης: την με κάθε τρόπο πειθάρχηση των εργαζομένων και τη μεταφορά του κοινωνικού κόστους της συσσώρευσης σ' αυτούς (αυτό είναι και το πραγματικό περιεχόμενο του οικονομικού φιλελευθερισμού και του τόσο υποστηριζόμενου σήμερα νεοφιλελευθερισμού).

Κάθε άλλη μορφή, αν μπορεί, έστω και αν βρίσκεται μέσα στη λογική της καπιταλιστικής συσσώρευσης, την αποφεύγει. Έτσι η Ν.Δ. σταματά να είναι ο εκφραστής του αστικού εκσυγχρονισμού.

Η απομάκρυνση των ηγεμονικών αστικών συμφερόντων από την εκσυγχρονιστική αστική εναλλακτική λύση δεν έμεινε βέβαια χωρίς συνέπειες για τη Ν.Δ. Η λανθάνουσα διάσπαση-ομαδοποίηση του κόμματος είναι το άμεσο αποτέλεσμα. Ομαδοποίηση που σαφώς υπήρχε, αλλά σιγούσε προ των κυρίαρχων επιλογών, για να ενταθεί πολύ σύντομα. Ένα από τα αποτελέσματα αυτής της νέας κατάστασης ήταν ότι το κόμμα και οι ηγετικοί του παράγοντες συνέχισαν να εκφράζουν πιστά τα άμεσα συμφέροντα της αστικής τάξης και ο ίδιος ο Καραμανλής, παρ' όλη την πολιτική εξουσία που συγκέντρωνε, λειτουργούσε πλέον κυρίως ως απαραίτητος παράγοντας της διατήρησης της εκλογικής δύναμης και συνοχής του κόμματος. Εξακολουθούσε να λειτουργεί ως πρωταγωνιστής των πολιτικών εξελίξεων και των επιλογών του κόμματος, αλλά τα όρια της πολιτικής του δράσης είχαν πια θεθεί. Η συρρίκνωση της Ν.Δ. στις εκλογές του '77 και μετά συμβαδίζει με την περιθωριοποίηση της εκσυγχρονιστικής στρατηγικής και την ένταση της πειθάρχησης του κόμματος στα άμεσα συμφέροντα της άρχουσας τάξης.

Η ανάληψη του υπουργείου Συντονισμού από τον Μητσοτάκη είναι ενδεικτική. Ο Καραμανλής ήταν αναγκασμένος να δεχτεί αυτήν την επιλογή που αντιτίθετο στο εκσυγχρονιστικό σχέδιο, αλλά επιβαλόταν από την τάξη που εκπροσωπούσε. Βέβαια η είσοδος του Μητσοτάκη κι άλλων τέως κεντρικών στη Ν.Δ. και στην κυβέρνηση προπαγανδίστηκε ως διεύρυνση του κόμματος προς το Κέντρο, αλλά αν ήταν έτσι, θα επρόκειτο ασφαλώς για την πιο ηλίθια πολιτική κίνηση της δεκαετίας. Αυτή η επιλογή δεν ήταν διεύρυνση. Όχι μόνο γιατί θυμίζει την πρόταση του Κωνσταντίνου προς τον Καραμανλή, τις παραμονές της 21ης Απριλίου, να ηγηθεί ενός κομματικού συνασπισμού Ε.Ρ.Ε.-αποστατών, αλλά γιατί εκείνες οι κοινωνικές δυνάμεις που είχαν υποστηρίξει τους αποστάτες εκφράζονταν ήδη από τη Ν.Δ., ενώ για τους παραδοσιακά κεντρικούς η κίνηση αυτή είχε τουλάχιστον αρνητικά αποτελέσματα.

Τα κυρίαρχα αστικά συμφέροντα απαιτούσαν όμως την άμεση εκπροσώπηση τους. Η κίνηση αυτή συμπληρώνεται και κορυφώνεται με την προώθηση του Μητσοτάκη στην ηγεσία της Ν.Δ. και την ουσιαστική συμφωνία του στην απομάκρυνση του Καραμανλή από την πολιτική σκηνή. Η ενίσχυση της θέσης του Μητσοτάκη (όσο αυτή παρόεμενε λειτουργική) ήταν ταυτόσημη με την ένταση της ταξικής εκπροσώπησης. Εκπροσώπησης που δεν μπορούσε να εκφραστεί ενεργά μέσω των παρωχημένων σχημάτων αναφοράς ενός Αβέρωφ, που άρμοζαν πολύ περισσότερο στη μετεμφυλιακή κατάσταση, ή ενός Ράλλη ή Μπούτου, οι οποίοι δεν υπήρξαν παρά εκφραστές-συνοδοιπόροι της εκσυγχρονιστικής τάσης, χωρίς το πολιτικό χάρισμα και την επιρροή του Καραμανλή, πιστεύοντας συγχρόνως στη λειτουργία (Ράλλης) ενός παρωχημένου και ιδεατού αστικού κοινοβουλευτισμού.

Ο Μητσοτάκης επελέγη για την ηγεσία της Ν.Δ., όχι μόνο γιατί είχε αποδείξει ότι στην πολιτική μπορεί να χρησιμοποιήσει όλα τα μέσα, όπως σημείωσαν πολλοί παρατηρητές της Αριστεράς,⁶⁷ ιδιότητα απαραίτητη για το μετωπικό δικομματικό εκλογικό αγώνα, αλλά γιατί υπήρξε ο πιο συνεπής πολιτικός εκφραστής των κυρίαρχων αστικών συμφερόντων και μάλιστα στην περίοδο της όξυνσης της πολιτικής κρίσης, το 1965.

Έτσι το χάσμα του ιδρυτή από την πλειοψηφία του κόμματος του διευρύνεται, χωρίς δέβαινα να επιφέρει την αποσύνδεση. Όταν τελικά επιτυγχάνεται ένας από τους κύριους στόχους του εκσυγχρονισμού, η ένταξη στην Ε.Ο.Κ., ο Καραμανλής αποσύρεται στην Προεδρία γνωρίζοντας ότι η εκλογική ήττα επέρχεται, μη θέλοντας να την επωμισθεί και πιστεύοντας ότι από την Προεδρία θα μπορούσε να επιδράσει πιο αποτελεσματικά στη διαδικασία του αστικού εκσυγχρονισμού, στοιχείο βασικό της οποίας ήταν η εμπέδωση του δικομματισμού και η εναλλαγή των κομμάτων που απεδέχονταν τους αστικούς όρους στη διακυβέρνηση της χώρας.

Η εναλλαγή στη διακυβέρνηση. Το ΠΑΣΟΚ.

Η δημιουργία και συγκρότηση του ΠΑΣΟΚ, η ταχύτατη κυριαρχία του στην πολιτική σκηνή, ήδη πολύ πριν τις βουλευτικές εκλογές του '81, και η ανάληψη της διακυβέρνησης είναι στοιχεία ενός πολιτικού φαινομένου και πολιτικού μορφώματος, που δεν μπορούν να αναλυθούν εδώ. Η ανάλυση που πρέπει να γίνει είναι πολύ βαθύτερη και εκτενέστερη. Πρέπει όμως να τονίσουμε μερικά σημεία για να ολοκληρώσουμε τη συνοπτική περιγραφή μας.

Το ΠΑΣΟΚ εμφανίζεται στην πολιτική σκηνή σαν νέο κόμμα, συνέχεια του ΠΑΚ, αλλά και συνέχεια της κεντροαριστερής ομάδας των 40 της Ε.Κ., που είχε συγκροτηθεί κάτω από την ηγεσία του Α. Παπανδρέου. Το ΠΑΣΟΚ στην πορεία της επταετίας που το οδήγησε στην κυβέρνηση, εξέφρασε εκείνα τα κοινωνικά στρώματα που είχε απωθήσει ή που δεν μπορούσε να εκφράσει η πολιτική της Ν.Δ. και που δεν μπορούσαν να ταυτιστούν ούτε με αυτήν αλλά ούτε και με το Κ.Κ.Ε.

Μέσα στο ΠΑΣΟΚ εκφράστηκαν οι φόβοι του μικροαστισμού μπροστά στην εκσυγχρονιστική αστική στρατηγική της ένταξης της κεφαλαιοκρατικής συσσώρευσης και η αντίδραση των νέων μικροαστικών στρωμάτων μπροστά στην όλο και βαθύτερη συνύφαση των αστικών συμφερόντων με τη Ν.Δ. Πρόκειται για στρώματα που η συνεπής συνέχεια της εκσυγχρονιστικής στρατηγικής μακροπρόθεσμα θα μπορούσε μέχρι ενός σημείου να αφομοιώσει ή να ξανακερδίσει, αλλά που η ένταση της συνέπειας της Ν.Δ. στην υποστήριξη μεγαλοαστικών συμφερόντων εκ των πραγμάτων περιθωριοποιούσε και απωθούσε.

Η αποσύνθεση των μετεμφύλιακών δομών και του «κράτους των εθνικοφρόνων» δημιουργήσει βαθύτατα ρήγματα στην πελατειακή σχέση που είχε συντηρήσει τη διαταξική συμμαχία στήριξης των αστικών συμφερόντων και επιλογών.⁶⁸

Ρήγματα που οδήγησαν στο φόβο του παραδοσιακού μικροαστισμού και των αγροτικών στρωμάτων μπροστά στη διαδικασία ένταξης και επέκτασης της κεφαλαιοκρατικής συσσώρευσης και τον περιορισμό των παραδοσιακών προνομίων-σχέσεων, που αποτελούσαν την υλική βάση αυτής της διαταξικής συμμαχίας.

Τα νέα μικροαστικά στρώματα, στρώματα που δημιούργησε η ένταση της κεφαλαιοκρατικής συσσώρευσης, κατανόησαν ότι παρά την όλο και βαθύτερη κοινωνική τους παρουσία παρέμεναν εκτός του συνασπισμού στην εξουσία και ουραγοί των πολιτικών εξελίξεων.

Το ΠΑΣΟΚ εξέφρασε την απαίτηση αυτών των στρωμάτων για μια νέα θέση στην κοινωνία, για αναθεώρηση-αναπροσαρμογή των όρων της κοινωνικής τους συνείδησης. Η δυναμική, η πρωτόγνωρη πολιτική επιθετικότητα και ζωντάνια του ΠΑ-

ΣΟΚ ήταν αποτέλεσμα αυτής της δυναμικής απαίτησης που εξέφρασε, για αλλαγή των όρων της αποδοχής των κοινωνικών σχέσεων.

Συσχετισμός κοινωνικών δυνάμεων και αντιπροσώπευση.

Ο ειδικός τρόπος έκφρασης του συσχετισμού των κοινωνικών δυνάμεων είχε ήδη αλλάξει με την κρίση της δικτατορίας και την επιβολή της εναλλακτικής αστικής λύσης. (Δεν πρόκειται ασφαλώς για τετελεσμένη κατάσταση, αλλά για μια συνεχή διαδικασία που συνεχίζεται με έξαρση και οπισθοδρομήσεις). Η αλλαγή που επιζητείτο τώρα αφορούσε τον ίδιο το συσχετισμό των κοινωνικών δυνάμεων. Όχι για να ανατρέψει το συνασπισμό στην εξουσία και τις υπάρχουσες κοινωνικές σχέσεις, αλλά για να διαπραγματευτεί νέους όρους αναπαραγωγής αυτού του συσχετισμού.

Όρους κάτω από τους οποίους τα νέα μικροαστικά στρώματα θα είναι σε θέση να παίξουν ένα νέο πολιτικό αλλά και κοινωνικό ρόλο, ή τουλάχιστον να επηρεάσουν την αναδιανομή των πόρων. Η στρατηγική της κοινοβουλευτικής αυτοδυναμίας του κόμματος, μέσω του οποίου εκφράζεται κυρίαρχα η τάση αυτή, είναι λογική συνέπεια αυτού του στόχου.

Η αλληπρόσφαλη εικόνα, για την οποία τόσες φορές κατηγορήθηκε το ΠΑΣΟΚ, δεν είναι παρά η άμεση έκφραση της πολλαπλότητας των κοινωνικών συμφερόντων που αντιπροσωπεύει. (Από το φόβο προς τις επιπτώσεις της καπιταλιστικής συσσώρευσης μέχρι την απαίτηση για μια νέα κοινωνική θέση). Γεγονός που εκ των πραγμάτων συγκροτεί και διατηρεί την αρχηγική μορφή και δομή του, όπως και τη συγκρότηση μιας ομάδας κορυφής, που ως συνεκτικός φορέας - πρωτοπορία των πολλαπλών συμφερόντων, προσπαθεί να τα εκφράσει φιλτράροντάς τα επιλεκτικά και εναρμονίζοντάς τα προς τα αστικά πλαίσια, εξασφαλίζοντας τη διαμόρφωση του διαχειριστικού λόγου που μετονομάζει, μέσω μιας σειράς αριστερών και κεντρώων ιδεολογημάτων, αυτήν την εναρμόνιση, ώστε να μην παρουσιάζεται ως τέτοια.

Η αφομοίωση μιας σειράς θέσεων της Αριστεράς από το ιδεολογικό λεξιλόγιο του ΠΑΣΟΚ σχετικά με το ΝΑΤΟ, την Ε.Ο.Κ., το ρόλο της αμερικανικής παρουσίας και επιρροής, των αμερικανικών βάσεων κ.λ.π. δεν αποτέλεσε ουσιαστικό αντικείμενο της πολιτικής στρατηγικής, αλλά τους κύριους όρους του κώδικα επικοινωνίας μεταξύ ηγεσίας-μελών και κόμματος-ψηφοφόρων. (Στη δεύτερη περίπτωση η έννοια της κοινωνικής δικαιοσύνης, της αύξησης των εισοδημάτων, της αύξησης του έμμεσου μισθού, της πλατύτερης αναδιανομής κ.λ.π. είχε αρχικά μεγαλύτερη βαρύτητα). Ενώ κώδικα επικοινωνίας που μετέφραζε στο πολιτικό επίπεδο την απαίτηση για διαπραγμάτευση νέων όρων ενσωμάτωσης των μεσαίων στρωμάτων στο συσχετισμό κοινωνικών δυνάμεων. Αυτό είναι και το ουσιαστικό περιεχόμενο της αντιδεξιότητας της.

Η διαχειριστική στρατηγική της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ, από τον Οκτώβριο του 1981, ήταν πια η μόνη που θα μπορούσε να πραγματοποιήσει, μέσα από την επιβολή νέων κοινωνικών όρων, τον αστικό εκσυγχρονισμό, ύστερα μάλιστα από την απομάκρυνση της Ν.Δ. από αυτόν. Τα όρια αυτής της στρατηγικής είναι και τα όρια που προκύπτουν από τις αντιφάσεις που δημιουργεί ο εκσυγχρονισμός στα επιμέρους συμφέροντα, που μέσα από την κοινωνική του προοπτική έρχονται σε αντίθεση

προς τις υλικές μορφές που παίρνει η πραγματοποίησή του και αποτελούν τροχοπέδη των εκσυγχρονιστικών τάσεων. Συγχρόνως όμως πρόκειται και για όρια που θέτει η ίδια η εναρμόνιση στη δυνατότητα διαπραγμάτευσης νέων όρων ενσωμάτωσης.

Συγκέντρωση των εξουσιών και εκσυγχρονισμός

Η αναίρεση της υποστήριξης της ηγεσίας του ΠΑΣΟΚ προς τον Καραμανλή, αναίρεση ξαφνική και απρόδλεπτη, όχι μόνο από τη Δεξιά αλλά και από την Αριστερά, έγινε επιτακτική λόγω των προβλημάτων που δημιουργούσε η διαχείριση της διαπραγμάτευσης της μορφής ενσωμάτωσης των κοινωνικών στρωμάτων, που εκφράστηκαν από το ΠΑΣΟΚ, στο συσχετισμό των κοινωνικών δυνάμεων. Προβλήματα άμεσα εκλογικά αλλά και μακροπρόθεσμα. Η αποδοχή της Προεδρίας Καραμανλή έγινε κατανοητό ότι αποτελούσε ιδιαίτερο κίνδυνο για το ΠΑΣΟΚ και τον ηγεμονικό του ρόλο στην αντιπροσώπευση μικροαστικών αλλά και εργατικών στρωμάτων, γιατί, χωρίς να ανατρέπει τους όρους της διαπραγμάτευσης, καθιστούσε εμφανέστερη τη συνέχεια των κοινωνικών σχέσεων και την εναρμόνιση των διαπραγματευτικών όρων προς τα αστικά πλαίσια. Η επιθετική πρωτοβουλία του ΠΑΣΟΚ, χωρίς να έχει επίδραση στους κοινωνικούς συσχετισμούς, φόρτισε το συμβολικό επίπεδο της πολιτικής κομματικής αντιπαράθεσης (πράγμα που κυρίως εμπίπτει στον επικοινωνιακό κώδικα που αναφερθήκαμε παραπάνω) ανατρέποντας τα αδιέξοδα στα οποία οδηγείτο το κόμμα και η δυνατότητα έκφρασης των κοινωνικών δυνάμεων που αντιπροσωπεύει. Η πρωτοβουλία αυτή συμπληρώθηκε με την αναθεώρηση άρθρων του Συντάγματος του '75 που αφορούσαν τις προεδρικές υπερεξουσίες,⁶⁹ μεταφέροντας και στο θεσμικό επίπεδο μια κατάσταση που είχε πραγματικά ισχύσει ήδη από το 1974: τη συγκέντρωση της άσκησης της εξουσίας στην κυβέρνηση και ειδικότερα στο πρόσωπο του πρωθυπουργού.

Οι προεδρικές υπερεξουσίες, που αποτελούσαν διαχειριστικές λειτουργίες κρίσης και μόνο σε περίπτωση κρίσης θα μπορούσαν να γίνουν ενεργές, ήταν ήδη, μέσα από την πραγματικότητα της άσκησης της εξουσίας, δυνάμει υπερεξουσίες. Το κέντρο της διαχείρισης της εξουσίας ήταν και παρέμεινε, και θεσμικά τεκμηριωμένα, ο πρωθυπουργός. Κατάσταση που σταθεροποιείται και ενισχύεται από τις ήδη προϋπάρχουσες διεργασίες, όπως η κατάργηση του σταυρού προτίμησης, ο έλεγχος της κοινοβουλευτικής αντιπροσωπίας από την ηγεσία του κόμματος, η εκλογική λίστα που συγκροτείται από τον αρχηγό του κόμματος κ.λ.π. Στοιχεία που παρουσιάζουν ιδιαιτερότητες τακτικής, αλλά όχι ιδιαιτερότητα τάσης, γιατί ο περιορισμός των εξουσιών του νομοθετικού και η ενίσχυση των εξουσιών του εκτελεστικού είναι γενική κυρίαρχη τάση και κυρίαρχη πραγματικότητα του μεταπολεμικού αστικού πολιτικού συστήματος.⁷⁰

Οι νέοι όροι ενσωμάτωσης παραδοσιακών και νέων μικροαστικών και εργατικών στρωμάτων, που εκφράζει το ΠΑΣΟΚ, σταθεροποιούν την άνιση ισορροπία των κοινωνικών σχέσεων, εφόσον επιτυγχάνουν και στο βαθμό που επιτυγχάνουν. Η αποδοχή του δικομματισμού που περιθωριοποιεί την Αριστερά, σταθεροποιεί τα αστικά πλαίσια των πολιτικών επιλογών και μεταθέτει την αντιπαράθεση από το κοινωνικό στο κομματικό-πολιτικό επίπεδο. Η αντιπαράθεση του ΠΑΣΟΚ προς τα δεξιά είναι πολιτική-κομματική, διαχειριστική αντιπαράθεση,

ενώ προς τα αριστερά είναι κοινωνική.

Αυτή η νέα κατάσταση αποτελεί μια νέα μορφή περιθωριοποίησης των αριστερών θέσεων, περιθωριοποίησης των στρατηγικών κοινωνικής χειραφέτησης και διαδικασιών κοινωνικού μετασχηματισμού, στο βαθμό που αυτές οι τάσεις είναι κοινωνικά διαμορφωμένες και η Αριστερά είναι σε θέση να τις εκφράσει. Η περιθωριοποίηση επιτυγχάνεται όχι τόσο με το γνωστό ωμό καταναγκαστικό τρόπο που είχε χρησιμοποιήσει η άρχουσα τάξη και οι διαταξικές συμμαχίες στήριξης της εξουσίας της, αλλά μέσω της αφομοίωσης ιδεολογημάτων της Αριστεράς (ανεξαρτησία, αυτοδύναμη ανάπτυξη, αξιοκρατία κ.λ.π.) που ήδη είχαν χάσει το κοινωνικό-ανάλυτικό περιεχόμενο τους, τη σύνθεσή τους με παραδοσιακές κεντρικές θέσεις (αντιδεξιά, αντικαραμανλισμός, αναφορές στην κρίση του '65 κ.λ.π.) και της μετάθεσης των δύο αυτών ιδεολογικών συντεταγμένων σε έναν εξουσιαστικό, κυρίαρχο λόγο που βασίζεται στη συρρίκνωση της πραγματικότητας στην καταλυτική αντιναλυτική απολυτοποίηση της αρχής της πλειοψηφίας.

Τέλος, η κοινωνική ρευστότητα της κοινωνικής δάσης του ΠΑΣΟΚ, αποτελεί το μεγαλύτερο πρόβλημά του. Κατάσταση που αναπαράγει συνεχώς τη λειτουργική ανάγκη της διατήρησης με κάθε μέσο της αρχηγικής, αυταρχικής δομής του και του χαρακτηριστικού χαρακτήρα του ηγέτη του.

Το σύγχρονο συνταγματικό κομματικό κράτος. Θεμελιώδης κοινωνική συναίνεση και αδιέξοδα.

Μετά το όντως ιδιόρρυθμο διάλειμμα της λειτουργίας της κυβέρνησης για ένα τετράμηνο και πλέον, μετά τις εκλογές του Ιουνίου 1985 (προφανώς για να αποφευχθεί η πλήρης έκφραση της αντίφασης μεταξύ προεκλογικών εξαγγελιών και πραγματικής κυβερνητικής πρακτικής, κυρίως στον οικονομικό τομέα), κατά τις οποίες αποδείχτηκε πλήρως η εκλογική χρησιμότητα της έκπληξης της 9^{ης} Μαρτίου, τα προβλήματα παρουσιάστηκαν πολύ πιο έντονα στο προσκήνιο. Η κρίση του οικονομικού μοντέλου, το οποίο είχε κυριαρχήσει στις μεταπολεμικές δεκαετίες είχε παρουσιαστεί ήδη στις αρχές της δεκαετίας του '70 με όλες τις επιπτώσεις της⁷² και δεν μπορούσε να καλυφθεί πια κάτω από πολιτικά τεχνάσματα ή συνεχή δανειοδότηση χωρίς εμφανείς επιπτώσεις για το βιοτικό επίπεδο των εργαζομένων. Δεν πρόκειται να αναφερθώ στην οικονομική πλευρά της κρίσης, γιατί δεν είναι το αντικείμενο αυτής της μελέτης. Μπορεί εδώ να πει κανείς απλά ότι κάτω από τις διάφορες εκφάνσεις της οικονομικής κρίσης συνυπάρχουν τα αδιέξοδα μιας οικονομίας που είχε ειδικευτεί, όσον αφορά στον τομέα της βιομηχανίας, σε βιομηχανική παραγωγή περιορισμένης ανταγωνιστικότητας (τοπιμένα, κατασκευές), έτσι ώστε σύντομα, μετά τουλάχιστον την ακμή της δεκαετίας του '60, να χάσει κάθε διεθνή ανταγωνιστικότητα, και η οποία, όσον αφορά το σύνολο της υλικής αναπαραγωγής, βάσιζε το βιοτικό επίπεδο και τη συναλλαγματική της ικανότητα στους άδηλους πόρους. Ο έκδηλος περιορισμός της εισροής τους έχει ως αποτέλεσμα την κρίση του ισοζυγίου πληρωμών, τη συνεχή ένταση του πληθωρισμού, τη δημοσιονομική κρίση και την αύξηση της εξάρτησης από ξένους πιστοδοτικούς οργανισμούς (ΔΝΤ, ΕΟΚ, ιδιωτικές τράπεζες). Ασφαλώς η αντίδραση των «καλύτερων μυαλών της χώρας» είναι γνωστή και παλιά, ίσως όσο και οι κεφαλαιοκρατικές σχέσεις παραγωγής, τουλάχιστον από την εποχή της μετάβασης από την τυπική στην πραγματική υπαγωγή της ερ-

γασίας στο κεφάλαιο: ο περιορισμός του διοικητικού επιπέδου των εργαζομένων, ώστε —όπως υποστηρίζεται— να αυξηθεί η διεθνής ανταγωνιστικότητα της παραγωγής και να περιοριστούν τα ελλείμματα του εμπορικού ισοζυγίου. Όμως με τη συρρίκνωση των μισθών περιορίζεται η εσωτερική αγορά και με την υποτίμηση επιτυγχάνεται απλώς η διόγκωση του ανεπίσημου τομέα της οικονομίας (όπως και ο εξανεμισμός των καταθέσεων) και ακριβαίνουν τα εισαγόμενα κεφαλαιουχικά αγαθά, που θα αποτελούσαν προϋπόθεση για τη συγκρότηση ανταγωνιστικής βιομηχανίας. Έτσι το πρόβλημα παραμένει: έλλειψη άδηλων πόρων, μη ανταγωνιστική και φθίνουσα βιομηχανία και διεύρυνση της παραοικονομίας.

Δεν είναι βέβαια εδώ ο χώρος για να σχολιάσουμε το γεγονός ότι οι συνταγές των «καλύτερων μυαλών» δεν οδηγούν παρά στην αύξηση των κερδών χωρίς νέες επενδύσεις και κυρίως στην προσαρμογή της οικονομίας στις επιταγές των δανειοδοτών, ώστε να αυξηθεί η δανειοληπτική ικανότητα της χώρας ή, τουλάχιστον, να μην καταρρακωθεί, ώστε να αποφευχθούν ουσιαστικές κοινωνικές και πολιτικοοικονομικές επιλογές.

Το πρόβλημα, κατά τη γνώμη μου, δε δρίζεται (μόνο) στα αδιέξοδα των οικονομικών επιλογών, αλλά στο πολύ ουσιαστικότερο και βαθύτερο κοινωνικό και πολιτικό τους υπόβαθρο. Αφορά τα αδιέξοδα μιας αρχικά ιδιαίτερα επιτυχούς πολιτικής στρατηγικής όσο και μια προβληματική, που αφορά όλες τις σημερινές αστικές δημοκρατίες και δηλώνει όλο και πιο έντονα την παρουσία της στην Ελλάδα. Η επιτυχημένη αυτή πολιτική στρατηγική ήταν αποτέλεσμα της κατανόησης από την ηγεσία του ΠΑΣΟΚ των νέων όρων λειτουργίας του πολιτικού συστήματος, τουλάχιστον μετά τη σταθεροποίηση της μεταπολίτευσης και την ισχύ του Συντάγματος του 75. Πολιτική, που ήδη με τη δημιουργία του ΠΑΚ είχε μπει στα σκαριά. Η κατανόηση αυτή αφορούσε τις νέες συνθήκες της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, τη λειτουργία δηλαδή του πολιτικού συστήματος και της δημοκρατικής νομιμοποίησης μέσω μαζικών πολυσυλλεκτικών κομμάτων και όχι μέσω μιας ιδεατής λειτουργίας του κοινοβουλίου. Έτσι, ενώ η καραμανλική Ν.Δ. προσπαθούσε να συγκροτήσει και να σταθεροποιήσει το κράτος της μεταπολίτευσης με όλα τα χαρακτηριστικά που έχουμε ήδη αναφέρει, η ηγεσία του ΠΑΣΟΚ μπόρεσε ως αντιπολίτευση να οργανώσει το κόμμα και τους μηχανισμούς εκείνους που θα του επέτρεπε και του επέτρεψε να αναλάβει τη διακυβέρνηση, παραμερίζοντας ένα κόμμα που ουσιαστικά δεν ήταν παρά ένας υποτυπώδης διαμεσολαβητής μεταξύ κράτους και πολιτών, με στόχο και ουσιαστικό αντικείμενο την οργάνωση αυτού του κράτους. Μόνο μετά το '81 στην αντιπολίτευση αντελήφθη η ηγεσία της Ν.Δ. αυτήν τη πραγματικότητα και προσπάθησε να αντιγράψει την οργάνωση του ΠΑΣΟΚ.

Όμως μετά το 81 τα πράγματα βαθμυδόν άλλαξαν και άλλαξαν γιατί η αδυναμία αναπαραγωγικότητας⁷³ ανάγκασε το ΠΑΣΟΚ να προχωρήσει στην ίδια ταύτιση, που είχε αποδείξει μοιραία για την Ν.Δ. Η ίδια η αφομοίωση των ηγετικών αλλά και των κατώτερων στελεχών από το κράτος δεν είναι μόνο λειτουργική ανάγκη για την πραγματοποίηση της οποιασδήποτε στρατηγικής του κόμματος, αλλά και αποτέλεσμα της ανάγκης αναπαραγωγής των κοινωνικών σχέσεων που εκφράζει αυτό το κράτος και συγχρόνως εξασφαλίζει μέσω της παρέμβασής του. Το αποτέλεσμα είναι η ταύτιση της ηγεσίας με το κράτος και την λογική του —λογική της αναπαραγωγής των κοινωνικών σχέσεων— και η περιθωριοποίηση του κόμματος στο ρόλο ενός

απλού εκλογικού μηχανισμού. Τάση, που η πολλαπλότητα των αντιθετικών συμφερόντων που εκφράζονται μέσω του ΠΑΣΟΚ ασφαλώς ενέτεινε. Το κόμμα μετατρέπεται σε έναν ιδιαίτερο κρατικό μηχανισμό αναπαραγωγής της συναίνεσης και της εξουσίας,⁷⁴ εντείνοντας τον αυταρχικό χαρακτήρα της οργάνωσής του (αποσοπή χωρίς κοιματικές διαδικασίες ακόμη και ηγετικών στελεχών) και εξαφανίζοντας κάθε στοιχείο εσωκομματικής δημοκρατίας (στη βαρύτητα αυτού του γεγονότος δρίζεται ίσως και η ελληνική ιδιαιτερότητα του φαινομένου). Αποτέλεσμα είναι η συγκέντρωση όλων των εξουσιών και οργανωτικών επιλογών στον Πρόεδρο του κόμματος, μοναδική πηγή νομιμοποίησης των στελεχών. Η επανάληψη αυταρχικών πολιτικών πρακτικών (έλεγχος της ΓΣΕΕ μέσω δικαστικών αποφάσεων και ειδικά οργανωμένων συνεδρίων κ.λ.π.) που αποτελούσαν μέχρι τώρα συστατικό στοιχείο της πολιτικής δεξιών κυβερνήσεων και κομμάτων δεν είναι παρά συνέπεια της κομματικής αυτής πορείας και των κυβερνητικών επιλογών, που επιβάλλει η αναπαραγωγή των κοινωνικών σχέσεων. Η πίεση προς τους διανοούμενους και την Αριστερά, που πιθανώς διαδίδουν αυτήν την κατάσταση και την αδυναμία διεξόδων, είναι λογική έκφραση των απαιτούμενων πειθαρχικών πρακτικών (σαλόνια, διανοούμενοι πίσω από την τρομοκρατία κ.λ.π.).

Έτσι ο εκσυγχρονισμός του πολιτικού συστήματος —με τη λειτουργική του έννοια— προχωρεί, αλλά οδηγείται συγχρόνως σε εκείνα τα αδιέξοδα που αντιμετωπίζει και εκεί που ήδη αποτελεί πολιτική πραγματικότητα (στις δυτικές αστικές δημοκρατίες): στην ενδημική κρίση της αναπαραγωγικότητας των κοινωνικών και οικονομικών σχέσεων. Πρόκειται για μια κατάσταση που αναπαράγει κρίσεις, αλλά δεν οδηγεί σε δυνατότητες και διεξόδους κοινωνικού μετασχηματισμού, γιατί ή δεν υπάρχουν ή είναι πολύ περιθωριακά τα κοινωνικά εκείνα υποκείμενα που θα εκφράσουν μια διέξοδο. Συνέπεια είναι μια συνεχής άλυτη κρίση, που βασίζεται στην χρεωκοπία των μεταρρυθμιστικών δυνατοτήτων και την απουσία στρατηγικών κοινωνικού μετασχηματισμού, λόγω απουσίας κοινωνικών υποκειμένων —φορέων. Η κοινωνική ενσωμάτωση και η θεμελιώδης κοινωνική συναίνεση έχει προφανώς πετύχει, όπως δείχνει η πορεία της μεταπολιτευτικής περιόδου, και παρ' όλες τις αντιφάσεις και αντιθέσεις διατηρείται σταθερή αναπαράγοντας συνεχώς αδιέξοδα.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Δες : Δημήτρης Χαράλαμης : Στρατός και Πολιτική Εξουσία. Η Δομή της Εξουσίας στη Μετεμφυλιακή Ελλάδα, Αθήνα 1985.
 2. στο ίδιο σελ. 303-329
 3. στο ίδιο σελ. 9-20
 4. Δες και: Rossana Rossanda: Über die Dialektik von Kontinuität und Bruch, Frankfurt 1975.
 5. Δες πάνω σ' αυτό το θέμα : Γ. Θ. Μαυρογορδάτος : Οι Εκλογές και το Δημοψήφισμα του 1946 : Προοίμιο του Εμφυλίου πολέμου, στο : Η Ελλάδα στη Δεκαετία του 1940-1950. Ένα έθνος σε Κρίση, σελ. 307-340, Αθήνα 1984.
 6. Πάνω σ' αυτή την προβληματική δεσ κυρίως : Κωνσταντίνος Τσουκαλάς : Σκέψεις γύρω από τον Κοινωνικό Ρόλο της Δημόσιας Διοίκησης στην Ελλάδα, στο : Βεργόπουλος, Μουζέλης, Τσουκαλάς, Χαράλαμης, Irwin, Masini, Salama, Sidicaro, Rouquié: Το κράτος στον Περιφερειακό Καπιταλισμό, Αθήνα 1985.
- Κώστας Βεργόπουλος : Η Συγκρότηση της Νέας Αστικής Τάξης 1944-1952, στο : Η Ελλάδα στη Δεκαετία 1940-1950, σελ. 529-560

- Δημήτρης Χαράλαμης: Στρατός και Πολιτική Εξουσία. Η Δομή της Εξουσίας στη Μετεμφυλιακή Ελλάδα, σελ. 47-103.
Για μια γενικότερη ανάλυση αυτής της προβληματικής σε σχέση με τη δημιουργία και αναπαραγωγή του νεοελληνικού κοινωνικού σχηματισμού: Κωνσταντίνος Τσουκαλάς: Κοινωνική Ανάπτυξη και Κράτος. Η Συγκρότηση του Δημόσιου Χώρου στην Ελλάδα, Αθήνα 1981.
7. Δες κυρίως: Νίκος Αλιβιζάτος: Οι πολιτικοί Θεσμοί σε κρίση. 1922-1974. Όψεις της ελληνικής Εμπειρίας, σελ. 139-272 και 447-600, Αθήνα 1983
 8. Δες κυρίως: Γεώργιος Καραγιάννης: 1940-1952. Το Δράμα της Ελλάδος. Έπη και Αθλιότητες, Αθήνα χ.χ. και Δημήτρης Χαράλαμης: Στρατός και Πολιτική Εξουσία, σελ. 32 κ.ε.
 9. Δημήτρης Χαράλαμης, στο ίδιο σελ. 39 κ.ε.
 10. Δες: Δημήτρης Χαράλαμης, στο ίδιο σελ. 32-74 και Δημήτρης Χαράλαμης: Η Θέση του Στρατού στη Δομή της Κρατικής Εξουσίας στην Ελλάδα μετά το Β. Παγκόσμιο Πόλεμο, στο: «Θέσεις», Ιούλιος - Σεπτέμβριος 1983, σελ. 103-114.
 11. Αυτή η αντίληψη της εξωτερικότητας της σχέσης κράτος-κοινωνία είναι κυρίαρχη και στη λεγόμενη μαρξιστική-λενιστική θεώρηση (δογματικός μαρξισμός) του κράτους και του πολιτικού φαινομένου, αλλά και στη γενική θεωρία των συστημάτων, στο λειτουργισμό και στην κυβερνητική. Χωρίς να εμφανίζεται απερίφραστα ή ακόμη και να γίνεται πραγματικά αντιληπτή από πολλούς θεωρητικούς η έννοια της εξωτερικότητας και της αντικειμενικοποιημένης στατικής διάστασης, όπως και μιας απλοποιημένης εγγελιστικής διάστασης του κρατικού φαινομένου που εμπεριέχει, αυτή η θέση αποτελεί έναν κοινό παρονομαστή μεταξύ του οικονομισμού στο μαρξισμό (που βασίζεται στη γνωστή σχέση: βάση-επικοδόμημα και την αντίθεση: παραγωγικών δυνάμεων-παραγωγικών σχέσεων) και των θεωριών των ελίτ και των ομάδων πίεσης. Η σχέση κοινωνία-κράτος είναι εξωτερική και για την αντίληψη της δικτατορίας της αστικής τάξης που θα αντικατασταθεί - δια της εφόδου με τη συνέργεια των παραγωγικών δυνάμεων, φορέα της ιστορικής τελεολογικής νομοτέλειας - από την δικτατορία του προλεταριάτου και για την αντίληψη του κρατικομονοπωλιακού καπιταλισμού, αλλά και για τη θεωρία των εισροών-εκροών του πολιτικού συστήματος του Easton ή την τεχνοδομή των Galbraith, Faure κ.λ.π.
 12. Νίκος Πουλαντζάς: Το κράτος, η Εξουσία, ο Σοσιαλισμός, Αθήνα 1982, σελ. 184.
 13. Δες: Κώστας Βεργόπουλος: Το κράτος στον Περιφερειακό Καπιταλισμό, στο: Βεργόπουλος, Μουζέλης, Τσουκαλάς, Χαράλαμης, Irwin κ.α.: Το κράτος στον Περιφερειακό Καπιταλισμό Αθήνα 1985.
 14. Δες: Δημήτρης Χαράλαμης: Οι θεωρίες για το Κράτος του Περιφερειακού Κοινωνικού Σχηματισμού. Ένας κάποιος αντίλογος, στο: Βεργόπουλος, Μουζέλης, Τσουκαλάς, Χαράλαμης, Irwin κ.α.: Το κράτος στον Περιφερειακό Καπιταλισμό, Αθήνα 1985.
 15. Δες και: Δημήτρης Χαράλαμης: Αφανής εγγελισμός και θεωρίες, στο «Θέσεις», τεύχος 10, Ιανουάριος-Μάρτιος 1985, σελ. 105-114.
 16. Συνέντευξη με τον Bob Jessop, στα: «Σύγχρονα Θέματα», τεύχος 17, Ιούνιος 1983, σελ. 38.
Αναλυτικότερα δες: Bob Jessop: The capitalist State, Oxford 1983.
 17. Dew: Δημήτρης Χαράλαμης: Αφανής εγγελισμός και θεωρίες, στο «Θέσεις», τεύχος 10, Ιανουάριος-Μάρτιος 1985, σελ. 113-114.
 18. Δες: Huster, Kraiker, Scherer, Schlotmann, Welteke, Determinanten der westdeutschen Restauration, Frankfurt 1972, Lenk, Klönne, Rosebaum, Stuby: Der burgerliche Staat der Gegenwart. Formen bürgerlicher Herrschaft II. Hamburg 1972, όπως και Δημήτρης Χαράλαμης: Η Σταθερότητα του Καθεστώτος. Η σοσιαλδημοκρατία στη μεταφασιστική Γερμανία, στο: Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, τεύχος 4, Ιούλιος-Οκτώβριος 1982, σελ. 105-126, για τη θεωρητική ούληση και πολιτική πρακτική των αυταρχικοσυντηρητικών συμβολαίων, κυρίως σελ. 115-119.
 19. Δες: Νίκος Αλιβιζάτος: Οι Πολιτικοί θεσμοί σε Κρίση..., σελ. 139-170.
 20. Δημήτρης Χαράλαμης: Στρατός και Πολιτική Εξουσία... σελ. 72 κ.ε., όπως και υποσημείωση 6.
 21. Δες και Κώστας Βεργόπουλος: Η συγκρότηση της νέας αστικής τάξης, στο: Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950... σελ. 529 κ.ε., Κ. Τσουκαλάς: Σκέψεις γύρω από τον κοινωνικό ρόλο της δημόσιας διοίκησης στην Ελλάδα, στο: Το κράτος στον περιφερειακό κοινωνικό σχηματισμό, Δ. Χαράλαμης: Στρατός και πολιτική εξουσία..., σελ. 47 κ.ε.
 22. Δες κυρίως: Ρ.Σ. Κούνδουρος: Η ασφάλεια του καθεστώτος, Αθήνα 1978 και Ν. Αλιβιζάτος: Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση..., σελ. 37 κ.ε., σελ. 339 κ.ε.
 23. Δες κυρίως: George Th. Mavrogordatos: Stillborn Republic, Social Coalitions and Party Strategies in Greece 1922-1936, Berkeley - Los Angeles - London 1983, Γ. Μανρογορδάτος: Μελέτες και κείμενα για την περίοδο 1909-1940, Αθήνα-Κομοτηνή 1982, Γ. Δαφνής: Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων, τόμοι Α', Β', Αθήνα 1974, Θ. Βερέμης: Οι επεμβάσεις του στρατού στην ελληνική πολιτική. 1916-1936, Αθήνα 1977 κ.α.
 24. Δες: Δημήτρης Χαράλαμης: Στρατός και πολιτική εξουσία..., σελ. 32 κ.ε.
 25. Για τη μορφή των ενδοαστικών συγκρούσεων και την ανάλυση του χαρακτήρα τους δες κυρίως: G. Mavrogordatos, Stillborn Republic... και γενικά τα έργα που αναφέρονται στην υποσημ. 23.
 26. Για την κοινωνική προέλευση των αξιωματικών και κυρίως των ηγετικών προσωπικοτήτων στο στράτευμα κατά την προπολεμική περίοδο πρβλ. κυρίως: Θ. Βερέμης: Οι επεμβάσεις του στρατού στην ελληνική πολιτική. Κυρίως το τελευταίο μέρος, όπου παρατίθεται μια σειρά από βιογραφίες αυτών των προσώπων. Ο Βερέμης αναλύει, ότι ήδη με τους βαλκανικούς πολέμους έχουμε την πρώτη κοινωνική διαφοροποίηση του σώματος των αξιωματικών. Με τον εμφύλιο η διαφοροποίηση αυτή γίνεται καθοριστική.
 27. Δ. Χαράλαμης: Στρατός και πολιτική εξουσία... σελ. 32 κ.ε. και του ίδιου: Η θέση του στρατού στη δομή της κρατικής εξουσίας στην Ελλάδα μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, στο «Θέσεις» τεύχος 4, σελ. 103 κ.ε.
 28. Δες και Κ. Τσουκαλάς: Σκέψεις γύρω από τον κοινωνικό ρόλο της δημόσιας διοίκησης... στο: Το κράτος του περιφερειακού καπιταλισμού, Δημήτρης Χαράλαμης: Στρατός και πολιτική εξουσία..., σελ. 47 κ.ε.
 29. Δες κυρίως: Κ. Τσουκαλάς: Κοινωνική ανάπτυξη και κράτος. Η συγκρότηση του δημοσίου χώρου στην Ελλάδα.
 30. Σύμφωνα με τον Νίκο Πουλαντζά το διακριτικό χαρακτηριστικό των «κοινωνικών κατηγοριών βρίσκεται στην ειδική και υπερπροσδιοριστική σχέση τους προς δομές εκτός από τις οικονομικές...». Με αυτόν τον τρόπο προσδιορίζεται η κοινωνική θέση της κρατικής γραφειοκρατίας, των οργανικών διανοουμένων και όπως νομίζω, του σώματος των αξιωματικών, που αποτελούν άλλωστε μια ειδική ομάδα της κρατικής γραφειοκρατίας. Δες και: Ν. Πουλαντζάς: Πολιτική εξουσία και κοινωνικές τάξεις. Τόμος Α' Αθήνα 1980, σελ. 114-177 κ.ε.
 31. Κυρίως οι: Νίκος Μουζέλης: Νεοελληνική κοινωνία. Όψεις υπανάπτυξης, Αθήνα 1978, σελ. 268 κ.ε., Νικόλαος Σταύρου: Συμμαχική πολιτική και στρατιωτικές επεμβάσεις. Ο πολιτικός ρόλος των ελλήνων στρατιωτικών, Αθήνα 1976, αλλά και ακόμη και ο Jean Meynaud: Πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα, Αθήνα 1974 κ.α.
 32. Νικόλαος Σταύρου: Συμμαχική πολιτική και στρατιωτικές επεμβάσεις...
 33. «Με τον όρο εξουσία, αναφερόμενο στις κοινωνικές τάξεις, πρέπει να εννοούμε την ικανότητα μιας ή μερικών τάξεων να πραγματοποιούν τα ειδικά τους συμφέροντα. Η εξουσία αναφερόμενη στις κοινωνικές τάξεις είναι μια έννοια που δηλώνει το πεδίο του αγώνα τους, το πεδίο συσχετισμού των δυνάμεων και των σχέσεων της μιας τάξης με την άλλη: τα ταξικά συμφέροντα δείχνουν τον ορίζοντα της δράσης της κάθε τάξης σε σχέση με τις άλλες. Η ικανό-

- τητα μιας τάξης να πραγματώνει τα συμφέροντά της βρίσκεται σε αντίθεση με την ικανότητα (και τα συμφέροντα) άλλων τάξεων: το πεδίο της εξουσίας είναι επομένως αυστηρά σχεσιακό». *Νίκος Πουλαντζάς*: Το κράτος, η εξουσία, ο σοσιαλισμός, Αθήνα 1982, σελ. 210.
34. Για την έννοια της ταξικής συμμαχίας δεσ: *Νίκος Πουλαντζάς*: Πολιτική εξουσία και κοινωνικές τάξεις, τόμος Β', Αθήνα 1980, σελ. 70-104, και *Δημήτρης Χαράλαμης*: Στρατός και πολιτική εξουσία... σελ. 72 κ.ε., σελ. 132 κ.ε. και σελ. 143 κ.ε.
35. Ο γιος Χρυσικόπουλος, γόνος μεγαλοαστικής οικογένειας της Αθήνας (υφάσματα, εμπόριο) προσπάθησε κατά τη διάρκεια της τρίτης φάσης του εμφυλίου να αποφύγει τη στράτευση και συνελήφθη αναπάντεχα, για να τουφεκισθεί ύστερα από συνοπτική διαδικασία. Το γεγονός αποτέλεσε πραγματικό σοκ και τραύμα για την άρχουσα τάξη και ήταν κύριο θέμα στον τύπο για μεγάλο χρονικό διάστημα.
36. *Δημήτρης Χαράλαμης*: Στρατός και Πολιτική Εξουσία... σελ. 222 κ.ε.
37. *Δημήτρης Χαράλαμης*: στο ίδιο σελ. 40 κ.ε. και *Δημήτρης Χαράλαμης*: Η θέση του στρατού στη δομή της κρατικής εξουσίας στην Ελλάδα μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, στο «Θέσεις», τεύχος 4, σελ. 104-114.
38. Δες κυρίως: *Νίκος Αλιβιζάτος*: Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση... σελ. 203-272 και σελ. 447-600.
39. Πρόκειται για το περίφημο: «Τι Πλαστήρας, τι Παπάγος», που πλήρωσε πανάκριβα το σύνολο της Αριστεράς. Πρόκειται για τη δεύτερη τραγική αποχή (η πρώτη ήταν στις εκλογές του 1946), που εκτός των άλλων έδωσε τη δυνατότητα, μέσω της σύγκρισης των εκλογικών καταλόγων και αυτών που προσήλθαν στις κάλπες, για ένα άνευ προηγουμένων «φακέλωμα» των αριστερών.
40. *Δημήτρης Χαράλαμης*: Στρατός και πολιτική εξουσία... σελ. 44 κ.ε.
41. Δες πάνω σ' αυτό το θέμα: *Γιώργος Αναστασιάδης*: Ο διορισμός και η παύση των κυβερνήσεων στην Ελλάδα, Θεσσαλονίκη 1981, σελ. 116 κ.ε., *Σπύρος Λιναρδάτος*: Από τον εμφύλιο στη χούντα, τόμος Β', Αθήνα 1978, σελ. 348 κ.ε. *Δημήτρης Χαράλαμης*: Στρατός και πολιτική εξουσία... σελ. 112 κ.ε.
42. *Δημήτρης Χαράλαμης*: Στρατός και πολιτική εξουσία... σελ. 43 κ.ε. και *Νίκος Αλιβιζάτος*: Οι πολιτικοί θεσμοί... σελ. 239 κ.ε. και κυρίως σελ. 260-272.
43. *Δημήτρης Χαράλαμης*: Η θέση του στρατού... στο «Θέσεις», τεύχος 4, σελ. 114 κ.ε.
44. *Δημήτρης Χαράλαμης*: Στρατός και πολιτική εξουσία... σελ. 126-138, *Νίκος Αλιβιζάτος*: Οι πολιτικοί θεσμοί... σελ. 230-238.
45. Δες κυρίως: *Γ. Δερτιλής*: Η αυτονομία της πολιτικής από τις κοινωνικές αντιθέσεις στην Ελλάδα του 19ου αιώνα, *Γ. Τσουκαλάς*: Γύρω από τα προβλήματα της πολιτικής πελατείας στην Ελλάδα του 19ου αιώνα, *Ν. Μουζέλης*: Ταξική δομή και σύστημα πολιτικής πελατείας: η περίπτωση της Ελλάδας, στο: Κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα (εισαγωγή - επιμέλεια Γ. Κοντογώργης), Αθήνα 1977, σελ. 39-150.
46. Δες και *Γ. Μανρογορδάτος*: Οι διαστάσεις του «κομματικού» φαινομένου στην Ελλάδα: παραδείγματα από το Μεσοπόλεμο, *Α. Ρήγος*: Πολιτικές εκφράσεις στην Β' Ελληνική Δημοκρατία, στο: Κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα, σελ. 151-216. Για μια εμπειριστικώς συστηματική ανάλυση του φαινομένου δεσ: *Γ. Μανρογορδάτος*: Stillborn Republic, σελ. 5 κ.ε.
47. Αυτή η πελατειακή αντιμετώπιση των πολιτών γίνεται εμφανέστερη στις προσλήψεις από το Δημόσιο, δεσ και *Κ. Τσουκαλάς*: Σκέψεις γύρω από τον κοινωνικό ρόλο της δημοσίας διοίκησης στην Ελλάδα, στο Βεργόπουλος, Μουζέλης, Τσουκαλάς, Χαράλαμης κ.α.: Το κράτος στον περιφερειακό καπιταλισμό, Αθήνα 1985.
48. Πάνω σ' αυτήν την προβληματική, κυρίως: *Νίκος Πουλαντζάς*: Το κράτος, η εξουσία, ο σοσιαλισμός, Αθήνα 1982, σελ. 312-346.
49. *Δημήτρης Χαράλαμης*: Στρατός και πολιτική εξουσία... σελ. 222 κ.ε.
50. *Δημήτρης Χαράλαμης* στο ίδιο, σελ. 126 κ.ε. και *Νίκος Αλιβιζάτος*: Οι πολιτικοί θεσμοί... σελ. 545 κ.ε.
51. *Ν. Αλιβιζάτος* στο ίδιο, σελ. 546 κ.ε.
52. *Ν. Αλιβιζάτος* στο ίδιο, σελ. 547. Η αναφορά του Αλιβιζάτου στο πρόβλημα της αναποτελεσματικότητας της διοίκησης, δεδομένου ότι η αποτελεσματικότητα αυτή αφορά την αποτελεσματική λειτουργία και αναπαραγωγή των εξουσιαστικών σχέσεων, βρίσκεται ασφαλώς στο ίδιο πλαίσιο επιχειρηματολογίας που υποστηρίζω εδώ.
53. *Δημήτρης Χαράλαμης*: Στρατός και πολιτική εξουσία... σελ. 108 κ.ε.
54. Δες και *Φ. Βεγλερής*: Κόμματα και πολιτικές αποφάσεις, στο: Κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα, Αθήνα 1977, σελ. 277-299, κυρίως σελ. 288, του ιδίου: Υπόμνημα για ένα Σύνταγμα του ελληνικού λαού, Αθήνα 1975, σελ. 16-17, *Δημήτρης Χαράλαμης*: Στρατός και πολιτική εξουσία... σελ. 260 κ.ε. και *Ν. Αλιβιζάτος*: Οι πολιτικοί θεσμοί... σελ. 638 κ.ε.
55. *Δημήτρης Χαράλαμης*: Στρατός και πολιτική εξουσία... σελ. 104 κ.ε.
56. Η ίδια η μαρτυρία του Π. Κανελλόπουλου πάνω σ' αυτή τη συμφώνια είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα. *Π. Κανελλόπουλος*: Ιστορικά Δοκίμια Α'. Πώς εφθάσαμε στην 21η Απριλίου, Αθήνα σελ. 100 κ.ε.
57. Δες και *Ν. Αλιβιζάτος*: Οι πολιτικοί θεσμοί... σελ. 638 κ.ε.
58. Δες: *Ν. Αλιβιζάτος* στο ίδιο σελ. 274 κ.ε. και *Δ. Χαράλαμης*: Στρατός και πολιτική εξουσία... σελ. 222 κ.ε.
59. *Δημήτρης Χαράλαμης* στο ίδιο σελ. 275 κ.ε.
60. *Δημήτρης Χαράλαμης* στο ίδιο σελ. 303 κ.ε.
61. *Ρ.Σ. Κούνδουρος*: Η ασφάλεια του καθεστώτος, Αθήνα 1978.
62. Για την εναλλακτική λύση Καραμανλή και τη συγκρότηση και μορφή της κοινωνικής συναίνεσης δεσ αναλυτικά: *Δ. Χαράλαμης*: Στρατός και πολιτική εξουσία... σελ. 82 κ.ε., σελ. 138-191, σελ. 296 κ.ε. και σελ. 343 κ.ε. Για την έννοια του αστικού εκσυγχρονισμού και το πρόβλημα: εκσυγχρονισμός-κοινωνικός μετασχηματισμός, στο ίδιο σελ. 9-20. Θα πρέπει ίσως να υπενθυμίσω στον αναγνώστη ότι η έννοια κοινωνική συναίνεση ή θεμελιώδης κοινωνική συναίνεση αφορά το ίδιο το πλέγμα των κοινωνικών σχέσεων σε όλα τα πεδία και επίπεδα έκφρασής τους, αφορά δηλαδή με όρους μιας διεθνώς δόκιμη ορολογίας τις αξίες της υπάρχουσας κοινωνικής δομής και την πίστη στις εξελικτικές της δυνατότητες. Δυνατότητες που βασίζονται στην αντίληψη μιας υπερ - και εξωκοινωνικής επιστήμης, τεχνολογίας, προόδου κ.λπ., που οδηγούν στην κοινωνική κινητικότητα, άνοδο του βιοτικού επιπέδου κ.λπ. Πρόκειται δηλαδή για έννοια καθοριστική, ιδεολογική μήτρα της αναπαραγωγής και σταθερότητας του κοινωνικού σχηματισμού, πολύ πιο ουσιαστική και βασική από την τρέχουσα συζήτηση περί κομματικής-πολιτικής συναίνεσης, η οποία ως φαινόμενο της πολιτικής σκηνής δεν είναι απαραίτητο αποτέλεσμα της ύπαρξης θεμελιώδους κοινωνικής συναίνεσης. Μέσα από την ίδια προβληματική θα μπορούσαμε να αναλύσουμε και την έννοια της πλειοψηφίας. Ανάλογη με τη θεμελιώδη κοινωνική συναίνεση υπάρχει και μια θεμελιώδης πλειοψηφία αποδοχής που, ασχέτως της κομματικής πολλαπλότητας των εκφράσεών της και των συγκυριακών κομματικών πλειοψηφιών, αποτελεί ως έκφραση της θεμελιώδους κοινωνικής συναίνεσης την πολιτικοϊδεολογική βάση του πολιτικού συστήματος και του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας. Δες και: *B. Guggenberger, C. Offe*: Anden Grenzen der Mehrheitsdemokratie, Opladen 1984.
63. Δες κυρίως: *Ευάγγελος Βενιζέλος*: Η λογική του πολιτεύματος και η δομή της εκτελεστικής εξουσίας στο σύνταγμα του 1975, Θεσσαλονίκη 1980, του ιδίου: Τα όρια της αναθεώρησης του Συντάγματος 1975, Θεσσαλονίκη 1984, *Δημήτρης Τσίτσος*: Σύνταγμα και πολιτειακή πρακτική, Θεσσαλονίκη 1984, *Αντώνης Μανιτάκης*: Το υποκείμενο των συνταγματικών δικαιωμάτων κατά το άρθρο 25 παρ. 1 του Συντάγματος 1975, Αθήνα-Κομοτηνή 1981, όπως και σειρά άρθρων και μελετών των: Βεγλερή, Μάνεση κ.λπ.

64. Πάνω στη νέα στρατηγική κατάσταση των κοινωνικών σχέσεων και του συσχετισμού κοινωνικών δυνάμεων: Δ. Χαράλαμπος: Στρατός και πολιτική εξουσία... σελ. 296 κ.ε. και σελ. 343 κ.ε.
65. Πάνω στην κρατική παρέμβαση στην καπιταλιστική συσσώρευση δεξ: Joachim Hirshc: Staatsapparat und Reproduktion des Kapitals, Frankfurt 1974, Σουζάν ντε Μπρυνόφ: Κράτος και κεφάλαιο, Αθήνα 1983, Δ.Π. Καράγιωργας: Δημόσια Οικονομική 1. Οι οικονομικές λειτουργίες του κράτους, Αθήνα 1980, του ιδίου: Δημόσια Οικονομική 2. Οι Δημοσιονομικοί θεσμοί, Αθήνα 1981, James O' Connor: Die Finanzkrise des Staates, Frankfurt 1974, Νίκος Πουλιαντζάς: Το κράτος, η εξουσία, ο σοσιαλισμός, Αθήνα 1982, σελ. 237 κ.ε., κ.α.
66. Για λεπτομέρειες πάνω στην επίθεση του ΣΕΒ δεξ και: Το ολίσθημα των βιομηχάνων, στον Οικονομικό Ταχυδρόμο, τεύχος 1141/18.3.76, σελ. 13-17, σελ. 5 και 36.
67. Ενδεικτική γι αυτή την αντίληψη είναι η επιχειρηματολογία του «ΑΝΤΙ», από την ανάληψη της ηγεσίας της Ν.Δ. από τον Μησοτάκη και μετά.
68. Δ. Χαράλαμπος: Στρατός και πολιτική εξουσία... σελ. 345 κ.ε.
69. Πάνω σ' αυτό το θέμα ενδιαφέρουσες είναι οι θέσεις του Α. Μανιτάκη στη συνέντευξη που έδωσε τον «ΠΟΛΙΤΗ», «δεκαπενθήμερος Πολίτης» τεύχος 38/19.4.85 σελ. 10-13, όπου αναλύεται ο περιορισμένος χαρακτήρας της αναθεώρησης.
70. Δεξ και Ν. Πουλιαντζάς: Το κράτος, η εξουσία, ο σοσιαλισμός σελ. 291 κ.ε. Αναλυτικότερα πάνω στο θέμα: Michel Mialle: Το κράτος του δικαίου. Εισαγωγή στην κριτική του Συνταγματικού Δικαίου. Θεσσαλονίκη 1983.
71. Δ. Χαράλαμπος: Στο ίδιο σελ. 72 κ.ε., σελ. 108 κ.ε.
72. Ειδικότερα για το πρόβλημα: Τάκης Φωτόπουλος: Εξαρτημένη ανάπτυξη. Η ελληνική περίπτωση, Αθήνα 1986, κυρίως σελ. 182-305, όπως και Τάσος Γιαννίτσας: Η ελληνική βιομηχανία, Αθήνα 1984.
73. Πάνω στην προβληματική της κρίσης της αναπαραγωγιμότητας (Krise der Reproduzierbarkeit): Γιοχάνες Άνιολι: Ο μετασχηματισμός της δημοκρατίας, Αθήνα 1972.
74. Η πορεία αυτή του κυρίαρχου μαζικού κόμματος, που δεν αποτελεί ελληνική ιδιαιτερότητα, αλλά χαρακτηριστικό στοιχείο της σύγχρονης κομματικής δημοκρατίας, αναλύεται στο: Ν. Πουλιαντζάς: Το κράτος, η εξουσία, ο σοσιαλισμός σελ. 334 κ.ε., Αθήνα 1983. Δεξ επίσης: Λουίτζι Φεραγιόλι: Αυταρχική δημοκρατία και κριτική της πολιτικής, Αθήνα 1985 και Joachim Hirshc: Fordismus und Postfordismus, στο: Politische Vierteljahrsschoi Nr 26 (1985), τεύχος 2 σελ. 160-182.

Η ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙ ΚΑΘΟΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΑΣΚΗΣΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΧΡ. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ - Ε. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Εθνικό Κέντρο Θαλασσίων Ερευνών (Ε.Κ.Θ.Ε.)

Εισαγωγή

Σήμερα στη χώρα μας υπάρχουν προοπτικές για σοβαρές εξελίξεις στη διαμόρφωση της ερευνητικής πολιτικής. Με βάση τα σημερινά δεδομένα θεωρούμε, εκ προοιμίου, ότι η κατάσταση της έρευνας είναι το προϊόν πάλης των κοινωνικών δυνάμεων με τις δυνάμεις οικονομικών συμφερόντων (διεθνών και εθνικών) που κατευθύνουν την πολιτική εξουσία. Στην παρούσα εργασία συγκεκριμενοποιείται, όσο είναι δυνατόν, αυτή η συνεχής διαπάλη, παρακολουθείται η εξέλιξη και αναλύεται η δράση των κοινωνικών φορέων και τα αποτελέσματά τους.

Τέλος γέται προσπάθεια για προτάσεις-θέσεις για το τι πρέπει να γει τόσο στο άμεσο μέλλον όσο και μακροχρόνια.

1. Ορισμοί της έρευνας – Κριτική της έρευνας

Όταν λέμε έρευνα εννοούμε τη διαδικασία παραγωγής γνώσης. Σαν παραγωγική διαδικασία η έρευνα φέρνει το αποτέλεσμα των παραγωγικών σχέσεων του επικρατούντος κοινωνικο-οικονομικού συστήματος, που τελικά μέσα από την ιστορική πορεία της ανθρωπότητας καταδειχίνεται σαφέστατα η διαμόρφωσή της από την προοδευτική επίδραση της διαδικασίας παραγωγής γνώσης.

Η εποχιακή ζήτηση του γεγονότος της Επιστημονικής και Τεχνολογικής Επανάστασης, που αντικατέστησε τη Βιομηχανική Επανάσταση, διευκρινιστικά εδώ πρέπει να τονιστεί ότι η λέξη Επανάσταση περιέχει οικονομική και όχι κοινωνική δύναμη.

Με την επιστημονική και τεχνολογική Επανάσταση αποκαθίσταται μνεία σχέση ανάμεσα στην Επιστήμη και τη Βιομηχανία, καθώς προοδευτικά την επιστήμη την κεντρική παραγωγική δύμη της κοινωνίας. Αυτή η είσοδος της επιστήμης στην παραγωγή έχει σαν αποτέλεσμα την εισαγωγή μιας νέας ορθολογικότητας στο *process* της εργασίας (επιδρά δηλ. στις παραγωγικές διαδικασίες), στην ανάπτυξη των κοινωνιών και στους νόμους εξέλιξης της ανθρωπότητας (CORIAT, 1975). Κάτω λοιπόν από αυτό το πρίσμα εξέλιξης η έρευνα υπηρέτησε το εκάστοτε ισχύον κοινωνικό-οικονομικό σύστημα.

Η παρήγ νέας γνώσης υπηρέτησε τη βιομηχανία, κεφαλαιοποιήθηκε μάλιστα στην υπηρεσία παραγωγής «κέρδους». Αυτή η *επιμονοποίηση της βιομηχανίας* είχε σαν συνέπεια και τη *δωροποίηση της έρευνας*. Με άλλα λόγια υπάρχει μια διείσδυση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής στην ίδια την έρευνα. Δεν υπάρχει ως εκ τούτου διαδικασία παρα-

γωγής νέας γνώσης ανεξάρτητης από τη διαδικασία της παραγωγής υπεραξίας.

Πιστεύουμε ότι οι απόψεις περί «ουδετερότητας» της έρευνας είναι σήμερα τόσο ανεδαφικές, όσο ίσως και ο διαχωρισμός της έρευνας σε βασική και εφαρμοσμένη. Ο ορισμός «έρευνα είναι η πεμπτοσύνη της γνώσης επειδή περιλαμβάνει ανάλυση, πειραματισμό και μεθοδολογία για την αναζήτηση της αλήθειας και την προαγωγή της επιστήμης» (ΜΑΡΣΕΛΟΣ, 1985) δεν ισχύει σήμερα στην κοινωνία που ζούμε.

2. Οι Παράγοντες που επέδρασαν στη διαμόρφωση ερευνητικής πολιτικής στη χώρα μας, οι φορείς έρευνας, η σημερινή κατάσταση:

Οι παράγοντες που επηρεάζουν και τελικά διαμορφώνουν την ερευνητική πολιτική μπορούν να αναχθούν σε τρία επίπεδα:

α' επίπεδο: Ο διεθνής καταμερισμός εργασίας

β' επίπεδο: Η άσκηση πίεσης από τις κοινωνικές ομάδες

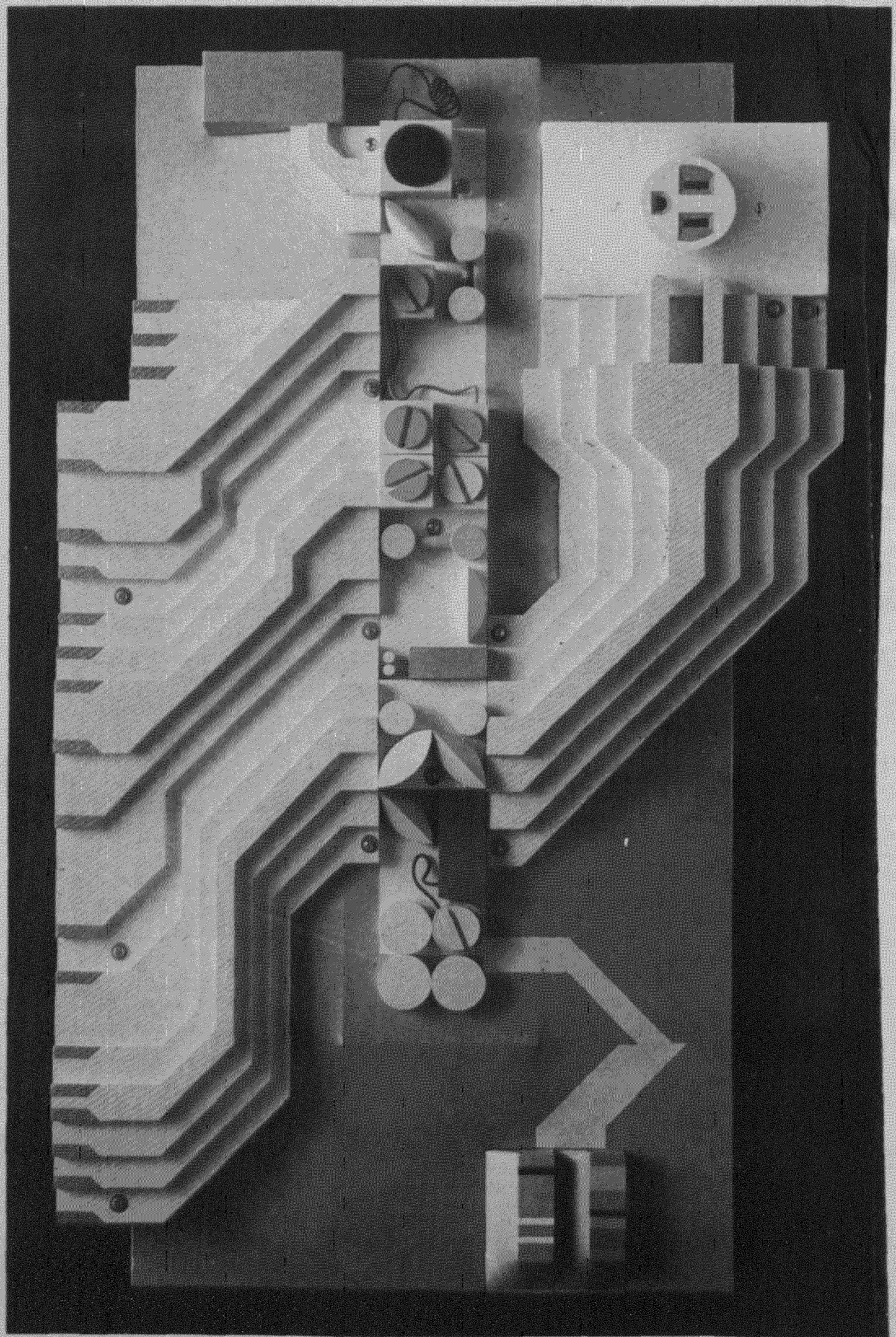
γ' επίπεδο: Η άσκηση της κρατικής πολιτικής για την έρευνα και την τεχνολογία.

Η αλληλεπίδραση όλων των παραγόντων των τριών αυτών επιπέδων έχει οδηγήσει στη διαμόρφωση της εικόνας που παρουσιάζει σήμερα η έρευνα στην Ελλάδα. Στο σχήμα 1 απεικονίζονται σε μια ιστορική εξέλιξη οι παράγοντες αυτοί.

2.1. Ο διεθνής καταμερισμός εργασίας

Ο διεθνής καταμερισμός εργασίας έχει καθορίσει για τη χώρα μας το δορυφορικό ρόλο στη διεθνή οικονομία. Μ' αυτόν τον τρόπο υπάρχει μια μόνιμη εξάρτηση της Ελλάδας από ξένα κέντρα. Αντίστοιχα περιφερειακός ήταν και ο ρόλος της χώρας μας στη διαδικασία παραγωγής της γνώσης. Δεν υπήρχε κανένας προγραμματισμός έρευνας, καμία εθνικά προσανατολισμένη ερευνητική πολιτική.

Εδώ και λίγα χρόνια έγινε εμφανής η ανάγκη στη χώρα μας «ότι η επιστήμη και η τεχνολογία είναι τα κλειδιά για μια ισόρροπη ανάπτυξη της χώρας» για να αποφευχθεί «η μόνιμη εξάρτηση... οικονομική, τεχνολογική, πολιτιστική και τελικά και πολιτική από ξένα κέντρα αποφάσεων» (Εισηγητική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Για την ανάπτυξη της επιστημονικής και τεχνολογικής έρευνας» στη Βουλή των Ελλήνων).

ΣΧΗΜΑ 1 – Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΒΟΥΛΗΣΗ
Η ΚΡΑΤΙΚΗ ΜΕΡΙΜΝΑ

Η ΠΙΕΣΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΟΜΑΔΩΝ

Ο ΔΙΕΘΝΗΣ ΚΑΤΑΜΕΡΙΣΜΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Απογραμμάτιση,
ευκαιριακή ανάπτυξη
— Ίδρυση Ερευνητικών Κέντρων

ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ
ΕΚΚΕ ΙΩΚΑΕ

1960

Α' Φάση Προγραμματισμού

ΥΕΕΤ

ΕΠΕΤ

1974 1977

Β' Φάση Προγραμματισμού

ΥΠΕΤ Πενταετής Προγραμματισμός

Νόμος πλαίσιο (1983-1987) Νόμος πλαίσιο για την έρευνα

ΑΕΙ Υποβάθμιση ΥΠΕΤ σε Γ.Γ.

Οικονομική κρίση

1981 1982 1983 1984 1985

— Σύλλογοι Πανεπιστημιακών και Ερευνητικών Ιδρυμάτων
— ΣΟΣΣΕΙ

— Διάφοροι σύλλογοι Παραγωγικών Τάξεων

Δημόσιες Εκδηλώσεις, Ημερίδες

— Ημερίδα ΣΟΣΣΕΙ - 1981

— Ημερίδα υπουργ. Έρευνας 1982

— Ημερίδα ΣΟΣΣΕΙ - 1983

— Διήμερο Ελληνογαλλικού Συνδέσμου 1983

Στόχοι

1ος: Κοινωνική αντίληψη για την έρευνα

2ος: Διαμόρφωση πολιτικής έρευνας

3ος: Δημόσιοι φορείς υλοποίησης της ερευνητικής πολιτικής

4ος: Αυτονομία φορέων, συμμετοχή

5ος: Επαγγελματική υπόσταση εργαζομένων

6ος: Αξιοποίηση αποτελεσμάτων έρευνας

Προσπάθεια διαμόρφωσης μιας εθνικά προσανατολισμένης ερευνητικής πολιτικής

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΣΤΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΓΝΩΣΗΣ

1960 1974 1977 1980 1981 1982 1983 1984 1985

Η ανεξαρτητοποίηση της χώρας μας από τα ξένα κέντρα απόφασης που καθορίζουν το ρόλο στην άσκηση έρευνας και τεχνολογίας όσο και γενικότερα στη διεθνή οικονομία, βρίσκεται ακόμα στο στάδιο της σύλληψης και του σχεδιασμού και φαίνεται ότι θα 'ναι μακρύς ο δρόμος μας μέχρι την υλοποίηση μιας εθνικά προσανατολισμένης γενικής πολιτικής.

2.2. Η πίεση των κοινωνικών ομάδων

Σαν κοινωνικές ομάδες θεωρούμε εδώ τις ομάδες εκείνες που είχαν μια άμεση σχέση με τη διαδικασία παραγωγής της έρευνας καθώς και με τη διαδικασία χρήσης των αποτελεσμάτων της. Μέσα από τις ζυμώσεις στους χώρους αυτών των κοι-

νωνικών ομάδων είχαν διαμορφωθεί συγκεκριμένοι στόχοι για την ανάπτυξη της έρευνας στη χώρα μας. Πριν απαριθμηθούν οι στόχοι αυτοί, θα ήταν σκόπιμο να αναφερθούμε, με δύο λόγια, στο ιστορικό μερικών ανοιχτών διαδικασιών με τις οποίες δημοσιοποιήθηκαν απόψεις συλλογικών φορέων καθώς και ατόμων για τα προβλήματα της έρευνας στη χώρα μας.

Οι προσωπικές μας εμπειρίες καθώς και το υλικό που μπορέσαμε να συγκεντρώσουμε, μας υποχρεώνουν ν' αρχίσουμε αυτό το ιστορικό το 1980. Από το 1980 και μετά υπάρχουν εκδηλώσεις στις οποίες συζητούνται δημόσια θέματα και προβλήματα που αφορούν την κατάσταση της έρευνας στη χώρα μας. Αυτό, βέβαια, δε σημαίνει ότι παρόμοιες εκδηλώσεις δεν υπήρχαν και πριν από το 1980, αλλά απλούστατα δεν υπήρξε δυνατότητα να έχουμε πληροφοριακή πρόσβαση αυτήν την εποχή.

Όξυνση λειτουργικών προβλημάτων το 1980 στο ΕΚΚΕ γίνεται αφορμή για τη συσπείρωση όλων των συλλόγων των Ερευνητικών Ιδρυμάτων και την ίδρυση Συντονιστικού Οργάνου Συνεργαζομένων Σωματείων Ερευνητικών Ιδρυμάτων (ΣΟΣΣΕΙ). Σ' αυτό το όργανο συντονίστηκαν στην πρώτη περίοδο όχι μόνο σωματεία που ανήκαν στο ίδιο υπουργείο (Συντονισμοί τότε) αλλά και σύλλογοι άλλων υπουργείων. Έτσι αυτήν την περίοδο αναφέρονται στο ΣΟΣΣΕΙ σωματεία από ΕΚΚΕ, ΕΙΕ, ΙΩΚΑΕ (σημερινό ΕΚΘΕ), Δημόκριτο, Αστεροσκοπείο, Ακαδημία, ΚΕΠΕ, ΙΓΜΕ, μεταπτυχιακών φοιτητών, Ερευνητών υπουργείου Γεωργίας.

Σε δύο δημόσιες εκδηλώσεις, που οργάνωσε το ΣΟΣΣΕΙ το 1981 και 1983, τέθηκαν όλα τα προβλήματα που απασχόλησαν τα Ερευνητικά Ιδρύματα και έγιναν προτάσεις και παρεμβάσεις για την οργάνωση της έρευνας στη χώρα μας. Προτάσεις για την οργάνωση της έρευνας στην Ελλάδα έγιναν επίσης και στην ημερίδα που οργάνωσε το υπουργείο Έρευνας και Τεχνολογίας τον Ιούλιο του 1982. Τέλος, προτάσεις για την έρευνα έγιναν και στο Διήμερο μελέτης του Ελληνογαλλικού Επισημονικού και Τεχνικού Συνδέσμου, που έγινε το 1983.

Από όλες αυτές τις εκδηλώσεις διαμορφώθηκαν οι στόχοι για την έρευνα στην Ελλάδα. Αυτοί οι στόχοι έγιναν στόχοι διεκδικητικοί για τους συλλογικούς φορείς, οι οποίοι πίεζαν τους πολιτικούς φορείς για την υλοποίησή τους.

Συνοπτικά μπορούν αυτοί οι στόχοι να παρουσιαστούν ως εξής:

1ος Στόχος: Η κοινωνική αντίληψη για την έρευνα. Η έρευνα θα πρέπει να υπηρετεί πραγματικές ανάγκες της χώρας και η ανάπτυξη της έρευνας και της τεχνολογίας θα πρέπει να γίνεται προς όφελος του λαού και του τόπου.

2ος Στόχος: Η δημιουργία ενός μόνο φορέα που θα διαμορφώνει την πολιτική της έρευνας και που θα αντιμετωπίζει την έρευνα πανεθνικά. Να είναι ένα όργανο δημιουργικό, επιτελικό και συντονιστικό χαρακτήρα και όχι γραφειοκρατικός φορέας εποπτείας. Ο φορέας αυτός θα θέσει στόχους μικρομεσο και μακροπρόθεσμους ενός εθνικού προγράμματος έρευνας.

3ος Στόχος: Η πραγματοποίηση των στόχων ενός τέτοιου εθνικού προγράμματος ερευνών, που θα πρέπει τελικά να την αναλάβουν οι δημόσιοι ερευνητικοί φορείς (κυρίως τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα και τα Ερευνητικά Ιδρύματα).

4ος Στόχος: Η εξασφάλιση της αυτονομίας των ερευνητικών φορέων, ο εκδημοκρατισμός και η ουσιαστική συμμετοχή των εργαζομένων στα όργανα λήψης αποφάσεων.

5ος Στόχος: Η ύπαρξη ενιαίας επαγγελματικής υπόστασης των εργαζομένων στους φορείς έρευνας.

6ος Στόχος: Η αξιοποίηση των αποτελεσμάτων της έρευνας. Τα αποτελέσματα ενός ερευνητικού προγράμματος να μη σταματούν στην επιστημονική ανακοίνωση ή δημοσίευση, αλλά να διοχετεύονται στην εφαρμογή.

2.3. Η πολιτική δούληση – η κρατική μέριμνα – οι κρατικοί φορείς έρευνας

Να δούμε τώρα πώς εξελίχθηκε η πολιτική δούληση στη χώρα μας σε θέματα ερευνητικής και τεχνολογικής πολιτικής και πώς υλοποιήθηκε η πολιτική αυτή. Πρέπει εδώ να τονιστεί ξανά ότι η πολιτική αυτή ήταν πάντα το αποτέλεσμα της σύγκρουσης των οικονομικών συμφερόντων από τη μια και της πολιτικής πίεσης των κοινωνικών ομάδων από την άλλη.

Είναι λοιπόν δυνατός ο χωρισμός της εξέλιξης αυτής σε τρία στάδια:

— Η περίοδος μέχρι το 1974: Η περίοδος αυτή μπορεί να χαρακτηριστεί σαν μια περίοδος με απρογραμμάτιστες και ευκαιριακές ενέργειες σε θέματα που αφορούν την έρευνα.

Η έρευνα υπηρετείται υποτυπωδώς και ευκαιριακά κυρίως από τα ΑΕΙ. Τα ΑΕΙ στερούνται ενός συστήματος παραγωγής γνώσης καθώς και ενός συστήματος παραγωγής ατόμων ικανών για έρευνα (μεταπτυχιακές σπουδές) σαν αποτέλεσμα της έλλειψης κρατικής μέριμνας για υποδομή και κίνητρα και της γραφειοκρατίας.

Αυτή η σχεδόν ανύπαρκτη εγχώρια επιστημονική παραγωγή έχει σαν συνέπεια ένα μεταναστευτικό ρεύμα πτυχιούχων με σχεδόν οριστική απορρόφηση προς χώρες με υψηλό επίπεδο επιστημονικής δραστηριότητας.

Στις αρχές της δεκαετίας του '60 ξεκίνησε στην Ελλάδα μια προσπάθεια δημιουργίας εξωπανεπιστημιακών ερευνητικών κέντρων. Έτσι ιδρύθηκε π.χ. το Κέντρο Πυρηνικών Ερευνών «ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ». Η ίδρυσή του βασίστηκε κυρίως σε διάφορα ασύνδετα κριτήρια (π.χ. θέμα γοήτρου, ελπίδα για απόκτηση πυρηνικής τεχνολογίας, ενθάρρυνση Ελλήνων για επαναπατρισμό κ.λπ.) ενώ η ανάπτυξη του κέντρου στηρίχτηκε πιο πολύ σε καθαρά επιστημονική παραγωγή παρά σε οικονομική και κοινωνική δεοντολογία.

Την ίδια εποχή ιδρύθηκαν με παρόμοια κριτήρια το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (ΕΙΕ) (με θεωρητικούς κλάδους) και το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ). Λίγο αργότερα (το 1965) ιδρύεται το Ινστιτούτο Ωκεανογραφικών και Αλιευτικών Ερευνών (ΙΩΚΑΕ). Τα ερευνητικά αυτά ιδρύματα λειτουργούσαν χωρίς πολιτειακό σχεδιασμό, χωρίς ενιαίο θεσμικό πλαίσιο που να καθορίζει τις γενικές αρχές και τους στόχους της ερευνητικής δραστηριότητας στη χώρα. Λειτουργούσαν υπό την εποπτεία κυρίως των καθηγητών του πανεπιστημίου, χρησιμοποιήθηκαν για τις προσωπικές τους φιλοδοξίες και, ως εκ τούτου, το κλίμα παραγωγής έρευνας που υπήρχε στα πανεπιστήμια (υποτυπωδώς και ευκαιριακή παραγωγή) μεταφέρθηκε και στα ιδρύματα.

— 2η περίοδος 1974-1981: Η περίοδος αυτή παρουσιάζει το χαρακτηριστικό της εμφάνισης μιας πρώτης προσπάθειας της πολιτείας για έναν εθνικό προγραμματισμό στα θέματα έρευνας. Το 1977 ψηφίζεται από τη Βουλή των Ελλήνων ο πρώτος νόμος «Περί προώθησης της Επιστημονικής Ερευνας και της Τεχνολογίας» (Ν. 706/77).

Με το νόμο αυτό καταρτίζεται «Εθνικό Πρόγραμμα Ερευνών και Τεχνολογίας» (το ΕΠΕΤ) που περιλαμβάνει το σύνολο των σημαντικών για την ανάπτυξη της χώρας ερευνητικών προγραμμάτων. Με το νόμο αυτό συνίσταται Επιτροπή από Υπουργούς με πρόεδρο τον Πρωθυπουργό, με αρμοδιότητες:

- Χάραξη πολιτικής για την έρευνα και τεχνολογία
- Εναρμόνιση ερευνητικών δραστηριοτήτων με το ΕΠΕΤ
- Έγκριση δαπανών για την υλοποίηση του ΕΠΕΤ
- Απόφαση σε θέματα υπηρεσιακής κατάστασης των ερευνητών.

Ταυτόχρονα σχεδόν συνίσταται Γνωμοδοτικό Συμβούλιο για θέματα Έρευνας και Τεχνολογίας, ενώ δεν αργεί η σύσταση στο υπουργείο Συντονισμού της Υπηρεσίας Επιστημονικής Έρευνας και Τεχνολογίας (ΥΕΕΤ).

Το θεσμικό όμως αυτό πλαίσιο δε στάθηκε ικανό να οδηγήσει την κατάσταση της έρευνας στη χώρα μας σε νέους δρόμους. Έτσι η στασιμότητα στην παραγωγή επιστημονικής γνώσης συνεχίζεται. Συγχρόνως όμως γίνεται φανερότερη η ανάγκη ότι «η επιστήμη και η τεχνολογία είναι η βάση για μια ισόρροπη ανάπτυξη της χώρας». Συσσώρευση πληθώρας προβλημάτων στα ΑΕΙ καθώς και στα Ερευνητικά Ιδρύματα σε συνδυασμό με την εξάπλωση της αντίληψης ότι για μια ανεξάρτητη εθνική πολιτική είναι αναγκαία η διαμόρφωση μιας εθνικά προσανατολισμένης ερευνητικής και τεχνολογικής πολιτικής, οδηγούν τους συλλογικούς φορείς στη διαμόρφωση στόχων για αλλαγή της κατάστασης στην έρευνα και σε συνεχείς πιέσεις προς τον πολιτικό φορέα.

3η περίοδος 1981 – σήμερα: Το 1981 σηματοδοτεί μια νέα εποχή για τα πολιτικά πράγματα στη χώρα μας. Έχουμε σοβαρές εξελίξεις και στον τομέα διαμόρφωσης ερευνητικής και τεχνολογικής πολιτικής.

Το 1982 έχουμε το θεσμικό πλαίσιο για τα ΑΕΙ, που συγκεκριώνει τις πιο πολλές από τις επιδιώξεις του συνδικαλιστικού κινήματος στο χώρο των ΑΕΙ:

- αυτονομία
- δημοκρατικές διαδικασίες
- συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων
- ανανέωση του περιεχομένου των σπουδών.

Μια σοβαρή αδυναμία του νόμου είναι όμως ότι περιλαμβάνει ελάχιστα για την έρευνα. Αναφέρεται σαφώς ότι αποστολή των ΑΕΙ είναι να παράγουν και να μεταδίδουν τη γνώση, δε γίνεται όμως καμία αναφορά σε ερευνητικά προγράμματα και προτεραιότητες, σε διαδικασίες αποτίμησης της έρευνας και σχέσεις της με την παραγωγή.

Το 1982 επίσης έχουμε την ίδρυση του υπουργείου Έρευνας και Τεχνολογίας (ΥΠΕΤ) και εγκαινιάζεται μια νέα πολιτική καθορισμού στόχων και αντίστοιχου σχεδιασμού της χρηματοδοτούμενης έρευνας τόσο στα ερευνητικά κέντρα όσο και στα ΑΕΙ.

Το ΥΠΕΤ συντάσσει το 1983 τον πενταετή προγραμματισμό ανάπτυξης της έρευνας και τεχνολογίας (1983-87) που κύριος σκοπός του είναι η άμεση σύνδεση των ερευνητικών δραστηριοτήτων με μια δυναμική ανάπτυξης των παραγωγικών μας δομών, με βασική επιδίωξη τη δημιουργία θεσμικής υλικοτεχνικής και ανθρώπινης υποδομής.

Τοποθετούνται πέντε βασικές «διαστάσεις» που συνιστούν την επιστημονική και τεχνολογική πολιτική:

1. η Υποδομή και το Θεσμικό πλαίσιο
2. η Επιστημονική και Τεχνολογική Έρευνα
3. η Διεθνής συνεργασία και η μεταφορά Τεχνολογίας
4. η Καινοτομία
5. η Πληροφόρηση

Επίσης γίνεται ένας προγραμματισμός αύξησης της διάθεσης του ποσοστού του ΑΕΠ (Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος) για έρευνα και τεχνολογία και προϋπολογισμός ανά «διάσταση» για την πενταετία 1983-87. Στο πενταετή προγραμματισμό καθορίζονται ακόμα οι επιστημονικές και τεχνολογικές δραστηριότητες κατά θέμα:

1. Γεωργική έρευνα
2. Αξιοποίηση ορυκτών και υδατικών πόρων
3. Ενέργεια
4. Ερευνητική και Τεχνολογική υποστήριξη στη βιομηχανική ανάπτυξη
5. Κοινωνική και πολιτιστική ανάπτυξη
6. Υγεία (Έρευνα στην περιοχή της υγείας)
7. Περιβάλλον
8. Τεχνολογίες αιχμής
 - Βιοτεχνολογία
 - Μικροηλεκτρονική
 - Σύνθετα υλικά
 - Πληροφορική
 - Τεχνολογία θαλασσών

Ο πενταετής προγραμματισμός του ΥΠΕΤ υλοποιείται με σειρά μέτρων και πρωτοβουλιών του Υπουργείου με αποκορύφωμα το θεσμικό πλαίσιο, το νόμο πλαίσιο για την «Ανάπτυξη της Επιστημονικής και Τεχνολογικής Έρευνας», που ψηφίστηκε από τη Βουλή των Ελλήνων το Φεβρουάριο του 1985.

Με το νόμο αυτό η πολιτεία θεσμοθέτησε το σχεδιασμό, το συντονισμό και τη χρηματοδότηση της έρευνας, θεσμοθέτησε την ομοιομορφία των ερευνητικών κέντρων, τη σωστή σύνδεση των ερευνητικών δραστηριοτήτων στους διάφορους φορείς (Ερευνητικά Κέντρα, ΑΕΙ, διάφορα υπουργεία).

Η άποψή μας είναι ότι ο νόμος πλαίσιο για την έρευνα, πέρα από ορισμένα σημεία (όπως, δεν παρέχει αυτονομία στα ιδρύματα, δεν καθιερώνει πλήρεις δημοκρατικές διαδικασίες σ' αυτά) είναι πιο προωθημένος από τη γενική αντίληψη των υπηρετούντων σήμερα στην έρευνα.

Η διάρκεια κυμοφορίας του νόμου αυτού ήταν μεγάλη και οφειλόταν καθαρά στη σύγκρουση συντηρητικών νοοτροπιών των φορέων έρευνας και των προωθημένων θέσεων που υπήρχαν στο σχέδιο νόμου.

— Η πρώτη βασική και η δυναμικότερη ίσως αντίδραση στο σχέδιο νόμου για την έρευνα (δηλ. πριν ακόμα ψηφιστεί ο νόμος) προερχόταν από την πανεπιστημιακή κοινότητα.

Για τους πανεπιστημιακούς (κυρίως για την παλιά φρουρά) ήταν και είναι αδιανόητη η διαδικασία παραγωγής γνώσης έξω από τα πανεπιστήμια, έξω δηλαδή από τη δικιά τους εποπτεία.

Θέλουν εχέγγυα ότι τα εξωπανεπιστημιακά ερευνητικά κέντρα θα παράγουν γνώση μόνο για άμεση εφαρμογή. Με το νόμο πλαίσιο θεωρούν ότι «η έρευνα ξεκόβεται από τα πανεπιστήμια και ανατίθεται σε ινστιτούτα άμεσα ελεγχόμενα από το κράτος, χωρίς κοινωνικό έλεγχο και με μόνο στόχο τον εκσυγχρονισμό της παραγωγής» (ΚΥΡΤΑΤΑΣ, 1984).

«Είναι πεποίθησή μας —αναφέρει αντιπρύτανης πανεπιστημίου σε άρθρο— ότι κάθε προσπάθεια για την εξωπανεπιστη-

μιακή ανάπτυξη της έρευνας είναι καταδικασμένη σε μελλοντική αποτυχία, αν γίνει σε βάρος της ανάπτυξης της έρευνας μέσα στα πανεπιστήμια, που είναι εκ των πραγμάτων θεωρητική και συνάμα παραγωγική» (ΜΑΡΣΕΛΟΣ, 1985).

— Μια δεύτερη σημαντική αντίδραση στο νόμο προερχόταν από τους επιστήμονες που θα υπηρετούν την έρευνα στα διάφορα ερευνητικά ιδρύματα. Την προσπάθεια αυτή αναβάθμισης της έρευνας οι συλλογικοί φορείς των ερευνητικών μονάδων την αντιμετώπισαν επιφυλακτικά. Η μέχρι σήμερα εμπειρία μάς δείχνει ότι δεν υπήρχε ούτε υπάρχει συλλογικό πνεύμα παρέμβασης από πλευράς συλλόγων, εκφράζονται κυρίως απόψεις για τις ιδιαιτερότητες των χώρων. Παράλληλα υπάρχει μια σαφέστατη διαφοροποίηση συλλόγων που δεν ανήκουν σε ερευνητικές μονάδες του Υπουργείου Έρευνας και Τεχνολογίας από συλλόγους που ανήκουν σε κέντρα του ΥΠΕΤ. Αξίζει εδώ να θίξουμε την αδυναμία του πολιτειακού προγραμματισμού, που δεν κατάφερε να στεγάσει κάτω από το νεοσύστατο φορέα του Υπουργείου Έρευνας και Τεχνολογίας όλες τις ερευνητικές μονάδες (πιθανή σύγκρουση σε υπουργικό επίπεδο της ιδιοκτησιακής αντίληψης περί υπουργικών δραστηριοτήτων).

Οι σύλλογοι των ερευνητικών κέντρων που δεν υπάγονται στο ΥΠΕΤ συμμετείχαν σε συλλογικές διαδικασίες όταν σχεδιαζόταν ο θεσμός. Η συμμετοχή τους όμως ήταν κυρίως ανιχνευτική των πολιτειακών προθέσεων και όχι εποικοδομητική για ένα καλύτερο σχέδιο νόμου.

Όταν διαπιστώθηκε η σύγκρουση των θέσεών τους με τις προθέσεις της πολιτείας, απλώς αποσύρθηκαν και αρκέστηκαν στην περιφρούρηση των κεκτημένων δικαιωμάτων τους (π.χ. Σύλλογος Ερευνητών υπουργείου Γεωργίας, ΚΕΠΕ, ΙΓΜΕ).

Οι σύλλογοι των ερευνητικών ιδρυμάτων που εποπτεύονταν από το ΥΠΕΤ προσπάθησαν να συμβάλουν στη σωστότερη θεσμοθέτηση του πλαισίου για την έρευνα. Αυτές οι προσπάθειες όμως δεν μπόρεσαν να προσλάβουν χαρακτήρα πρωτοποριακό και περιορίστηκαν κυρίως στην κατοχύρωση υπαρχουσών καταστάσεων με τις λεγόμενες «μεταβατικές διατάξεις» στο νόμο πλαίσιο.

Συμπερασματικά λοιπόν βλέπουμε ότι ο θεσμός για την έρευνα και την τεχνολογία κινδυνεύει να παραμείνει ένας θεσμός στα χαρτιά. Ανάμεσα στους βασικούς παράγοντες γι' αυτό είναι και:

— η νοοτροπία της πανεπιστημιακής κοινότητας περί αποκλειστικής νομής της κυριότητας του ερευνητικού πεδίου, καθώς και

— η έλλειψη πρωτοποριακής αντίληψης και έλλειψη αγώνων των συνδικαλιστικών φορέων των χώρων όπου υπηρετείται η έρευνα.

Σ' αυτό —κι όχι ανεξάρτητα από τα πιο πάνω— συντείνει και η πρόσφατη υποβάθμιση του ΥΠΕΤ σε Γ.Γ. Έρευνας και Τεχνολογίας του υπουργείου Βιομηχανίας και Φυσικών πόρων. Μ' αυτόν τον τρόπο επαληθεύεται στο επίπεδο του κρατικού οργανογράμματος η στενή σχέση της έρευνας με τη βιομηχανία.

Επίσης διαφαίνονται ενδείξεις αποδυνάμωσης της εθνικής πολιτικής για αυτονομία στον τομέα της έρευνας. Γίνεται ολοένα και πιο φανερό η ιεράρχηση των στόχων για την έρευνα και την τεχνολογία με τους στόχους της ΕΟΚ. Το κέντρο χάραξης ερευνητικής πολιτικής φαίνεται να έχει μεταφερθεί πια στις Βρυξέλλες.

Η λεγόμενη περίοδος λιτότητας που αρχίζει τώρα, φαίνεται

ότι θα πλήξει, μάλλον «θανάσιμα», την προσπάθεια διαμόρφωσης μια εθνικά προσανατολισμένης ερευνητικής πολιτικής.

3. Περί του «πρακτέου» ομιλούμε

Μετά από όλη αυτήν την ανάλυση, θα πρέπει ασφαλώς να υπάρξουν κάποιες προτάσεις-θέσεις περί του «πρακτέου». Τι δηλαδή πρέπει να γίνει. Οι θέσεις αυτές θα βγουν λαμβάνοντας υπόψη μας τους κύριους στόχους που έχουν διαμορφωθεί από τους συλλογικούς φορείς τα τελευταία δέκα χρόνια και αφού δούμε τι και πώς υλοποιήθηκαν αυτοί από τη λεγόμενη Β' φάση προγραμματισμού για την έρευνα (1981-σήμερα).

— Πρώτ' απ' όλα σημαντικό θέμα θεωρείται η συσπείρωση των πιο πάνω προσοδευτικών στοιχείων που διακρίνουν τις ι-διοτυπίες που έχει ο συνδικαλισμός και

— που θα μπορέσουν να θέσουν ζητήματα λιγότερο αρεστά στους εργαζόμενους,

— που θα μπορέσουν να εναντιωθούν σθεναρά στη νοοτροπία υπαλληλοποίησης των υπηρετούντων στην έρευνα,

— που θα μπορέσουν να εναντιωθούν στην ένταξη των ερευνητών στο μηχανισμό παραγωγής δημοσιεύσεων,

— που θα προσπαθούν για την αντικατάσταση των ατομικών ανελικτικών πορειών με συλλογικές,

— που θα προσπαθούν συνέχεια για την ουσιαστική συμμετοχή των εργαζομένων στα κέντρα απόφασης σαν επίπονη άσκηση στη συλλογική διαχείριση της εξουσίας.

Ο στόχος της κοινωνικής αντίληψης για την έρευνα δε θα πρέπει να μας ξεφύγει. Η παραγωγή της γνώσης θα πρέπει να γίνει κοινωνικά αγαθό και σαν τέτοιο θα πρέπει να προωθείται από το χώρο παραγωγής στην κοινωνία. Δεν αρκεί η διαφοροποίηση σε μια περισσότερο ή λιγότερο καλή χρήση της επιστήμης, αλλά θα πρέπει να κατανοηθεί η πλήρης χειραγώγηση της επιστήμης από το κεφάλαιο.

Θα πρέπει να υπάρξει συνεχής εναντίωση στο συμβιβασμό ανάμεσα στους επιστήμονες που αναζητούν πιστώσεις για επιστημονικά προγράμματα και στη διομηχανία που αναζητά κέρδη.

Να αμφισβητούνται συνεχώς στη συνείδησή μας κάθε είδους προνόμια που μας παρέχει το ίδιο το σύστημα για εξυπηρέτηση της έρευνας. Τα πιο πολλά επιστημονικά συνέδρια π.χ. στην παραγωγικότητα δεν είναι τίποτα άλλο παρά μια ταξική σήραξη, όπου ανταλλάσσονται απόψεις σε κλειστό πεδίο, με κλειστή γλώσσα για κλειστά κερδοσκοπικά κυκλώματα. Τη θέση τους θα πρέπει να πάρουν ανοιχτές διαδικασίες με τους παραγωγικούς φορείς και διαδικασίες διάδοσης της γνώσης με προσέλευση στη βάση. Σε τελευταία ανάλυση αυτή η διάχυση των ερευνητών μέσα στους παραγωγικούς φορείς είναι αυτή που θα οδηγήσει αργά ή γρήγορα και στην αμφισβήτηση της κατανομής της εργασίας σε πνευματική και χειρωνακτική. Ενώ ο πενταετής προγραμματισμός του ΥΠΕΤ το 1983 αναφέρεται σε μια ένταξη της ερευνητικής και τεχνολογικής πολιτικής στις παραγωγικές δομές με κοινωνική απόχρωση, η τελευταία υποβάθμιση του υπουργείου σε Γ.Γ. στο υπουργείο Βιομηχανίας θα πρέπει να μας ανησυχεί.

— Ο στόχος του ενιαίου φορέα πολιτικής έρευνας. Θεωρούμε ότι ήταν λάθος η υποβάθμιση του υπουργείου σε Γ.Γ. και θα πρέπει να αποτελέσει στόχο των συλλογικών διεκδικήσεων η αναβάθμιση του φορέα πάλι σε υπουργείο σαν επιτελικού συντονιστικού οργάνου για την έρευνα σε εθνική κλίμακα. Θα πρέπει επίσης να πιέζουμε για την υλοποίηση των θέσεων του

πενταετούς. Το διαθέσιμο ποσοστό του Ακαθόριστου Εθνικού Προϊόντος π.χ. δεν ακολούθησε την προγραμματισμένη από το πενταετές πορεία και απέχει πολύ από την κρίσιμη μάζα που είναι 1-2% (ΛΙΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, 1983).

Επίσης θα πρέπει να πιέζουμε για να αυξηθεί το ποσοστό των ασχολουμένων με την έρευνα στην Ελλάδα στην κρίσιμη του μάζα, που αυτή κατά τεκμήριο είναι το 1,5% του ενεργού πληθυσμού (ΛΙΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, 1983).

Στον πίνακα που ακολουθεί παρατηρούμε τα προγραμματισμένα κονδύλια για την έρευνα καθώς και αυτά που διατέθηκαν σαν ποσοστό του Ακαθόριστου Εθνικού Προϊόντος.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Χρόνος	Προγραμματισμένο	Διαθέσιμο
1983	0,28%	0,22%
1984	0,37%	0,27%
1985	0,45%	0,30% (προϋπολογ.).

Πηγή: Εκθέσεις για την κρατική χρηματοδότηση της Επιστημονικής και Τεχνολογικής Έρευνας (Τμήμα Τεκμηρίωσης Γ.Γ.Ε.Τ.).

— Σε μας που ασχολούμαστε στους φορείς έρευνας απομένει να εκφράσουμε τον κριτικό λόγο για τη διαρύτητα με την οποία χρηματοδοτούνται και αναπτύσσονται οι διάφορες επιστημονικές και τεχνολογικές δραστηριότητες (π.χ. Γεωργία, Ενέργεια, Περιβάλλον κ.λπ.) γιατί αυτές είναι καθοριστικές και για την αυριανή κοινωνική δομή στη χώρα μας.

Σε μας απομένει τέλος να εκφράσουμε τον κριτικό λόγο, αν οι προτεραιότητες δίνονται με κριτήρια εθνικά ή με κριτήρια ανάπτυξης της Ευρώπης (μέσω ΕΟΚ), όπου και έχει φτιαχτεί πιθανώς το μοντέλο ανάπτυξης της Ελλάδος.

— Ο στόχος για τους ερευνητικούς φορείς: Η έρευνα θα πρέπει να γίνεται από τους δημόσιους φορείς. Θα πρέπει να ξεπεραστεί η διαμάχη πανεπιστημιακών εξωπανεπιστημιακών φορέων έρευνας και «θα πρέπει να αναπτυχθεί στενή σχέση, η οποία θα εξασφαλίζει τη διακίνηση θεμάτων ερευνητικών από τον εσωπανεπιστημιακό χώρο στον εξωπανεπιστημιακό αμφίδρομο, τη διακίνηση ερευνητών πάλι αμφίδρομο, τη διακίνηση σπουδαστών επίσης, σε επίπεδο μιας πρώτης εμπειρίας για το τι σημαίνει έρευνα, σε επίπεδο διπλωματικών εργασιών και, προφανώς, πολύ περισσότερο σε επίπεδο μεταπτυχιακών σπουδών (ΜΠΑΛΤΑΣ, 1983).

Στους νόμους πλαίσια για τα ΑΕΙ και για την έρευνα υπάρχουν θεσμικές ρυθμίσεις, γι' αυτό πρέπει να ξεπεραστούν συντηρητικές νοοτροπίες:

— υπάρχει αντιστοίχιση βαθμίδων ερευνητών με τις βαθμίδες του ΔΕΠ

— υπάρχει διασύνδεση των μεταπτυχιακών σπουδών με τα ερευνητικά κέντρα

— μπορούν να διδάσκουν ερευνητές των κέντρων στα πανεπιστήμια

— μπορούν να διεξάγονται μεγάλα κοινά ερευνητικά προγράμματα.

— Απομένει στην αγωνιστικότητα των συνδικαλιστικών οργάνων η πίεση για τροποποίηση του νόμου, για να επιτευχθεί αυτονομία των ερευνητικών κέντρων. Προς το παρόν πρέπει τα συνδικαλιστικά όργανα να πιέσουν να εφαρμοστεί καθ' ολοκληρία ο νόμος και να αγωνιστούν για να υλοποιηθεί το συντομότερο η θεσμοθετημένη επαγγελματική υπόσταση των εργαζομένων στην έρευνα.

4. Πληροφοριακό υλικό – Βιβλιογραφία

- CORIAT, B. (1975): *Science, technique et capital* – Edition Seul.
ΚΥΡΤΑΤΑΣ, Ν. (1984): «Πανεπιστημιακή παιδεία και κοινωνία στην Ελλάδα». *Το Πανεπιστήμιο*, 1, σ. 25-27.
ΛΙΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, (1983): Ομιλία στο διήμερο μελέτης με θέμα: «Προβλήματα Επιστημονικής Έρευνας» του Ελληνογαλλικού Επιστημονικού και Τεχνικού Συνδέσμου.

ΜΑΡΣΕΛΟΣ, Μ. (1985): «Η έρευνα στα περιφερειακά πανεπιστήμια». *Το Πανεπιστήμιο*, 3, σ. 38-39.

ΜΠΑΛΤΑΣ, Α. (1983): Ομιλία στο διήμερο μελέτης με θέμα: «Προβλήματα Επιστημονικής Έρευνας, του Ελληνογαλλικού Επιστημονικού και Τεχνικού Συνδέσμου.

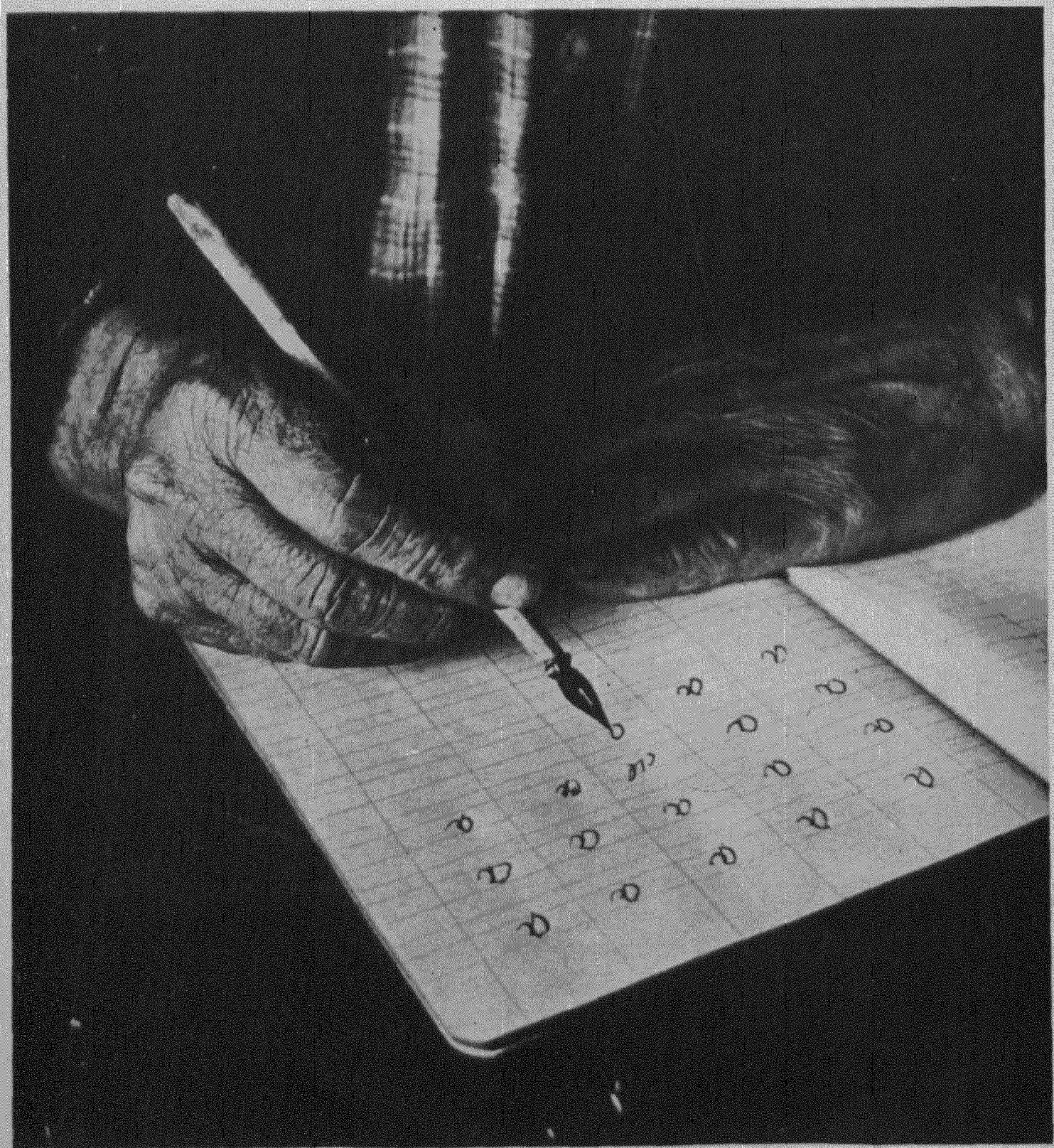
N. 706/77: «Περί προωθήσεως της Επιστημονικής Ερεύνης και της Τεχνολογίας» ΦΕΚ Α 279/1977.

N. 1268/82: «Για τη δομή και λειτουργία των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων» ΦΕΚ Α 87/1982.

N. 1514/85: «Ανάπτυξη της επιστημονικής και τεχνολογικής έρευνας». ΦΕΚ Α 13/1985.

ΥΠΕΤ: Πρόγραμμα ανάπτυξης έρευνας και τεχνολογίας. ΠΑΕΤ 1983-1987.

ΥΠΕΤ: Εκθέσεις κρατικής χρηματοδότησης της επιστημονικής και τεχνολογικής έρευνας – Τμήμα Τεκμηρίωσης Γ.Γ.Ε.Τ. (Υπεύθυνοι: Ζάββος – Χατζηπαραδείσης).

Από το βιβλίο THE FAMILY OF MAN

Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΟΥ

Από το αίτημα στην πραγματικότητα

ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ ΑΝΔΡΕΟΥ

1. Εισαγωγή

Το αίτημα για την καθιέρωση του σχολικού συμβούλου και η θεσμοθέτησή του, ήταν από τα ζητήματα εκείνα της εκπαίδευσης που προκάλεσαν ευρύτατες συζητήσεις και αντιδράσεις¹. Η συζήτηση αναγκαστικά παρέπεμπε στο θεσμό του επιθεωρητή, τη διοίκηση της εκπαίδευσης, την αξιολόγηση των εκπαιδευτικών και το ρόλο του νέου θεσμού.

Οι συζητήσεις και οι αντιδράσεις για το ζήτημα του θεσμού εκτάθηκαν από τα κόμματα και τις συνδικαλιστικές παρατάξεις των εκπαιδευτικών ως το σώμα των εκπαιδευτικών. Χαρακτηριστικό είναι ο αριθμός των άρθρων και των επιστολών εκπαιδευτικών τόσο στον ημερήσιο όσο και τον περιοδικό τύπο².

Στο κείμενό μας αυτό εισαγωγικά θα αντιμετωπίσουμε το θέμα της διοίκησης της εκπαίδευσης, γιατί έχει άμεση σχέση με το θεσμό του επιθεωρητή που καταργήθηκε και το θεσμό του σχολικού συμβούλου που καθιερώθηκε. Θα αναφερθούμε στην κριτική που ασκήθηκε στο θεσμό του επιθεωρητή, τα αιτήματα και τις προσδοκίες των εκπαιδευτικών, το νομικό πλαίσιο του θεσμού, το ρόλο και τη δράση των σχολικών συμβούλων.

2. Η Διοίκηση της Εκπαίδευσης

Το διοικητικό σύστημα της εκπαίδευσης είναι εξαιρετικά συγκεντρωτικό, με την πολιτική ηγεσία του Υπουργείου Παιδείας, από την οποία απορρέουν οι εξουσίες διοίκησης και διαχείρισης, στην κορυφή της ιεραρχικής πυραμίδας. Το σύνολο των διοικητικών λειτουργιών αποτελεί ένα σύστημα συγκεντρωτικό, ιεραρχημένο στο οποίο ο έλεγχος ασκείται σε μια μόνο κατεύθυνση από την κορυφή της ιεραρχίας στη βάση, εξειδικευμένος στα διάφορα ενδιάμεσα επίπεδα της διοικητικής οργάνωσης.

Η μονολιθικότητα της δομής της διοίκησης της εκπαίδευσης, της προσφέρει μια εσωτερική συνοχή και ενότητα. Πρόκειται για μια ενότητα εξουσίας, που έχει ως συνέπεια την αυτονομία της, που είναι πάντα σχετική, απέναντι στην πολιτική πάλη των τάξεων. Αυτό γίνεται γιατί δεν εμφανίζεται ως κυριαρχία μιας τάξης ή μερίδων της, αλλά εμφανίζεται ως θεσμική ενότητα ιδιωτικών φορέων, πέρα από οικονομικούς ανταγωνισμούς. Η ενότητα εμποδίζει τον κατατεμαχισμό της εξουσίας, στο θεσμοποιημένο αυτό σύστημα, ανάμεσα στις τάξεις ή μερίδες του κυρίαρχου ταξικού συνασπισμού. Η λειτουργία της διοίκησης της εκπαίδευσης λειτουργεί ως ιεραρχία αρμοδιοτήτων που εκχωρούνται, εξουσιοδοτικά, από την κεντρική εξουσία. Αποτέλεσμα αυτής της λειτουργίας είναι η νομιμοποίηση της κυριαρχίας μιας τάξης, επειδή αυτή ασκείται από μια σειρά «υπερ-ταξικών» φορέων, κατά συνέπεια «ουδέτερων». Η λειτουργία αυτή βρίσκεται στην κατεύθυνση του γενικού συμ-

φέροντος και της πολιτικής ενότητας έθνους και λαού.

Η γραφειοκρατία της διοίκησης της εκπαίδευσης στηρίζεται στην εκχώρηση των εξουσιών που νομιμοποιείται με τη διαρκή αναγωγή των υπευθυνοτήτων στις ανώτερες κλίμακες. Μπορούμε να σημειώσουμε ορισμένα χαρακτηριστικά³ που οφείλονται τόσο στη θεσμική φύση όσο και την ιδεολογική λειτουργία του διοικητικού συστήματος:

α) Η σύσταση μιας σειράς κανόνων (νόμων) αφηρημένων, γενικά και τυπικά διευθετημένων, που κατανέμουν τους τομείς αρμοδιοτήτων και δραστηριοτήτων σε διαφορετικά επίπεδα και με διαφορετική ένταση.

β) Η συγκέντρωση των λειτουργιών και η διοικητική συγκέντρωση του σχολικού μηχανισμού.

γ) Ο από τα πάνω διορισμός των υπαλλήλων στις διάφορες θέσεις.

δ) Ο απρόσωπος χαρακτήρας των λειτουργιών, που ασκείται «αφηρημένα και τυπικά από άτομα-πολίτες, υποκείμενα της κοινωνίας».

ε) Η συστηματική ιδεολογική κάλυψη της πραγματικής λειτουργίας του σχολικού μηχανισμού ακόμα και στο εσωτερικό των διοικητικών φορέων της.

στ) Ανομοιογένεια ανάμεσα στην επιστημονική μόρφωση των κορυφών της ιεραρχίας και τη χαμηλή μόρφωση του συνόλου των διοικητικών υπαλλήλων.

Σημειώνουμε πως τα παραπάνω χαρακτηριστικά αφορούν τη «θεσμοποιημένη μορφή της κυριαρχίας των αστικών σχολικών πρακτικών και συντελούν στη νομιμοποίησή τους».

Στην ιεραρχική εξουσιοδότηση, εκτελεστικών και ελεγκτικών διαδικασιών από το κέντρο, τόσο στα μέρη του κεντρικού διοικητικού οργανισμού, όσο και στα τοπικά μέρη αυτού του οργανισμού, έρχεται η μικρο-αστική ιδεολογία επίκουρη στην κάλυψη της ταξικής λειτουργίας. Πρόκειται για το φетиχισμό της εξουσίας, πράγμα που οδηγεί στην εσωτερικευση των κανόνων ιεραρχίας και πρακτικών από τα χαμηλά στρώματα της γραφειοκρατίας. Αυτό συντελεί με τη σειρά του στη διαμόρφωση των κανόνων ιεραρχίας.

Με την επέκταση του γραφειοκρατικού μηχανισμού στις κατώτερες κοινωνικές τάξεις, που επιφέρουν οι κυρίαρχες τάξεις (ή μερίδες), επιτυγχάνουν την κατάκτησή τους και τις μετατρέπουν σε τάξεις, στρώματα-στηρίγματα. Αυτή η προσφορά των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων ερμηνεύεται με το φетиχισμό της εξουσίας.

Ο διοικητικός μηχανισμός τροφοδοτείται από εκπαιδευτικούς, μέσα από ορισμένους περιορισμούς (π.χ. 12 χρόνια υπηρεσίας) και επιλεκτικές διαδικασίες. Αυτοί οι περιορισμοί και οι επιλεκτικές διαδικασίες διασφαλίζουν τον κυρίαρχο συνασπισμό δυνάμεων για τη θέση και τη στάση των υποψηφίων

στελεχών. Ας τονίσουμε ότι για την κατάληψη θέσης εποπτικών αρμοδιοτήτων λαμβάνεται υπ' όψη η φοίτηση σε ορισμένες σχολές μετεκπαιδευσης, που σκοπός τους ήταν και είναι η «δημιουργία εκπαιδευτικών στελεχών (...) με σκοπό την εδραίωση της αντίληψης της κρατικής εκπαιδευτικής πολιτικής και την άσκηση κοινωνικού ελέγχου».

Η ιεραρχική κλίμακα των εποπτικών αρμοδιοτήτων στηρίζεται κατά κανόνα στην αύξηση της διοικητικής υπευθυνότητας και όχι της παιδαγωγικής. Η εξουσία του εποπτικού είναι ελεγκτική και ανταποδοτική⁴ και ο ρόλος του είναι, κατά συνέπεια, σημαντικός «στην υλοποίηση της συγκεκριμένης μορφής οργάνωσης της σχολικής γνώσης»⁵. Τα δε κριτήρια αξιολόγησης είναι θεσμοθετημένα κοινά και αυστηρά καθορισμένα μέσα από ένα νομικό πλέγμα. Η άσκηση της εποπτίας και του ελέγχου γίνεται από μια πολυποικίλη ιεραρχική διαστρωμάτωση που αρχίζει από το διευθυντή της σχολικής μονάδας ως τον υπουργό Παιδείας.

Ιστορικά η κάθε είδους αύξηση του εποπτικού προσωπικού με την αντίστοιχη αύξηση των εκπαιδευτικών περιφερειών, σε καμιά περίπτωση δεν μπορεί να θεωρηθεί αποκέντρωση αρμοδιοτήτων, αλλά ήταν προσπάθειες εξασφάλισης ενός αποτελεσματικότερου ελέγχου του εκπαιδευτικού έργου⁶.

3. Η Κριτική στο Θεσμό του Επιθεωρητή

Στη μεταπολιτευτική περίοδο ο θεσμός του επιθεωρητή αμφισβητείται και βάλεται.

Σύμφωνα με τις Γενικές Συνελεύσεις (Ανώτατο όργανο) της Διδασκαλικής Ομοσπονδίας Ελλάδας (Δ.Ο.Ε.) ο θεσμός έχει «βεβαρυμμένη κληρονομικότητα» και τονίζουν «τον καισαρισμό» του και τον καταγγέλει «ως απαράδεκτη ενσάρκωση του πνεύματος της αυταρχικής πολιτείας, της αστυνόμευσης και της αλλοτρίωσης των διαπροσωπικών σχέσεων και του παιδευτικού έργου του σχολείου, που έδωσε μάλιστα κι όλους τους «καρπούς» των κόπων του σε περιόδους μετάπτωσης της εξουσίας από την αυταρχική και τη μοναρχική στη δικτατορική⁷ μορφή της».

«Ο θεσμός τος επιθεωρητή για τη σημερινή εποχή –τονίζεται από τη Δ.Ο.Ε.– και ιδιαίτερα για τον τόπο μας είναι αναχρονιστικός και επιζήμιος, γιατί με τα έργα του όχι μόνον δεν ωφελεί το σχολείο και δεν προωθεί τον εκδημοκρατισμό του, αλλά επιδρά αρνητικά, αναστέλλει, αστυνομεύει και υπονομεύει κάθε (...) προσπάθεια».

«Ο επιθεωρητής έχοντας υπό τις διαταγές του εκατοντάδες υφισταμένους (...) εκτός από το μεγαλείο της απόστασής του, χρησιμοποιεί για να τους διοικήσει την αποστολή εγκυκλίων, διαταγών τυποποιημένων οδηγιών και υποδείξεων, συχνά τον έλεγχο και εκφοβισμό την ποινή και την αμοιβή και τις υπηρεσιακές εκθέσεις, που κάθε χρόνο του δίνουν την ευχέρια ν' αμείβει τους μεν και να τιμωρεί τους δε. Αραϊά και που χρησιμοποιεί και τις προκατασκευασμένες «υποδειγματικές διδασκαλίες» που τις φορτώνει στην πλάτη του δασκάλου και τα «παιδαγωγικά συνέδρια» που του εξασφαλίζουν την απυρόβλητη θέση του προέδρου»⁸.

Από τη μεριά των αντιπολιτευόμενων συνδικαλιστικών δυνάμεων από το 1978 τονίζεται ότι «ο θεσμός του επιθεωρητή είναι πια ξεπερασμένος» γιατί «οι συνάδελφοι είναι απογοητευμένοι από το θεσμό του επιθεωρητή, γιατί στο πρόσωπό του δεν βρίσκουν τον εμπειρο συνάδελφο και το συνετό σύμβουλο, αλλά τον αυστηρό προϊστάμενο που είναι έτοιμος να τους ελέγ-

ξει»⁹. Η Δ.Ο.Ε. βεβαιώνει ότι «είναι πολλές οι καταγγελίες των συναδέλφων δασκάλων που φτάνουν στη Διοίκηση (...) για αυθαιρεσίες ορισμένων επιθεωρητών απέναντι στους υφιστάμενους τους δασκάλους» και ότι «πολλοί επιθεωρητές καταπατούν νόμους και προεδρικά Διατάγματα»¹⁰.

Η Ομοσπονδία Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης (Ο.Λ.Μ.Ε.) επισημαίνει πως «το αυταρχικό ιεραρχικό σύστημα διοίκησης δε συμβιβάζεται με την εκπαίδευση που θα έχει ως θεμελιακό στόχο της τον άνθρωπο· ούτε κοινωνικά υπεύθυνους δημιουργούς αναδεικνύει. Αποκλείει τη συλλογικότητα και ενισχύει την αντίληψη της αυθεντίας. Με τον τρόπο αυτό παγιώνεται η αντίληψη ότι δεν είναι σε θέση ο καθένας να εκφέρει γνώμη για τα θέματα που τον αφορούν, παρά μόνο ο ειδικός, ο γνώστης, ο προϊστάμενος· που κι αυτός στη χώρα μας δεν επιλέγεται με κριτήρια αξιοκρατικά, αλλά προτανεύει συνήθως το κριτήριο του «ημέτερου» (...). Το σημερινό συγκυβερνητικό και αυταρχικό σύστημα έχει την ανάγκη του επιθεωρητή, του αστυνόμου, εκείνου που με εντελώς υποκειμενικά κριτήρια αξιολογεί το έργο των καθηγητών»¹¹.

Από το σύνολο της κριτικής που ασκήθηκε στο θεσμό του επιθεωρητή¹² θα επισημάνουμε ορισμένα σημεία που υιοθετήθηκαν από τις συνδικαλιστικές οργανώσεις των εκπαιδευτικών.

Υποστηρίχθηκε πως οι εκπαιδευτικοί γίνονται επιθεωρητές γιατί «έμαθαν στην ανασφάλεια και στην τυφλή, θρησκευτική προσηλωση στους ανωτέρους τους. Αλωθιμένες καταστάσεις ξυπνούν και ζητούν ικανοποίηση. Ξεχνούν ποιοί ήταν μέχρι χθες και συμπεριφέρονται, όπως συμπεριφέρονται σ' αυτούς οι δικοί τους προϊστάμενοι»¹³. Σε πρόσφατη σχετικά κριτική¹⁴ επισημαίνεται ότι με την κατάργηση του επιθεωρητή σχολείων και την καθιέρωση του θεσμού του σχολικού συμβούλου η Ελληνική εκπαίδευση βρίσκεται μπροστά στην πρόκληση μεγάλης αλλαγής στη λειτουργία και τη ζωή της (...) για να συντρίψει τα δεσμά του αυταρχισμού και της αλλοτρίωσης του σχολείου να οδεύσει το δρόμο του εκδημοκρατισμού της εκπαιδευτικής και μορφωτικής επικοινωνίας και ν' απελευθερώσει δασκάλους και μαθητές ανοίγοντας τις πόρτες του σχολείου στη ζωή, την κοινωνία και τη συνεργασία, καλλιεργώντας όλες τις δημιουργικές δυνάμεις (...).

Μια άλλη άποψη της κριτικής στο θεσμό του επιθεωρητή εντοπίζεται κύρια στις σχέσεις μεταξύ διαφόρων βαθμίδων επιθεωρητών, ανασταλτικές για το έργο τους¹⁵.

Βέβαια στην κριτική δεν έλειψαν και οι διάφορες κορώνες, που μόνο συσκοτίζουν. Υποστηρίχθηκε λοιπόν πως ο θεσμός του επιθεωρητή «ήταν καπιταλιστικός εκπαιδευτικός θεσμός, που πρόβαλε εκτός από τους άλλους και «ημέτερους» στην εκπαίδευση» και ότι «καταργώντας η σοσιαλιστική κυβέρνηση το εκπαιδευτικό σύστημα της δεξιάς (...) εκτελεί εντολή του λαού μας»¹⁶.

Είναι γεγονός πως η κριτική του θεσμού του επιθεωρητή συνδέθηκε με το αίτημα για εκδημοκρατισμό στην εκπαίδευση.

Από το μεσοπόλεμο ως τις μέρες μας το αίτημα του εκδημοκρατισμού βρίσκεται στο επίκεντρο της πολιτικής μας ζωής¹⁷. Από τον πόλεμο και μετά το αίτημα είχε και κοινωνική διάσταση και ουσιαστικά σήμαινε εφαρμογή των συνταγματικών διακηρύξεων. Μεταπολεμικά το αίτημα είχε πάρει άλλη διάσταση, είχε αποκτήσει ένα ευρύτερο πολιτικό περιεχόμενο, που είχε άμεση σχέση με το ζήτημα της εξουσίας του κράτους.

Αρχικά¹⁸ –στα πρώτα μεταπολιτευτικά χρόνια– η αντίθεση στο θεσμό του επιθεωρητή σήμαινε και αντίθεση στις κρατικές επεμβάσεις στις σχολικές πρακτικές. Όμως κάτι τέτοιο δεν ι-

σχέι για τα επόμενα χρόνια. Η κριτική τού θεσμού περιορίστηκε—όπως είδαμε και όπως θα δούμε στην Εισηγητική Έκθεση του νόμου που καταργεί το θεσμό του επιθεωρητή και εισάγει το θεσμό του σχολικού συμβούλου—σε θέματα λειτουργικότητας του θεσμού και όχι στο ρόλο του στο εκπαιδευτικό σύστημα. Το γεγονός ότι στο εποπτικό προσωπικό (επιθεωρητές-επόπτες) συνυπήρχαν οι διοικητικές και οι παιδαγωγικές αρμοδιότητες αντιμετωπίστηκε στη βάση της λειτουργικότητας. Δηλαδή ότι καλύτερα θα λειτουργήσει ο διοικητικός μηχανισμός και η «Παιδαγωγική καθοδήγηση» αν διαχωριστούν.

Η κριτική δεν εντοπίστηκε στο γεγονός ότι μέσα από τις διοικητικές αρμοδιότητες του εποπτικού προσωπικού ασκούνται και ενισχύονται οι παιδαγωγικές αρμοδιότητες στην κατεύθυνση επιβολής μιας ομοιόμορφης υλοποίησης της σχολικής γνώσης, που επιτρέπει την εγγάραξη της κυρίαρχης ιδεολογίας και την εξουδετέρωση κάθε διαφορετικής προοπτικής. Στην κριτική που ασκήθηκε στο θεσμό του επιθεωρητή, διαπιστώνουμε ότι αποδίδονται αποκλειστικά στο θεσμό «τον ανταρχισμό, την αντιδημοκρατική επικοινωνία, το κλείσιμο του σχολείου από τη ζωή (...)». Είναι λοιπόν προφανές πως για να πραγματοποιηθούν όλα αυτά—σύμφωνα μ' αυτή την εκδοχή της κριτικής—δεν απαιτούνται άλλες αλλαγές που να έχουν σχέση με τη δομή του σχολικού συστήματος, τον κοινωνικό ρόλο του σχολείου, τα προγράμματα, το διοικητικό σύστημα κ.τλ.

Η ανεπάρκεια της κριτικής στο θεσμό του επιθεωρητή προσδιόρισε, όπως είναι φυσικό, και τα αιτήματα. Δηλαδή το εύρος τους, τη σαφήνεια τους και τον προσανατολισμό τους. Συνολικά προοριζόταν η στάση¹⁹ στις πρόσφατες νομοθετικές ρυθμίσεις στην εκπαίδευση (νόμος 1566/85)²⁰.

4. Αιτήματα και Προσδοκίες

Το αίτημα για καθιέρωση του θεσμού του Σχολικού Συμβούλου ή Εκπαιδευτικού Συμβούλου, κατ' άλλη διατύπωση, εμφανίζεται από τα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης. Θα σταθούμε στη διατύπωση του αιτήματος όπως αυτό εκφράστηκε από τις εκπαιδευτικές οργανώσεις.

Η Δ.Ο.Ε. τονίζει πως «ένα σημαντικό τμήμα της Ελληνικής κοινωνίας, οι δάσκαλοι, επιθυμούν και αγωνίζονται για *κοινωνική δικαιοσύνη, ισονομία και αξιοκρατία*²¹. Φιλοδοξούν να συμβάλλουν αυτοί στην οικοδόμηση της αυριανής ζωής όπου βασική αρχή της διαβίωσής μας θα είναι η αξία και η ικανότητα και όχι η μετριότητα και η απραξία, προϋπόθεση όμως αυτών των φιλοδοξιών και επιθυμιών είναι η ύπαρξη ικανής ηγεσίας». Μια προϊστάμενη αρχή, ικανή να συλλαμβάνει τις ανησυχίες και τους προβληματισμούς των δασκάλων και να *δίνει έγκαιρες λύσεις*, να λύνει την έντασή τους, να τους περιβάλλει με αγάπη και στοργή και γενικά να μιλά στην ψυχή τους²². Συγκεκριμένα η Δ.Ο.Ε. ζητά να καταργηθεί ο θεσμός του επιθεωρητή και να καθιερωθεί ο θεσμός του σχολικού συμβούλου με αποκλειστικό έργο να γίνει βοηθός και σύμβουλος του δασκάλου στο Παιδευτικό έργο²³. Ο σχολικός σύμβουλος «πρέπει να σταθεί μακριά από τις σειρήνες της αυθεντίας και του ανταρχικού, που χρόνια τραγούδησε στα κλεισμένα (;) αυτιά μας ο επιθεωρητικός ηγεμονισμός²⁴. Θεωρούμε «απαρχή το σχολικό σύμβουλο φίλο, συνεργάτη και συναγωνιστή στο μεγάλο αγώνα που δίνουμε καθημερινά για σωστή εκπαίδευση των παιδιών του λαού μας και δεν κρίνουμε τα μικρά και μεγάλα προβλήματά μας, τις λίγες ή πολλές ελλείψεις μας»²⁵.

Η ΟΑΜΕ τονίζει ότι «ένα αποκεντρωτικό και διοικητικό

σύστημα έχει την ανάγκη του επιστήμονα, του παιδαγωγού, του ψυχολόγου, του καθοδηγητή. Ο Εκπαιδευτικός Σύμβουλος, είναι αυτός που θα εργαστεί προσεκτικά, αθόρυβα και δημιουργικά, για να βοηθήσει το δάσκαλο, το γονιό, το μαθητή. Ο Εκπαιδευτικός σύμβουλος πρέπει να βλέπει την εκπαίδευση σαν μια συνεχή και επίμονη προσπάθεια που αποφέρει καρπούς με την επιτυχή και συνδυασμένη συμβολή όλων των φορέων, πρέπει να είναι ικανός να επιστημαίνει τις νέες ανάγκες που δημιουργούνται από νέες κοινωνικοοικονομικές ανακατατάξεις και την εκρηκτική πρόοδο στον τομέα της γνώσης και να εισηγείται ρεαλιστικούς τρόπους ικανοποίησης των νέων αυτών αναγκών. Προτείνουμε, λοιπόν τη δημιουργία βαθμού εκπαιδευτικού συμβούλου και την επιλογή τους από το Κεντρικό Υπηρεσιακό Συμβούλιο με κάποια δοκιμασία σε πανελλήνια κλίμακα μεταξύ των διευθυντών και 15ετή εκπαιδευτική υπηρεσία τουλάχιστον»²⁶.

Από άρθρα εκπαιδευτικών μπορούμε να εντοπίσουμε τις προσδοκίες τους από τον αιτούμενο θεσμό. Παραθέτουμε ορισμένα ενδεικτικά αποσπάσματα που εκφράζουν και τις εκπαιδευτικές οργανώσεις.

Α. Το έργο του σχολικού συμβούλου πρέπει να έχει στόχο «την κατάλληλη επιστημονική ενημέρωση και καθοδήγηση των δασκάλων, ώστε να εφαρμόζουν τις αρχές και τα πορίσματα της σύγχρονης εκπαιδευτικής τεχνολογίας στην σχολική πράξη».

Β. «Την τοποθέτηση των παιδαγωγικών σχέσεων δασκάλου-μαθητή σε νέες διαστάσεις, σύμφωνα με τα πορίσματα της ψυχολογίας και της ψυχοκοινωνιολογίας» (!!!).

Γ. «Την καλύτερη εφαρμογή και αξιοποίηση των σύγχρονων σχολικών και παιδαγωγικών θεσμών».

Δ. «Την ανάπτυξη της σχολικής και εξωσχολικής συνεργασίας, καλλιεργώντας ανάμεσα στους δασκάλους τη συνεργατικότητα, την παιδαγωγική αλληλεγγύη (:), τη συλλογικότητα, την αλληλοσυμπλήρωση και ουσιαστικές ανθρώπινες σχέσεις».

Ε. «Τη συνεχή και ολοκληρωμένη επιμόρφωση των δασκάλων με όλους τους προσφερόμενους τρόπους»²⁷.

Ο «σχολικός σύμβουλος δεν πρέπει να θεωρείται άμεσα ή έμμεσα προϊστάμενός τους, αλλά επιστημονικός συνεργάτης, συνάδελφος και συμπαραστάτης τους στο καθημερινό έργο». Και ακόμη ότι «είναι καιρός πια, το «Νέο Σχολείο», η «Νέα Αγωγή» να μην αποτελεί θεωρητική γνώση, αλλά να γίνει πράξη στα σχολεία μας»²⁸.

«Το να είναι μετακλητός ο σύμβουλος έχει προεκτάσεις ευνοϊκές για το δάσκαλο, τούτο δε φαίνεται να μην είναι ευχάριστο για κείνους που έδλεπαν τη θέση του συμβούλου από τη σκοπιά της δικής τους ωφέλειας, με το να θέλουν το σχολικό σύμβουλο μόνιμο. Τούτο όμως δεν είναι σωστό γιατί θα έχουμε πάλι τα ίδια με τους επιθεωρητές, οι οποίοι ξεχνούσαν από που ξεκίνησαν, που έφτασαν και για ποιο σκοπό έφτασαν εκεί. Τελικός σκοπός τους η είσπραξη σύνταξης συμβούλου».

Η σκέψη ότι θα ξαναγυρίσουν στην αίσθηση που άφησαν, δίπλα στους συναδέλφους, θα τους κάνει να πονέσουν το δάσκαλο, το νέο, το μη φτασμένο επαγγελματικά, αυτόν που βρίσκεται απομονωμένος στο μικρό χωριουδάκι και περιμένει κάποιο εμπειρότερο να τον συμβουλευτεί, να τον βοηθήσει, να τον καθοδηγήσει, να τον κάνει κοινωνό κάθε καινούργιου που προσφέρει η ψυχολογική και μπορεί να επιδώσει στον Ελλαδικό χώρο. Τον θέλει να του συμπαρασταθεί στα πολυώυμα προβλήματα που αντιμετωπίζει»²⁹.

Το αίτημα για διαχωρισμό των διοικητικών και των «καθο-

δηγητικών» αρμοδιοτήτων, δεν διατυπώθηκε την μεταπολιτευτική περίοδο, αλλά υπήρχε από τη μεταπολεμική περίοδο³⁰. Στην σύγχρονη διατύπωσή του τονίστηκε ιδιαίτερα η απαίτηση για συνεργατική στάση του σχολικού συμβούλου με τους εκπαιδευτικούς και η κατάργηση των αυταρχικών τρόπων άσκησης της εποπτείας. Όμως δεν αμφισβητήθηκε ο «καθοδηγητικός» ρόλος του σχολικού συμβούλου, αντίθετα αυτός προβλήθηκε και μάλιστα για τη σωστή άσκηση του τονίστηκε η απαίτηση να «επιλεγθούν οι καλύτεροι του κλάδου».

Αν και δεν διατυπώνεται με σαφήνεια η κατεύθυνση και ο σκοπός αυτής της καθοδήγησης ωστόσο είναι εμφανής. Αιτείται η εφαρμογή των αρχών της «Νέας Αγωγής», η συνδρομή στη «διδασκτική πράξη», η ρυθμιστική επέμβαση στα διάφορα σχολικά προβλήματα καθώς και η συμβολή του (αυτή καθοριστική) στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών.

Ωστόσο δεν ήταν και σαφές κατά πόσο ο σχολικός σύμβουλος θα αποτελούσε το συνδετικό κρίκο ανάμεσα στην κρατική εξουσία και στις σχολικές πρακτικές³¹ και ποια θα ήταν η θέση του στο δίπολο αυτό.

5. Το Νομικό Πλαίσιο

Με εγκύκλιο του ΥΠΕΠΘ³² το 1982 στο εποπτικό προσωπικό διατάχτηκε η αναστολή κάθε επιθεώρησης και αξιολόγησης του εκπαιδευτικού προσωπικού. Με το νόμο 1263/82³³ καταργήθηκαν οι θέσεις των εποπτών της Γενικής Τ.Ε.Ε. και των αναπληρωτών γενικών διευθυντών μέσης εκπαίδευσης. Με το νόμο 1304/82 καταργήθηκε ο θεσμός του επιθεωρητή και καθιερώθηκε ο θεσμός του σχολικού συμβούλου. Με το νόμο αυτό οι θέσεις του εποπτικού προσωπικού από 505 (Σχολικοί Σύμβουλοι και προϊστάμενοι γραφείων).

Το 1984 εκδόθηκε το προεδρικό Διάταγμα³⁴ για τα «καθήκοντα και αρμοδιότητες των σχολικών συμβούλων».

Α. Εισηγητική Έκθεση του νόμου 1304/82 «Για την Επιστημονική-Παιδαγωγική καθοδήγηση και τη διοίκηση στη γενική και τη μέση τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση».

Στην εισηγητική έκθεση³⁵ τονίζεται ότι «η γενική εκπαίδευση στη χώρα μας πάσχει σοβαρά στον πάρα πολύ σημαντικό τομέα της εποπτείας. Βασικά πάσχει ο θεσμός, ως οργανωτική ρύθμιση, και συνακόλουθα η στελέχωση και αποδοτικότητα της λειτουργίας του».

Είναι προφανές πως δεν αμφισβητείται η εποπτεία και το μόνο που αναγνωρίζεται και προδίδεται είναι η οργανωτική μορφή της εποπτείας και η λειτουργικότητά του.

Άλλωστε και η συνολικότερη επέμβαση του ΠΑ.ΣΟ.Κ. στην εκπαίδευση ήταν στην τροποποίηση των σημείων εκείνων που αποδείχτηκαν αντιλειτουργικά, αδύναμα ή ανεφάρμοστα, συμπλήρωσε κενά και έκανε διοικητικές και οργανωτικές ρυθμίσεις που σκοπό τους έχουν την ενίσχυση της αποτελεσματικότητας του εκπαιδευτικού συστήματος.

Ασκώντας κριτική ο νομοθέτης στο θεσμό του επιθεωρητή σημειώνει ότι «ο επιθεωρητής επιφορτίζεται με τα καθήκοντα δυο βασικών ρόλων, του διοικητικού και του καθοδηγητικού, με έμφαση στον πρώτο (...). Η σύνεψή του των δυο αυτών ρόλων στο ίδιο πρόσωπο, στην πράξη, δε μπορούσε παρά να οδηγήσει στην κυρίαρχια του πρώτου (...) και στην εξανθίνηση ως εκπαιδευτική του δεύτερου (...)».

Ως περιφερειακό στέλεχος μιας αυστηρά ιεραρχημένης συγκεντρωτικής γραφειοκρατικής διοικητικής μηχανής, ο Επι-

θεωρητής αναλώνεται υπηρεσιακά: α) στο να απευθύνει (...) διαταγές και οδηγίες για υλοποίηση εντολών του κέντρου (...), β) στο να ελέγχει (...), γ) να αναφέρει (...) στις προϊστάμενες αρχές του. Με τον φόρτο αυτό (...) ο καθοδηγητικός, περιορίζεται συνήθως σε μια επίσκεψη-αστραπή στο σχολείο (...) για επιθεώρηση κάποιου εκπαιδευτικού, με σκοπό όχι την καθοδήγηση και υποβοήθηση του έργου του, αλλά τη σύνταξη μιας τυπικής (;) έκθεσης υπηρεσιακής απόδοσης»³⁶.

Η κριτική στο θεσμό του επιθεωρητή μένει σε επίπεδο περιγραφικό. Μένει στο να προβάλλει την συνύπαρξη των δυο αρμοδιοτήτων σ' ένα πρόσωπο, προετοιμάζοντας έτσι το έδαφος για το διαχωρισμό των αρμοδιοτήτων, που θα επιφέρει και τη λύση των προβλημάτων. Ταυτόχρονα παρουσιάζει τις «καθοδηγητικές αρμοδιότητες» να περιορίζονται στις επισκέψεις-αστραπή και στη σύνταξη εκθέσεων. Τον περιορισμό αυτό τον αποδίδει στο φόρτο των αρμοδιοτήτων και αποκρύπτει μια σειρά ενέργειες των επιθεωρητών (π.χ συνδράια) που φυσικά στόχο είχαν την επιβολή της κυρίαρχης παιδαγωγικής ιδεολογίας. Η απόκρυψη αυτή διευκολύνει στο να υιοθετηθούν και να διευρυνθούν οι ίδιες πρακτικές στο θεσμό του σχολικού συμβούλου, και όπως θα δούμε, με τον ίδιο στόχο.

Στην ίδια εισηγητική έκθεση γίνεται μια προσπάθεια να παρουσιαστεί ότι υιοθετούνται και υλοποιούνται τα αιτήματα των εκπαιδευτικών. Όσο όμως ασαφή και περιορισμένα κι αν ήταν τα αιτήματα των εκπαιδευτικών, στην εισηγητική έκθεση «προσαρμόζονται» στις επιλογές της κυβέρνησης. Έτσι παρουσιάζουν μόνο «το διαχωρισμό των εποπτικών από τις διοικητικές αρμοδιότητες, τη διαφοροποίηση των πρώτων και την ανάθεσή τους σε νέα υπηρεσιακά όργανα, τους σχολικούς συμβούλους, ως τους φωτισμένους οδηγούς και συμπαραστάτες του έργου του εκπαιδευτικού, αποκλειστικά απασχολημένους μ' αυτό και απαλλαγμένους, έτσι, από το χρονοβόρο και μη συμβιβαζόμενο με το συμβουλευτικό έργο-ρόλο του «διοικητικού και πειθαρχικού προϊσταμένου»³⁷.

Σύμφωνα με την εισηγητική έκθεση «το σημαντικότερο στοιχείο (...) είναι ο θεσμός του σχολικού συμβούλου, ως στελέχους: α) επιφορτισμένο αποκλειστικά με τις αρμοδιότητες που καθοδηγούν και προάγουν την εκπαιδευτική πράξη, β) που επιλέγεται με αυστηρά ποιοτικά κριτήρια κατάρτισης, ικανοτήτων, εμπειρίας και προσωπικότητας για επιτυχή ανταπόκριση αυτού, ακριβώς, του έργου και γ) που υπηρετεί στο έργο αυτό με θητεία, όσο η προσφορά του κρίνεται στον απαιτούμενο υψηλό βαθμό επωφελής»³⁸.

Διαπιστώνουμε ότι ο ρόλος του σχολικού συμβούλου περιορίζεται μόνο σε ζητήματα «εκπαιδευτικής πράξης».

Στο δεύτερο σημείο, σχετικά με την επιλογή των σχολικών συμβούλων, γίνεται προσπάθεια να πείσει για την «αξιοκρατική» επιλογή και να γίνει ο θεσμός αποδεκτός από τους εκπαιδευτικούς. Το τρίτο σημείο παρατίθεται για να διασφαλίσει το προηγούμενο.

Β. Ο Νόμος «για την επιστημονική-παιδαγωγική καθοδήγηση και τη διοίκηση στην (...) εκπαίδευση»³⁹.

Ο ρόλος του σχολικού συμβούλου είναι «η επιστημονική-παιδαγωγική καθοδήγηση και η συμμετοχή στην αξιολόγηση και την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, καθώς και η ενθάρρυνση κάθε προσπάθειας για επιστημονική έρευνα στο χώρο της εκπαίδευσης»⁴⁰. Ο ρόλος αυτός εξειδικεύεται παρακάτω:

α. «Συνεργάζεται με το διδακτικό προσωπικό των σχολείων,

για το σχεδιασμό της σχολικής εργασίας και την υλοποίηση της εκπαιδευτικής πολιτικής.

β. Αντιμετωπίζει προβλήματα διδακτικής και αγωγής σε συνεργασία με το διδακτικό προσωπικό των σχολείων της δικαιοδοσίας του και φροντίζει για την εισαγωγή και εφαρμογή των πορισμάτων των σύγχρονων επιστημών της αγωγής στα σχολεία.

γ. Επισκέπτεται τα σχολεία της περιφέρειας του και κατευθύνει το έργο των εκπαιδευτικών με θεωρητικές και κυρίως με πρακτικές υποδείξεις μεθόδων διδασκαλίας, συμβάλλοντας ο ίδιος με την προσωπικότητα, την πείρα και τις γνώσεις του στη βελτίωση των συνθηκών μάθησης και αγωγής.

δ. Οργανώνει σεμινάρια και φροντίζει για την επιμόρφωση και την ενίσχυση της ερευνητικής προπάθειας των εκπαιδευτικών, με τους όποιους τρόπους θεωρεί πρόσφορους στην περιφέρειά του.

ε. Συνεργάζεται με το διευθυντή, το εκπαιδευτικό προσωπικό και το μαθητικό συμβούλιο για την αρτιότερη και αποδοτικότερη οργάνωση της λειτουργίας του σχολείου, τη δραστηριοποίησή του συλλόγου των διδασκόντων, την εφαρμογή του κανονισμού των μαθητικών κοινοτήτων και γενικά για την αντιμετώπιση κάθε προβλήματος που ανακύπτει.

στ. Μετέχει στη διαδικασία αξιολόγησης του διδακτικού προσωπικού και κατά περίπτωση στα αρμόδια συλλογικά όργανα.

η. Συνεργάζεται με την υπηρεσία σχολικής υγιεινής, το γραφείο φυσικής αγωγής, τους συλλόγους γονέων και κηδεμόνων, καθώς και με τα όργανα της τοπικής αυτοδιοίκησης για την αρτιότερη εκπλήρωση της αποστολής του»⁴¹.

Αν ξετεράσουμε την ελκυστική και γοητευτική φρασεολογία –γνωστή από πολλά νομοθετήματα– που μάλλον συσκοτίζει, θα προσπαθήσουμε να προσδιορίσουμε τα όρια της «καθοδήγησης» του σχολικού συμβούλου και τον προσανατολισμό αυτής της «καθοδήγησης».

Στα σημεία (α) και (ε) προσδιορίζουν τόσο τα όρια «καθοδήγησης» όσο και ο προσανατολισμός του σχολικού συμβούλου, που είναι η καλύτερη και αποδοτικότερη λειτουργία του σχολείου σύμφωνα με την κρατική εκπαιδευτική πολιτική. Αυτό σημαίνει εφαρμογή συγκεκριμένης παιδαγωγικής αντίληψης (η κυρίαρχη), με σαφείς προδιαγραφές. Αυτό που ζητείται (σημείο γ) είναι οι μέθοδοι διδασκαλίας που θα εφαρμοστούν έτσι ώστε να αποδώσει ο συγκεκριμένος κρατικός εκπαιδευτικός σχεδιασμός. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στις «πρακτικές υποδείξεις» που παρουσιάζονται «ουδέτερες» και διαχωρισμένες από τη θεωρία. Έτσι φαίνεται να μην υπάρχει πρόθεση να αντιμετωπιστεί «η φορμαλιστική αντίληψη της παιδαγωγικής διαδικασίας» και ο «εμπειριοκρατικός χειρισμός των καθημερινών σχολικών προβλημάτων» από τους εκπαιδευτικούς⁴².

Στο σημείο (β) γίνεται επίκληση στην «εισαγωγή και εφαρμογή των πορισμάτων των σύγχρονων επιστημών της αγωγής στα σχολεία». Ο όρος «σύγχρονες επιστήμες»⁴³ δεν προσδιορίζεται με όρους ιδεολογικούς και κοινωνικούς, αλλά παραπέμπει σε κάτι το «προοδευτικό», ταυτόχρονα όμως ο όρος αυτός δρα και ενοποιητικά για μια σειρά αντιλήψεις και εκδοχές. Στην ίδια κατεύθυνση κινήθηκε το πρώτο σεμινάριο⁴⁴ των σχολικών συμβούλων, με την παρουσίαση και ανάπτυξη των διαφόρων εκδοχών της αστικής παιδαγωγικής.

Σημειώνουμε ακόμη το ρόλο του σχολικού συμβούλου ως τοποτηρή της εφαρμογής του κανονισμού των μαθητικών κοινοτήτων (που έχει αμφισβητηθεί από τους μαθητές και έχει ο-

δηγήσει τις μαθητικές κοινότητες στον εκφυλισμό), πράγμα που επιτρέπει τις επεμβάσεις της διοίκησης στη λειτουργία τους, περιορίζοντας ακόμη περισσότερο (από όσα ο κανονισμός επιτρέπει τα όρια της αυτονομίας των μαθητικών κοινοτήτων).

Θα επιμείνουμε στη συμμετοχή του σχολικού συμβούλου στην αξιολόγηση του εκπαιδευτικού, που προσδιορίζεται στο σημείο (στ) και γι' αυτό θα ασχοληθούμε ιδιαίτερα.

Αν θελήσουμε να συγκρίνουμε τις παραπάνω διατάξεις με το νόμο 309/76⁴⁵, δεν θα διαπιστώσουμε σοδαρές διαφορές αφού ο επιθεωρητής ασκούσε «διοίκησην», επιθεωρήσιν, καθοδήγησιν εποπτείας και έλεγχον επι των σχολείων και του προσωπικού αυτών της περιφέρειας του».

Στο άρθρο 3 καθορίζεται ο αριθμός των σχολικών συμβούλων για τη Δημοτική Εκπαίδευση σε 300 και για την προσχολική αγωγή σε 20.

Στο άρθρο 8 ο αριθμός των σχολικών συμβούλων για τη μέση εκπαίδευση καθορίζεται (για όλες τις ειδικότητες) σε 230.

Αυτό σημαίνει:

Για την προσχολική Αγωγή κάθε σύμβουλος αντιστοιχεί κατά μέσο όρο σε 242 νηπιαγωγεία και σε 345 νηπιαγωγούς.

Για τη Δημοτική Εκπαίδευση κάθε σύμβουλος αντιστοιχεί κατά μέσο όρο σε 31 σχολεία και 160 δασκάλους.

Για τη μέση εκπαίδευση (Γυμνάσιο-Λύκειο) κάθε σύμβουλος αντιστοιχεί σε 146 καθηγητές⁴⁶.

Στο άρθρο 16 προβλέπεται ότι μπορούν να είναι υποψήφιοι όσοι έχουν 15ετή εκπαιδευτική υπηρεσία. Τα δε κριτήρια για την επιλογή των σχολικών συμβούλων είναι «η υπηρεσιακή κατάρτιση, η κοινωνική προσφορά, το αξιολογικό εκπαιδευτικό έργο και η δημοκρατική προσωπικότητα των υποψηφίων. Για την αξιολόγησή τους λαμβάνονται οποσδήποτε υπόψη οι πανεπιστημιακές μεταπτυχιακές σπουδές στο εσωτερικό, ή το εξωτερικό, που πιστοποιούνται με πτυχίο ή μεταπτυχιακή και επιμόρφωση στο εσωτερικό ή το εξωτερικό, η αξιολογική συγγραφική εργασία ιδιαίτερα η ερευνητική, η διαπιστωμένη γνώση ξένης γλώσσας και το δεύτερο σχετικό πτυχίο. Λαμβάνεται επίσης υπόψη η εκτίμηση της όλης συγκρότησης και προσωπικότητας του υποψηφίου ύστερα από προφορική συζήτηση με μέλη του Συμβουλίου Επιλογής»⁴⁷.

Το γεγονός της 15ετούς προϋπηρεσίας, παραπέμπει στο ότι οι βασικές σπουδές των υποψηφίων σχολικών συμβούλων βρίσκονται στη δεκαπενταετία 1955-1970 που «αποτέλεσε για τους περισσότερους το αρχικό χρονικό πλαίσιο μέσα στο οποίο διαμορφώθηκε η παιδαγωγική τους αντίληψη και πρακτική»⁴⁸. Για να αντιληφθούμε τον προσανατολισμό τους θα σημειώσουμε πως από τους πρώτους 227 σχολικούς συμβούλους της Δημοτικής Εκπαίδευσης το 72% αποφοίτησε από τη Μετεκπαίδευση των δασκάλων⁴⁹. Οι σχολές αυτές αποσκοπούσαν, στη δημιουργία στελεχών με στόχο την εδραίωση της αντίληψης της κρατικής εκπαιδευτικής πολιτικής και την άσκηση κοινωνικού ελέγχου.

Στους πρώτους αυτούς σχολικούς συμβούλους υπάρχει και ένας σοδαρός αριθμός⁵⁰ που διατέλεσαν επιθεωρητές.

Γ. Το Προεδρικό Διάταγμα για τα «καθήκοντα και αρμοδιότητες των σχολικών συμβούλων».

Παρ' όλο ότι στο νόμο που εισάγει το θεσμό του σχολικού συμβούλου υπάρχει απαρίθμηση των καθηκόντων και των αρμοδιοτήτων τους, εντούτοις κρίθηκε σκόπιμη η έκδοση ενός

Προεδρικού Διατάγματος που θα αποσαφηνίζε περισσότερο τα καθήκοντα και τις αρμοδιότητες.

Οι λόγοι που οδήγησαν στην έκδοση αυτού του Προεδρικού Διατάγματος είναι κύρια δύο: (α) η αποσαφηνίση των σχέσεων με τους προϊσταμένους των γραφείων εκπαίδευσης (διοικητικοί), (β) σαφής καθορισμός των σχέσεων σχολικού συμβούλου και εκπαιδευτικών και ιδιαίτερα ζητήματα που συνδέονται με την εξω-διδασκική τους απασχόληση.

Ο κύκλος των νομοθετημάτων για το θεσμό του σχολικού συμβούλου κλείνει με το Προεδρικό Διάταγμα για τη «σύσταση και συγκρότηση συμβουλίων αρμοδίων για την επιλογή, την επανάκριση για ανανέωση της θητείας, τα θέματα υπηρεσιακής κατάστασης και τον πειθαρχικό έλεγχο των σχολικών συμβούλων»⁵¹. Σ' αυτό το Προεδρικό Διάταγμα γίνεται μια αλλαγή στο συμβούλιο επιλογής και επανάκρισης των σχολικών συμβούλων. Στο νόμο που εισάγει το θεσμό υπήρχε στην επιτροπή αυτή «ένας εκπρόσωπος των συνδικαλιστικών οργανώσεων των εκπαιδευτικών της δημόσιας Δημοτικής Μέσης Γενικής και Μέσης Τεχνικής-Επαγγελματικής Εκπαίδευσης κατά περίπτωση»^{51α}. Στο άρθρο 1 του Π.Δ. 277/1984 η εκπροσώπηση των εκπαιδευτικών αντικαθίσταται με το διορισμό σχολικού συμβούλου, ακυρώνοντας έτσι μια από τις προσδοκίες των εκπαιδευτικών.

6. Ο Ρόλος των Σχολικών Συμβούλων.

Ο ρόλος του σχολικού συμβούλου όπως διαμορφώνεται μέσα από το πλαίσιο των νόμων και των προεδρικών Διαταγμάτων είναι: Επιμορφωτικός⁵², Συντονιστικός⁵³, συμβάλλει στον Προγραμματισμό⁵⁴, συμμετέχει στην αξιολόγηση των εκπαιδευτικών⁵⁵, καθοδηγητικός⁵⁶ και συμβάλλει στη διοίκηση.

Ο ρόλος του σχολικού συμβούλου είναι να προγραμματίζει να αξιολογεί να επιβλέπει και να καθοδηγεί με βάση τον κεντρικό προγραμματισμό (επίσημα Αναλυτικά Προγράμματα, βιβλία, βιβλία του δασκάλου).

Η δυνατότητα διαφοροποιήσεων φτάνει μέχρι το βαθμό της εισήγησης «για μια προσαρμογή της διδακτέας ύλης και του αναλυτικού προγράμματος στις τοπικές συνθήκες» που «θα είναι ευπρόσδεκτη και καλοδεχούμενη στα ανώτερα κλιμάκια»⁵⁷.

Όσο αφορά για τον επιμορφωτικό ρόλο αυτός περιορίζεται σε ζήτημα «διδασκικής». «Ο σχολικός σύμβουλος θα οργανώνει ταχύρρυθμα σεμινάρια στην περιφέρειά του και θα ενισχύει τις ερευνητικές προσπάθειες και καινοτομίες των εκπαιδευτικών πάνω στη διδακτική πράξη»⁵⁸. Ο περιορισμός αυτός έχει επισημανθεί και ανακοινωθεί⁵⁹ σε σεμινάριο σχολικών συμβούλων. Βέβαια αυτή η επισημάνση απέχει πολύ από το να είναι κριτική και μάλλον προσπαθεί να δικαιολογήσει την «παράλειψη» αυτή με την προβολή της «αδελψίας» ή της «τεχνοκρατικής αντίληψης».

Ιδιαίτερα θα σταθούμε σε μια διαπίστωση που μάλλον αποτελεί κοινό τόπο για τους σχολικούς συμβούλους και που προσδιορίζει κατά πολύ τον προσανατολισμό των επιμορφωτικών πρωτοβουλιών τους. «Η επιστημονική ανεπάρκεια των καθηγητών μας οφείλεται στον πλημμελή επιστημονικό εξοπλισμό που παρείχε αλλά και στη σύγχυση που προκαλείται από διαβάσματα και ακούσματα όχι πάντοτε έγκυρα»⁶⁰.

Μπορούμε να υποθέσουμε, και μάλλον βάσιμα, ότι η τελευταία φράση παραλείπει στην ακύρωση κάποιων αντιλήψεων και κατά συνέπεια στη συμμόρφωση των εκπαιδευτικών με κάποιες άλλες, τις κυρίαρχες.

Όπως σημειώσαμε και παραπάνω θα σταθούμε ιδιαίτερα στην συμμετοχή των σχολικών συμβούλων στην αξιολόγηση των εκπαιδευτικών. Έχουμε υποστηρίξει πως «η αξιολόγηση ως αντίληψη και πρακτική υπηρετεί την ενίσχυση ενός ομοιόμορφου εκπαιδευτικού συστήματος και συμβάλλει στην άσκηση του απόλυτου ελέγχου. Ελέγχου της εκπαιδευτικής πράξης που τελικά αποσκοπεί στην αποδοχή του υπάρχοντος συστήματος από τους εκπαιδευτικούς. Από την άποψη αυτή η αξιολόγηση, ως μέσον ελέγχου στοχεύει στη συμμόρφωση και ενσωμάτωση του εκπαιδευτικού και κατά συνέπεια έχει ανταποδοτικό χαρακτήρα. Ο έλεγχος αυτός γίνεται με τη διαπίστωση της έκτασης στην οποία υλοποιήθηκε η κρατική εκπαιδευτική πολιτική από τον εκπαιδευτικό. Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν το ρόλο της αξιολόγησης στην υλοποίηση της συγκεκριμένης μορφής οργάνωσης της σχολικής γνώσης»⁶¹.

Η συμμετοχή των σχολικών συμβούλων στη διαδικασία αξιολόγησης (μαζί με τον διευθυντή του σχολείου και τον προϊστάμενο του γραφείου εκπαίδευσης) που θα αξιολογεί⁶² τον εκπαιδευτικό, θα ενισχύσει τον εποπτικό και ελεγκτικό ρόλο τους. Και δεν είναι τυχαίο σχόλιο περιοδικού που μάλλον εκφράζει σχολικούς συμβούλους (κατά πλειοψηφία φιλολόγους) ότι «το υπουργείο Παιδείας υποχωρώντας προφανώς σε συνδικαλιστικές πιέσεις έδειξε μια διστακτικότητα στο να πάρει θέση σχετικά με την αξιολόγηση του διδακτικού προσωπικού, παρόλο που τη νομοθέτησε στο νόμο 1304/82. Και η διστακτικότητα αυτή προκάλεσε αβεβαιότητα και ενίσχυσε την επιθετικότητα των κύκλων που παρεμποδίζουν τους σχολικούς συμβούλους στην άσκηση των καθηκόντων τους»⁶³. Τις προθέσεις τους αυτές οι σχολικοί σύμβουλοι τις έχουν ήδη εκφράσει με τα ερωτηματολόγια που διανέμουν στους εκπαιδευτικούς για να συμπληρωθούν, που είναι μάλλον δελτία «αξιολόγησης». Μπορούμε λοιπόν να πούμε πως η συμμετοχή των σχολικών συμβούλων στη διαδικασία της αξιολόγησης των εκπαιδευτικών θα συμβάλλει στην (αναγκαστική) αποδοχή τους.

Ταυτόχρονα, αφού η αξιολόγηση είναι μια διοικητική πράξη με ισχύ και επιπτώσεις στους εκπαιδευτικούς, θα δώσει «κύρος» στους σχολικούς συμβούλους. Αφήνει βέβαια αδιάφορους τους υποστηρικτές αυτών των απόψεων, αν αναιρείται ο όρος «σύμβουλος» και ότι αυτός σημαίνει, άσχετα αν υπήρξε το κεντρικό σημείο του αιτήματος των εκπαιδευτικών αλλά και της μυθοποίησης του θεσμού.

7. Από τον Μύθο στην Πραγματικότητα

A. Η μυθοποίηση⁶⁴ του θεσμού

Η παρουσίαση του θεσμού τόσο στους εκπαιδευτικούς όσο και στο ευρύτερο κοινό συνοδεύεται από υπερβολές των τύπων: «Είναι νομοθετικά κατοχυρωμένη η ελευθερία δράσης του σχολικού συμβούλου, μια ελευθερία δράσης του σχολικού συμβούλου, μια ελευθερία που θα μπορούσε να φτάσει ως την αυτονομία του σχολείου ως Παιδαγωγικής κοινότητας». «Στο νέο αποκεντρωμένο εκπαιδευτικό σύστημα ο σχολικός σύμβουλος βρίσκεται στο επίκεντρο των εκπαιδευτικών λειτουργιών» (...) «Θα διαπιστώσουμε ότι αποτελεί τον κεντρικό μοχλό στην οριζόντια διάταξη των εκπαιδευτικών λειτουργιών» μ' άλλα λόγια το κύριο όργανο για την επιτυχία του εκδημοκρατισμού του σχολείου την αναβάθμιση των σπουδών και της σχολικής ζωής»⁶⁵. «Ο σχολικός σύμβουλος και οι εκπαιδευτικοί αναλαμβάνουν την ευθύνη ν' απαλλάξουν το σύστημά μας απ' όλες (...) τις αδυναμίες, για να μπορέσουμε να συναντηθούμε με τις

προσδοκίες του αιώνα που έρχεται. Ο σχολικός σύμβουλος και οι εκπαιδευτικοί αναλαμβάνουν την πρόκληση και την ευθύνη να *απαλλάξουν τους παράγοντες της σχολικής κοινότητας από το πλέγμα του φόβου της ελευθερίας*, για να εδραιωθεί και στο εκπαιδευτικό μας σύστημα το δημοκρατικό σχολείο, που τόσα χρόνια πριν το οραματίστηκαν οι μεγάλοι δάσκαλοι του έθνους μας⁶⁶. Μερικά από αυτά βέβαια εκφράζονται και στα νομοθετικά κείμενα που παραπάνω αναφέραμε. Η μυθοποίηση του θεσμού είχε ως αποτέλεσμα να τηρήσουν επιφυλακτική στάση οι εκπαιδευτικοί στο να θέσουν υποψηφιότητα για στελέχωση του θεσμού⁶⁷. Ο θεσμός παρουσιάστηκε ως «κέντρο του εκπαιδευτικού συστήματος», και ένα μεγάλο μέρος των εκπαιδευτικών και οι συνδικαλιστικές οργανώσεις προσδοκούσαν «τα πάντα» από τους σχολικούς συμβούλους που τελικά έβλεπαν τον θεσμό ως πανάκεια των προβλημάτων του εκπαιδευτικού συστήματος. Από την άλλη η μη αποσαφήνιση των αρμοδιοτήτων και των καθηκόντων του σχολικού συμβούλου, έδρασε αρνητικά στην προσέλευση υποψηφιοτήτων.

Ο μύθος, αυτός δεν κατασκευάστηκε μόνο για λόγους αποδοχής του θεσμού και κάμψης των αντιστάσεων και αμφισβητήσεων. Κατασκευάστηκε και για να συγκαλύψει μια σειρά άλλες ρυθμίσεις για τα εκπαιδευτικά μας πράγματα. Αν θελήσουμε να ανιχνεύσουμε τις θεωρητικές αφετηρίες αυτών των υπερβολών θα τις προσδιορίσουμε στη φιλελεύθερη αστική αντίληψη⁶⁸ για την εκπαίδευση που υποστηρίζει πως τα χαρακτηριστικά του σχολείου καθορίζουν τον κοινωνικό ρόλο του και όχι πως αυτός καθορίζεται από την κοινωνικο-οικονομική συγκυρία και ειδικότερα, με βάση τις ταξικές συγκρούσεις στα πλαίσια μιας ορισμένης κοινωνίας.

Βέβαια όλα αυτά αποδεικνύονται ανυπόστατα αφού τα κριτήρια των σχολικών συμβούλων «πρέπει να είναι από τη μια η *κυβερνητική εκπαιδευτική πολιτική* και από την άλλη η *παιδαγωγική δεοντολογία*» (;)⁶⁹⁻⁷⁰. Ακόμη και οι πρωτοβουλίες και πρακτικές των σχολικών συμβούλων αποδεικνύουν το αντίθετο του «μύθου».

B. Τα σεμινάρια για τους σχολικούς συμβούλους

Μετά την επιλογή των πρώτων σχολικών συμβούλων πραγματοποιήθηκαν δυο σεμινάρια. Το ένα αφορούσε τους σχολικούς συμβούλους της προσχολικής αγωγής, της δημοτικής εκπαίδευσης, και της ειδικής αγωγής. Το άλλο αφορούσε τους σχολικούς συμβούλους της μέσης εκπαίδευσης όλων των ειδικοτήτων και του σχολικούς συμβούλους της γενικής τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης.

Στα πρώτα αυτά σεμινάρια παρουσιάστηκε και αναλύθηκε ο θεσμός του σχολικού συμβούλου με όλες τις υπερβολές που παραπάνω παρουσιάσαμε και σε επίπεδο δεοντολογίας. Ακόμη αναπτύχθηκαν θέματα σχετικά με την αξιολόγηση των εκπαιδευτικών, μετά «*διδασκικά*» προβλήματα, με την «*αυταρχική και αντιαυταρχική συμπεριφορά του δασκάλου και της νηπιαγωγού*», με τις «*ανθρώπινες σχέσεις στην εκπαίδευση*», με τη σχέση εκπαίδευσης και κοινωνικής και οικονομικής πραγματικότητας, με την «*αισθητική αγωγή*»...

Μπορούμε να πούμε πως στις εισηγήσεις αυτές παρουσιάστηκαν οι «*αποδεκτές παιδαγωγικά*» θεωρίες, που δεν αντιστρατεύονται τις «*αξίες*» και τις επιλογές της πολιτικής εξουσίας, αντίθετα τις δικαιολογούν και τις ενισχύουν. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το δεύτερο⁷¹ σεμινάριο για τους σχολικούς συμβούλους της δημοτικής εκπαίδευσης και της προσχολικής και ειδικής αγωγής γιατί τόσο τα θέματα που παρου-

σιάστηκαν και αναπτύχθηκαν, όσο και ο προσανατολισμός των εισηγήσεων σημάδεψαν και καθοδήγησαν το έργο των σχολικών συμβούλων.

Στο σεμινάριο αυτό έγιναν οι ακόλουθες εισηγήσεις:

A' Ενότητα:

1. Νεοελληνική γλώσσα (βιβλία α'-ε' τάξης)
 2. Μαθηματικά (βιβλία α'-δ' τάξης)
 3. Μελέτη περιβάλλοντος (βιβλία α', γ' τάξης)
- με εισηγητές τους: Αρ. Βουγιούκα, Γ. Μαραγκουδάκη Γ. Σαλβαρά, Αντ. Μπενέκο, Ι. Χριστιά, (Συγγραφείς των βιβλίων).

B' Ενότητα:

1. Αξιολόγηση του εκπαιδευτικού έργου (δάσκαλου, μαθητή και τάξης).
 2. Σχεδιασμός εργασίας και δραστηριοτήτων σε επίπεδο περιφέρειας, σχολικής μονάδας και σχολικής τάξης.
 3. Μαθησιακές δυσκολίες και τρόποι αντιμετώπισής τους.
 4. Παιδιά με ειδικές ανάγκες και η εκπαίδευσή τους.
 5. Αγωγή υγείας-διατροφής
- με εισηγητές τους Θρ. Μπέλλα, Αθ. Παππά, Θ. Γέρου, Τ. Τσιόπουλο και Δ. Τριχοπούλου αντίστοιχα.

Γ' Ενότητα:

1. Ανάλυση του Προεδρικού Διατάγματος 214/1985.
 2. Παροχή επιστημονικών πληροφοριών
- από το Ε.Ι.Ε. με εισηγητές τους Β. Βουκουβαλίδη, Γ. Μπουρίτσα και Γ. Καραμπάτη.

Δ' Ενότητα:

Ελεύθερη συζήτηση για τις πρωτοβουλίες των σχολικών συμβούλων.

Από το πρόγραμμα του σεμιναρίου διαπιστώνουμε τον προσανατολισμό του και κατά συνέπεια το έργο των σχολικών συμβούλων. Αυτός επικεντρώνεται στα σχολικά βιβλία⁷² και στη χρήση των βιβλίων των δασκάλων, με πρώτο και κύριο στόχο την αποδοχή τους και την κάμψη των αντιδράσεων και αντιρρήσεων. Στην προσπάθεια αυτή κατά κανόνα προβάλλονται τα θέματα «*διδασκικής*» και «*οργάνωσης της παρουσίας της ύλης αυτονομώντας τα από το περιεχόμενο του βιβλίου*». Τα θέματα των άλλων ενόθητων έρχονται να ενισχύσουν αυτόν ακριβώς τον προσανατολισμό⁷⁴. Όπως σωστά έχει επισημανθεί «*με τα νέα βιβλία του δημοτικού σχολείου δραστηριοποιείται στο δημοτικό σχολείο (και όχι μόνο σ' αυτό) μια νέα μορφή ελέγχου: ο τεχνικός έλεγχος*» που «*ενσωματώνεται στην ίδια την πράξη της διδασκαλίας με την προϋπόθεση φυσικά ότι η πράξη αυτή έχει κατακερματιστεί και προσδιορίζεται από «ειδικούς» σε επιμέρους δραστηριότητες, σε συγκεκριμένα αποτελέσματα (όπως ακριβώς συμβαίνει) που επιδιώκεται με συγκεκριμένο τρόπο και με συγκεκριμένο ρυθμό*». Δηλαδή «*ο τεχνικός έλεγχος γίνεται με τα ίδια τα βιβλία που με τη χρήση τους ενσωματώνουν την άσκηση του κρατικού ελέγχου στην ίδια την πράξη της διδασκαλίας*»⁷⁵.

Το τρίτο σεμινάριο οργανώθηκε σε συνεργασία με την UNESCO και συμμετείχαν σύμβουλοι όλων των βαθμίδων και των ειδικοτήτων. Σκοπός των εισηγήσεων ήταν «*Να καταρτιστεί ένα σχέδιασμα της «φυσιογνωμίας» του σχ. συμβούλου (δεξιότητες και χαρακτηριστικά του) με βάση τα δεδομένα της επιστημονικής έρευνας*»⁷⁶.

Είναι χαρακτηριστικό πως ο εισηγητής (L. Vandevelde) επιμένει ότι «*όποιος δέχεται διορισμό έχει υποχρέωση να υπερασπίζεται και να προωθεί τις αξίες που διακηρύττει η πολιτική εξουσία που οργανώνει την εκπαίδευση*». Κι αυτό ισχύει στα

δημοκρατικά πολιτεύματα, όπου οι επιλεγμένες αξίες είναι ακριβώς αυτές που επιζητεί ο λαός μέσω των αντιπροσώπων του. Κάθε άλλη στάση του εκπαιδευτικού γίνεται δεκτή μόνο όταν ενεργεί ως πολίτης (και όχι ως διορισμένος εκπαιδευτικός). Μόνο σ' αυτή την περίπτωση «μπορεί να επιδιώκει αλλαγή των προσανατολισμών. Ο δάσκαλος που θα επωφελούνταν το διορισμό του ως εκπαιδευτικού για να διαδώσει αξίες αντίθετες ή απλώς διαφορετικές από εκείνες για τις οποίες διορίστηκε θα διέπραττε ένα βαρύ δεοντολογικό λάθος: προσηλυτισμό ή κατάχρηση της θέσης του»⁷⁷.

Η κατεύθυνση⁷⁸ που διαγράφεται αποσκοπεί στο να ενισχύσει το δημοσιούπαλληλικό χαρακτήρα των εκπαιδευτικών, αναγκαίο στον κοινωνικο-πολιτικό συνασπισμό εξουσίας, για την κάμψη κάθε αντίστασης ή διαφοροποίησης. Έτσι ώστε να επιδληθεί ο συγκεντρωτισμός και η ομοιομορφία στην εκπαίδευση, και όχι μόνο σ' αυτή, και οι κυρίαρχες αντιλήψεις για την εκπαίδευση. Μια τέτοια κατεύθυνση υποχρεώνει όσους και όσες στελεχώνουν το θεσμό του σχολικού συμβούλου να δρουν ως απολογητές της κυρίαρχης ιδεολογίας και πολιτικής. Αυτό σημαίνει ότι στο έργο των σχολικών συμβούλων δεν υπάρχουν περιθώρια διαφοροποιήσεων και τελικά θα δρουν ως διαμεσολαβητές ανάμεσα στην πολιτική εξουσία και τους εκπαιδευτικούς.

Γ. Το έργο και οι Πρωτοβουλίες των Σχολικών Συμβούλων.

Στην πρώτη περίοδο ζωής του νέου θεσμού, ως την έκδοση του Προεδρικού Διατάγματος 214/1984 και την επιλογή της δεύτερης σειράς των σχολικών συμβούλων, οι σύμβουλοι κατά κανόνα προσλάθησαν να ανιχνεύσουν τις προσδοκίες και τις απαιτήσεις των εκπαιδευτικών. Χαρακτηριστικό αυτής της προσπάθειας ήταν τα πολυποίκιλα ερωτηματολόγια που απεύχθηκαν στους εκπαιδευτικούς. Βέβαια στις ερωτήσεις αυτές διαγράφονται και οι προθέσεις των συμβούλων για τους τομείς που πρόκειται να επικεντρώσουν το έργο τους⁷⁹. Ιδιαίτερα χαρακτηριστικές, όχι ως εξαίρεση για τον προσανατολισμό τους, είναι οι ακόλουθες:

«Η αξιολόγηση των μαθητών σας γίνεται συστηματικά; Θα θέλατε να συνεργαστείτε με άλλους συναδέλφους σας για τη σύνταξη ενός αντικειμενικού κριτηρίου (TESTS) αξιολόγησης των μαθητών σας; Έχετε καταρτίσει κανένα TESTS αξιολόγησης των μαθητών σας. Πως αξιολογείται τους μαθητές σας; — Θέλατε να πάρετε μέρος σε επιμορφωτικά σεμινάρια γύρω από: α) το γλωσσικό μάθημα, β) τα μαθηματικά, γ) τη γυμναστική, δ) τα τεχνικά μαθήματα (...) η) τα νέα βιβλία (...). Συνεργάζεται ο Ιερέας της ενορίας μαζί σας;»⁸⁰

Διαπιστώνουμε ότι από την αρχή οι σύμβουλοι προσανατολίστηκαν σε σεμινάρια για τα σχολικά βιβλία και τις μεθόδους αξιολόγησης, πράγμα που στη συνέχεια γενικεύτηκε⁸¹. Μάλιστα μπορούμε να ισχυριστούμε πως σήμερα αυτοί οι τομείς είναι οι μόνοι στους οποίους έχει επικεντρωθεί το έργο των συμβούλων.

Επισημαίνουμε τη δράση των συμβούλων για την παρουσίαση και ανάλυση του Προσχεδίου του νόμου για τη γενική εκπαίδευση (στην περίοδο της διαμόρφωσής του), που πρωτίτιστα ονομάζεται «νόμος περί γενικής παιδείας» που «κάνει βαθείς τομές στη συγκεντρωτική δομή του εκπαιδευτικού μας συστήματος». Και ακόμη ότι ο θεσμός του σχολικού συμβούλου ήταν «ιδέα και όνειρο των πρωτοπόρων δασκάλων της πατρί-

δας μας (Δελμούζου - Γληνού - Παπανούτσου - Γέρου) ένα αίτημα των σημερινών εκπαιδευτικών, αλλά και μια ανάγκη των καιρών μας»⁸²!!!!

Οι επισκέψεις των σχολικών συμβούλων στα σχολεία, όπως οι ίδιοι δηλώνουν, σκοπό έχουν «να γίνουν παρατηρήσεις, αν το νέο αναλυτικό πρόγραμμα εφαρμόζεται, αν έχει αφομοιωθεί και ως ποιο βαθμό η νέα διδακτική μεθοδολογία, αν δημιουργούνται δυσκολίες και προβλήματα (...)»⁸³. Στα δε έντυπα που μοιράζονται από τους σχολικούς συμβούλους για να συμπληρωθούν από τους εκπαιδευτικούς υπάρχουν ερωτήσεις του τύπου: «εφαρμόζονται τα νέα βιβλία σύμφωνα με τις υποδείξεις του ΥΠΕΠΘ». Και ακόμα ποιές είναι οι «αμοιβάδες» και οι «ποινές» που έχετε, ποια είναι «η εξωσχολική-κοινωνική δραστηριότητα;»^{83a}. Στις επαφές τους με τους γονείς των μαθητών οι σχολικοί σύμβουλοι επικεντρώθηκαν στο «να ενημερωθεί το κοινό για τα νέα προγράμματα και τα καινούργια βιβλία» «σε θέματα εκπαιδευτικής πολιτικής»⁸⁴, για τις «μεταβολές στο χώρο της δημοτικής εκπαίδευσης από το 1974 μέχρι σήμερα»⁸⁵, για την εφαρμογή του νόμου 1566/85.

Μετά από δύο και πλέον χρόνια ζωής του θεσμού, αναφέρονται από τους εκπαιδευτικούς απειλές από σχολικούς συμβούλους που (τους) αντιμετωπίζουν (...) σαν υφισταμένους, οι αιφνιδιαστικές επιθεωρήσεις, η έλλειψη κάθε συνεργασίας με μαθητές, γονιούς και Τοπική Αυτοδιοίκηση, το περίφημο «δεν μπορείτε να αυτονομηθείτε ούτε εσείς ούτε εμείς, μια και είμαστε όλοι υπάλληλοι». Και ακόμη ότι «ο θεσμός του σχολικού συμβούλου δεν απέδωσε τα αναμενόμενα αποτελέσματα, παρά το γεγονός ότι ο εκπαιδευτικός κόσμος τον περιέβαλε από την αρχή με εμπιστοσύνη»⁸⁷. Ακόμη καταγγέλλονται από Συλλόγους «για αυταρχική και ανάρμοστη συμπεριφορά σε βάρος» εκπαιδευτικών. Ενδεικτικά: αναφέρονται σε καταγγελία, ενέργειες σχολικού συμβούλου ότι «θα καλέσει (συγκεκριμένο εκπαιδευτικό) σε απολογία και θα τον απολύσει από δάσκαλο. Σαν προϊστάμενός του του απαγορεύει και σε ένα μήνα θα τον κανονίσει και θα του δείξει...». Ακόμη ότι ο σχολικός σύμβουλος απουσιάζει ουσιαστικά από τα καθήκοντά του⁸⁸.

Τα παραπάνω επιβεβαιώνονται και από άλλες δημοσιεύσεις σχολικών συμβούλων και συνηγορούν στις διαπιστώσεις και ερμηνείες που κάναμε.

Σημειώνουμε πως σε δημοσίευμα σχολικού συμβούλου⁸⁹ καταγγέλλεται ότι «ορισμένοι καθηγητές επιμένουν να συζητούν και να σχολιάζουν στις συνεδριάσεις το περιεχόμενο Διαταγμάτων ή Υπουργικών αποφάσεων» και ακόμη πως «συνειδητά ή όχι ορισμένοι ψυχόπονοι ή και αδαείς οχυρώνονται πίσω από μεγαλόστομα συνθήματα και κάνουν ψυχρό πόλεμο στη διεύθυνση». Ενώ άλλος σχολικός σύμβουλος ζητά «μια σαφή, σοβαρή και υπεύθυνη απάντηση των αρμοδίων» σε «εκπαιδευτικές καινοτομίες» ενός δασκάλου⁹⁰, με άλλα λόγια τη διοικητική επέμβαση για συμμόρφωση του δασκάλου στο Αναλυτικό Πρόγραμμα και τα κρατικά εγχειρίδια.

8. Ορισμένα Συμπεράσματα

Μετά από όσα καταγράψαμε και επιχειρήσαμε να ερμηνεύσουμε, μπορούμε να καταλήξουμε –με ελάχιστες επιφυλάξεις– σε ορισμένα συμπεράσματα.

α. Η καθιέρωση του θεσμού του σχολικού συμβούλου δεν συνοδεύτηκε από τον εκδημοκρατισμό της εκπαίδευσης. Με τον όρο εκδημοκρατισμό εννοούμε την μη παρέμβαση της κρατικής εξουσίας στη σχολική ζωή.

β. Η αντικατάσταση του επιθεωρητή με τους προϊσταμένους γραφείων εκπαίδευσης και τους σχολικούς συμβούλους εκφράζει τη μεταφορά μιας μορφής εξουσίας σε άλλες δυνάμεις και την παγίωση ενός άλλου συσχετισμού δυνάμεων στους θεσμούς, ταυτόχρονα εκφράζει μια διαφοροποίηση στην άσκηση αυτής της εξουσίας.

γ. Ο ρόλος που επιφυλλάχτηκε για τους σχολικούς συμβούλους ήταν αυτός του συνδυαστικού κρίκου ανάμεσα στην κρατική εξουσία και τους εκπαιδευτικούς. Η αποδοτικότητα των προγραμμάτων της κρατικής εκπαιδευτικής πολιτικής, η αξιολόγηση έργου και εκπαιδευτικών είναι τα κύρια σημεία των δραστηριοτήτων τους.

δ. Ο χώρος δράσης τους δεν περιορίζεται μόνο στους εκπαιδευτικούς, αλλά εκτείνεται και στους άλλους παράγοντες της σχολικής ζωής, για να τους πείσει για την ορθότητα της εκπαιδευτικής πολιτικής και την αναγκαιότητα της συναίνεσής τους σ' αυτή.

ε. Απώροια των παραπάνω είναι: ο περιορισμός των δραστηριοτήτων στα μεθοδολογικά ζητήματα και στην οργάνωση της σχολικής ζωής, στην υπεράσπιση και προβολή των κυρίαρχων αντιλήψεων και στην ενίσχυση του δημοσιευπαλληλικού χαρακτήρα των εκπαιδευτικών.

στ. Ο προσανατολισμός των δραστηριοτήτων τους, όπως αυτός παρουσιάστηκε και αναλύθηκε, μάλλον θα συμβάλλει στην απόκρυψη των πραγματικών προβλημάτων της εκπαίδευσης.

ζ. Όσον αφορά τον περίφημο διαχωρισμό διοίκησης και «παιδαγωγικής καθοδήγησης», έχουμε να παρατηρήσουμε ότι τα όρια ανάμεσα στη διοίκηση και την καθοδήγηση δεν είναι σαφώς διαχωρισμένα. Το γεγονός ότι νοείται ως καθοδήγηση π.χ. ο πειθαναγκασμός για τα σχολικά εγχειρίδια και τα βιβλία του δασκάλου μάλλον για διοίκηση πρόκειται.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Δες τα παρακάτω δημοσιεύματα στον ημερήσιο τύπο: *Ελευθεροτυπία* φ. 3.12.1983-13.6.1983 - 13.7.1983-25.12.1983 - 10.8.1983-7.1.1984, *Νέα*, φ. 2.10.1982, *Βραδυνή* φ. 27.9.1982-30.9.1982 - 1.10.1982-9.9.1983 - 19.7.1983-12.7.1983 - 21.7.1983-27.10.1982, *Θεσσαλονίκη* φ. 30.9.1982-20.10.1983 - 4.1.1984, *Ακρόπολη* φ. 31.10.1982-14.9.1983, *Βήμα της Κυριακής* φ. 10.4.1983, *Ελληνικός Βορράς* φ. 8.1.1984, *Ριζοσπάστης* φ. 2.11.1982, *Μακεδονία* φ. 1.1.1984, *Ελεύθερη Γνώμη* φ. 24.7.1983-23.7.1983 - 22.10.1983, *Μεσημβρινή* φ. 3.1.1984.
2. Δες στις προηγούμενες παραπομπές και π. *Επιστημονικό Βήμα*, τ.1 Σεπτέμβριος-Νοέμβριος 1983, σ. 34-38, τ. 2ο Δεκέμβριος 1983 Φλεβάρης 1984, σ. 1-8 π. *Νέα Παιδεία*, τ.32, σ. 18-19, τ. 29, 6.14-16, σ. 96-105 και σ. 109-120, π. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τ. 12, σ. 18-19.
3. Δες, ΧΑΣΤΑΟΓΛΟΥ Β., Η οργάνωση των εγκαταστάσεων στοιχειώδους εκπαίδευσης σε συνδυασμό με την κοινωνική δομή, δ.δ. διατριβή, παρ. ΣΤ/1974 της Ε.Ε.Π.Σ. Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 1975, σ. 89-90.
4. Δες, ΑΝΔΡΕΟΥ ΑΠ., Για την αξιολόγηση των εκπαιδευτικών π. *Δεκαπενθήμερος Πολίτης*, τ. 60 17.2.1985, σ. 36-39.
5. Δες, ΝΟΥΤΣΟΥ Χ., Προγράμματα μέσης εκπαίδευσης και κοινωνικός έλεγχος (1931-1973), Θεμέλιο 1979.
6. Δες, ΑΝΔΡΕΟΥ ΑΠ., Η διοίκηση της εκπαίδευσης: Γραφειοκρατία, συγκεντρωτισμός και μορφές νομιμοποίησης της κρατικής εξουσίας, π. *Σύγχρονα Θέματα*, τ. 24 σ. 57-62.
7. Για τη δράση των επιθεωρητών στη δικτατορία δες: *Διδασκαλικό Βήμα*, φ. 856/16.10.1979, 857/1.11.1979, 887/1.2.1981.
8. Δες *Διδασκαλικό Βήμα*, φ. 866/16.3.1980, σ. 1.

9. Δες, Εφ. *Προοδευτική Παιδεία*, φ. 13 σ. 4.
10. Δες, *Διδασκαλικό Βήμα*, φ. 868/16.4.1980.
11. Δες, Α' Εκπαιδευτικό Συνέδριο Καθηγητών Μέσης Εκπαίδευσης, Αθήνα 13-16.5.1981, ΟΛΜΕ, Αθήνα 1982, σελ. 157 και 159.
12. Για το θεσμό του επιθεωρητή δες: ΦΙΛΟΥ ΣΤΕΦ., Το χρονικό ενός θεσμού. Διοίκηση και εποπτεία της εκπαίδευσης κατά την τελευταία 150/ετία 1832-1982, Εκδ. «Βιβλία για όλους», Αθήνα 1984. Επισημαίνουμε πως στο βιβλίο αυτό υπάρχουν παραλήψεις και συγχύσεις.
13. Δες, ΚΑΚΑΒΑΚΗ Κ., Άρνηση και φραγμός στη δημιουργία και στους κοινωνικούς στόχους του δασκάλου, *Διδασκαλικό Βήμα*, φ. 866/16.3.1980.
14. Δες, ΤΟΥΛΟΥΠΗ Φ., Η προοπτική συντριβής του αυταρχισμού. Η εκπαίδευση έξω από τα Καισαρικά «εγώ», Εφ. *Ελεύθερη Γνώμη*, φ. της 5.8.1983.
15. Δες, ΞΑΝΘΑΚΟΥ-ΝΙΚΑ Γ. [Σχολικός Σύμβουλος-Φιλόλογος], «Το έργο του σχολικού συμβούλου» π. *Νεοελληνική Παιδεία*, τ.1 Δεκέμβριος 1985 σ. 119-120, [Πρόκειται για εισήγηση που έγινε στο σεμινάριο των σχολικών συμβούλων, που πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα 25-28 Σεπτεμβρίου 1985].
16. Δες, ΜΑΥΡΑΓΑΝΗ Δ., Ο επιθεωρητής ήταν η μάσκα της συντήρησης, Εφ. *Ελευθεροτυπία*, φ. της 10.8.1983.
17. Δες, ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΥ Ν., Ο εκδημοκρατισμός σήμερα, σύγχρονες διαστάσεις ενός παλαιού αιτήματος, π. *Σύγχρονα Θέματα*, τ.8. σ. 71-80.
18. Δες, ΕΦ. *Εκπαιδευτική Αλλαγή* (εκδ. Τ. Πεκλάρης) φύλλα του 1975.
19. - Για τη ΔΟΕ δες: *Διδασκαλικό Βήμα*, φ. 950, Απρίλης 1984.
- Για την ΟΛΜΕ δες: *Μηνιαίο Πληροφοριακό Δελτίο*, τ. 577, Απριλίου 1985.
20. Κριτική στις νομοθετικές ρυθμίσεις δες: Εφ. *Εκπαιδευτική Φωνή*, φ. 23-26 (1984), 27 (1984), 36-37 (1985), Εφ. *Εκπαιδευτικοί Προδληματοισμοί* φ. 6. (1984), 9 (1985).
21. Όλες οι υπογραμμίσεις είναι δικές μας.
22. Δες *Διδασκαλικό Βήμα*, φ. 851/1.7.1979.
23. Δες, *Διδασκαλικό Βήμα*, φ. 981/1.4.1981 και φ. 867/1.4.1980.
20. Δες, 1ο Πανελλήνιο Εκπαιδευτικό Συνέδριο ΔΟΕ, 26-29 Μάη 1983, Έκδοση ΔΟΕ (1985) σ. 19.
25. Δες *Διδασκαλικό Βήμα*, Φ. 926/τ. Α', Δεκέμβριος 1982.
26. Δες, Α' Εκπαιδευτικό συνέδριο καθηγητών μέσης εκπαίδευσης, Αθήνα 13-16.5.1981, ΟΛΜΕ, 1982, σ. 159.
27. Δες, ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΔΗ Π., Σχολικός Σύμβουλος: Δάσκαλος και καθοδηγητής, εφ. *Ελευθεροτυπία*, φ. της 13.6.1983.
28. Δες, ΚΑΡΑΝΙΚΟΥ Σ., Μπροστά στο νέο θεσμό του σχολικού συμβούλου, Εφ. *Θεσσαλονίκη*, φ. της 20.12.1983.
29. Δες ΣΚΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΥ Θ., Σχολικός Σύμβουλος και Επιθεωρητής. Κρίσεις-Σχόλια-Προσδοκίες. *Επιστημονικό Βήμα*, τ.1, Σεπτέμβριος-Νοέμβριος 1983, σ. 34-38.
30. Δες ΦΙΛΟΥ ΣΤ. Το χρονικό ενός θεσμού, Εκδ. «Βιβλία για όλους», Αθήνα 1984, σ. 186-187.
31. Για τη στάση των ΔΟΕ και ΟΛΜΕ δες: ΝΟΥΤΣΟΥ Χ., Ιδεολογία και εκπαιδευτική πολιτική, Θεμέλιο, 1986, σ. 106-107.
32. 351.7/Δ.1550/15.1.1982.
33. «Περί δημοσίας διοικήσεως (...)».
34. Π.Δ. 214/25.5.1984 (ΦΕΚ τ. Α', 77/29.5.1984).
35. Δημοσιεύτηκε στο *Διδασκαλικό Βήμα*, φ. 926/τ.Α', Δεκέμβριος 1982.
36. Από την εισηγητική Έκθεση του νόμου 1304/82, παρ. 1.
37. Από την Εισηγητική Έκθεση του νόμου 1304/82, παρ. 3.
38. Παρ. 4 της Εισηγητικής Έκθεσης.
39. Νόμος 1304/1982, Φ.Ε.Κ. 144/7-2-1982, τ. Α'.
40. Άρθρο 1.
41. Άρθρο 1 § 2.
42. Δες, ΓΚΟΤΟΒΟΣ, Θ. - ΜΑΥΡΟΓΙΩΡΓΟΣ Γ. - ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Π., Κριτική. Παιδαγωγική και εκπαιδευτική πράξη, Εκδ. Σύγχρονη Εκπαίδευση, Γιάννενα 1984, σ. 73 κ.ε.

43. Για το τι ακριβώς εννοείται με τον όρο δεσ τις εισαγωγές στα βιβλία του δασκάλου ή του καθηγητή.
44. Δες Α' Σεμινάριο Σχολικών Συμβούλων Δημοτικής Εκπαίδευσης και Προσχολικής Αγωγής, Αθήνα 1983 (πολυγραφημένες εισηγήσεις).
45. Άρθρα 23-25, 39-42.
46. Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε., Συνοπτική στατιστική επετηρίς της Ελλάδος 1983-1984, Αθήνα 1984, Στοιχεία του 1981-1982.
47. Άρθρο 17 § 2.
48. Δες, ΝΟΥΤΣΟΥ Χ. Ιδεολογία και εκπαιδευτική πολιτική, Αθήνα 1986, Εκδ. Θεμέλιο, σ. 110.
49. Στο Πανεπιστήμιο 1954-1963 και 1967-1968 φοίτησαν 69, στη Μετεκπαίδευση του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου το 1965-1966 34, και στο Μαράσλειο Διδασκαλείο το 1970-1978 60.
50. Περισσότερο από 20%.
51. Π.Δ. 277/1984, ΦΕΚ. 104/19.7.1984, τ. Α'
- 51α. Άρθρο 20 § 1.
52. Ν. 1566 άρθρο 2 § δ, άρθρο 29 § 2, άρθρο 24 § 1 Ν. 1304 άρθρο 1, ΠΝ 214/1985 άρθρο 1 § 7,8.
53. Ν. 1566 άρθρο 46 § 1, Ν. 1304 άρθρο 1 § η, Π.Δ. 214/1985, άρθρο 1 § 11, εδαφ. α, β, § 12.
54. Π.Δ. 214/1985 άρθρο 1 εδαφ. α.
55. Ν. 1304 άρθρο 2 Π.Δ. 214/1985 άρθρο 1, § 9, § 13, εδαφ. α, β, γ.
56. Αναφέρθηκε προηγούμενα στο νομικό πλαίσιο.
57. ΓΕΡΟΥ Θ., Ο σχολικός σύμβουλος και η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Παιδαγωγικά μελετήματα, Εκδ. Δίπτυχο, Αθήνα Χ.Χ. σ. 17.
58. ΓΕΡΟΥ Θ., οπ. παρ. σ. 41 (Η αναφορά μας στις απόψεις του Θ. Γέρου έχει ιδιαίτερη σημασία γιατί είχε την ευθύνη των σχολικών συμβούλων στο ΥΠΕΠΘ).
59. ΞΑΝΘΑΚΟΥ - ΝΙΚΑ Γ., οπ. παρ. σ. 124.
60. ΞΑΝΘΑΚΟΥ - ΝΙΚΑ Γ., οπ. παρ. σ. 126.
61. Δες, ΑΝΔΡΕΟΥ ΑΠ. Για την αξιολόγηση των εκπαιδευτικών, περ. Δεκαπενθήμερος Πολίτης, τ. 61, σ. 38.
62. Μέχρι στιγμής δεν έχει εκδοθεί το Προεδρικό Διάταγμα που καθορίζει τη διαδικασία και τα κριτήρια της αξιολόγησης. Έχουν όμως συνταχτεί κατά καιρούς διάφορα σχέδια Π.Δ. τη στιγμή αυτή που γράφεται αυτό το κείμενο δεν έχει εκδοθεί το Π.Δ. αλλά πληροφορίες από τις συνδικαλιστικές οργανώσεις το φέρουν, να είναι προς υπογραφή.
63. Δες, π. Νεοελληνική Παιδεία (τρίμηνη έκδοση μελέτης εκπαιδευτικών θεμάτων), τ. 3, Δεκέμβριος 1985, (Σχόλια: Σχολικός Σύμβουλος: συμπτώματα); σ. 9.
64. Δανίζομαι τον εύστοχο όρο από το βιβλίο του ΝΟΥΤΣΟΥ Χ., ιδεολογία και εκπαιδευτική πολιτική, Θεμέλιο 1985.
65. Δες, ΞΑΝΘΑΚΟΥ-ΝΙΚΑ Γ. οπ. παρ. σ. 122.
66. Δες, ΥΠΕΠΘ-Οργανωτική επιτροπή σεμιναρίου σχολικών συμβούλων, Πρακτικά Σεμιναρίου Επιμόρφωσης Σχολικών Συμβούλων (Αθήνα, 17-18 Σεπτεμβρίου 1984), Αθήνα 1985, δεσ εισήγηση Θ. Γέρου, σ. 18.
67. Βέβαια υπάρχουν και άλλοι λόγοι, δεσ, ΝΟΥΤΣΟΥ Χ., οπ. παρ. σ. 108.
68. Δες προχ. ΝΟΥΤΣΟΥ ΜΠ., Κοινωνιολογία και εκπαίδευση (Η θεωρητική αντιπαράθεση στην κοινωνιολογία της εκπαίδευσης σήμερα), π. Διαδάζω, αριθ. 119/22.5.1985 σ. 42-47.
69. Δες, ΒΟΥΠΟΥΚΑ ΑΡ., Τα νέα αναλυτικά προγράμματα και βιβλία του Δημοτικού Σχολείου, πολυγραφ. εισήγηση σε σεμινάριο των σχολικών συμβούλων.
70. Δες ακόμη: ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΥ Ν., Σεμινάριο σχολικών συμβούλων, Πληροφοριακό Δελτίο ΟΛΜΕ τ. 578, Μάης 1985, σ. 20-23, π. Νεοελληνική Παιδεία τ. 1 Απριλίου 1985, σ. 18-21, π. Φιλόλογος (Π.Ε.Φ), φ. 15, Γενάρης 1986, σ. 4-11.
71. Δες, ΥΠΕΠΘ-ΣΕΛΔΕ Αθηνών, 2ο Σεμινάριο Σχολικών Συμβούλων Αθήνα, 17-25.10.1984, Πολυγραφημένες εισηγήσεις.
72. Η κατάταξη είναι δική μας.
73. Για τα σχολικά βιβλία δεσ, ΜΑΥΡΟΓΙΩΡΓΟΥ Γ., Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, τεχνοκρατία και τεχνικός έλεγχος: Η περίπτωση των νέων βιβλίων του δημοτικού σχολείου, π. Σύγχρονη εκπαίδευση, τ. 21, σ. 16-35.
74. Μια ανάλυση αυτού του προσανατολισμού δεσ: ΑΝΔΡΕΟΥ ΑΠ., ιδεολογία και εκπαιδευτικές αντιλήψεις στο προσχέδιο νόμου για τη γενική εκπαίδευση, π. Ανάνεωση, τ. 2 και ΝΟΥΤΣΟΥ Χ., ιδεολογία και εκπαιδευτική πολιτική, σ. 73-85.
75. Δες την εμπειροστατωμένη ανάλυση του ΜΑΥΡΟΓΙΩΡΓΟΥ Γ., Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, τεχνοκρατία και τεχνικός έλεγχος: Η περίπτωση των νέων βιβλίων του δημοτικού σχολείου, π. Σύγχρονη Εκπαίδευση τ. 21, σ. 16-35.
76. Δες, VANDEVELDE L., Δεδομένα της παιδαγωγικής έρευνας για τη συγκρότηση της φυσιολογίας του σχολικού, Πρακτικά οπ. παρ., σ. 27.
77. Δες, VANDEVELDE L., οπ. παρ., σ. 27-28.
78. Για σχολιασμό των αντιλήψεων αυτών δεσ: ΠΟΥΛΑΝΤΖΑ Ν., πολιτική εξουσία και κοινωνικές τάξεις, μετ. Χατζηπροδορμίδης Λ. τομ. β', β' έκδοση, Θεμέλιο.
79. Ερωτήσεις του τύπου: «Σε ποιο τομέα της καθημερινής ενασχόλησης των νηπίων αισθάνεστε την ανάγκη της επιμόρφωσης; Νομίζετε ότι πρέπει να υπάρχει ενιαίο βοήθημα για τη Νηπιαγωγό σχετικό με την καθημερινή ενασχόληση των νηπίων; Να δικαιολογήσετε την άποψή σας». Σχολ. Σύμβουλος Προσχολικής Αγωγής Θεο/νίκης, Ε. Σιφοπούλου. Ανάλογα ερωτήματα διατύπωσαν οι σχ. σύμβουλοι Α. Σοφιανού, Γ. Έξαρχος κ.τλ.
80. Από το ερωτηματολόγιο του σχολικού συμβούλου Δημοτικής Εκπαίδευσης Καβάλας Λινάρδου Ερμόλαου σχ. έτος 1983-1984. Το ερωτηματολόγιο περιλαμβάνει 83 ερωτήσεις και έχει τη μορφή ανακριτικού εντύπου.
81. Ενδεικτικά: Σχ. Σύμβουλοι νομών Κοζάνης, Α. Αττικής, Δωδεκανήσων, Κυκλάδων, Σερρών, Αργολίδας, Αρκαδίας, Ημαθίας, Κεφαλληνίας, Κιλκίς, Φθιώτιδας, Φλώρινας, δεσ και Ενημερωτικό Δελτίο, του ΥΠΕΠΘ, Αρ. 31, 32.
82. Δες, ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΥ Β., (Σχολικός Σύμβουλος Δ.Ε. Σέρβια, Σκέψεις, επισημάνσεις και τοποθετήσεις, λίγο πριν σφίξουμε τα χέρια της γνωριμίας, (προς όλους τους εκπαιδευτικούς λειτουργούς των Δ.Σ. της περιφέρειάς μας), πολυγρ. έντυπο.
83. Δες, ΠΕΡΠΙΡΑΚΗ Γ. (Σχολικός Σύμβουλος Δ.Ε. Αθήνας, Β' Γραφείο), έντυπο με ημερομηνία 8.1.1986.
- 83 α. Δες «ΔΕΛΤΙΟ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ του σχολικού συμβούλου της 12ης περ. Θεσσαλονίκης Δημοτικής εκπαίδευσης, 1986», (Σχ. Σύμβουλος: Ευσταθιάδης Συμεών, πρώην επιθεωρητής).
84. ΞΑΝΘΑΚΟΥ - ΝΙΚΑ Γ., οπ. παρ. σ. 131.
85. Ενημερωτικό Δελτίο, του ΥΠΕΠΘ, Αρ. 32, σ. 39.
86. Ενημερωτικό Δελτίο, του ΥΠΕΠΘ, Αρ. 32, σ. 41.
87. Εφ. Εκπαιδευτικοί Προβληματισμοί, φ. 11 σ. 3, (ο θεσμός του σχολικού συμβούλου).
88. Καταγγελία του Διοικητικού Συμβουλίου του Συλλόγου Δασκάλων-Νηπιαγωγών Κορυδαλλού-Αγίας Βαρβάρας για τον σχολικό σύμβουλο Θρασύδουλο Μπέλλα. Δες εφ. Πανεκπαιδευτική, φ. 7, Νοέμβριος 1985, σ. 9.
89. Δες ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΙΔΗ ΧΡ., Ο ρόλος του εκπαιδευτικού δεν είναι μόνο η διδασκαλία, εφ. Θεσσαλονίκη, φ. 19.10.1984.
90. Δες, ΚΑΛΑΠΑΝΙΔΑ Κ., Για τις «εκπαιδευτικές καινοτομίες του κ. Γ. Πουλατζακίδη, (Επιστολή), Εφ. Βήμα της Κυριακής, φ. 27.9.1985.